

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๔

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

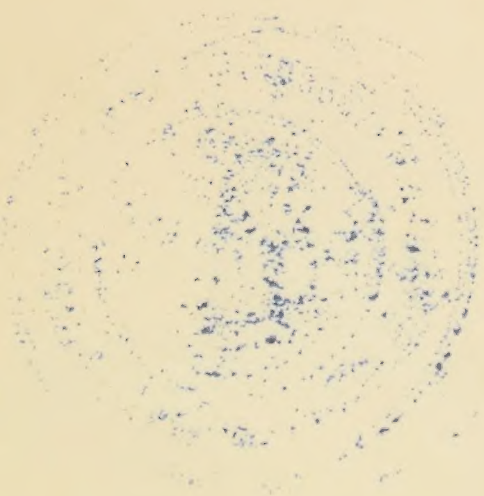
หลวงจรัญสนิทวงศ์ (ม.ล.จรัญ สนิทวงศ์)

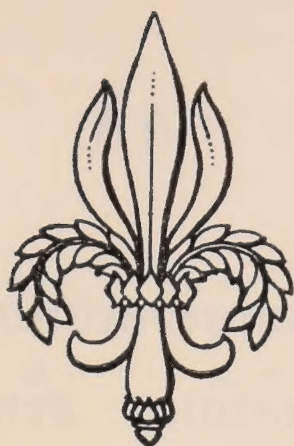
ป.ม.ช., ม.ว.ม., ท.จ.

959.3034
ท374จ
ฉ.2

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๓๑ มีนาคม ๒๕๐๒

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๔

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงจรัญสนิทวงศ์ (ม.ล. จรัญ สนิทวงศ์)

ป.ม.ช., ม.ว.ม., ท.จ.

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๓๑ มีนาคม ๒๕๐๗

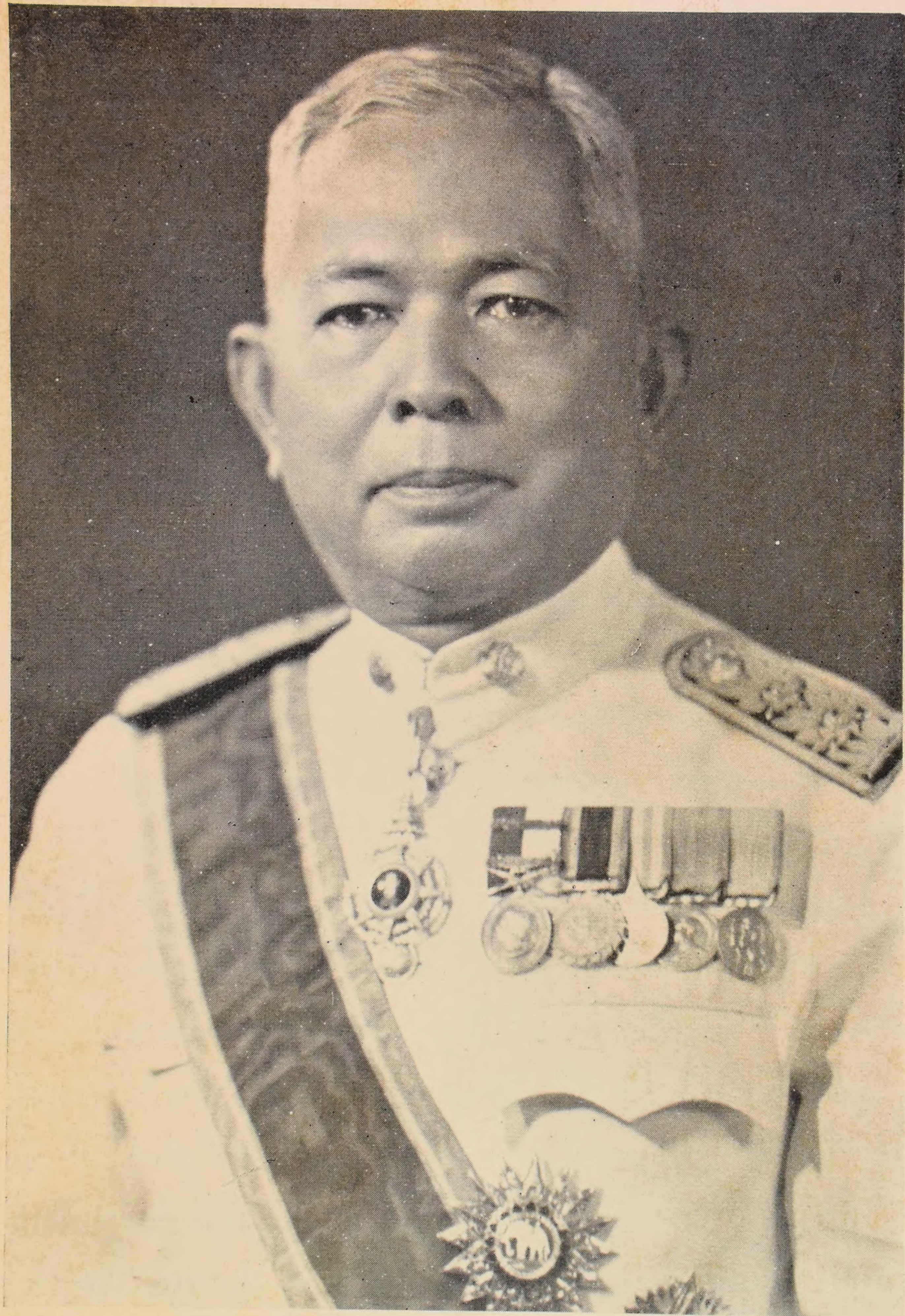
เลขหมู่ 959.3034
ท377ฯ
ฉ.2
เลขทะเบียน 003289

11684

คำนำ

มีหนังสือเล่มหนึ่งที่พ่อรอจะอ่านมานาน แต่จนถึงเวลาที่ท่านถึงอนิจกรรมก็ยังไม่เสร็จ หนังสือเล่มนี้ผู้แต่ง คือ น้ออน บุตรสาวคนใหญ่ของท่านเอง ได้เขียนขึ้นเพื่อทำวิทยานิพนธ์ และพ่อได้มีส่วนร่วมอยู่ด้วย เพราะบางคราวลูกสาวท่านก็มีจดหมายมาปรึกษาหารือ และบางคราวพ่อก็คัดลอกเอกสารต่าง ๆ ส่งไปให้ด้วยตนเอง ทั้ง ๆ ที่ราชการของท่านก็มากและสุขภาพก็ไม่สมบูรณ์นัก ในที่สุดก่อนจะถึงอนิจกรรมไม่นานลูกสาวท่านได้ส่งโครงเรื่องย่อและส่งสำเนาต้นฉบับบทแรก ๆ ๒-๓ บทมา แต่ก็ไม่ทันเสียแล้ว บรรดาลูก ๆ จึงเห็นพร้อมกันว่าในงานพระราชทานเพลิงศพที่วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๒ นี้ ควรพิมพ์บทหนึ่งจากหนังสือของน้ออน ประกอบกับเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับตะวันตก ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ตามที่ผู้เขียนมองเห็นเหตุการณ์ในขณะนั้นจากแง่ต่าง ๆ กัน จึงได้ขออนุญาตคุณพีร์ บุนนาค ผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์หนังสือเรื่อง "เซอร์ยอห์นโบว์ริงเข้ามาเมืองไทย ทำสัญญาพระราชไมตรีกับประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘" แปลแต่งโดยนายเพ่ง พ.ป. บุนนาค ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๖ นำมาพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ได้ขออนุญาตกรมศิลปากรคัดลอก

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ ตอนที่เกี่ยวกับการทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศตะวันตกในครั้งนั้น และหมายรับสั่งเกี่ยวกับการต้อนรับเซอร์ยอห์นโบว์ริง นำมาพิมพ์รวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ ขอขอบพระคุณ คุณพีร์ บุนนาค และกรมศิลปากร ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

หลวงจรัญสนิทวงศ์ ม.ป.ช.,ม.ว.ม.,ท.จ.

ชาตะ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๙ มตะ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

ประวัติหลวงจรัญสนิทวงศ์ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.

หลวงจรัญสนิทวงศ์ (ม.ล. จรัญ สนิทวงศ์) เป็นบุตรคนที่ ๒ ของพลเอกเจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สะท้าน สนิทวงศ์) และท่านผู้หญิงวงษานุประพัทธ์ (ตาด สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) เกิดเมื่อวันที่ ๗ มกราคม ๒๔๓๙ ที่วังพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ อำเภอป้อมปราบ พระนคร (เป็นโรงเรียนสายปัญญาในปัจจุบันนี้)

การศึกษา

เมื่ออายุได้ ๖ ขวบ ได้เริ่มเรียนหนังสือไทยกับครูที่บ้านประมาณปีเศษ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ อยู่เป็นเวลา ๓ ปี จบหลักสูตรประถมศึกษา จึงได้ย้ายไปเข้าเรียนชั้นมัธยมที่โรงเรียนมัธยมวัดราชบูรณะ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ สอบไล่มัธยมปีที่ ๓ ได้แล้ว ในปี ๒๔๕๑ ได้ย้ายไปเข้าเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมวิทยา (ตึกสามัคคยาจารย์ในบริเวณ ร.ร. มัธยมวัดราชบูรณะนั้นเอง) เป็นเวลา ๒ ปี จบชั้นประโยคมัธยมสามัญ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้เข้าเรียนชั้นอุดมศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ถนนตรีเพชร เป็นเวลา ๑ ปี แล้วได้ย้ายไปเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัยที่โรงเลี้ยงเด็กและที่จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นโรงเรียนกินนอนในสมัยนั้น และมีอาจารย์เป็นชาวต่างประเทศสอนวิชาต่าง ๆ เป็นภาษาอังกฤษ เรียนอยู่ ๒ ปี ก็สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของโรงเรียน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ นั้นเอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ออกไปศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร อรรคราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ทรงพระเมตตารับไว้ในความดูแลของสถานทูต เมื่อเดินทางไปถึงประเทศอังกฤษอยู่กับครูที่บ้านเป็นเวลา ๖ เดือนจึงได้สอบเข้าโรงเรียน ปับลิคสกูลมอลเวอร์นใกล้เมือง Worcester ศึกษาอยู่เป็นเวลา ๓ ปี จึงได้จบชั้นสูงสุดของแผนกภาษาปัจจุบัน (Modern Side) เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๙

ในเดือนมิถุนายน ๒๔๕๙ ได้สอบเข้าเรียนในแผนกวิศวกรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม ศึกษาอยู่ ๔ ปี จนถึงเดือนมิถุนายน ๒๔๖๓ กำหนดจะสอบไล่เพื่อทำปริญญาตรีทางวิศวกรรมโยธา แต่ป่วยเป็นโรคไส้ติ่งอักเสบ ต้องทำการผ่าตัดจึงต้องเลื่อนไปสอบในเดือนกันยายน และสอบไล่ได้รับปริญญาในปีนั้นเอง

เมื่อได้รับปริญญาแล้วก็ได้เข้าฝึกหัดงานเพื่อให้ได้รู้งานทางสร้างและประกอบสะพาน และงานช่างโยธาอื่น ๆ กับบริษัทก่อสร้างสะพานชื่อ "คลีพเวอร์แลนด์บริดจ์แอนด์เอนยิเนียริง" อยู่เป็นเวลา ๑ ปีครึ่ง จึงได้เดินทางกลับถึงประเทศไทยเมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๔๖๕ รวมเวลาที่ไปศึกษาในประเทศอังกฤษคราวนั้นประมาณ ๑๐ ปี

รับราชการระยะที่ ๑ กรมรถไฟ ฯ

หลวงจรัญสนิทวงศ์ ได้เข้ารับราชการในกรมรถไฟแผ่นดินตั้งแต่วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๔๖๕ ในตำแหน่งนายช่างผู้ช่วยประจำกองก่อสร้างสายตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้รับราชทานเงินเดือน เดือน

ละ ๓๐๐ บาท และได้ออกไปปฏิบัติงานที่ตำบลท่าช้าง จังหวัดนครราชสีมา ตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๖๕ และคงอยู่ปฏิบัติงานในภาคนี้โดยเคลื่อนย้ายต่อไปเรื่อย ๆ จนถึงจังหวัดสุรินทร์ จนเสร็จการก่อสร้างทางรถไฟสายนี้ตามโครงการณ์

วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๔๖๙ ได้ย้ายไปประจำกองบำรุงทางแขวงหัวหิน

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๐ ได้เลื่อนขึ้นเป็นนายช่างภาคชั้นที่ ๒ และดำรงตำแหน่งนายช่างบำรุงทางแขวงหัวหิน

วันที่ ๓ เมษายน ๒๔๗๓ ได้ออกไปศึกษาวิชาเพิ่มเติม ณ ทวีปยุโรป จนถึงวันที่ ๒๑ พฤศจิกายนปีเดียวกัน จึงได้กลับมารับหน้าที่นายช่างบำรุงทางแขวงหัวหินตามเดิม

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๕ ได้เลื่อนขึ้นเป็นนายช่างภาคชั้นที่ ๑

วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๗๕ ย้ายไปประจำกองบำรุงทางและสถานที่ และในวันที่ ๑๕ เดือนเดียวกันได้เลื่อนขึ้นเป็น นายช่างกำกับการกองบำรุงทางและสถานที่

วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๘๔ ได้เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการราชการฝ่ายการช่างโยธาอีกตำแหน่งหนึ่ง

วันที่ ๙ ตุลาคม ๒๔๘๕ ได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้อำนวยราชการฝ่ายการช่างโยธา

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๔๘๖ ได้เลื่อนเป็นข้าราชการพลเรือนรัฐพาณิชย์ชั้นพิเศษ และคงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยราชการฝ่ายการช่างโยธาอยู่จนวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๗ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรม

โลหกิจกระทรวงอุตสาหกรรม

รวมเวลาที่รับราชการอยู่ในกรมรถไฟ ๒๒ ปีเศษ อนึ่งในกรณีฉุกเฉินคราวสงครามมหาอาเซียบูรพา ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการดำเนินการจัดสร้างทางรถไฟทหาร สังกัดกองบัญชาการทหารสูงสุดและกรมบัญชาการทัพใหญ่ จึงได้รับเวลาราชการทวีคูณ ตั้งแต่วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๘๕ ถึงวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๔๘๘ ด้วย

ระยะที่ ๒ – กระทรวงอุตสาหกรรม

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมโลหกิจ

วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมอีกตำแหน่งหนึ่ง

วันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๔๘๙ ย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมโรงงานอุตสาหกรรม จนถึงวันที่ ๗ สิงหาคม ปีนั้นเองก็ย้ายไปเป็นปลัดกระทรวงคมนาคม

รวมเวลาที่รับราชการในกระทรวงอุตสาหกรรม ๑ ปีเศษ

ระยะที่ ๓ – กระทรวงคมนาคม

วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๙ ได้รับแต่งตั้งเป็นปลัดกระทรวงคมนาคม และดำรงตำแหน่งนี้มาจนกระทั่งออกจากราชการ เพื่อรับบำนาญเพราะเหตุสูงอายุ เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๐ รวมเวลา ๑๑ ปีเศษ

ราชการพิเศษ

๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๘๙ เป็นกรรมการข้าราชการพลเรือนผู้ทรงคุณวุฒิ

๒๗ ตุลาคม ๒๔๙๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าคณะผู้แทน ไปพิจารณาจัดซื้อสิ่งของจากประเทศอังกฤษ

๒๓ มีนาคม ๒๔๙๓ เป็นกรรมการในคณะกรรมการเศรษฐกิจสาขาคมนาคม

๒๑ กรกฎาคม ๒๔๙๓ เป็นกรรมการในคณะกรรมการพิจารณาและดำเนินการเกี่ยวกับการช่วยเหลือร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับต่างประเทศ (ก.ศ.ว.)

๒๒ กันยายน ๒๔๙๓ เป็นกรรมการในคณะกรรมการอบรมข้าราชการและประชาชน

๒๐ สิงหาคม ๒๔๙๔ เป็นกรรมการในคณะกรรมการบริษัทไทยเดินเรือทะเลจำกัด

๑ มกราคม ๒๔๙๕ เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการองค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์

๓๑ มกราคม ๒๔๙๕ เป็นกรรมการในคณะกรรมการดำเนินการประสานงานเศรษฐกิจ (ด.ป.ศ.)

๑๐ มีนาคม ๒๔๙๕ เป็นกรรมการในคณะกรรมการรถไฟตามพระราชบัญญัติ จัดรางการรถไฟและทางหลวง

๑๔ พฤษภาคม ๒๔๙๕ เป็นกรรมการในคณะกรรมการพิจารณาแบ่งเศษเหล็ก ๆ

๒๑ มิถุนายน ๒๔๙๗ เป็นกรรมการในคณะกรรมการควบคุมการขนส่ง

๒๑ กรกฎาคม ๒๔๙๗ เป็นกรรมการในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๒๕ ศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนา

๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๗ เป็นกรรมการในคณะกรรมการพิจารณาและดำเนินการเกี่ยวกับการช่วยเหลือร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับต่างประเทศหรือ ก.ศ.ว.

๑๕ กรกฎาคม ๒๔๙๘ เข้ารับการศึกษาอบรมในวิทยาลัยป้องกันราชการอาณาจักรกระทรวงกลาโหม และสำเร็จการศึกษาอบรมเมื่อ ๓๐ เมษายน ๒๔๙๙ ได้รับพระราชทานปริญญาบัตรและเข็มรัฐาธิปัตย์ ในขณะเดียวกันนี้ก็เป็นอาจารย์ผู้บรรยายในประเภทความรู้การจัดการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาคด้วย

๖ มิถุนายน ๒๔๙๙ เป็นกรรมการในคณะกรรมการกลางพัฒนาการท้องถิ่น

๑๙ กันยายน ๒๔๙๙ เป็นกรรมการในคณะกรรมการพิจารณาปรับปรุง อัตรา กำลัง ของข้าราชการ กระทรวงทบวงกรม ต่าง ๆ ฝ่ายพลเรือน

ยศ

๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๖๕ เป็นรองอำมาตย์เอก

๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๐ เป็นอำมาตย์ตรี

บรรดาศักดิ์

๑ มกราคม ๒๔๖๖ เป็นหลวงจรัญสนิทวงศ์

อิสสริยาภรณ์ ที่ได้รับพระราชทาน

๒๔๖๗ เหรียญดุษฎีมาลา และเข็มศิลปวิทยา
๒๔๖๘ ตราเบญจมาภรณ์มงกุฎสยาม
๒๔๖๘ เหรียญบรมราชาภิเศก ร. ๗ (เงิน)
๒๔๗๑ ตราเบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๒๔๗๔ ตราจัตุรถาภรณ์มงกุฎสยาม
๒๔๗๕ เหรียญฉลองพระนคร
๒๔๘๐ ตราตริตาภรณ์มงกุฎสยาม
๒๔๘๓ ตราตริตาภรณ์ช้างเผือก
๒๔๙๑ ตราทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย
๒๓๙๓ ตราทุติยจุลจอมเกล้า
๒๔๙๓ ตราทวิติยาภรณ์ช้างเผือก
๒๔๙๔ เหรียญบรมราชาภิเศก ร. ๙ (กาหลั่ยทอง)
๒๔๙๔ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
๒๔๙๕ เหรียญจักรพรรดิมาลา
๒๔๙๖ ประถมาภรณ์ช้างเผือก
๒๔๙๗ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๓
๒๔๙๗ มหาวชิรมงกุฎ
๒๕๐๐ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก

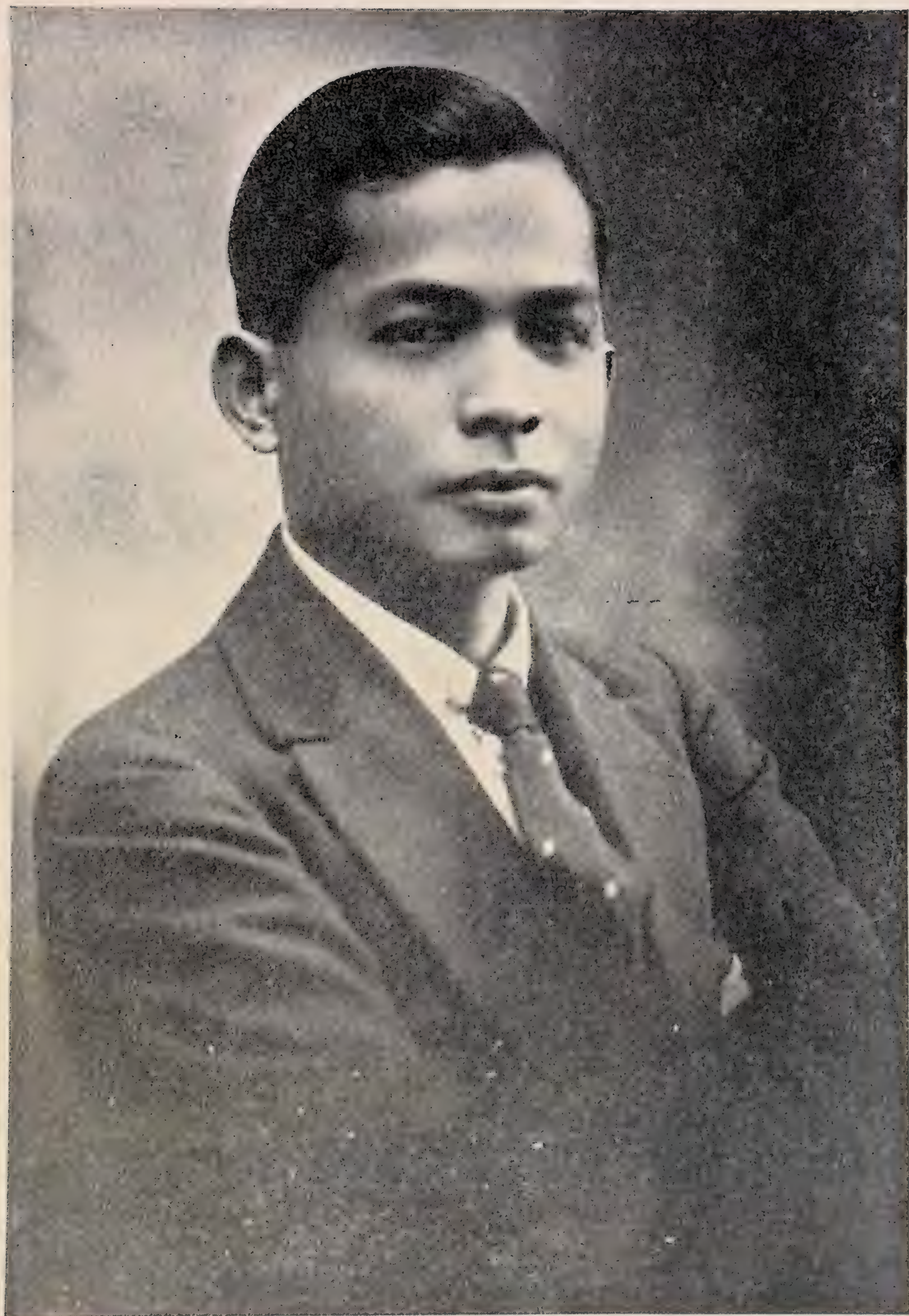
ครอบครัว

หลวงจรัญสนิทวงศ์ ได้ทำการสมรส กับ หม่อมหลวงเยี่ยม อิศรเสนา ธิดาเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา) และท่านผู้หญิง ม.ร.ว. อรุณ วรพงศ์พิพัฒน์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๖๗ มีบุตรและธิดา คือ

๑) นายแพทย์ ดนัย สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๒) นายจุฬา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๓) นายพงศ์สนิท สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๔) นางสาวนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๕) เรืออากาศโท เศรณี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๖) นางสาวจิตตรา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๗) นางสาวนันทา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๘) นางสาวอาภา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
๙) นายสะเทื้อน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

หลวงจรัญสนิทวงศ์ ได้ป่วยเป็นโรคหัวใจพิการเมื่อปี ๒๔๙๘ นายแพทย์ได้ระวังรักษา อย่างกวดขัน อาการ ก็ค่อยทุเลาขึ้น เป็น ลำดับ จนสามารถปฏิบัติราชการได้ตลอดมา จนกระทั่งครบเกษียณอายุ ออกจากราชการเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๐

เมื่อออกจาก ราชการ แล้วก็ได้ พักผ่อนอยู่ที่บ้าน ซอยภิรมย์ อาการป่วยก็ดีขึ้นมากจนเกือบเป็นปกติ ครั้นเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๐๓ เวลาประมาณ ๑๓.๐๐ นาฬิกา หัวใจเริ่มพิการอีก บุตรและภรรยาก็ได้พยายามช่วยกันเยียวยาอย่างสุดความสามารถ อาการก็

พ.ศ. ๒๔๖๔

ทุเลาขึ้นจนเกือบจะหมดอันตรายแล้ว ครั้นเวลาประมาณ ๐๕.๐๐ น. เศษ หัวใจกลับกำเริบขึ้นอีก ตอนนี้อาการหนักมากจนไม่สามารถจะช่วยอะไรได้เสียแล้ว เมื่อเวลา ๐๕.๔๐ น. ก็ถึงแก่อนิจกรรมในอาการสงบ คำนวณอายุได้ ๖๑ ปี ๔ เดือน ๒ วัน

ในเวลาบ่ายวันนั้นเอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำอาบศพที่ศาลามรุพงศ์ วัดมกุฏกษัตริยาราม และพระราชทานโกศแปดเหลี่ยมพร้อมทั้งเครื่องประดับตามเกียรติยศ กับทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระพิธธรรม ๔ รูป สวดพระอภิธรรมและฉันเช้ามีกำหนด ๓ วัน

ตลอดชีวิตของหลวงจรัญสนิทวงศ์ นั้นนับว่าได้ทุ่มเทให้กับราชการเป็นส่วนมาก นับตั้งแต่โปรดเกล้า ฯ ให้ออกไปศึกษาวิชาการที่ประเทศอังกฤษ เมื่ออายุประมาณ ๑๒ ปี ได้ศึกษาและฝึกงานอยู่ประมาณ ๑๐ ปี เมื่อกลับถึงประเทศไทยได้ ๗ วันก็เข้ารับราชการ เนื่องจากขณะนั้นกรมรถไฟแผ่นดินกำลังขยายงานและต้องการนายช่างหนุ่ม ๆ เป็นจำนวนมาก หลวงจรัญสนิทวงศ์ จึงถูกส่งออกไปปฏิบัติการก่อสร้างตามโครงการก่อสร้างทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือทันที นับแต่นั้นก็ได้ปฏิบัติราชการด้วยความมานะอุตสาหะ และซื่อสัตย์สุจริตตลอดมาเป็นเวลา ๓๕ ปี และได้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่สูงขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งเป็นปลัดกระทรวงคมนาคม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๙

หลวงจรัญสนิทวงศ์ มิเคยย่อท้อและเบื่อหน่ายต่อหน้าที่การงานเลย ไม่เคยยอมให้มีงานคั่งค้างและทอดทิ้ง แม้แต่เมื่อคราวป่วยหนักเมื่อปี ๒๔๙๗ นายแพทย์ยังไม่อนุญาตให้กลับไปทำงานตามปกติ แต่

ท่านไม่ยอม ขอต้องไปทำตู้ครึ่งวันก่อน เห็นว่าพอจะทำไหวก็ทำเพิ่มขึ้น ๆ จนเท่าปกติ แต่เมื่อกลับมาบ้านก็พยายามพักผ่อน และปฏิบัติตามคำแนะนำของนายแพทย์โดยเคร่งครัดเพื่อจะได้ไปทำงานได้ต่อไป ท่านพยายามรักษาตัวเป็นอย่างดี มาตลอดจนกระทั่งออกจากราชการเพราะเหตุสูงอายุ เมื่อออกจากราชการมาอยู่บ้านใหม่ ๆ ท่านบ่นกับลูก ๆ เสมอว่าเบื่อ เพราะทำงานมาจนตลอดชีวิตเมื่ออยู่กับบ้านเฉย ๆ รำคาญ และคิดถึงงานเก่า ถ้าวันไหนมีข้าราชการที่เคยเป็นผู้ใต้บังคับบัญชามาเยี่ยมและได้พูดคุยกันถึงเรื่องการงานต่าง ๆ ก็รู้สึกว่าสบายใจดีขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามท่านได้มีเวลาพักผ่อนในบั้นปลายของชีวิตเพียง ๔ เดือนกับ ๙ วันเท่านั้น ก็จากไปโดยกระทันหัน ยังความตกตะลึงและโศกเศร้าอย่างสาหัสมาให้แก่ครอบครัวและญาติพี่น้อง

วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๐๑ หลวงจรัญสนิทวงศ์ ถึงอนิจกรรมในเวลาเย็น พระราชทานน้ำอาบศพ และพระราชทานโกศแปดเหลี่ยมพร้อมทั้งเครื่องประกอบตามเกียรติยศ และในการพระราชทานเพลิงศพก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ได้รับพระราชทานเพลิงที่เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๒ ทั้งนี้เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ หาที่สุดมิได้

อนึ่งนับตั้งแต่เวลาที่หลวงจรัญสนิทวงศ์ถึงอนิจกรรมเป็นต้นมา บรรดาญาติและมิตรทั้งหลาย ตลอดจนเพื่อนข้าราชการได้ช่วยเหลือจัดการศพให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และได้มาร่วมแสดงความเศร้าโศกในการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของครอบครัวด้วยเป็นจำนวนมาก ม.ล. เยี่ยม

จรัญสนิทวงศ์ และบุตรธิดาทุกคน ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง และถ้าหากว่าจะมีทิพย์ญาณอันใดดลบันดาลให้หลวงจรัญสนิทวงศ์ได้ทราบว่า แม้ท่านจะล่วงลับไปแล้วแต่บรรดาญาติและมิตรของท่านยังกรุณาต่อครอบครัวเป็นอย่างดีเช่นนี้ ก็คงจะทำให้วิญญาณของท่านไปสู่สุคติในสัมปรายภพได้.

ม.ล. เยี่ยม จรัญสนิทวงศ์ และบุตรธิดา

ถ่ายที่ปารีส พ.ศ. ๒๔๖๔

Siam at the accession of King Mongkut:

Relations with the West.

Like most other Eastern Asian states Siam carried on considerable trade with the West in the seventeenth century. 'The days of the big companies', as one writer describes this period,* is characterised by the spirit of intense rivalry among the western nations and the desire to get exclusive commercial privileges from the local authorities. The Portugese had managed to obtain from Siam a commercial Treaty soon after their conquest of Malacca in 1511, but the period of western intensive interest in Siam only started after the formation of the Dutch United East Asia in 1602. Despite Portugese opposition the Dutch succeeded in opening a factory at Ayutthaya in 1608, and the palace revolution in 1630 led to the complete ascendency of Dutch influence in Siam. By siding with the right party the Dutch were rewarded with extensive concessions, but the relations between the new king and his Dutch allies in the years that followed were far from happy. The Dutch demands became more exacting and in 1649 they supported their demands by a naval demonstration in the Gulf of Siam. When King Narai came to the throne in 1657 his main concern was to free Siam from the economic control of the Dutch, but his attempt to cultivate close relations with other European powers and to play on their mutual jealousy only led to a more dangerous connection with the French during the famous Phaulcon episode.

---

* *W. Nunn, 'Some notes upon the development of the commerce of Siam', J. S. S., Volume XIV, Part 2, (1921)*

The story of the Greek adventurer, Constant Phaulcon, who rose to the high office of the Phra Klang, and his intrigue with Louis XIV for the promotion, not only of French commerce but also of French Catholicism, is well known and only a few points need to be mentioned here. Siam's venture in international politics came to an abrupt end after the triumph of the anti-French rebellion in Ayutthaya and the execution of Phaulcon in 1688, and the thread was not picked up again until the time of King Mongkut. The second point to note is that it was religious obsession which led to the downfall of Phaulcon. For the conversion of the country to Catholiciam Phaulcon suggested to his French master that it was necessary to have not only a good size colony of French soldiers in Siam but also a large number of Jesuit priests in the disguise of laymen for whom he would procure the governorships of the key provinces and fortresses. It was this threat of political domination which played into the hands of the anti-western party and won them popular support. When Franco-Siamese relations were resumed under King Mongkut the heyday of religious fanaticism had passed, nevertheless, the French consul, alone among the official representatives of the western treaty powers in Bangkok, managed to get himself into trouble with the Siamese authorities about religion, because of his eagerness 'to protect' the native Catholics. Finally it will be seen that even after two centuries the French intrigue had not been forgotten, and while the intimate relations between King Narai and the Grand Monarch evoked happy reminiscences for both the Siamese and the French during the excitement in the early stages of the resumption of friendly relations in the 1850's, it was still possible for France's enemy to cause her representative in Bangkok great discomfort merely by referring to the Phaulcon episode.

Lasting though the effect of this first unhappy experience

might have been, we must nevertheless be careful not to exaggerate the anti-foreign sentiment in Siam after the Siamese revolution of 1688. The prosecution of the Christians soon ended and the missionaries were permitted to continue with their work, and so although official relations were broken some degree of contact between Siam and the West was maintained through the different groups of Christian missionaries. The Jesuits, the author of the downfall of French influence in Siam, temporarily withdrew from the country but soon a new mission of Portugese priests were sent to Ayutthaya. At the conquest of Ayutthaya by the Burmese in 1767, the missionaries who managed to escape the Burmese took refuge in Hatien in Cochin China but they came back in 1769 and were well treated by King Taksin until the latter began to lose his mental balance in the late 1770's. For the most part King Taksin's madness took the form of an exaggerated interest in religion and this led him to start the persecution of the Christian missionaries. In 1779 they were forced to leave Siam but after a short stay at Malacca they moved to Jank Ceylon in the south of Siam and were recalled to Bangkok by King Rama I at his accession in 1782.

But inspite of their persistence the missionaries found their efforts in Siam most unrewarding. Buddhism had been deeply rooted in Siam and although, as to be expected, the real essence of such a philosophical religion like Buddhism was beyond the grasp of the majority of the people, nevertheless the practical sides of the national religion had become an integral part of their daily life. Like in many other eastern countries, in Siam events like birth, marriage, death, or even lesser events like warfare or the start of a new planting season, were marked by solemn ceremonies and Buddhist rites were always associated with these different

ceremonies which crowded the life of the Siamese of all classes. The Siamese, it has often been noted, see no inconsistency in indulging in all kinds of superstitious beliefs and accepting gods and goddesses of other religions while at the same time trying to follow the teachings of Buddha. But the exclusive nature of Christianity has put it beyond the broad basis of popular Siamese religious beliefs. As one writer neatly puts it, acceptance of Christianity would make the convert an alien in his own society, because it meant rejection of all other Siamese religious beliefs and practices which had been intricately woven into the fabric of Siamese culture.* The few successes of the missionaries had been only among foreign settlers, chiefly the Chinese and the Vietnamese, and it will be remembered that immigrants were allowed to settle in Siam in separate national communities. So although the missionaries' stay in Siam had hardly been interrupted their influence over the people was negligible and Europeans who came to Siam in the nineteenth century observed that cannon casting was the only thing that Siamese retained from their former contact with the West.

But the picture began to change with the arrival of the Protestant missionaries in the 1830's in the reign of King Rama III of Bangkok. Not that the Protestants were more successful than the Catholics had been in the matter of conversion of the natives. The records of the Protestant missionaries were indeed full of lamentations over their failure in this respect. This is how an American missionary in 1851 summed up his experience of fifteen years of hard working.

---

* *W. F. Vella, Siam under Rama III 1824–1851* (*New York 1957*)

"No language can adequately describe our feeling in view of this almost unparalleled destitution of the converting power of God where the Gospel had been so long preached to the people as it has here. It is a trial almost infinitely surpassing any other that we have endured or as a Christian can ever endure." [1]

Like the Catholics they could only number their few converts among the foreign settlers.[2] But the Protestant missionaries were active in other fields besides preaching Christian doctrine and through these other activities they came into close contact with various classes of the people. They set up the first Siamese printing press in 1836 to print translated religious tracts but they also helped to print some Siamese works. In 1839 they printed 9000 copies of the Edict against the sale and import of opium.[3] The most important aspect of the work of the American missionaries was their introduction of western science into Siam. Many of the missionaries like D.B. Bradley whose diary is quoted above, were themselves medical doctors. Bradley arrived in Bangkok in 1835 and by 1836 he set down in his diary that he treated an average of 100 patients a day. The American missionaries were so much associated with medicine that in the minds of the common people it became a custom to address all missionaries as doctors whether they were medical men or not.[4] But although the

---

1 *D.B. Bradley, Abstract of the Journal of Rev. Dan Beach Bradley M.D. Medical missionary in Siam 1835–1873, (Ohio 1936), entry for August 3, 1851.*

2 *Sir John Bowring, Kingdom and People of Siam, (London 1857)*

3 *D.B. Bradley – Abstract of Journal, Entry for April 27, 1839,*

4 *Collected Chronicle Part 31. 'Notes on the American missionaries in Siam' by D.B. Bradley.*

majority were poor people the American missionaries drew their patients from all walks of life. The Siamese princes and nobles showed great intersst in western medicine and Dr. Bradley was called upon to prescribe for many high ranking persons. He even broke into the closely guarded Inner Palace when he attended the ex-queen, the mother of Prince Mongkut in 1836.[1] After vaccination had been successfully introduced in 1838 Bradley was asked to write treatises on medical subjects and the king sent several royal physicians, including his half brother Prince Wongsa, who was his chief physician to receive instructions from Bradley.[2] Engineering had also started to capture the interest of some members of the ruling class in Siam. Prince Isaret, brother of Prince Mongkut, who was to become Second King at the accession of his brother in 1851, received instructions from the missionaries in the western art of warfare, especially in western artillery, the prince being then in charge of the royal artillery corps. The Siamese were increasingly interested in the western method of ship building and Luang Nai Sidhi, eldest son of the Phra Klang came to the missionaries for help. Finally there was Prince Mongkut who was interested in astronomy and who, by the help of the missionaries, became really proficient in the subject. More significant still these few Siamese started to learn English, at first possibly only in order the better to pursue their scientific interest, but this changed with the Opium war of 1842 which made a strong impression on them. It will be seen later that although King Rama III had been persuaded to make the first Anglo-Siamese treaty in 1826 he had a strong distrust for the westerners, especially the British, and preferred the policy of

---

1 *D.B. Bradley, Abstract of Journal, Entry for January 8, 1836,*

2 *Prince Damrong, The Introduction of Western Culture into Siam, J.S.S. Volume XX, (1927)*

maintaining only the minimum contact with them. This small group of young men who was first drawn towards the west through Science might have already begun to doubt the wisdom of this policy, but whether that was true or not the 1842 Chinese war made it clear to them that this policy would not be practicable for long and in their preparations for the inevitable contact with the west the study of language was taken up in earnest.[1] The activities of the British in the neighbourhood–Burma and Malaya, pointed out English as the most obvious choice.

Since the conclusion of the Burney Treaty in 1826, there was a certain amount of correspondence between the Siamese and the British authorities at Singapore over the question of revolts of Kedah in 1831 and 1838 and also on the activities of the Chinese opium smugglers.[2] The American missionaries had already been helping the Siamese authorities to translate these documents and they were not averse to giving English lessons to the few enthusiasts among the nobility. Prince Isaret in particular took the study of language seriously and became fairly proficient in English. Apart from bringing these enterprising young men into contact with other aspects of western civiliastion such as law and custom, in addition to the scientific and technological achievement of the West, the importance of the knowledge of the English language in itself could hardly be exaggerated. The language ties as a factor influencing the trends of Siamese foreign policy, once closer contact with the West was established, will be examined later. The point to note here is that although the missionaries, Catholics and Protestants alike, failed to make any headway among the people, this was not due to any anti-foreign

---

1 *Prince Damrong, op.cit.*

2 *Above*

sentiments among the Siamese people. On the contrary during the 20 years which preceded the accession of King Mongkut, when the official attitude of the Siamese government towards the west was characterised by fear and suspicion, the missionaries had managed in an unobtrusive way to establish contact with the small but vital section of the society. When Prince Mongkut and Prince Isaret became the First and the Second Kings in 1851, Luang Nai Sidhi the ship builder became the Kalahome, and in 1855 Prince Wongsa the physician headed the royal commissioners who signed the Anglo-Siamese treaty with Sir John Bowring. In 1830 the Catholic Mission in Siam was also organised on a permanent basis and the Catholic Bishop Pallegoix who arrived in Bangkok in that year, became an intimate acquaintance of Prince Mongkut then in the priesthood and thus the Catholic, although in a smaller degree than their Protestant counterparts, also contributed to this self-imposed process of westernisation on the part of the future rulers of Siam, which paved the way for the official opening of the country to the west starting with the conclusion of the Bowring Treaty of 1855.

But even when we turn to examine the story of official relations between Siam and the western powers the break was not so complete as the violent reaction against the French intrigue in 1688 would suggest. The westerners themselves no less than the Siamese were responsible for the slackening of relations during the eighteenth century. The wars of Louis XIV absorbed the interest of the European powers for many years and after that they tended to concentrate on the exploitations of colonies in the Americas and in other parts of Asia*

* *W.F. Vella, 'The Impact of the West on Government in Thailand', University of California Publication in Political Science, Volume 4, No 3, (University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1955)*

พ.ศ. ๒๔๖๔

The French intrigue had warned the Siamese against granting extensive privileges to Europeans but there is evidence that there was no conscious anti-foreign sentiment as such in Siam. In fact, the Dutch succeeded in concluding a new treaty with the Siamese in November of that very year 1688. Although they failed to regain their dominating position the new treaty confirmed many commercial privileges granted to the Dutch before the Phaulcon interlude and the Dutch carried on profitable trade with Siam until about 1700 when increased commercial restriction on the part of the Siamese authorities combined with dishonesty among Dutch officials started to cause heavy losses, and after some reluctance the company finally closed down the Ayutthaya factory in 1741. But the Dutch company left two men to look after the building and ships were sent every year from Battavia. In the 1750's there were attempts to revive the Dutch trade and the Siamese king caused a letter to be sent to the Dutch governor in Battavia to confirm the treaty. The Dutch started to repair their Ayutthaya factory but all these came to nothing becausc of the Burmese invasion which struck a heavy blow at the factory in 1760. But Battavia did not lose interest in Siam and in 1770 the Dutch sent cannons to King Taksin for his wars.* As mentioned above King Taksin and the early Chakri kings had reasons of their own to foster foreign trade. The French missionaries themselves reported to the Directors in Paris that a Siamese high official once in 1779 saved the lives of the missionaries during one of King Taksin's fits of persecution by telling the king that the execution of the missionaaies would lose him the respect of the Europeans who would then refuse to come to

---

* *W. Blaankwaardt, 'Notes upon the Relations between Holland and Siam' J.S.S. Volume XX (1927)*

Siam[1] At his accession in 1782, King Rama I ordered the Phra Klang to write the Portugese governor at Macao expressing the wish to maintain cordial relations with foreigners, and to encourage foreign trade. Although the king's request that more missionaries should be sent to Bangkok was at once complied with, and more Portugese Dominican bishops arrived in Bangkok in 1784, the French missionaries noted that the Europeans did not show much interest in the invitation to trade[2]

But despite this lack of immediate response the initiative of the Siamese paved the way for the re-opening of official relations between Siam and the West. Siamese ships calling at Macao were well treated and the governor helped them to purchase cargoes, chiefly firearms. Then in 1818 a Portugese envoy arrived in Bangkok bearing presents and letter from the governor of Macao, expressing the wish to renew the cordial relations which had existed between Siam and Portugal in the olden days. An answer expressing proper sentiments was sent by the Phra Klang and the envoy Carlos Manuel Silviera was permitted to stay in Bangkok to carry on trade. He also received a monthly allowance of £20 from the Siamese government. The governor of Macao answered this friendly gesture by helping to supply the Siamese with the much needed firearms, procuring them from Bengal if there was not enough supply in Macao itself. Silviera left Bangkok in 1819 but was sent back in 1820, this time as envoy from the Viceroy

1 *Collected Chronicle Part 39, 'Documents of the French Missionaries during the last years of the Ayutihaya period and in the Thonburi and the early Bangkok period.' (Bangkok 1927), M. Courdet to the Directors of the French Seminary of Foreign Mission. 1779.*

2 *Ibid, M. de Convier to the Directors, December 21, 1782.*

at Goa with the request to conclude a commercial treaty. Silviera brought with him a draft treaty but the Siamese were invited to make any alterations they considered necessary. One of the 23 articles provided for a Portugese consul general to reside in Bangkok. The proposed Treaty, however, was not concluded. The Siamese sent to Goa instead a document bearing only the seal of the Phra Klang permitting the Portugese to come and trade, and events showed that Portugese trade with Siam was not large enough to justify elaborate agreements. Silviera stayed in Bangkok but although he was known by Europeans visiting Siam and also by the Siamese themselves as Portugese consul his position was more like a private trader engaged in ship building, a profitable trade because of the abundant supply of cheap wood in Siam. He received the Siamese title of Luang Aphaipani with appropriate insignia and was acknowledged chief of the native Christians who claimed Portugese descent.*

It was left to the British to conclude the first treaty with new Siam. The revival of relations between Siam and Britain was closely linked up with the foundation of the Straits Settlements, and in particular with the acquisition of the island of Penang by the East India Company in 1786, because of the Siamese claim over Kedah which finally induced the Indian government to abandon its policy of avoiding all political relations with Bangkok. For two decades before the actual invasion by the Siamese in 1821, the sultan of Kedah had been dreading it and had several times asked the company for friendly interference with Bangkok on his behalf. The company had steadily refused because it feared that British mediation might lead to a more direct participation in Malayan affairs.

---

* *Chronicle of Rama II. p.p. 262–267, and 275–278.*

The company had always held the view that the possible advantages of political meddling in the peninsula would not be worth the expense involved, but we have seen that to the Penang officials the Kedah problem appeared in a different light and before the Siamese invasion of 1821, the Penang council had repeatedly urged on the Indian government the importance of preserving the independence of Kedah. The Penang council believed that an implied threat to the Siamese that the British were behind Kedah would be enough to end any Siamese design on that state.

There were also other reasons for coming to an understanding with the Siamese. One natural development resulting from the new settlements at Penang and Singapore was the growing trade between Siamese and British ports. Apart from the important food supply from Kedah into Penang, other branches of trade was rapidly increasing. The principal import from Siam was sugar and the exports from Penang were opium and cotton goods from India. In addition to the direct trade with Bangkok, Penang had also an important trade in tin with Perak, Patani, Jank Ceylon and other Siamese dependencies.* After its foundation in 1819, Singapore also was eager to have a fair share of Siam's trade but the commercial regulations, in particular the Siamese interference of Jank Ceylon, the principal source of supply of tin for Penang, greatly hampered the development of trade. The Penang Council therefore wanted to send a mission to Bangkok to negotiate for better conditions for trade. With permission from India, letters and presents were sent to Bangkok in 1818-1819 expressing friendly sentiments and suggesting a revision of commercial regulations. In July 1820 the Penang Council asked permission to send an

---

* *L.A. Mills, British Malaya, 1824-1867, (Singapore 1825)*

official to Bangkok to strengthen commercial ties. The Indian government agreed but emphasised that the mission must be for purely commercial purpose only. Taking into consideration the suspicion of the Asian countries against the west, the government of India advised Penang to be cautious in their approach. Following his advice the Penang Council decided to send to Bangkok instead a Singapore merchant, John Morgan, to collect information and sound the Siamese ministers on the possibility of improving commercial relations. The Penang Council ensured him against any loss he might suffer in his trading venture in Siam and as it happened Penang had to pay Morgan $3662 for losses and £1200 for personal expenses.*

John Morgan arrived in Bangkok in May 1821. He had been told that he could not commit the Indian Government in any way but he was entrusted with a letter addressed to the King of Siam from Colonel Farquhar, Resident of Singapore, informing the King of the new British settlement at Singapore. Farquhar suggested that although John Morgan's was the first ship to have cleared from Singapore for Bangkok, Singapore might well prove to be a good market for all Siamese produce and in return Singapore could supply all that Siam needed. Morgan came to Bangkok ostensibly as a private trader but he received a warm welcome from the Court. He not only was received by the Phra Klang and Prince Krom Chiat (later Rama III), but he also had an audience with the King in which the letter from the Resident of Singapore was read out. This cordiality was due perhaps to the fact that Siam was expecting another Burmese attack in 1822, and wanted to secure British neutrality. But although the Siamese promised Morgan freedom

---

* *Burney Papers, Volume IV, Governor Phillips to Court of Directors, November 15, 1822.*

of trade, his trading venture was not successful. Morgan did not have with him the commodity most in demand during the early years of the Bangkok period, namely firearms, and he also had to contend with Portugese interference. As a result Morgan turned in an adverse report on Siam. In his opinion, although the Siamese agreed to make a treaty granting reasonable commercial regulations, foreign traders could not profitably carry on business in Siam unless there was somebody on the spot to protect their interest.[1]

But before Morgan's report was received in India the Marquis of Hastings had decided to send a mission to Bangkok and Cochin China to revive what used to be an important branch of trade in the seventeenth century, and the insistence of Penang on closer relations with Siam fell in with this general scheme for commercial expansion, 'under the present stagnation of trade',[2] as the Governor General described the situation in his instructions to the chosen envoy, John Crawfurd, one of the most famous Orientalists of the day. Detailed accounts of the Crawfurd mission to Bangkok in 1822 are given in many books dealing with this period, notably in L.A. Mills' **British Malaya 1824–1867**, and W.F. Vella's **Siam under Rama III 1824–1851**, and we have to note here only a few points which have direct bearings on later events.

The tenet of the Indian government's instruction to Crawfurd was in direct contrast with the spirit of intense rivalry

---

1. *O. Frankfurter, 'Unofficial mission of John Morgan', J.S.S. V.XI, part I. (1914)*
2. *John Crawfurd, Journal of Embassy from the Governor General of India to the Courts of Siam and Cochin China. (London 1828), George Swinton, secretary to the Government of India, to Crawfurd, September 29, 1821.*

which characterised the western approach to Asia in the sixteenth and the seventeenth century. Crawfurd was told that the Indian government had come to believe that prosperity of trade did not depend on special privileges, or the presence of an agent on the spot, but on the freedom of trade for all and the realisation of natural advantages, and Crawfurd was clearly instructed to refrain from demanding or even hinting, at the establishment of trading factories, exemption for British subjects from native jurisdiction and custom impositions, monopoly of a favourite article of trade, or exclusion of rival European powers, because former experience showed that it was these demands which, by arousing the fear and suspicion of the native authorities, led to the decline or extinct of European commerce with many independent Asian states in former time.[1]

The second point to note is that in place of a formal treaty the Indian government preferred to have a written official records of all the concessions granted, in the form of a letter either from the King to the Governor General, or from the Siamese minister to Crawfurd himself. It was felt that the suspicious rulers might see in the formal treaty a threat to their independence or perogative.[2]

There was another reason for this dislike of formal treaties. From a despatch from India, of a later date but also concerning British relations with Siam, it was obvious that it had always been the policy of the Indian government to avoid contact with the eastern people as far as possible.

---

1 *John Crawfurd, op.cit., Swinton to Crawfurd, September 29, 1321.*

2 *Ibid, Swinton to Crawfurd, September 29, 1821.*

"As a general maxim we are satisfied that all extensions of our territorial possessions and political relations on the side of the Indo-Chinese nations, is with reference to the peculiar character of those states, to their decided jealousy of our power and ambition, and to their proximity to China, earnestly to be deprecated and declined as far as the course of events and the force of circumstances will permit. Viewing the matter in this light even the negotiation of treaties and positive engagements with the Siamese government (supposing it willing to enter into them) may be regarded as open to serious objections, lest any future violation of their condition should impose upon us the neccessity of resenting such breach of contact.*"

This instruction is examined in some detail because the principles laid down here were upheld as long as the Indian government continued to have contact over Anglo-Siamese relations and we shall see that this policy played an important part in transferring the responsibility, on England's part, of Anglo-Siamese affairs to the Foreign Office in London in the 1850's although by reasons of former relations and also of Siam's geographical position Siam should have remained on Indian concern.

But in the Crawfurd mission, owing to special circumstances, the Indian government yielded to the repeated requests of the Penang Council and added to Crawfurd's task a commission of a more political nature. Only a few days before Crawfurd arrived in Penang in December 1821, the Siamese invaded Kedah and the Sultan fled to Penang. This conquest raised a new question which was as important to Penang and

---

* *Burney Papers IV, Lord Amhurst to Governor Fullerton of Penang, November 19, 1824.*

๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓

Province Wellesley as the question of food supply because the transfer of these territories by the Sultan of Kedah had been done without reference to Bangkok. Crawfurd was instructed to put in friendly and unostentatious representations to the Court of Bangkok on Kedah's behalf and also to get from Siam a recognition of British rights over Penang and Province Wellesley. As it turned out the political objectives of the Crawfurd mission were not fully obtained. He achieved a sort of negative result over the status of Penang, since the Siamese had never once during his long stay in Bangkok raised the question of British rights, but on the question of Kedah Crawfurd failed completely, and the Penang Government's continued anxiety for the restoration of the ex-sultan of Kedah led the Indian government to despatch another mission to Bangkok in 1825.

Although still adhering to the policy of non-intervention in Malayan affairs the government of India was being slowly forced by circumstances to give more weight to representations from Penang. The Siamese conquest of Kedah in 1821 which brought the two empires into direct contact made the policy of avoiding contact with the Asian nations more impracticable. Nevertheless the Indian government was still desirous of reducing political contact to the minimum. Immediate contact would augment the chance of national collision and disputes and in that respect the government of India tended to look favourably on the restoration of the Sultan of Kedah, either as an independent state, or tributary to Siam with clearly defined obligations, so that it could act as a buffer state.* The outbreak of the first Anglo-Burmese war in 1824 added another reason for

* *Burney Papers Volume IV. Lord Amhurst to Fullerton, November 19, 1824.*

cultivating closer relations with Bangkok in order to secure the good will of the Siamese. The Court of Bangkok was seriously alarmed by the outbreak of hostility, suspecting that Siam might be the next victim of British aggression.

Like the Crawfurd mission the Burney mission to Bangkok in 1825–1826 is dealt with by writers on the period. The result of Burney's eight months stay in Bangkok, from November 1825 to July 1826, was the first treaty to be signed and ratified between Siam and a western nation in the modern period. The Burney Treaty of 1826 consisted of 14 articles, in addition to which there was a separate commercial agreement of 6 articles. The Malayan settlements on the Burney Treaty has already been dealt with, and only one point needs to be noted here, namely the responsibility laid on the British authorities by Article 13, to prevent the ex-sultan from trying to regain his kingdom. This provision led to frequent official communications between the British and the Siamese authorities long before the time of King Mongkut. Since the conquest of their country by the Siamese in 1821, the refugees from Kedah had not ceased to try to regain their kingdom. There was a series of attacks on Kedah by bands of exile and on two occasions in 1831 and 1838 the Malays organised large scale attacks from the British Province Wellesley and succeeded in driving the Siamese out of Kedah. On both occasions the Siamese managed to regain control but they owed a great deal of their success to British co-operation. The governor of the Straits Settlements sent warnings to the Siamese authorities as soon as they heard of the preparations for attack so that the Siamese could send to Singora for reinforcement. After the invaders had captured Kedah the British promptly blockaded the Kedah coast and cut off the invaders' main source of supply.

Burney claimed that by sacrificing the Sultan of Kedah

he managed to get the Siamese to agree to a treaty of friendship and commerce. If we are to judge from the agitations which started in the Straits Settlements in the 1840's for the revision of the Burney Treaty it would seem that the advantages secured by the treaty were not worth the sacrifice and the consequent troubles to which the British authorities were subjected in connection with Siamese rule in Kedah. What were the commercial stipulations of the Burney Treaty ?

First, it stipulated for free trade between the merchants of the two countries without the intervention of any other parties. But there were also some limitations to this free commercial intercourse. It was left to the governor of each province to determine whether there was enough supply of export commodities at the ports in his jurisdiction to justify opening them to British merchants. His critics later said that this stipulation had the effect of confirming commercial operations to the single port of Bangkok. Another article empowered the Siamese authorities to deny liberty of residence to English merchants. But the provisions which were most severely attacked later were those concerned with the payment of custom duties and Siamese jurisdiction over British subjects. It was agreed that all custom duties were to be replaced by a single measurement duty of 1700 ticals or £212, 10 shillings for each Siamese fathom of a ship's beam. Article IX of the Burney Treaty contained what Sir John Bowing later described as a repugnant clause,[1] "the English subjects who visit a Siamese country must conduct themselves according to the laws of the Siamese country in every particular."[2] This was reinforced by

---

1. *Sir John Bowring, op.cit., p. Volume II,. p. 202.*

2. *Burney Papers. V.III. Treaty of Friendship and Commerce, Article IX, June 20, 1826.*

Article VI on The Commercial Agreement which in very absolute terms placed all British subjects under Siamese laws, rendered them liable to capital punishment in cases of homicide, or whipping, fine or imprisonment for other offences and immediate expulsion from the country for using disrespectful language to a Siamese official.[1]

Before passing judgment on the achievement of Burney we must take two things into consideration—the circumstance under which the treaty was negotiated and the attitude of the Indian government towards political relations with the Asian countries. For this purpose it is necessary to go back a few years to the Crawfurd mission to Bangkok in 1822. Crawfurd, in agreement with India, considered the official interference in the form of monopoly and right of pre-emption to be the main obstacle in the development of foreign trade in Siam, but his attempt to remedy this was a complete failure. It is true that the Siamese negotiators, notably the Phra Klang, had a vested interest in prolonging the system, but it must also be remembered that the benefit from these practices was a main source of revenue for the Siamese govornment and it is not surprising that they should refuse to give any solid commercial concession. Inspite of the promise made during the discussion for unrestricted trade for foreign merchants the commercial document finally handed to Crawfurd contained the ominous phrase of "assistance from the superintendent of customs" in the conduct of trade between foreign and native merchants.[2]

The question of official trading as a means of increasing royal revenue has already been discussed. Crawfurd himself

---

1 *Burney Papers V.III, Commercial Agreement, June 20, 1826*

2 *John Crawfurd, op.cit.*

noted the lively interest in trade displayed by the Siamese officials with whom he had come into contact. The Phra Klang, commented Crawfurd, showed intelligence and shrewdness when discussing commercial problems but his views were those of a keen trader rather than a statesman. Prince Krom Chiat, later Rama III, lowered himself in Crawfurd's eyes by enquiring into the fate of the ship he sent to Bengal for commercial speculation. But the Siamese were beginning to realise that whether from increased competition or from their inferior skill, this direct participation in trade had now become an extra item of public expenditure rather than an extra source of income. The particular voyage referred to by Prince Krom Chiat cost the treasury about £3000. Crawfurd believed that the Siamese would not again attempt any such venture so obviously beyond their skill,[1] and events proved him to be right. At his accession in 1824 King Rama III issued a decree that the government would no longer be engaged in trade.[2] Crawfurd, who had by then become Resident at Singapore, reported to India that King Rama III's declaration of freedom of foreign merchants from official interference was no empty words. English traders who visited Bangkok received marked attentions and three loaded ships were expected at Singapore.[3]

In this respect it could be said that when Burney arrived in Bangkok in Novmber 1825, the atmosphere was more favourable for a commercial negotiation than it had been in 1822. Now that the government had ceased to be a trader and free from fear of competition it would not object to

---

1. *John Crawfurd, op.cit.,*
2. *O. Frankfurter, 'Unofficial Mission of John Morgan', J.S S. V.XI. p:I. (1914).,*
3. *Burney Papers, V.IV., Crawfurd to Swinton. January 6,1825.*

concessions which would lead to more active foreign trade and larger revenue from custom duties. On the other hand it must be remembered that Burney was sent to Bangkok primarily to allay the fear of the Siamese with regards to British conquest in the East. Burney arrived to find that rumour of an intended attack on Bangkok by a British fleet had preceded him. He found the forts between the bar of the Menam and the city of Bangkok fully manned and he was detained at Paknam, a village immediately inside the bar for seven days.[1] Burney managed eventually to calm down the Siamese and to interest them in his proposals for a treaty of friendship and commerce at the expense, as we have seen above, of the Malayan policy of the Penang Council. Burney was partially correct in believing that it was the sacrifice of Kedah which had won him the influential governor of Singora and his faction at Court for Burney's other proposals which did not touch their immediate interest.[2] But Burney's success in inducing the Siamese to conclude a commercial treaty was also due, although indirectly, to the Crawfurd mission of 1822.

King Rama III was not blindly prejudiced against the West, nevertheless he preferred to maintain good relations with Britain in the same way as good relations were being maintained with the Vietnamese, namely, by occasionally exchanging embassies and presents, but he refused to enter into formal treaty obligations. His principle councillors including the Phra Klang and the governor of Singora had to beg him to reconsider his decision, reminding him that this was the second time that Britain had asked for commercial concessions and if they

1. *Burney Papers, V.II,; p.IV., Burney to Swinton, December 2, 1826.*

2. *Ibid.*

were refused again it might lead to grave consequences. The king then relented and the treaty was signed.[1]

But even without regarding this background of constraint the commercial conditions in the Burney Treaty was an improvement on what had been achieved by Crawfurd, and even Governor Fullerton of Penang, the chief critic of Burney's Malayan settlements, conceded that his commercial provisions appeared to be advantageous.[2] The ominous stipulation of official assistance in all commercial transactions was replaced by a formal pledge of non--interference. The consolidated duty in the form of measurement duty had been recommended to Crawfurd by the Indian government itself as greatly to be preferred to the levying of duties in kind which opened the way to irregular exactions by the Siamese officials. In the opinion of the Indian government, "trifling inequality resulting from this duty (measurement duty), would be better than the interference of the old system."[3] The rate of 1700 ticals per fathom of the ship's beam was considered a fair rate by the English merchants when the treaty was concluded.

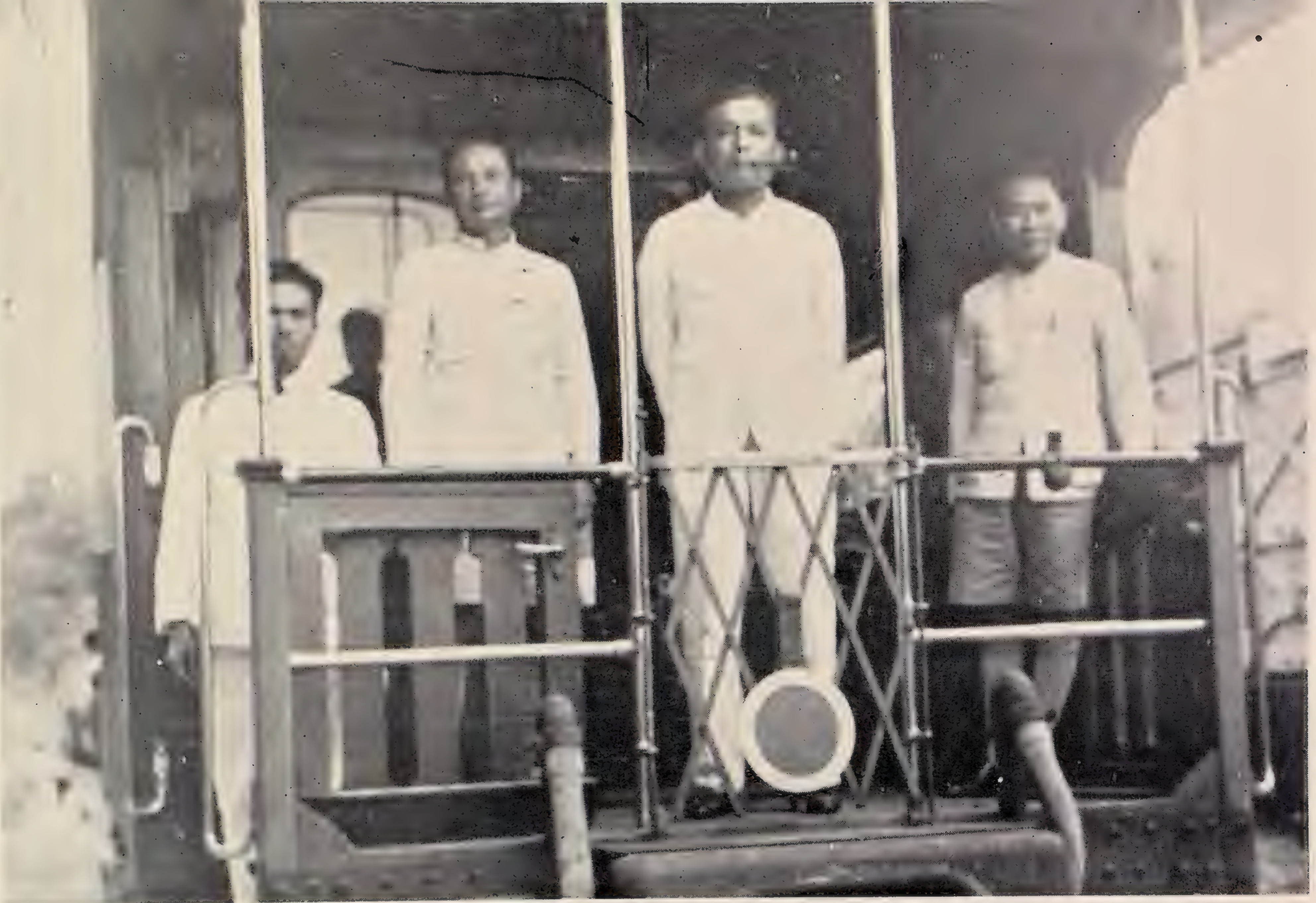
In fact the agitators for a new treaty with Siam in the 1840's did not direct their criticism so much against these provisions as against the absence of the means to enforce them. They claimed that the Siamese government had systematically violated their treaty obligations. In short, it was maintained that the weakness of the Burney Treaty lay in the fact that it did not provide for a British agent to be on the

1. *Chronicle of Rama III.*
2. *L.A.Mills. op.cit.,*
3. *John Crawfurd, op.cit., Swinton to Crawfurd, September 29, 1821.*

spot to keep an eye on British interest. But this defect could not be laid at Burney's door, because as we have seen above, it was the direct outcome of the policy of the Indian government to avoid political contact with the Asian countries. Crawfurd had been instructed not to ask for permission for a resident British agent, not only because it might lead to political complications but also because it might arouse the suspicion of the Siamese. Crawfurd's report on his mission to Bangkok confirmed the Indian government in their cautious policy. Crawfurd found that the Portugese had a resident agent in Bangkok and that the Americans had been promised the same privilege. He therefore decided to secure the same for the British although he realised that in doing so he was acting in direct defiance to instructions from India. Crawfurd refrained from demanding exemption from local jurisdiction for British subjects but this abstention did not make any impression on the Siamese because among the proposals which he laid before the Siamese Crawfurd had asked for security for persons and properties of British subjects. The Siamese at once read into this twin proposal the implication of extraterritorial rights. They gave an evasive reply on the question of British agent because the presence of the Portugese consul made it difficult to make a direct refusal, but to the question of extraterritoriality which they believed the British proposals implied they gave a very definite reply– The king has no intention of altering the established laws of the nation in favour of strangers.* Crawfurd's instructions prevented him from arguing further with the Siamese on this point. Besides Crawfurd himself saw the impracticability of the demand, as is evident from his own comment on the subject:

---

* *John Crowfurd, op.cit.*,

พ.ศ. ๒๔๗๔

"If the subjects of a free and civilised government resort to a barbarous and despotic country, there is no remedy but submission to its law, however absurd and arbitrary ....It could scarcely be hoped, although it sometimes happened, that an arbitrary government should concede to strangers a degree of liberty and security which it denied to its own subjects.[1]"

Not only was this sentiment in accord with that held by the Indian government but Crawfurd had a more concrete reason to support his theory. Despite the despotic character of the government, Crawfurd believed that life and property of foreigners were reasonably secure in Siam.[2] Crawfurd also had a second thought over the question of a resident agent. He believed that had he insisted the Siamese would have given way but he had himself dropped the matter. He had closely observed the treatment meted out to the Portugese consul and come to the conclusion that the British authorities might not be able to overlook the indignities suffered by their representative and would thus be drawn into open conflict with the Siamese.[3]

The British merchants might choose later to criticise the Burney Treaty, but the concessions secured by Burney at first led to a great increase in trade between British ports and Bangkok. Although Crawfurd had failed to get any satisfactory concessions he was very impressed by the commercial possibilities of Siam and his reports aroused interest in Singapore. In August 1824, Robert Hunter arrived in Bangkok. He became the first British resident merchant in Siam and his

1. *Ibid.*

2. *John Crawfurd, op.cit.*.

3. *Ibid.*

career deserves a careful examination because it led to the renewal of British official interest in Siam in the 1850's. On his first arrival Hunter was warmly welcomed by the Siamese because he brought with him the present of a thousand muskets from India. He did not at once settle in Bangkok but travelled to and from Bangkok and Singapore and traded in Pattani, Kelantan and Trengganu on the way. After the conclusion of the Burney Treaty in 1826, trade was more active and soon Hunter applied to the Phra Klang for a place to build his warehouse and this became known as the British Factory. Hunter maintained very good relations with the Court since it was with the Court that he could carry on the most profitable trade. After the first lot of firearms which he offered to the Siamese as presents Hunter must have continued with this trade because he later received the Siamese title of Luang Avudhviset, which literary means Luang Excellent Weapon. As in the case of the Portugese consul this was an honorary title, but although he had no official functions Hunter usually accompanied foreign envoys to official audiences and Burney himself said that Hunter's cordial relations with the Siamese helped him in his negotiations.

Hunter's business was very successful and in 1835 James Hayes and Christopher Harvey joined him in Bangkok. The Hunter and Hayes Firm had five establishments in Bangkok and apparently it was not the only firm interested in Siamese trade. By 1842 it was calculated that nine square rigged vessels visited Bangkok regularly every year, and in 1842 the irregulars numbered as many as fifty-five vessels. The main export was sugar and despite the introduction of monopoly in 1839, in 1844 Siam exported 110,000 piculs of sugar of the

first quality.* But troubles were brewing and in February 1844 Hunter was expelled from Bangkok. From that time a series of petitions were presented to the governments of India and Straits Settlements by Hunter and his associates. These petitions contained a list of alleged violations of the Burney Treaty and Hunter requested the Indian government to help him to get redress from the Siamese.

The Hunter case was of great importance for two reasons–firstly the attitude of the Indian government towards these complaints, and secondly the effect of this attitude on the commercial interest of Singapore. Hunter had considerable influence and we shall see that the interest which he managed to arouse among the Singapore merchants led the British government to despatch Sir James Brooke to Singapore in 1850 to make inquiries into the conditions of Siamese trade and that resulted in another official mission to the Court of Bangkok. From the documents collected by Brooke at Singapore and Bangkok the violations of treaty obligations on the part of the Siamese appeared to have taken the three following forms:

1. Reintroduction of royal monopolies for articles of trade. This was held to be a violation of the Burney Treaty which stipulated for free trade between the merchants of the two countries. In 1839 Rama III gave sugar monopoly to two Chinese at the price of 2 ticals per picul. In 1842 a British ship came to Bangkok to collect sugar but all producers were compelled to sell their sugar only to the monopoly farmers at the market price of 7 ticals per picul and the Europeans could only buy from the monopolists at $9\frac{1}{2}$ ticals.

---

* *R. Adeymoore, 'An early British merchant in Bangkok' J.S.S. XI, part II, (1914–1915),*

Moreover the Siamese officials arbitrarily seized the sugar already in stock of the firm Hunter and Hayes, paying them 7 ticals and the firm had to buy it back from the monopolists at 9½ ticals because it did not want to send the vessel back empty. The introduction of monopoly also had effect on trade. The British merchants found it hard to balance their account. The export trade of Siam had always exceeded import and the monopoly farmers insisted on cash payment while formerly the foreign merchants could barter with the producers. In 1837-1838, foreign merchants were barred from the teak trade and even teaks already purchased could not be exported. In 1849 without any warning iron and steel also became monopolies. The Hunter and Hayes firm imported a large quantity of iron and sold some at the market price of 12 ticals per picul, but it was told that iron could only be sold to the iron farmers at a much lower price. The farmers managed to get the purchasers imprisoned and they were not released until the firm received back what had been sold to them. The farmers offered only 6½ ticals per picul so the firm was obliged to re-export it and the ship called for that purpose was subjected to the high measurement duty.*

2. Defaults of Debts. According to the Burney Treaty the Siamese authorities undertook to enforce the payment of debts but the British merchants claimed that far from so doing the Siamese government refused to pay what itself owed the foreign merchants and encouraged the officials and native

* *FO 69/1, Affidavits of James Hayes, October 7, 1850, of Daniel Brown of the firm Brown Brothers and Co., September 1850. These documents were enclosed in Sir James Brooke's report to the British Foreign Office dated October 5, 1850*

merchants to do likewise. Two muslim merchants complained that without giving any reason the king refused to buy the 1000 jackets which had been ordered at his express command and as they had been especially made they could not be sold to anyone else. The Siamese refused to pay any damage even after the intervention of Governor Bonham of the Straits Settlements on the merchants' behalf and they claimed their loss to be at 20,000 ticals or about £2500.[1] The two merchants and a few others, one a native of Surat, held the Siamese government responsible for the default of debt by a royal prince who was executed in 1848. The king confiscated his property but refused to pay his debts.[2]

3. Injuries to persons and properties of British subjects. A muslim merchant whose firm was bankrupt in Surat complained that although he offered all his personal and the firm's properties to meet his firm's liability in Bangkok the Siamese still refused to let him leave the country.[3] A more serious case was the detention of a party of Sinhalese monks in Bangkok. The leader of the party sent a petition to the governor general of India to help to get them out. Altogether 46 monks came to Bangkok in 1845 to instruct the Siamese monks, on the uuderstanding that they could return within a few months. Not only were they refused permission to leave even after they offered to pay for their own passage but they were also kept in close confinement and anybody trying to get in

1. *F.O. 69/1, Affidavits of Uskarsak and Ansatak, September 25, 1850.*
2. *F.O. 69/1, Affidavits of Uskarsak, Ansatak, September 1850, Mustagee, Hashim, September 1850.*
3. *FO 69/1, Affidavit of Mustagee, September 1850.*

touch with them were threatened with severe punishment.[1] But the most serious case was the treatment of Robert Hunter. Apart from financial losses resulting from the reintroduction of monopolies as enumerated in the affidavits of his partner James Hayes quoted above, Hunter claimed that he suffered further losses by the seizure of his house by the Siamese authorities when he was expelled from the country in February 1844 and that his assistant, Christopher Harvey whom he left to look after his affairs, was subjected to many personal indignities. In October 1844 Harvey was peremptorily ordered to leave the house and the property of the firm and was forced to spend a day under guard. At midnight, only a few hours after he had been allowed to return he was taken away again by the Siamese to Paknam near the bar of the Menam. On his return he found that the Siamese had forced open the warehouse and took account of the stock. Finally the Siamese seized the large wharf and outbuilding erected by the firm without payment.[2] The property in question was the so called British Factory. Hunter claimed that when he first arrived he rented from the Siamese government a piece of land over which he had his house and warehouse built at his own expense, the Siamese having promised to give compensation for this outlay whenever Hunter should want to leave. The rent agreed upon was 600 ticals per year but between 1840–1844 Hunter claimed that he had been overcharged and had to pay 3575 ticals and when he was expelled the king forced him to pay another 600 ticals for the building instead of paying Hunter as had been

1. *FO 69/1, leader of the Cingalese priests to Governor General, January 16, 1850; Affidavit of Daniel Brown, September 1850.*

2. *FO 69/1, Christopher Harvey to James Middleton, commander of a British ship visiting Bangkok, August 29, 1845.*

previously agreed upon.[1]

These complaints did not make the least impression on the Indian government and this unsympathetic attitude was not due solely to the policy of trying to keep away from contact with the Asian governments. The Indian government had heard of the affair of the "**Express**" of 1844. Apparently the Siamese were afraid that after the British had ended their quarrel with China they might turn to Siam so the government placed an order with Hunter for a steam ship and arms provisions. The British, however, returned peacefully to India and so when Hunter brought the "**Express**" to Bangkok the Siamese refused to buy it. The Siamese excuse was that it was too expensive. Hunter was very angry and sold the ship to the Vietnamese who were then at war with the Siamese and that ended the cordial relations between the king and the first resident British merchant and Hunter was ordered to leave the country. The Indian government believed that it was the affairs of the "**Express**" and not the alleged violations of the treaty obligations which was the real motive for the complaints, because the earliest reintroduction of monopolies was in 1839, and no complaints were made until 1845. In August 1845 India told the Straits Settlements' government not to take notice of Hunter since his injuries were caused by his own imprudence [2]

This seeming hard-heartedness of the Indian government, however, did not cause any undue suffering. R. Adeymoor in his article, **An early British merchant in Bangkok**,

1. *FO 69/1, extract from the correspondence of Messrs. Hunter and Hayes, enclosed in Brooke's report dated October 5, 1850.*
2. *R. Adeymoor, 'An early British merchant in Bangkok', J.S.S. XI. part II. (1914–1915)*

maintains that Hunter did well in Siam and retired a rich man. Over the question of the British Factory, Adeymoor says that the Siamese records, to which he had access, gave a different story. According to these records the king set aside the revenue from the sale of bamboo to build the British Factory and that the 600 ticals rent was for land **and** building.* It is also worth noting that after Hunter's expulsion from the country, his partners and his own family continued to live in Siam and his son even worked for the Siamese government. The private life of the Hunter family is another proof that despite the extreme anti-European attitude generally attributed to Rama III, cordial relations between the Siamese and foreigners existed in his time. Very soon after his arrival Robert Hunter married a Siamese lady. The lady was known among foreigners before her marriage by the grand Siamese title of Ton Puying Sap. The validity of the title 'Ton Puying' is very doubtful since it is the very highest female rank accorded only to wives of the Chao Phayas, the highest rank of the ministers of state, but the fact that the foreign community called her so would seem to show that she was in a very large degree Siamese although she claimed descent from the Greek adventurer Phaulcon of seventeenth century fame. A son was born of this marriage. Robert Hunter II was sent to Scotland for his education but he returned to Bangkok. He was very much liked by the Siamese and in 1849 he also married a native of Portugese descent, but Rosa the wife of Robert Hunter II, had had a real Siamese upbringing, because as a daughter of an officer she had spent her childhood in the royal palace. Rosa's father came from Cambodia. He entered the service of the Siamese government and received the title

---

* *R. Adeymoor, 'An early British merchant in Bangkok', J.S.S. XI part II (1914–1915)*

ถ่ายที่เมือง Coventry ประเทศอังกฤษ เมื่อไปราชการ ปี พ.ศ. ๒๔๙๑

of Phya Visutsongkram and we shall meet him again as the leader of the native catholics, the role he was encouraged to assume after the conclusion of the Franco-Siamese Treaty in 1856.[1] Robert Hunter II himself became the harbour master in Bangkok with the title of Ruong Surasakorn. After King Mongkut opened the country to the West, Robert Hunter II acted as secretary to the Kalahome. He died very suddenly in 1865 at the age of 38, but he left two sons, who after completing their education in Singapore and Scotland, also returned to live their whole life in Bangkok. Robert Hunter III occupied himself with trade but his brother John joined the Siamese government and was known in Siam as Hunter Foreign Office, enjoying a great reputation as a translator[2]

The fortune of the Hunter family lent support to the conclusion arrived at by India that the injuries suffered by Hunter was the result of his own imprudence rather than the deliberate anti-western policy of Rama III. But although India was right in the assumption that Hunter's complaints were the result of pique rather than of real harsh treatment at the hands of the Siamese, it was the indifferent attitude of the government of India towards Hunter's petitions and, in particular, India's attitude towards the issue of monopoly which gave strength to the Hunter case. In his memorandum on Hunter's petitions the under-secretary to the government of India expressed his view on the subject in these words:

"From the Treaties in force it does not by any means appear that any interference was intended with the king or that he should be prevented from monopolising any product

1. *Below*
2. *R. Adeymoor,* *op.cit.,*

of his dominions or granting such monopoly to any person should he be so disposed ... The half tical levied from the sugar dealers for their monopoly by the king which goes under the name of duty as stated by Mr Hunter can be considered no infraction of the Treaty, for it is not levied from them because they sell to the English, but it is the sum paid by them for their monopoly to whomsoever they may choose to sell it."*

This view was, to say the least, very discouraging to British merchants and it is not surprising that Hunter managed to turn his private injuries into a public affair, and the agitations finally resulted in the mission of Sir James Brooke to Bangkok in August 1850. Brooke's effort to improve relations between Siam and Britain was a dismal failure and he even left behind him a rumour of impending war between the two nations. But although disastrous in itself the Brooke mission was of vital importance to the future relations between Siam and Britain, firstly because of the circumstances which brought about the mission, and secondly because of the impression left on both the Siamese and the British authorities by this brief official contact.

The first thing to note about the Brooke mission is that unlike John Crawfurd and Henry Burney before him, Sir James Brooke was not the envoy of the Indian government but was sent to Bangkok by the Foreign Office in London, and from Viscount Palmerston's instructions to Brooke it was obvious that this step was taken as the result of pressure put on the Foreign Office. The merchants of the Straits Settlements commanded on influential Parliamentary lobby in London,

*. *Memorandum cited by R. Adeymoor, op.cit.*

supported by the rising English manufacturing interests for whom the Eastern Archipelago was an important potential market. The suggestion, said Lord Palmerston, that attempts should be made to improve relations between Siam and England came from commercial bodies in England and the Chamber of Commerce of Singapore.[1] Already in 1848 the Singapore Chamber of Commerce had sent to the Foreign Office a petition containing the same list of grievances as complained of by Hunter and his associates which we have reviewed above, namely monopoly and high duties. When nothing was done the Chamber sent in another petition saying that the situation had gone from bad to worse, adding that attention should also be given to Cochin China where the same bad conditions of trade prevailed.[2] This time, however, this resourceful organisation managed to get some backing from many commercial bodies in England. The Manchester Commercial Association and the East India and China Association of Liverpool sent in memorials asking for improved relations between England and Siam.[3] On the strength of these petitions Lord Palmerston issued the first instruction dated December 18, 1850 to Sir James Brooke ordering him to proceed to Singapore to investigate the alleged violations of the treaty, and it is worth noting that Palmerston himself expressed doubts on the truth of these complaints. While at Singapore Brooke was to consult with the traders and the British authorities as to the best way to improve relations with Siam, and if he found it necessary he should then go on to Bangkok and also to Cochin China

---

1. *FO 69/1, Palmerston to Brooke, December 18, 1849.*
2. *FO 97;368, Memorial from the Singapore Chamber of Commerce, August 20, 1849.*
3. *FO 69/1, Memorials to the Foreign Office, dated March and November 1849 respectively.*

if circumstances permitted.[1]

Sir James Brooke was the choice of the commercial interest. The Singapore Chamber of Commerce, claiming the backing of the London East India and China Association, suggested that in the light of his success with the natives in the Zulu islands and in Borneo, Brooke was the most suitable person to go to Siam and Cochin China.[2] The remarkable career of Sir James Brooke, popularly known as the 'White Raja' is familiar. In 1841 in return for his help in suppressing a rebellion the Sultan of Brunei made Brooke governor of Sarawak, and in 1846 this state was ceded to Brooke in full sovereignty as a reward for his efforts in suppressing the pirates. Also in 1846 Brooke was made governor of Labuan which had been newly ceded to the British by the Sultan of Brunei, very much as the result of Brooke's persuasions. In 1849, with the aid of the Royal Navy and the East India Company warships, Brooke finally succeeded in stamping out piracy in North-West Borneo but it involved a great loss of life on the part of the native population and Brooke found himself the object of a furious press attack for his action against the Sea Dyak pirates. This attack started in a Singapore paper in 1849 at the instigation of Brooke's former agent whom Brooke had dismissed for fraudulent dealings, but the false report of severity found its way to the London papers and the agitations were so great that in 1852 the British government had to order an inquiry into the conduct of Brooke as Raja of Sarawak and governor of Labuan and the suppress of piracy in the Malay Archipelago. but in 1854 Brooke was completely cleared by a royal commission.

---

1. *FO 69/1, Palmerston to Brooke, December 18, 1849.*
2. *FO 97/368, Memorials submitted to the Foreign Office by the Singapore Chamber of Commerce, August 20, 1849.*

In 1848–1849, however, Brooke was at the height of his fame. His victory over the pirates had a marked effect on the trade of the Straits Settlements. Not only did native trade expand now that there was less danger from pirates, but Singapore also developed a new trading connection of great value with Sarawak and Brunei. No wonder, therefore, that the Singapore merchents looked to Brooke for the expansion of trade in yet another direction in Siam and Cochin China.

But even after Palmerston had complied with their request, even to the choice of the envoy, the original memorialists would take no chances, and during the months that elapsed between the sending out of the instructions to Brooke and the arrival in London in April 1850 of Brooke's first report on the necessity of going to Bangkok, the Foreign Office received a flood of petitions from many other commercial bodies in England all complaining of 'the systematic violations of the existing treaty' by the Siamese, the necessity to negotiate for more favourable conditions of trade, and also hints at American competition. No doubt there was some truth behind these statements but the timing and the similar nature of the complaints and suggestions embodied in these petitions made it obvious that the appeal to the British government was not spontaneous but rather the result of a well organised commercial pressure. The following bodies were among the more important petitions:- The Chambers of Commerce of Edinburgh, of Greenoch, of Paisley, Huddersfield, Halifax, Nottingham; the Chamber of Commerce and Manufacture of Manchester, the Manchester Commercial Association, ship owners and merchants of Glasgow, merchants of the Port of Greenoch, and the East India and China Association of Liverpool.* Altogether they

* *FO 69/1, Memorials presented to the Foreign Office dated between January and April 1850.*

made up a very impressive body and no foreign secretary could turn a deaf ear to them, least of all Lord Palmerston, when the nature of the complaints was the bad treatment of British subjects, his Civis Romanus, "at the hands of these semi-barbarous chiefs" as he once described the Siamese authorities.[1]

This direct approach to the Foreign Office by the commercial interest was not an accident but a deliberate calculation and the result was of greater consequence than the authors of the policy had realised at the time. The unsympathetic attitude of the Indian government towards the Hunter affairs, which the merchants believed to have been the result of that government's general dislike for any increase in relations with Asian countries, convinced them that they must look elsewhere for attempts to improve commercial relation. Moreover the Foreign Office, set as it was in the midst of politics in London, would be more susceptible to pressure than the distant Indian government. The merchants were not far wrong. The Indian government when consulted by the Foreign Office was not enthusiastic over the idea of another mission to Bangkok. India was of the opinion that there was no violation and that the Burney Treaty of 1826 was good enough.[2] In the 1850's Siam had not yet assumed the strategic position in the defence of the Indian Empire that she came to do towards the end of the century and the policy which prevailed at the time of the Burney negotiation, of trying to have as little political and diplomatic contact as possible with the Siamese government still held good with India. The merchants were also right in believing that the Foreign Office could not remain

1. *F.O. 69/3. Comment by Palmerston in a despatch from the Foreign Office to Brooke, August 29, 1851.*

2. *F.O. 69/1. Palmerston to Brooke, December 18, 1849*

idle in face of such pressure and the reluctance of the Indian government forced the Foreign Office to assume the direction of Siamese affairs. Thus it was that Siam, which by reason of her geographical position should be an Indian concern, by-passed the Indian government in her relations with the British.

The significance of this step lay in the fact that once the Foreign Office assumed control it had set ideas of its own. Although the Foreign Office made it a policy always to consult the government of India over Siamese affairs, their advice was not always taken, especially when it was contrary to the fundamental policy laid down by the Foreign Office. From the beginning of its contact with Siam the Foreign Office had started on the policy which led eventually to diplomatic as opposed to purely commercial relations. Both Lord Palmerston and the Earl of Clarendon after him set down that the fundamental condition for better relations between the two countries must necessarily involve a departure from the Burney Treaty. While leaving the details of the commercial provisions to Brooke, should Brooke decide that a new treaty with Siam was necessary, Palmerston insisted that the new treaty must provide for exclusive consular-jurisdiction over British subjects in Siam.* We have seen that the Indian government had always objected to this on political grounds and to anticipate events a little, in 1853 when another mission to Bangkok was contemplated the objection to consular establishment was again clearly stated by the Indian Office. The Board of Directors of the East India Company also made a claim that when it was decided that the presence of a consul in Bangkok was desirable, the choice of the person and the authority over such a person should emanate

* *FO 69/1, Palmerston to Brooke, December 18, 1849.*

from the Indian government and not directly from the Crown.* Events show that these objections were overruled and when the first consul was actually appointed in 1856, he was a Foreign Office official. The two facts, that the Foreign Office took the responsibility of appointing a consul to the Court of Bangkok, the step which would not have been taken till very much later if the Siamese question had been left to the Indian government, and that the consul in Siam was in direct contact with the British government, helped to explain the future cordial relations between the two countries. Delegation of power was not a common practice among Asian rulers and the Siamese refusal in 1822 to give a royal letter to Crawfurd in answer to the letter from the Marquis of Hasting showed that they did not fully understand the position of the governor general of India. The sensitive Court of Bangkok, like that of Burma, would have been very resentful if it had to contact the British government through India. As it was, the task of maintaining good relations, once these were established, was made comparatively easy. Moreover when the time came for Siam to become an important factor in international politics these long standing good relations and the trust the Siamese came to put upon the British government stood the British in good stead.

The Foreign Office provided Brooke with the details of the complaints embodied in the merchants' petition. From the testimonials forwarded by Brooke to the Foreign Office which we have examined above, it was apparent that Brooke believed that the complaint of 'systematic violations' was well grounded. Brooke himself took the worst view of the defects of the Burney Treaty. He criticised the Malayan settlement, the

---

* *FO 97/386, Board of Directors to Board of Trade, May 25, 1853.*

พ.ศ. ๒๔๙๘

limited trading condition and above all the provision for British subjects to be under Siamese jurisdiction. In his report to Lord Palmerston on the necessity to go to Bangkok, Brooke put forward his view:

> "I confess that in referring to it (the Burney Treaty) I feel astonished that such a treaty could ever have been permitted, and confident that once considered in its full bearings by Her Majesty's Government, or the Court of Directors, it will be permitted no longer.[1]"

Brooke, escorted by two warships, arrived off the bar of the Menam on August 9, 1850 and entered at once into communications with the Siamese authority at Paknam. After the exchanges of friendly visits between the British envoy and his suite and the Siamese ministers sent from Bangkok to welcome him, Brooke proceeded to Bangkok on the 22nd of August. Although he noticed that hostile preparations were made at the forts between Paknam and Bangkok, Brooke reported that on his arrival the atmosphere at the capital was friendly. The attention and hospitality that the Siamese were accustomed to give to friendly visitors were not wanting in his case. Brooke and the Siamese ministers came to an agreement that all communications should be in writing, but Brooke noted that before he presented his first proposal on September the 4th, there was a change in the attitude of the Siamese from friendliness to coldness.[2] Nevertheless all the correspondence was in a polite and apparently friendly spirit until the sudden burst of anger and annoyance on the part of the Siamese in their last letter which was answered in the same hostile manner by Brooke.

---

1. *FO 69/1, Brooke to Palmerston, October 5, 1850.*
2. *FO 69/1, Brooke's Journal on the mission to Bangkok.*

Brooke approached the Siamese with a scheme for a double agreement. He informed the Siamese that the main object of the mission was the alteration of the commercial agreements of the Burney Treaty, but in the first place it would be desirable to have a treaty of a general character showing friendly relations between the two countries.[1] In Brooke's proposed new treaty of nine articles the most important differences from the Burney Treaty were—first the right of British merchants to carry on trade anywhere in the Siamese dominions and, more important, provision for consular jurisdiction over British subjects in Siam. Brooke's 'Principal Heads of Commercial Convention' confirmed the principle of free market and abolition of monopoly. Opium was made a contraband article of trade. Brooke also attempted to set down definite regulations for trade. The shipping due was to be reduced from 1700 to 500 ticals per Siamese fathom or in English measurement 6 feet 6 inches in breadth at the widest part of the deck. This measurement Duty was to take the place of all export and import duties and to compensate for the reduction in the rate of the measurement duty the Siamese government was to have complete control over the following seven articles—oil, firearms, shot and gunpowder, iron pans, steel, spirit and teak wood. These articles could be farmed out or otherwise disposed of as the Siamese thought fit. In order to avoid difficulties arising out of unfixed internal duties Brooke proposed a list of a fixed transit duty with the stipulation that articles not enumerated in this list were to be free from all internal duties. Among the articles having fixed duty were stiglac, horns, red and white sugar, salt, sapan wood, and rice.[2] Here we come to the most important altera-

1. *FO 69/1, Brooke to the Phra Klang, September 4, 1850.*

2. *FO 69/1, Brooke to the Phra Klang, "Principal Heads of Commercial Convention", September 4, 1850.*

tion suggested by Brooke—export of rice and paddy subjected to transit duty. Hitherto this had been forbidden and in the Burney Treaty it was clearly stated the British merchants must not engage themselves in the rice trade.[1]

All Brooke's proposals were objected to one by one. The Siamese quoted the case of Robert Hunter to explain their refusal to allow free settlement of the British merchants in Siam. The Phra Klang said Hunter had to be expelled because he used bad language towards the authority and the incident convinced the Siamese of the undesirability of having many Englishmen in the country—'It would cause disquiet'.[2] The appointment of the consul was objected to because the Siamese could see no use for it. Portugal had had a consul in Bangkok since 1818 and he had had nothing to do. They refused to grant extraterritorial right saying that Siamese laws and officials were competent enough to deal with all cases of disputes. The offer for reciprocal provision for trade and welfare of Siamese subjects in all British dominions did not make any impression on the Siamese. 'Siam is not interested in her subjects who go to foreign lands because only evil and restless people would leave their own country and they must be subject to the laws of those countries . . . . Siam does not want to send consuls abroad to be in the way of the native government'- so ran the exact translation from the Siamese reply to Brooke's proposal.[3]

1. *Burney Papers, V. III, Article I of the Burney Commercial Agreement*

2. *Collected Chronicle, part 62 (Bangkok); also FO 69/1; The Siamese Council to Brooke, September 24, 1850.*

3. *Collected Chronicle, part 62 (Bangkok), also FO 69/1, The Siamese Council to Brooke, September 24, 1850.*

In addition to this rather neat way of showing Brooke in what light his proposal and the presence of foreign merchants-- 'evil and restless people'- appeared to them, the Siamese told Brooke that his proposal would lead to further difficulties because the Burney Treaty was still binding-The Siamese went on to say-

"As for the design of Sir James Brooke to make another treaty, one upon another, we know not where it would end. The Kingdom of Siam consists of many provinces, the people are numerous and are of various races and languages. If we should enter into treaties having 2 or 3 distinct branches in this way, the preservation of friendship would be a difficult matter. If any Siamese subjects should commit an offence against the treaty with England or the government of India and that offence be serious until it interrupted the paths of friendship other nations would censure us saying that Siam was first in the infringement and the disgrace would rest on us while the earth and sky remain.[1] "

But it was when dealing with the commercial proposals that the Siamese appeared really annoyed. They said that the Measurement Duty had already been reduced from 2200 ticals to 1700 ticals at the request of Burney. It was the suggestion for the alterations of the custom duty and the introduction of rice and paddy into the export trade that caused the final outburst. The Siamese resented what they considered to be an interference in the ancient custom and tradition of the country.[2] The Siamese criticised Brooke in such a strong language that

1. *FO 69/1, The Siamese Council to Brooke, September 24, 1850.*
2. *Ibid, Siamese Council of Ministers to Brooke, September 25, 1850.*

they earned from him the following rebuke:

"Sir James Brooke regrets that the High Ministers should have forgotten the gravity of advanced age, the dignity of the exalted position, and the duty due to the King their master.[1] "

Irritation was great on both sides and the negotiation came to an abrupt end. Brooke left Bangkok on the 28th of September, very sadly impressed with the Siamese. He also left behind him the atmosphere of panic among the foreign community. These foreigners usually expected that the vengeance of the Siamese would fall upon them if the Siamese had been annoyed by foreign envoys and Brooke's action during the negotiation added to their fear. On the 6th of September Brooke sent notes to all the missionaries offering them passage to Singapore in one of the steamers if they should think it best to retire from Siam for the present in view of the prospect of war between the English and the Siamese. Brooke gave the missionary the impression that he had very little hope that the Siamese government would comply with any of his propositions and that in his opinion a war would soon result between the two countries.[2] As this was only two days after Brooke had handed in his proposals and before the Siamese had made any reply it was possible that Brooke intended this offer to the missionaries to act as a threat to the Siamese. If that was the case Brooke had miscalculated. While the threat made no impression on the Siamese as shown by their reply, it carried alarm among the foreign community and many

---

1. *FO 69/1, Brooke to the Siamese Council of Ministers, September 28, 1850.*
2. *D.B. Bradley. Abstract of Journal, entry for September 6, 1860, p. 126.*

missionaries thought seriously of leaving the country. Two days later Brooke withdrew the offer and assured the missionaries that he himself would retire peaceably even if he failed to get satisfactory answers and that probably there would not be much to be feared touching the return of the English with hostile forces.[1] But the harm had already been done and Brooke had to pacify the British merchants with the promise that he would persuade the authorities at Singapore to send a ship of war to Bangkok to protect British life and property.[2] At Brooke's request Rear Admiral Austen, the naval commander in chief at Singapore directed a warship to go to Siam but with strict instructions to be cautious towards the Siamese authorities and 'on no account whatever to attempt to cross the bar of the Menam'.[3] For some reason, probably because no ship was available, this visit was cancelled. A British merchant reported to his employer in Singapore that when he left Bangkok at the end of November 1850 all was quiet and there was no immediate threat to British life and property. John Jarvie then urged his employers to dissuade the British authorities from sending a warship. Such a step would only do harm to the foreign community in Bangkok because the Siamese government was already suspicious of their activities. On the other hand Jarvie learned from the Siamese officials themselves that they believed that Brooke would return with force and be authorised to carry out coercive action and Jarvie believed that if Brooke returned to Bangkok he would achieve all his objects without having to resort to hostility.[4]

1. *Ibid, entries for September 7th and 9th, 1850.*
2. *FO 69/2, Brooke to Rear Admiral Austen. October 4. 1850.*
3. *FO 69/1, John Jarvie to Hamilton and Grey & Co. December 4, 1850.*
4. *FO 69/1. Brooke to Palmerston, confidential, October 5,1850.*

This intelligence came too late and anyhow it was doubtful whether it would have been acceptable to Brooke. The rumour of the impending war and the apprehension of the Siamese were not groundless. Brooke was so annoyed by the whole tone of the Siamese replies that he recommended to the Foreign Offiice to adopt a strong policy toward Siam. He considered that Siam offered advantages of a growing and most important commerce and Britain could secure the benefit of this commerce by what he described to Palmerston as a 'calculated provocation of resistance.' He suggested that another mission was to go to Bangkok to demand the delivery of British persons and property and other pecuniary remuneration. This, Brooke believed, would be refused and there force should be used to destroy the fortifications and defence of the Menam, Bangkok could be captured and the Siamese forced to make a suitable treaty The necessary force to achieve all these was available in the Straits Settlements and the expense could easily be repaid from the Siamese treasury. Besides, Siam could thus be made an example to other Asian countries, especially Cochin China. Brooke maintained that this strong action was calculated 'to influence' these governments without having to take possession of the country. If the policy towards Siam was not altered Brooke prophesied that it would end in the annexation of Siam to the territory in the East India Company.*

Yet five years later in 1855, Sir John Bowring managed to get from the Siamese government a settlement of a nature more comprehensive and advantageous to the British than that outlined by Brooke. Like Bowring, Brooke stated from the beginning that the political part of the Burney Treaty, namely the settlement of the Malay question, would not be interfered

---

* *FO 69/1, Brooke to Palmerston, confidential, October 5, 1850.*

with.[1] The reasons for Brooke's failure must therefore be looked for somewhere outside the nature of his proposal. First there was the attitude of King Rama III who, as we have seen above, had been reluctantly persuaded to agree to the Burney Treaty in 1826.[2] His subsequent actions showed that Rama III had fully realised the significance of the arrival of the westerners in this area–that they had come to stay and that they could not be kept out of the country by force. When surveying the political scene from his death bed in 1850, King Rama III let it be known that the minister whom he considered the fittest to guide the country was the eldest son of his old Phra Klang, Luang Nai Sidh the ship builder whom we have met before,[3] and who had been promoted to the rank of Chau Mun Waiwaranat, and then Phya Sisuriwong, and was known to hold the most advanced view in the question of relations with the West. The final advice given to this future Prime Minister by the king was the best summary of his own attitude towards this important problem:-

"It is unlikely that in future there will be wars with Burma or Vietnam. The possible danger will come from the westerners and you must be careful not to let them take any advantage of you. Try to learn their ways and adopt what you think good but do not admire them blindly.[4]"

The impression which Henry Burney gained from his mission to Bangkok in 1825 was that Rama III was the most enlightened man at his Court and very anxious for friendship

1. *FO 69/1, Brooke to the Phra Klang, September 4, 1850.*
2. *Above*
3. *Above*
4. *Chronicle of Rama III,*

๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

with Britain.[1] To a certain extent Burney was right but as we have seen above, Rama III's idea of maintaining good relations was by the traditional way of exchanging occasional embassies and not by undertaking formal treaty obligations.[2] No doubt the lesson of the seventeenth century of the danger of granting extensive concessions to foreigners had not been forgotten, but at the same time, unlike his Burmese contemporary, King Rama III was not ignorant of the superior power of the West and would not risk an open conflict with them. The only way to avoid that was by a compromise and the Burney Treaty of 1826 represented such a compromise. We have already noted the limited nature of the provisions of that treaty. Limited concessions, however, were not considered a good enough safeguard against the possibility of British influence becoming preponderant and Rama III followed the seventeenth century's example of calling in other powers. Not long after the conclusion of the Burney Treaty the American consul at Batavia wrote to the State Department that the king of Siam had expressed wishes to foster Siam's trade with the United States. In 1833 without difficulty the American envoy Edmund Roberts concluded with the Siamese a commercial treaty similar to the Burney Treaty. In 1840 the same approach was made to the French consul at Saigon.[3]

This policy did not appear to have been very successful. Not only did the French fail to take up the Siamese offer but the American trade, despite a promising start, gradually decreased because of the reintroduction of royal monopolies in

---

1. *Burney Papers, V.II, p.IV, Burney to Swinton, December 2, 1826.*
2. *Above*
3. *W.F. Vella. Siam under Rama III, 1824–1850, (New York 1957) p.124.*

the late 1830's. On the other hand the seeming danger of British aggression had become more menacing. British prestige in the East greatly increased after the so called Opium War which compelled China to accept the Treaty of Nanking of 1842 ceding Hong Kong to the British and opening five main ports to foreign commerce. Yet in 1850 the Siamese cut short the attempt not only of the British, but also of the Americans to alter the commercial treaty provisions. Only a few months before the arrival of Brooke in Bangkok the United States had sent an envoy to negotiate for the alteration of the Roberts Treaty of 1833. Joseph Balestier the American envoy was even less successful than Brooke. He quarrelled with the Siamese ministers over the question of etiquette and left Bangkok before any discussion for commercial improvements could be entered upon. Taking the two cases together it seems, as pointed by W.F. Vella in his book **Siam under Rama III 1824-1850**, that the temper of the Court, rather than the defects of the missions was responsible for the Western failure to affect any treaty changes in Siam at this time. The king had obviously come to the conclusion that there would be more danger to the country in accepting changes that would greatly expand western influence than in rejecting them. The Siamese moreover, had a new argument to use in 1850 which they had not had in 1826–the fact that there existed already a commercial treaty.*

It was true that Rama III was against any alterations, but the western envoys were also responsible for the failure of the negotiations. Had their conduct been different the failure, if inevitable, need not have been so complete. From his deathbed advice, quoted above, it was clear that Rama III's dislike of closer relations with the West was not due to sheer prejudice but to the fear that the more advanced westerners would try to

* *W.F. Vella, op.cit, p.p. 133-140.*

take advantage of Siam. This distrust made the king and also many high officials regard any suggestions to alter existing conditions with suspicion, fearing that any concessions on their part would be followed by further requests. That Brooke's proposal appeared to Rama III in this light was apparent from the message he sent to his Council of Ministers. He recommended his ministers to examine carefully Brooke's proposal to decrease custom duties. He himself felt that such an important question demanded minute examination and should not be speedily settled. But while making known his dislike of the proposal the king also made it clear that some of the high officials, notably the Phra Klang himself favoured the policy of concessions, fearing that refusal would lead to hostility. It was because of this difference in opinion that led the king to throw the question open to discussion in the Council of Ministers.[1] The situation, it will be remembered, was the same as in 1826. In 1826 Rama III had allowed himself to be persuaded to come round to his ministers' point of view and it was possible that he might have done so again. Fear of British power was not less in 1850 than it had been in 1826. If anything this fear had increased, as was evident by the decision of the Siamese, influenced by British activities in China, to order a steamer to reinforce their navy. Moreover when Robert Hunter was expelled from Siam in 1844 because of the disputes with the Siamese authorities over this very steamer, **the Express,** Hunter told the Siamese that he would bring back a warship to settle his claim.[2] This had led to the fortifications

1. *Collected Chronicle part 62*, '*Documents relating to Western diplomatic envoys in the Chakri Period*' (*Bangkok 1936*), *King Rama III to the Council of Ministers, August 19, and August 20, 1850.*
2. *Chronicle of Rama III.*

of the forts between the bar of the Menam and Bangkok and the fort at Paknam received additional fortifications under the supervision of the Phra Klang himself. Hostile preparations noted by Brooke during his journey from Paknam to Bangkok, showed that the Siamese viewed the coming of the envoy with great suspicion. What Brooke did not know was that at his arrival the defence of the entrance to Siam at Paknam was in the hands of two of the most important men in the country. Prince Isaret, soon to become the Second King at the accession of King Mongkut, then the commander of the Artillery Corps, was sent to Paknam to be in charge of the forts in person, and Charmern Waiwaranat, the future Prime Minister, was in charge of the defence of the town of Paknam.[1] The high ranks of these officers showed the exigency with which the Siamese regarded the approach of the British envoy. Under the circumstances the American goodwill would be still very desirable and Brooke's notification of his appointment arrived in Bangkok only very shortly before the arrival of Joseph Belastier.[2] The American envoy, however, ruined his chances by his own impatience. Belastier's quarrel with the Siamese centred on the question of presidential letters which Belastier insisted to present to the king personally in audience, while Siamese custom demanded that all letters must be submitted first to the ministers to be translated and then read out during the audience.[3] In Brooke's case the question did not arise because Brooke had with him only a letter from Lord Palmerston to the Phra Klang. In the **Chronicle of Rama III** it was

1. *Collected Chronicle. Part 29. Prince Damrong, 'Explanation on Siamese Embassies to Europe.'*
2. *FO 69/1, Brooke to Palmerston, July 2, 1850.*
3. *Collected Chronicle. part 62. 'Documents relating to western diplomatic envoys in the Chakri period.'*

stated that the king was ill at the time so he did not grant an audience, but from what we have seen above Rama III was not too ill to take an active interest in the negotiation. When reporting to Lord Palmerston on the outcome of his mission, one of Brooke's complaints about his reception in Bangkok was that the Siamese, by deliberately omitting to grant him an audience with the king, had subjected the British to the greatest possible insult according to the usage of the country.* But from Brooke's own reports it seemed that he plunged directly into the discussion for the alteration of the Burney Treaty with the Siamese ministers and the question of a royal audience had not at any point been touched upon by either side.

If Brooke had refrained from raising the subject in order to avoid any unnecessary dispute which would give the Siamese an excuse to end the negotiation, that had been his only prudent act during his mission to Bangkok. Otherwise his whole approach was unfortunate, given the character of the Siamese, and the timing of the mission was most inopportune, and these two factors influenced the attitude of the Siamese, already not too well disposed towards his proposal in the most disadvantageous manner.

Brooke was the choice of the commercial interest and so it went almost without saying that Brooke approached the problem influenced by their attitude and not as an impartial judge. Take for example the Hunter affair. As apparent from his report Brooke considered Hunter to be–

"...the most cruelly used man. It is true that Mr. Hunter was imprudent, but in the same manner that eight Englishmen

---

* *FO 69/1, Brooke's Journal on the mission to Bangkok, entry for September 4, 1850.*

out of ten would have been inprudent under the same circumstance of oppression masked by caution and robbery by chicanery..."*

There is also in Brook's reading of the Hunter case an indication of a sentiment which made the choice of Brooke as envoy an unhappy one. Brooke was chosen because of his success in Borneo, but experience in dealing with the Asians was not the best guide to the suitability of an envoy. This experience was in fact a double edged weapon which could be very dangerous when put in the wrong hands. Apart from the fact that like in Europe no two countries in Asia are really alike. there is also the fact that, in the nineteenth century at least, unless the westerner had an open mind and patience enough to try to understand the point of view of another man influenced by culture and tradition which were different from his own, his contact with the eastern people would naturally tend to confirm his belief of the superiority of the West, and lead him to adopt either an overbearing or a condescending attitude towards the native authorities. It appeared that in his negotiation with the Siamese Brooke adopted both alternately. As mentioned above Brooke only had with him the credentials from Lord Palmerston and many people expected that the absence of a letter from Queen Victoria would be an impediment for his success with the ceremonious Siamese. Characteristically Brooke himself did not think so. On the contrary he told Palmerston, 'it would be an advantage in maintaining the high and firm position,' and the Siamese could be told that a letter from the Queen could not be obtained until after the conclusion of the treaty, when it would accompany the notification of the

---

* *FO 69/1. Brooke to Palmerston, October 5,1850.*

treaty from London.[1] In the incident mentioned earlier of the offer of passage to the whole body of Christian missionaries in Bangkok we see clearly at work Brooke's method of using threats to force a favourable reply. On the other hand the whole tone of Brooke's communications with the Phra Klang, although clothed in respectable diplomatic language, was one of accusation coupled with condescending lectures on political economy to prove the wisdom of his proposal. He started off by emphasising the benefit, political and commercial, which Siam had derived from the Burney Treaty:- her own independence acknowledged, her rights over the Malay States recognised and Singapore and other ports opened to Siamese trade and it was not fair that after all these advantages Siam should try to take more illegal advantage from the British. Brooke then went on to enumerate the different violations of the Burney Treaty. These might well be the fact but it was hardly diplomatic, especially when Brooke realised full well that the very group of persons to whom the letter was addressed were behind these violations one way or the other. Brooke did add that he believed that these violations were in all probability committed without the cognisance of the king or the great Ministers of State[2] but this last minute courtesy did not make the bitter pill any easier to swallow. The Siamese answersd Brooke by presenting him with grievances of their own. The picture Brooke got from the British merchants, said the Siamese, was far from complete. We have seen that the Siamese quoted the case of Robert Hunter to back their statement that it was not always the best Englishman who went out to the East. While Hunter gave the impression that he had been expelled because the

1. *FO 69/1, Brooke to Palmerston, March 5, 1850,*

2. *FO 69/1, Brooke to the Phra Klang, September 4, 1850.*

Siamese had their eyes on his property, the Phra Klang maintained that his expulsion was due to his disrespectful conduct towards the Siamese authorities after the Siamese had refused to buy from him the steamer **Express**.[1] There was no doubt that the Siamese were within their rights. Article VI of the Burney commercial agreement laid down that offensive or disrespectful conduct on the part of British merchants towards the great or subordinate officers of Siam was a punishable offence.[2] On the face of it the severe punishment in Hunter's case did not not seem to fit the crime. The extent of Hunter's arrogance, however, was somewhat startling. The Phra Klang did not give Brooke a detailed account of Hunter's behaviour but the following account appeared in the **Chronicle of Rama III.**

"Mr. Hunter brought a steamer for sale at £20,000 and when the Siamese officials refused to buy it Hunter's manner became offensive. He said that His Majesty had ordered it and if the officials refused to buy it he would tie the steamer to the royal pier in front of the Palace. Upon this piece of arrogance coming to the royal ears His Majesty ordered Hunter to be expelled and Hunter boasted that he would bring the whole matter before the British government and get a war steamer to come and settle his case.[3]"

It is true that the **Express** incident was not the first clash between Hunter and the Siamese authorities. As early as

1. *FO 69/1, Siamese Council of Ministers to Brooke, September 24, 1850.*
2. *Burney Papers, V.III, Commercial Agreement, Article VI, June 20, 1826.*
3. *Chronicle of Rama III,*

1835 Hunter was involved in a quarrel between some Siamese monks and the captain of an English vessel chartered by his firm. Captain Wellar went bird shooting in the grounds of a Siamese temple and was severely beaten by a group of monks who tried to rob him of his game. Bradley, an American missionary, described the incident in his diary:

"Mr. Hunter sent for the Port Captain and demanded that the case should be brought forthwith before the King, that if it were refused he would take his ship up in front of the Palace and make the King hear from the mouths of his cannon. And furthermore that he would blow up the Wat (temple)..... Mr. Hunter demands that the head priest of the Wat near which Captain Wellar was assaulted shall be put to death and all others banished from the priesthood. He threatens that if it be not granted he will send for foreign aid and establish English laws in Siam. Should any other man than Hunter offer such threatenings he would be dispatched immediately, but the King would not for his Kingdom offend Hunter. He has allowed him to gain almost unlimited influence here and he sees it is for his interest to allow him to be virtually a second king if not his equal.[1] "

A compromise was finally reached. Hunter lowered his demands and the implicated monks were put to menial labour for a short period and the king issued an edict that in future monks were not to touch a European or any foreigner, whatever the provocation and that the monks were to refer such matters directly to the king.[2] Even allowing a certain amount of

---

1. *D.B. Bradley, Abstract of Journal, entries for September 8–11, 1835, p.p. 11–12.*

2. *D.B. Bradley, op. cit., p. 12.*

exaggeration it would still appear that the Siamese had tolerated in 1835 precisely what they considered to be an unpardonable offence in 1845. The arrogance of Hunter, however, was only the immediate course of his expulsion. The Siamese had long had cause to be dissatisfied with him. The main grievance of the Siamese which they presented to Brooke was that once the British merchants got used to the country they started to deal in opium with the Chinese and Hunter was prominent among opium traders.*

How much truth lay in all these accusations is of little significance. The important point is that once Brooke set the tone of the correspondence or accusation it was answered in the same manner and this did not lead to any practical result but only to a high degree of irritation. The whole thing blew up when Brooke added to his accusation the advice that the Siamese should alter their economic policy for the prosperity of the country. The Siamese negotiators neatly summed up Brooke's method of negotiation. as this appeared to them, in their last letter:

"The object seems to be assiduously to prepare long communications; from beginning to end filled with winding crooks and twists without end, to blot which have established for many hundred years, and bring them all into confusion and ruin. It is proper to praise Sir James Brooke as a person of wisdom of fine speech.

From the time that we have become officers to serve His Glorious Majesty the King of this country, till now, some of

---

* *FO 69/1, Siamese Council of Ministers to Brooke, September 24, 1850.*

us 70 years, some 60, 50, 40, 30, or some 20 years or more, we have never known any person after this fashion to come and speak of political matters as a teacher, instructing and ordering like a river overflowing all the wilds and fields of the country, his mind lost and wandering in the business of calculating and arranging how traders may secure their benefits, and neglecting all thoughts of mercy towards us the proprietors of the country.*"

Brooke's mode of approach was not one which would ease the task of his would-be supporters among the Siamese offiicials in normal circumstances, but the mission coming when it did, made its result more unsatisfactory than it would otherwise have been. The biggest mistake committed by Brooke was to go to Bangkok when he did, especially after he had received many indications that Bangkok was in no mood for negotiations. While still in Singapore Brooke received reports of the failure of the American envoy Joseph Belastier. Brooke was also clearly informed that the ill-will of the Siamese was directed against the British no less than against the Americans. A few days before the arrival of Belastier. Brooke sent a letter by the war steamer **Nemesis** to the Phra Klang to announce his appointment as envoy to the Court of Bangkok. The captain of the **Nemesis** reported that although he received a civil welcome the arrival of the steamer was regarded with suspicion and he noticed that before his departure the port of Paknam was manned. This report of hostile attitude of the Siamese was confirmed by a letter from David Brown, a

---

* *FO 69/1, Siamese Council of Ministers to Brooke, September 24, 1850. This English translation was supplied by the Siamese and accompanied the original Siamese letter sent to Brooke.*

merchant in Bangkok, telling Brooke that if he decided to go to Bangkok he should bring with him from Singapore Siamese interpreters and writers because considering the prevailing attitude of the Siamese government towards the whole body of the foreign community in Bangkok, no resident Englishman would dare to offer their service.[1]

The only effect that this warning had on Brooke was to make him engage three interpreters from Singapore. Brooke gave as his reasons for persisting to go the expenses already incurred in the form of presents to the king, and the fact that his appointment had already been notified. The decision to force himself on the Siamses was very unwise. The troubles at Bangkok were manifold and some were more deeply rooted than Brooke could have realised. Even after Brooke had succeeded in convincing the Siamese of his pacific intentions and had been allowed to proceed to Bangkok from Paknam, the situation at the capital was not that which the Siamese wished to present to a foreign envoy. The king was in the middle of one of his mild campaigns against the missionaries and from the request in one of the Phra Klang's letters to Brooke asking him not to take any notice of any complaints which might be brought to him by the foreign community during his stay,[2] it is easy to see that the presence of the British envoy was, to say the least, embarrassing.

But Brooke's visit was inopportune for another yet more serious reason. Shortly before Brooke arrived King Rama III had taken ill and this illness was to result in his death in April 1851, seven months after the departure of Brooke. With the illness of the king came great uneasiness among all classes. A certain degree of consternation was inevitable

---

1 *FO 69/1, Brooke to Palmerston; July 2, 1850*

2. *FO 69/1, The Phra Klang to Brooke, September 18, 1850.*

because there was no definite law of succession in Siam, but the situation in 1850 was more serious than was usual on other similar occasions, because Rama III was regarded by a large section of the people and perhaps also by a powerful party of princes and nobles at Court as a usurper. This question will be examined in some more detail in connection with the circumstances leading to King Mongkut's accession and all that need be said here is that it was believed that this powerful party at Court would support the claims of Rama III to half brother, Prince Mongkut, then still in the priesthood, against the supposed desire of the king to have one of his own sons to succeed him. The king's illness therefore set rolling rumours of civil wars either before or after his death. In such a tense atmosphere the presence of a foreign envoy would not be desirable, but in this case the difference of outlook between the two parties, the King's and the Priest Prince's further complicated the situation. Prince Mongkut was generally known to favour the policy of closer contact with the West, while the king preferred comparative isolation. Both parties were not without followers, but in the circumstances the pro-European party could not do very much for Brooke. Prince Mongkut and Prince Isaret his brother, who if anything was more advanced in his view about foreign relations, had to keep aloof from politics during this uncertain time, both for their own safety and that of their supporters. Prince Mongkut, as apparent from one of his letters to a British merchant in Bangkok, was relegated to the post of the observer:—

"I regret very much that I could not have opportunity to meet him (Sir James Brooke), and give my advice for being previously charged by authority here that I should not meet with any one of Englishmen as I was intended by His Excellency

Chan Phya Phra Klang and his brother Phya Siphiphat to be private interpreter or letter's translator of Siam with English on this occasion though I am knowing of English but little. They ordered me to witness all papers of communications in English and Siamese to be right in their meaning.[1] "

The official interpreters of the Siamese government during the negotiation was an American missionary John Taylor Jones, assisted by James Hayes of the firm Hunter and Hayes, and a Dutch descent known as Joseph in the service of Chamun Waiwaranat. But the Council of Ministers submitted the Siamese draft of their answer to Brooke's proposal to the king for alterations and Rama III was himself responsible for the final version.[2] The great officers of State naturally tried to maintain a middle position. There were many in the Council who in normal times would have given a more liberal counsel but now refrained from doing so for fear of being identified with the two Princes. Prince Mongkut put the matter in the nutshell in a letter to James Hayes shortly before the departure of Brooke from Bangkok..

'Allow me to say where as this country is phicically or conformerly covered by the clouds always through which popular eyes cannot get out to views of the light of knowledge of both phicical and political geography. Marine's power, their occupation of ocians and moreover at the present is gloomy by smoke of the secret heat produced from shining of pectuliar

1. *FO 69/1. Prince Mongkut to Messrs. Hamilton Grey & Co., no date, but written soon after the departure of Brooke from Bangkok.*

2. *Collected Chronicle, part 29. Prince Damrong, 'Explanation on Siamese Embassies to Europe.'*

absolute sun, almost every indication of all noblemen and gentlemen are alarming of blazing from any consequence and that they are endavouring to protect themselves where and there.'[1]

Brook's proposal was discussed in the Siamese Council of Ministers. There was a note of sincerity in the King's message to the Council to consider the question and to give him their honest opinion, but as we have seen above, Rama III had made known his dislike of the proposal, and the officials took their cue. The result of the consultation was a unanimous declaration against any changes and Brooke's method of negotiation must have made this a not altogether unpleasant task to many of these high officials.

Yet for all his blunders Brooke's experience was useful to future negotiations, and here we come to the most important point concerning the mission of Sir James Brooke to Bangkok in 1850. In fairness to Brooke it must be stated that he had set his aim of the mission very low. He would consider his mission successful if only he could pave the way for further negotiations and if he obtained from it the knowledge of a suitable policy to persue towards Siam.[2] Seen in that light the Brooke mission was very successful. During his stay Brooke learned that a pro - Western party existed in the country under the unacknowledged leadership of Prince Mongkut. The Prince had long been in touch with the British merchants and their agents in Singapore, and also with Colonel Butterworth. Governor of the Straits Settlements. It was probably Butterworth who advised Brooke to add Prince Mongkut to

1. *FO 69/1, Prince Mongkut to James Hayes, September 26.*

1. *FO 69/1, Brooke to Palmerston, July 2, 1850.*

the list of important persons to whom custom dictated that a foreign envoy must present some gifts on his arrival. Butterworth had informed Prince Mongkut of the mission of Brooke and although Prince Mongkut was not allowed to meet Sir James Brooke, he tried to get in touch with the British envoy. James Hayes was told to convey his thanks to Brooke for the presents, consisting of astronomical instruments, and that the Prince would try to write to Brooke through Butterworth, 'after considerable while if there is still tranquility without any distress, or if opportunity allow.'[1]

For the immediate future of Siamese relations with the West, however, the most important person in the pro-Western camp was the official of whom references have been made several times earlier – Chamun Waiwaranath, the eldest son of the Phra Klang. Unlike Prince Mongkut, Waiwaranath, was in close touch with Brooke throughout the negotiation, it having been agreed between Brooke and the Siamese negotiators that Brooke should present all his written communications to Waiwaranath.[2] Even after the abrupt breaking off of the official negotiation Brooke sent Waiwaranath a friendly farewell letter and the correpondence was kept up. The importance of this contact could hardly be exaggerated. At King Mongkut's accession seven months after Brooke's departure from Bangkok, Waiwaranath became the Kalahome. King Mongkut's dealing with foreign countries especially with Great Britain, was made easier by the fact that his first minister was corresponding with the intended negotiator, first Brooke and then Bowring. Although King Mongkut himself kept up an active correspondence with

1. *FO 69/1, Prince Mongkut to James Hayes, September 26, 1850.*
2. *FO 69/1, Brooke's Journal of the mission, entry August 26, 1850.*

many British officials in the East, in some matters it was better for the king to have other people to speak for him. Close contact between officials of two countries although through an imformal channel, was also to be welcome because it had the calming effect on the Siamese suspicion of British aggression which was gradually built up through the contact between the Siamese authorities with some irresponsible British merchants.

The Brooke mission made yet another contribution to the success of future negotiation. Both Prince Mongkut who supervised the translation and Waiwaranath through whom the correspondence went, were made familiar with the whole argument. Brooke's discourse on political economy, for all the irritation it caused, must have made a deep impression on these two men, or confirmed them in their opinion if they already held that view. Soon after the accession of King Mongkut many of Brooke's suggestions were acted upon, among the most important being the permission to export rice and paddy, a step which within a few years revolutionised the export trade of Siam, both in volume and nature. There were also the reduction of the measurement duty from 1700 ticals to 1000 ticals and the conversion of opium from a contraband article of trade into a monopoly [1] This new regulation for the opium trade and the reduction of causes of irritation between Bangkok and the Singapore authorities resulting from it have already been dealt with.[2] These steps were taken by the new king himself and the impression of being dictated to was thus avoided. When Sir John Bowring went to Bangkok in 1855 there were many things for which he could praise the Siamese government, and he could give the impression that the

1. *FO 69/368 the Kalahome to Brooke, January 2, 1852.*

2. *Above, Chapter II– Administration,*

initiative lay with them, the point which to some degree was responsible for his success.

On the other hand the impression on the British government made by the Brooke mission was of no less importance. From Brooke's reports the Foreign Office was convinced of the commercial importance of Siam and it kept up a lively interest in Siamese affairs. It is true that Brooke's advice, mentioned above, of the use of force as the only means to get a satisfactory settlement from the Siamese was rejected by Lord Palmerston,* but Brooke's voluminous reports enabled the Foreign Office to draw useful lessons of its own and in that respect Brooke's aim of providing useful knowledge for the formation of a suitable policy towards Siam could be said to have been achieved. As mentioned above Brooke learned of the existence of a pro-Western party in Siam but he failed to take the best reading of the situation. Prince Mongkut, no doubt unwittingly, might have been partly responsible for the dangerous suggestion Brooke made to the Foreign Office. Immediately after the departure of Brooke, Prince Mongkut wrote to an agent of a British firm whom he knew to be in contact with Brooke—

"I trust you will not much surprise for disappointment of English Embassy at the present because Siam is now of most absolute monarchy in the world in which monarchy one's (one man's) opinion is in use the others are equal to animals and vegetables in the kingdom but I beg to assure you that His Honour Khun Phra hai Waiwaranath is a good man knowing of political geography of the world. The purpose of English Embassy would be succeeded on future very fairly for his preparations if he was styled or elevated in Supreme state

* *FO 69/3, Palmerston to Brooke, February 6, 1851.*

of Siamese ministers that have ability to give advise to the succeeding or subsequent royalty in Siam but on the present none can do anything.[1] "

For Brooke the operative words of this communication seemed to have been 'succeeding or subsequent royalty' and in his impatience he suggested British interference to put Prince Mongkut on the throne. In a confidential despatch Brooke told Palmerston that by a strong action on the part of the British - 'It's (Siam's) government may be remodelled, a better disposed king placed on the throne and an influence acquired in the country which would make it of immense commercial importance to England.'[2] This step if taken would compromise the Prince to a very dangerous degree. Fortunately for Anglo - Siamese relations the Foreign Office decided to let nature take its own course and within a year of Brooke's departure a well disposed king sat on the throne and thanks to experience gained from the Brooke mission the Foreign Office knew the right way to profit from the new king's inclination towards the West.

On August 26, 1851 Brooke then in England received a letter from Waiwaranath. The new Kalahome informed Brooke of the joint accession of Prince Mongkut and Prince Isaret as the First and the Second Kings of Siam, adding that 'and intercourse or consultation may hereafter be conducted in an easier method than before.'[3] A few days after the receipt of this letter Brooke gained Palmerston's consent to return to

1. *FO 69/1, Prince Mongkut to Messrs. Hamilton and Grey & Co., no date.*
2. *FO 69/1, Brooke to Palmerston, marked confidential, October 5, 1850.*
3. *FO 69/1, The Kalahome to Brooke, April 23, 1851.*

Bangkok.[1] Brooke had not forfeited the confidence of the commercial bodies. Despite his failure in 1850 the merchants of Singapore asked Palmerston to reappoint Brooke as envoy should it be decided to reopen the negotiation. But a more weighty qualification of Brooke was his cordial relation with the new first minister of Siam. This time the British government was not taking any chances and Palmerston provided Brooke with credentials from Queen Victoria to King Mongkut as well as a letter from himself to the Phra Klang. Brooke was also authorised to spend £500 for the necessary presents as opposed to the paltry sum of £100 authorised for the first mission.[2]

All these preparations, however, came to nothing because of a piece of intelligence sent by Colonel Butterworth, governor of the Straits Settlement. King Mongkut wrote to inform Butterworth of his accession and added that although he would be glad to welcome a few Englishmen he would like any official mission from the British government to be postponed until after the cremation of King Rama III in the following year. This would be a grand ceremony and it would not be convenient to have to attend to a British mission at the same time.[3] Although his preparations were completed and his date of departure already fixed with the Admiralty which was to provide his transport, Brooke suggested to Palmerston to conform to Mongkut's wishes. This showed that Brooke himself had profitted from his former experience and had learned the folly of foistering himself upon an unwilling host. When Brooke received another letter from the Kalahome in March 1852

---

1. *FO 69/3, Palmerston to Brooke, August 29, 1851.*
2. *FO 69/3, Palmerston to Brooke, September 1851.*
3. *G. Coedes, 'English correspondence of King Mongkut', J.S.S. King Mongkut to Colonel Butterworth, May 22, 1851.*

informing him of the pleasure of the two kings upon hearing of the intended re-visit of Brooke, the Foreign Office was anxious that he should immediately set off, but again the mission had to be postponed because of Brooke's ill health.[1]

Although Brooke received yet another letter of welcome from Bangkok,[2] the long contemplated mission was not carried out. One reason for this delay was that by 1852 the agitations over Brooke's method of suppressing piracy in Borneo had already resulted in an official inquiry. But the postponement was due also to the opposition of the India Board. Still adhering to the policy of minimum political contact with the Asian governments the India Board advised against the mission to Bangkok every time it was consulted. The information that the new rulers were friendly disposed towards the West only elicited from the India Board the remark that these promising people should best be allowed to find out for themselves the benefit of relations with the West, adding that 'Rajah Brooke is not likely to convince them'.[3] This opinion was reiterated when it was told of the beneficial measures voluntarily introduced by the new Siamese government and which already had their effect on trade– 'Trade should be allowed to settle itself.'[4] This lack of response must have had a damping effect on the enthusiasm of the Foreign Office and with Brooke, the chief

---

1. *FO 97/368, the Kalahome to Brooke, January 7, 1852; the Earl of Walmsbury to Brooke, March 23, 1852; Brooke to Addington, March 24, 1852.*
2. *FO 97/368, The Kalahome to Brooke, August 18, 1852.*
3. *FO 97/368, J.C. Harris, President of the Board of Control to the Earl of Walmsbury, May 28, 1852.*
4. *FO 97/368, Sir Charles Wood to Walmsbury; February 14, 1853.*

advocate, preoccupied with his other difficulties, interest in Siamese affairs was allowed to wane. That, however, did not mean that the Foreign Office had given up the idea of the alterations of the Burney Treaty, or that it had once again allowed Siamese affairs to become an Indian concern. The Foreign Office merely let itself be persuaded that the changes in Siam made the negotiation for a new treaty no longer an urgent business which called for a mission specially appointed, but could be dealt with in connection with the general scheme to be entrusted to the British Chief Superintendent of Trade in Hong Kong. The result was that despite the enthusiasm of the new rulers of Siam for closer contact with Western nations, four years were allowed to elapse before a Western envoy paid Siam a visit.

หนังสือ

เรื่องเซอร์ยอนโบว์ริง

เข้ามาเมืองไทย ทำหนังสือสัญญา

ทางพระราชไมตรีกับประเทศสยาม

เมื่อปี พ,ศ, ๒๓๙๘

แปลแต่งโดย

นายเพ่ง พ, ป, บุนนาค

ตามข้อความในหนังสือรายวัน

ของเซอร์ยอนโบว์ริง

ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มินาคม ถึง วันที่ ๒๕ เมษายน

(พิมพ์ตามต้นฉบับเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖)

เซอร์ยอนโบว์ริง

ราชทูตอังกฤษ

ซึ่งเปนผู้รับราชอำนาจเข้ามาทำสัญญากับประเทศสยาม

เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๙๘

ด้วยคุณอาว์หญิง ม.ล. เยี่ยม สนิทวงศ์ พร้อมด้วยบุตรธิดา ได้แจ้งกับกระผมว่ามีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเรื่อง "เซอร์ยอห์นโบวริงเข้ามาเมืองไทย ทำสัญญาพระราชไมตรีกับประเทศสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘" แปลแต่งโดยนายเพ่ง พ.ป. บุนนาค เพื่อเป็นอนุสสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณอาว์หลวงจรัญสนิทวงศ์ โดยเห็นว่าข้อความในหนังสือนี้บางตอนกล่าวถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งเป็นต้นตระกูลสนิทวงศ์ จึงขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือนี้

กระผมพร้อมด้วยญาติพี่น้องซึ่งสืบสายมาจากคุณปู่เพ่ง บุนนาค (หมื่นศรีสรลักษณ์) ได้พิจารณามีความเห็นพ้องต้องกันว่าควรอนุโลมตามความประสงค์ของท่านเจ้าภาพจัดงานพระราชทานเพลิงศพคุณอาว์หลวงจรัญสนิทวงศ์ โดยเห็นว่าท่านผู้ใหญ่ในตระกูลสนิทวงศ์กับบุนนาคมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนมเป็นที่เคารพนับถือกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณพ่อกระผมหลวงสมรรคนันทพล (พึ่ง บุนนาค) ซึ่งได้ถึงแก่อนิจกรรมไปนานแล้วก็เป็นเพื่อนรักกับคุณอาว์หลวงจรัญสนิทวงศ์เกิดปีเดียวกันและเป็นเพื่อนนักเรียนในโรงเรียนราชวิทยาลัยมาด้วยกันซึ่งเป็นที่สนิทสนมรักใคร่กันมาก ทั้งหนังสือเล่มนี้หลังจากได้พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ แล้ว ฉบับเดิมก็หาได้ยากมากอยู่แล้ว กระผมและญาติพี่น้องมีความยินดีขอร่วมอนุโมทนาให้พิมพ์หนังสือดังกล่าวแจกเป็นอนุสสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณอาว์หลวงจรัญสนิทวงศ์ได้

กระผมและในนามของญาติพี่น้องตระกูลบุนนาคซึ่งสืบสายจากคุณปู่เพ่ง ขออนุโมทนาในการที่คุณอาว์หญิง ม.ล. เยี่ยม สนิทวงศ์ และบุตรธิดา ได้เลือกเอาหนังสือที่คุณปู่เพ่งแต่งแปลเป็นอนุสสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณอาว์หลวงจรัญสนิทวงศ์ ขออำนาจคุณงามความดีและกุศลบุญราศีที่คุณอาว์หญิง ม.ล. เยี่ยม สนิทวงศ์ บุตรธิดา พร้อมด้วยพี่น้องญาติมิตรทั้งหลายได้บำเพ็ญอุทิศให้ด้วยความอาลัยระลึกถึง จงร่วมกันดลบันดาลให้วิญญาณของคุณอาว์หลวงจรัญสนิทวงศ์ประสบแต่อิฐวิบุลมนูญผลตลอดไปในภพหน้าเทอญ.

พึ่ง บุนนาค

(นายพึ่ง บุนนาค)

อดีต ส.ส. จังหวัดสุพรรณบุรี

๑๐ มี.ค. ๒๕๐๒

๑๖๑๙ ตลาดสมเด็จ

คลองสาน ธนบุรี

(คำแปลสำเนาลายพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีไปพระราชทานเซอร์ยอนโบว์ริง)

ที่ ๓๗

พระราชมณเฑียร

พระบรมมหาราชวัง

กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๘

สหายที่มีเกียรติคุณอันดีงามของข้าพเจ้า

วันนี้กระทำให้ข้าพเจ้ามีความปิติยินดีเปนที่สุด ที่ได้ทราบว่าเจ้าคุณได้มาถึงที่นี่ โดยแน่ชัดดังบัดนี้ที่เจ้าคุณยังอยู่ในเรือกลไฟ "แร็ตเตลอร์" ซึ่งมาพร้อมด้วยกันกับเรือกำปั่นรบ ข้าพเจ้าไม่มีความคลางแคลงยับยั้งใจ ในการที่จะส่งน้ำใจความยินดีมาให้เกินกว่าในชั่วโมงหนึ่ง ข้าพเจ้าขอส่งมหาดเล็กของข้าพเจ้ามิสเตอร์ นายชื่น. นายสนอง, กับมิสเตอร์ นายภู่ ด้วยผลไม้ไทยบางอย่าง เพื่อแสดงความเอื้อเฟื้อครั้งแรกของข้าพเจ้า และกล่าวถึงความยินดีเปนที่สุดของข้าพเจ้า ณ บัดนี้ข้าพเจ้าจะได้ต้อนรับเจ้าคุณด้วยตนเอง ทั้งสองอย่างโดยเปิดเผยและในที่ระโหฐาน เหมือนอย่างสหายอันสนิท ในระหว่างเวลาที่เจ้าคุณจะได้อยู่ที่นี่ เมื่อเจ้าพนักงานข้าราชการเมืองของเรา ได้ชี้แจงต่อเจ้าคุณตามทำเนียมไทยแล้ว

โปรดเข้ามาถึงปากน้ำโดยเร็ว ดังที่ข้าพเจ้าได้มีคำสั่งเจ้าพนักงานผู้ใหญ่หัวน่ากระทรวงต่างประเทศ ให้ลงไปที่ปากน้ำวันนี้ ที่นั้นเจ้าคุณจะได้พบปะที่ทำเนียบ ที่สร้างขึ้นใหม่สำหรับเจ้าคุณ

เมื่อภายหลัง ที่ได้ปฤกษาหารือกับ เจ้าพนักงาน ผู้ใหญ่ที่นั้นแล้ว จะได้พานำให้เจ้าคุณขึ้นมาเยียมพระนครนี้ ด้วยความนับถือเปนอันมาก เหมือนดังเจ้าคุณเปนสหายของข้าพเจ้า

โปรดยอมให้ความนับถือของเรา ซึ่งได้เตรียมที่พักของเจ้าคุณไว้พร้อมเสร็จที่นี่ตามกิริยาไทยแล้ว เราตั้งใจคอยอยู่แล้วสำหรับการที่จะต้อนรับเจ้าคุณ

ข้าพเจ้าผู้เปนสหายที่ซื่อสัตย์ของเจ้าคุณ

(พระบรมนามาภิธัย) เอ็ส, บี, บี, เอ็ม, มงกุฎ

เจ้าแผ่นดินสยาม

ป, ล.

ข้าพเจ้าพึ่งกลับมาจากกรุงเก่าอยุทธยา แห่งประเทศสยาม เมื่อสิบห้าวันที่แล้วมานี้ พร้อมด้วยช้างพังอันงาม ซึ่งเจ้าคุณจะได้เห็นที่นี่ เมื่อเจ้าคุณได้มาถึง

(พระบรมนามาภิธัย) เอ็ส, บี, บี, เอ็ม มงกุฎ

เจ้าแผ่นดินสยาม

ถึงเจ้าคุณ

เซอร์ยอนโบว์ริง

ฯ ล ฯ ล ฯ ล ฯ ล ฯ

น่าต้น

เรื่องเซอร์ ยอนโบว์ริง
เข้ามาเมืองไทย

เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๔
ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เมื่อปี ร.ศ. ๗๔

ตอนหนึ่ง

รายวันที่เซอร์ยอนโบว์ริงเข้ามาเมืองไทย

เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๗๔ เซอร์ยอนโบว์ริงได้ เข้ามาถึงอ่าวสยาม ในวันนั้นได้พบเรือหาปลาไทยลำหนึ่ง ได้กวักมือร้องเรียกให้นายเรือแวะเข้ามาที่เรือกำปั่น ในเรือหาปลาลำนั้นมีคนอยู่ในเรือสี่คน นุ่งผ้าเขียวครามพันตัวไว้นิดหนึ่ง นอกนั้นก็เปลือยแทบทั้งตัว ใบเรือนั้นทำด้วยผ้าแต่ขาดปรุเปนรูไปเกือบทั่ว ใช้ไม้ไผ่เปนขอบใบสำหรับม้วนแลคลี่ใบ ที่ในเรือนั้นมีเสื่อเก่า ๆ ปูอยู่สองสามผืน นอกจากนั้นก็ไม่มีเครื่องใช้อย่างอื่น แต่บนดาดฟ้ามีผักสดมัดกำวางอยู่ และมีขยาบขึดเปนประทุนคล้าย ๆ กับเรือลำบั้นจีน แต่ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยสบายเหมือนอย่างเรือสำปั้นจีน แผนที่สำหรับเรือของเราคลาดเคลื่อนไม่ตรง กระทำให้เราพลาดไปจากร่องกลางที่ตรงกับสันดอน

โดยเยื้องต่ำลงไปทางข้างทิศใต้ เมื่อครั้งครอฟอร์ดเข้ามาคราวก่อนก็พลาดกลางร่องเลื่อนไปทางข้างทิศตวันออก แต่แผนที่นั้นกระทรวงทหารเรืออังกฤษได้ถือว่าเปนแผนที่อย่างที่ถูกใช้ได้ดี

วันที่ ๒๕ มินาคม เวลาเช้าอากาศเปนหมอกมัวน้ำค้างเปียกชื้น แลไม่เห็นฝั่ง จึงถือท้ายเรือแล่นไปทางทิศเหนือ ได้แลเห็นเรือสำเภาทอดสมออยู่ทางข้างน่าสองลำ เรือเราก็แล่นเข้าไปหาเรือสำเภาสองลำนั้น แล้วให้ซินแสจีนที่มาด้วยในเรือของเราลงไปที่เรือสำเภา ซินแสจีนได้พาเอาจีนกวางตุ้งกลับมาด้วยคนหนึ่ง จีนกวางตุ้งที่มานั้นบอกความว่า น้ำที่สันดอนเวลาลงงวดลึกอยู่ในราว ๘ ฟีตส์ เวลาน้ำขึ้นลึกอยู่ในราวสิบหกฟีตส์ ถ้าเราจะแล่นข้ามสันดอนเข้าไปแล้ว จำเปนจะต้องมีนำร่องถึงจะแล่นเข้าไปได้ ที่สันดอนนั้นข้างล่างเปนโคลนเราจึงได้ถอยเรือเลื่อนไปทอดสมออยู่ที่น้ำลึกสี่วา เวลานี้ยังแลไม่เห็นเรือคริเซียน เจ๊กกวางตุ้งคนนั้นได้บอกต่อไปว่า จะช่วยนำร่องเข้าไปกลัวไทยจะทำโทษ ในการที่พาเราข้ามสันดอนเข้าไป แต่ถ้าเรารับรองจะป้องกันช่วยไม่ให้เขามีโทษแล้ว ก็ยอมจะเปนคนนำร่องพาเข้าไปให้ เขาอวดว่าได้ออกมาจากเมืองกวางตุ้งสองสามปีแล้ว ค้าขายตลอดทั่วมาทุกแห่ง ดูท่าทางเป็นคนฉลาดคล่องแคล่วดีแต่พูดมาก ได้บอกว่าที่ปากน้ำมีบ้านฝรั่ง แตะผู้ว่าราชการเมืองปากน้ำเปนเจ๊ก เจ้าของเรือสำเภาสองลำนี้อยู่ที่กรุงเทพฯ แต่เรือสำเภานั้นได้จดทะเบียนเปนของจีนและคนในเรือก็เปนจีนทั้งนั้น แต่เปนชาติฮกเกียนกับกวางตุ้งปนกัน

วันที่ ๒๖ มินาคม ได้มีเรือไทยออกมาลำหนึ่ง เราได้เรียกให้แวะเข้ามา ดูถ้าทางดีเห็นจะเป็นตัวนาย ๒–๓ คน นอกนั้นก็ดูถ้าทางเลว

เปนบ่าวและมีจีนฮกเกี้ยนปนมาด้วยคนหนึ่ง เราขอให้นำเรือเข้าไปในแม่น้ำก็รับรองว่าจะนำเข้าไปให้ และกลับย้อนถามเราว่าเรือของเราแล่นไปได้ด้วยอย่างไรที่ไม่เห็นมีใบจักร ในทันใดนั้นมีนกกระเต็นส่วยตัวหนึ่งได้บินมาจับที่เรือของเราพวกเราจับตัวได้ คนไทยสามคนนั้นบอกว่าเปนนาย เราก็เห็นจริงด้วย เพราะนุ่งผ้าม่วง และคาด ผ้าขาวม้าไหม ผ้าขาวม้าที่พันพุงนั้นหลุดลุ่ยต้องพันคาดกันใหม่ร่ำไป และบอกว่าเปนเจ้าพนักงานด่านภาษี แต่ชอบถามเรามากกว่าที่จะพูดตอบคำถามของเรา และบอกกับเราว่าในเวลานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ในกรุงเทพ ฯ ในไม่สู้ช้านักก็มีความคุ้นเคยกันดี พากันเข้ามาหมอบคลานคุยอยู่ข้างเราโดยรอบ วิธีที่พูดคุยกันนั้นยุ่งวุ่นพอใช้ คือเราต้องพูดบอกกับซินแสจีนของเราด้วยภาษาจีน จีนซินแสของเราแปลออกเปนภาษากวางตุ้ง แล้วจีนกวางตุ้งพูดต่อกับจีนฮกเกี้ยน จีนฮกเกี้ยนจึงได้แปลออกเปนภาษาไทย คนไทยสามคนนั้นได้ขอดูเรือและเที่ยวเดินดูบนดาดฟ้าเรือด้วยความประหลาดใจ พวกคนไทยเหล่านั้นได้มาอยู่ที่เรือเราสักสอง-สามชั่วโมง แล้วก็ลาลงเรือกลับไป เราได้ให้มิสเตอร์บ่ารีเกิสกับเคนส์ลงเรือโบ๊ต สำหรับข้างเรือแร็ตเตลอร์ตามไปด้วย เวลานี้เรือครีเซียนได้มาถึงแล้ว กับตันก็ได้มารับประทานอาหารเช้าด้วยกันกับเรา และได้ปฤกษาหารือกันถึงการที่ว่าจะจัดการรับรองพวกเราเป็นอย่างไร จึงได้ตกลงกันว่า เรือกำปั่นทั้งสองลำจะได้จัดทหารรวมกันเข้าสัก ๘๐-๙๐ คนให้เปนกองรักษาไปด้วย ซึ่งจะได้แสดงให้เปนเกียรติยศที่เคารพ

วันที่ ๒๗ มีนาคม มิสเตอร์เคนส์ได้กลับมาถึง แจ้งความว่า-

ได้รับความรับรองด้วยอย่างดีเป็นอย่างฉันท์มิตร แต่ดูเหมือนว่าพวกไทยจะมีความเห็นแตกต่างกันเป็นสองพวก คือพวกหนึ่งมีความปรารถนาจะรักษาขนบธรรมเนียมอย่างเก่า อีกพวกหนึ่งดำริห์เต็มใจจะให้การเปนไปตามความคิดของคนไทยทั่วไป ข้าพเจ้ามีความปรารถนาจะเข้าไปยังกรุงเทพฯ ด้วยเรือแร็ตเตลอร์ ถ้าข้าพเจ้าจะได้รับอนุญาติ ซึ่งจะได้เห็นชัดได้ว่าพวกขุนนางที่ได้สู่ความสว่างยิ่งขึ้นแล้วคงจะมีอำนาจมากกว่าพวกที่มีความคิดอย่างเก่า ในเวลานี้น้องชายเจ้าพระยาพระคลัง [เข้าใจว่าพระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชุ่ม)] ได้ออกมาอยู่ที่ปากน้ำ และได้รับรองอย่างดีว่ามีความเต็มใจที่จะรับราชทูต และการที่ตระเตรียมการที่จะรับราชทูตนั้น ดูเหมือนว่า–จะสมแห่งความมุ่งหมายของเราทุกอย่าง มิสเตอร์ปาร์เกิสได้เขียนหนังสือบอกออกมาว่า เปนที่พอใจในการทั้งหมด แต่การที่จะข้ามสันดอนเข้าไปนั้นเรายังจะต้องรอช้าอยู่อีกหลายวัน แต่มีคำสั่งให้ส่งเสบียงอาหารและผลไม้มาให้เราแล้ว เมื่อได้สืบสวนดูแล้วความสงไสยซึ่งไม่เปนที่ไว้วางใจมาแต่ก่อน ดูเหมือนว่าจะน้อยลงไปกว่าที่เราได้คิดคาดคะเนไว้แต่แรก

วันที่ ๒๘ มินาคม วันนี้ลายพระราชหัตถ์พระเจ้าแผ่นดินได้มีมาถึงเรา ได้เชิญเอามาให้เราด้วยบันจุและรองพานทอง มีขุนนางผู้ใหญ่เชิญออกมาสามนาย คนหนึ่งพูดภาษาอังกฤษได้ และมีผลไม้มาด้วยมาก ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานออกมา คือ ผลมะม่วง, ซ่ม, ลิ้นจี่, กล้วยแลกล้วยต่าง ๆ หลายอย่างบันจุโต๊ะเงินยกมาทั้งนั้น และทั้งขนมห่อใบตองด้วย ได้มีเรือตามออกมาถึงอีกลำหนึ่ง บันทุกมะพร้าว, อ้อย, เปด, ไก่, หมู, ไข่, สิ่งละร้อย, ทั้งเข้าเปลือก

เข้าสารด้วย พระราชทานมาให้สำหรับพวกกลาสีของเรา ในเรือลำที่สองนี้ได้มีคนไทยอย่างเฉลียวแหลมออกมาด้วยคนหนึ่ง ซึ่งเรียกชื่อกันว่ากับตันดิก และว่ามาแต่วังน่า ซึ่งเปนกับตันบังคับการเรือลำหนึ่งของวังน่า และกับตันดิกซอบซักถามมากถึงเรื่องการดำน้ำและปะดาน้ำ เรือลำที่สองได้นำหนังสือของพวกเราออกมาด้วย กล่าวเรื่องทุกอย่างที่ได้เปนไปแล้วด้วยความพอใจ ในการที่รับรองและการที่ได้สนทนาด้วยผู้มีอำนาจที่เปนใหญ่ ปัณหาที่กำลังโต้เถียงกันอยู่ ดูเหมือนว่าเรือแร๊ตเตลอร์ควร จะเข้าไปในกรุงเทพ ฯ กับข้าพเจ้าได้หรือไม่ พวกขุนนางได้มาพักอยู่ที่เรือเราประมาณสักสองชั่วโมง ได้เที่ยวตรวจดูเรือและแสดงกิริยาอาการเปนผู้ดีเรียบร้อย พวกบ่าวที่ตามมาด้วยนั้นหมอบคลานออกยั้วเยี้ยในเวลาที่เข้ามาถึงต่อหน้านาย กับตันดิกบอกว่าเปนขุนนางมีบรรดาศักดิ์ชั้นที่สาม มีภาชนเครื่องใช้ถือตามมาด้วย ได้บอกว่าวังน่าได้ทรงสอนให้พูดภาษาอังกฤษ และพูดยกยอเราว่าเมืองไทย์คงจะได้ติดต่อกับอังกฤษสนิทสนมกันเข้าสักวันหนึ่ง และว่าวังน่าได้ทรงพระอักษรอังกฤษที่แต่งด้วย "เซอร์วอลเตอร์สค๊อตต์" จนถึงพระราชทานให้เรียกชื่อเรือลำหนึ่ง และว่าวังน่าได้ทรงมีสมุดเครื่องหมาย (มาร์แย๊ตโค๊ดสิคแนลสำหรับเรือค้าขาย) และอยากจะได้สมุดสิคแนลของกระทรวงทหารเรืออังกฤษจะได้หรือไม่ และทั้งขอดูเครื่องจักรเรือของเราด้วย และว่าได้เคยไปเมืองสิงคโปร์กับเมืองชวามาแล้ว ถ้าจะไปถึงเมืองฮ่องกงแล้วข้าพเจ้าคงจะไม่ลืมรับรองเขา เขาได้พยายามจะเอาเข็มขัดสพายดาบจากนายทหารผู้หนึ่ง โดยที่บอกว่ามีดาบอยู่แล้วแต่ไม่มีเข็มขัดที่สำหรับจะแขวนสพายดาบนั้น เขาได้กินและดื่มกับพวก

นายทหารแต่ไม่สู้มาก และได้รับรองกับพวกนายทหารว่าจะยอมให้ใช้ทุกอย่างในเวลาที่ไปกรุงเทพ ฯ เขาได้มีบ่าวถือกาเงินก้าไหล่ทองตามมาด้วยคนหนึ่ง และเขาว่ากาเช่นนี้คนอื่นใช้ไม่ได้ ต้องได้รับเกียรติยศเป็นขุนนางจึ่งจะใช้ได้ กาก้าไหล่ทองนั้นราคาอย่างมาก ก็เห็นจะอยู่ในราวสักห้าสิบเหรียญนก เมื่อเขามาถึงต่อหน้าขุนนางที่เชิญสายพระราชหัดถ์ออกมา ที่ทรงเรียกในสายพระราชหัดถ์ว่า-ราชทูตลับ (ไปรเวตมินิสเตอร์ เข้าใจว่ามหาดเล็ก) เข้าแล้วดูหน้าจ๋อยจ๋วเปนคนเล็กลงไปทันที การที่ช้างเผือกได้ลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ได้ข่าวว่าชาวกรุงเทพ ฯ มีความนิยมตื่นเต้นกันมาก หนังสือที่พวกของเราเขียนบอกออกมานั้นดูเหมือนจะไม่ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินได้มีสายพระราชหัดถ์มาถึงข้าพเจ้าแล้ว กับตันกินได้มาที่เรือแร็ตเตลอร์เพื่อตรวจจัดทหารแปดเก้าสิบคนให้ไปขึ้นบกไปกับข้าพเจ้าเปนทหารสำหรับเกียรติยศ และที่จะได้รักษาตัวข้าพเจ้า คนไทยนั้นเมื่อพิศดูโดยเลอียดแล้วเหมือนคล้ายกับคนชาติมาลายูมาก แต่มีกิริยาอาการเรียบร้อย เปนผู้ดีสูงกว่าพวกแขกมาลายูเสมอเหมือนคล้ายไปทางข้างจีน แต่ข้าพเจ้าเองนั้นได้ดูมีความอัศจรรย์เป็นที่สุดในการที่เตรียมคอยจะต้อนรับข้าพเจ้า แต่ด้วยความที่ไม่เปนที่เชื่อไว้วางใจเลย ที่ในกรุงเทพ ฯ เวลานี้มีความเห็นแตกต่างกันเปนสองพวกในการที่ข้าพเจ้าจะเข้าไปคราวนี้ แต่ว่าเรือแร็ตเตลอร์นั้นได้ตกลงยอมให้เข้าไปในกรุงเทพ ฯ กับข้าพเจ้า แลทั้งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงรับรองจะให้ข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าในที่ข้างใน และเฝ้าข้างนอกในที่เปิดเผยด้วยทั้งสองอย่าง ซึ่งข้าพเจ้าไม่มีความสงไสยเลย ว่าคงจะได้เปนประโยชน์และเปนคุณความรู้แก่ข้าพเจ้ามาก ผลไม้ที่พระเจ้า

แผ่นดินส่งมาพระราชทานนั้น มะม่วงกับลิ้นจี่อร่อยมาก มะพร้าวก็ดี แต่กล้วยนั้นแปลกกันหลายอย่าง ขนมนั้นทำด้วยแป้งมะม่วง อย่างหนึ่งทำด้วยเข้าเหนียวน้ำตาลกับน้ำกะทิ ดูไม่สู้เลวพอรับประทานได้ทั้งนั้น วันที่ ๒๙ มีนาคม เรือไทยได้ออกมาลำหนึ่ง มีคนไทยออกมาด้วย กับต้นเรือนั้นเปนนายเรือพระที่นั่งพระเจ้าแผ่นดินพูดภาษาอังกฤษได้ดี เขาได้เคยไปประเทศอังกฤษกับมิสเตอร์ฮันเตอร์ (หันแตร) และได้เคยไปเมืองจีนจนถึงเมืองเซี่ยงไฮ้ เขากินหมากปากแดงเหมือนอย่างคนไทยอื่นๆ เขาได้นำหนังสือของท่านอรรคมหาเสนาบดีมาถึงข้าพเจ้า ว่าได้ลงมาถึงปากน้ำแล้ว เพื่อจะได้พบปะและต้อนรับข้าพเจ้าที่นั่น ได้ส่งมะพร้าวหลายร้อยผลกับกล้วยและน้ำตาลทรายสิบกระสอบกับใบชาอย่างดีหีบหนึ่ง การงานทุกอย่างดูเปนที่เพียงพอใจดี และได้ตกลงกันว่าเรือแร็ตเตลอร์จะได้ตามข้าพเจ้าเข้าไปด้วยในกรุงเทพฯ ภายใน ๒๔ ชั่วโมง แต่ตัวข้าพเจ้านั้นจะต้องขึ้นไปกรุงเทพ ฯ ด้วยเรือหลวงที่ข้าพเจ้าจะต้องยอมรับอัทยาศรัยเช่นนี้ เพื่อจะหลีกไม่ให้เปนที่ขัดเคืองใจ ข้าพเจ้าจึงได้ยอมตกลงไปตามที่ไทยได้กะการกำหนดตกลงมาแล้วในการที่จะต้อนรับข้าพเจ้า

วันที่ ๓๐ มีนาคม วันนี้คุณพระนายไวย์วรนารถ เปนบุตร์ท่านอรรคมหาเสนาบดี ได้มาพร้อมด้วยกันกับชาวชาติอาร์เมเนียนคนหนึ่งที่เรียกชื่อกันว่ากับตันโยเสฟ เปนคนพูดภาษาอังกฤษได้คล่องดี พระนายไวย์สรวมเสื้อปักทองสั้นทับบนเสื้อแพรชั้นใน นุ่งผ้าลายไทย์มีบ่าวเชิญดาบฝักทองคำประดับเพชร อย่างสวยงามตามมาด้วย แลบ่าวอีกคนหนึ่งถือล่วมหมากปักทอง และเอาหมากส่งให้

นายรับประทานบ่อย ๆ คุณพระนายไวยได้รับประทานอาหารเช้าด้วยกันกับข้าพเจ้า และแสดงกิริยาเรียบร้อยเปนอย่างผู้ดีมีตระกูล ที่ศีร์ษะนั้นไม่ได้สรวมอะไรเลย มีแต่ผมมหาดไทยที่อย่างผมตกปกปิดที่ศีร์ษะอยู่เท่านั้น และทั้งท้าวก็เปล่าด้วย เมื่อพาไปเที่ยวดูเรือแล้ว ได้แสดงกิริยาให้เห็นว่ามีความพิศวงมาก ในเรื่องเครื่องกลและไปจักร์กับปืนใหญ่ แลคนที่มากับคุณพระนายไวยด้วยอีกคนหนึ่งนั้นเปนราชทูตของวังน่า แต่แสดงอาการเปนคนนิ่งเฉยขรึมไม่ค่อยจะพูด แต่ว่าเปนบุตรขุนนางผู้ใหญ่เหมือนกัน คุณพระนายไวยได้บอกว่าบิดาได้เปนผู้นำเอาเรือกำปั่นเข้ามาในเมืองไทยเปนครั้งแรก และตัวเขาได้เปนผู้บังคับการเรือหลวงทั้งหมด อายุได้ยี่สิบแปดปีมีบุตรหกคน กับตันโยเส็พเปนคนอยู่ข้างจะพูดมาก ได้เคยไปอยู่หากินที่เมืองกะหลาป๋าแต่ขาดทุน และว่าการค้าขายในเมืองไทยยังน้อยอยู่ แต่จำนวนคนทวีเพิ่มขึ้นมาก น้ำตาลทรายถ้าได้มีความอุดหนุนดีแล้ว ก็จะทวีเพิ่มขึ้นได้อย่างน้อยก็อีกสักสี่เท่าที่ทำกันอยู่แล้วในเวลานี้ เครื่องเสื้อผ้าสักกะหราดซื้อขายกันอยู่ในราวปีละห้าพันกับหกพันปอนด์ส์ เครื่องถ้วยชามและของแข็งต่างๆ (ฮ่าร์ดแวร์) ในปีหนึ่งก็ซื้อขายกันอยู่ในราวจำนวนเงินค่าผ้าสักกะหราด แต่ของที่ใช้มากนั้นผ้าด้าย ได้มีคนหนุ่มมาด้วยคนหนึ่งได้เคยไปเรียนหนังสืออยู่ในประเทศอังกฤษหลายปีออกไปเมืองอังกฤษตั้งแต่อายุสิบสี่ขวบ และตั้งแต่กลับมาได้รับหนังสือจากเพื่อนที่เมืองอังกฤษอยู่ในราวปีละสองครั้ง ดูเปนคนที่แสดงให้เห็นว่าเปนคนมีความรู้มากในเรื่องการหนังสือและการเรื่องบุคคล เปนคนที่มีกิริยาอ่อนโยนเรียบร้อยดีมาก เมื่อเขาจะลาไปแล้ว เขาได้ให้นำร่องที่ชำนาญ

ทางอยู่ด้วยที่เรือของเราสองคน นำร่องนั้นได้กินกับเขาที่ตั้งอยู่บนโต๊ะดื่มสุราและสูบบุหรี่ของเรา โดยเปนอย่างกันเองไม่มีความกระดากกระเดื่องขวยอายเลย และบอกชื่อผลไม้ไทยที่ตั้งอยู่บนโต๊ะให้แก่เราว่า ซ่มแก้ว, ซ่มเปลือกบาง, ลูกมทราง, ซ่มโอ, ลูกมปราง ลูกชมภู่, ลูกทับทิมกับกล้วย และเขาบอกว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงสั่งเครื่องจักรมาจากประเทศอังกฤษ สำหรับที่จะใช้เรือไฟเล็ก และเราได้ทราบ ว่าใน เวลานี้ เมืองไทย กับ เมืองญวนไม่มี ความไมตรีต่อกัน และได้เคยทำสงครามกับพม่า เวลาบ่ายหม่อมราโชไทยเปนผู้เชิญรับสั่งออกมาจากพระเจ้าแผ่นดิน เปนคนแก่แต่มีกิริยาอัทยาศัยเปนคนสุภาพเรียบร้อย ได้เชิญลายพระราชหัตถ์ฉบับที่สองมาถึงเรา ได้เชิญมาด้วยรองพานทองอย่างเช่นครั้งก่อน และเขาได้กล่าวถ้อยคำที่เปนอัทยาศัยต่อเราหลายอย่าง กับว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมุ่งพระไทยมีความยินดีที่เราได้มาถึง และจะได้พบปะด้วยพระองค์เอง ขอให้เราอยู่ให้นานวันสักหน่อย ด้วยมีหลายสิ่งที่จะได้แสดงให้เราเห็น และได้เตรียมการทุกอย่างในทางราชการที่จะได้รับเราให้สมควรกับเกียรติยศ และพระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานปลากับเนื้อสมันเค็มกับน้ำตาลทรายสิ่งละสิบกระสอบออกมาให้สำหรับกลาสี แต่ส่วนตัวเราเองนั้นพระราชทานใบชาอย่างดีออกมาด้วยหนึ่งหีบ กับแช่อิ่มผลไม้ต่าง ๆ หลายขวด เขาบอกว่าบ่าวของเขามาด้วยเจ็ดคนแต่เจ็บเมาคลื่นหมดลุกขึ้นจากเรือไม่ได้ เขาเองก็ยังไม่เคยออกทะเลแต่เคยไปเที่ยวตามลำแม่น้ำมามาก เจ้าไทยองค์นี้ได้บอกกับเราว่าพลเมืองในประเทศสยามมีประมาณห้าล้านคน และพลเมืองในกรุงเทพ ฯ

ประมาณหนึ่งแสนคน เขาได้พบผ่านกันกับมิสเตอร์ปาร์เกิสที่ขึ้นไปกรุงเทพ ฯ ในระหว่างตามลำแม่น้ำในเวลาที่เขาลงมา กับตันโยเส์พบอกว่าช้างเผือกนั้นไม่ใช่สีขาวจริง ๆ เป็นสีคล้ายกับเนื้อคน พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกจากกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปรับช้างเผือกที่ได้ใหม่กลับมาถึงได้สิบห้าวัน การที่พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จมาทอดพระเนตร์เรือของเรานั้น ยังเปนที่สงไสยกำลังปฤกษาหารือกันอยู่ว่าจะเปนการที่สมควรกับพระเกียรติยศที่ควรจะเสด็จหรือไม่ แต่ความปรารถนาของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ถือกันว่าเปนเหมือนกับพระสุระเสียงของเทพย์เจ้า ด้วยพระองค์จะทำสิ่งใดได้ทุกอย่างตามพระราชประสงค์ เมื่อข้าพเจ้าได้กล่าวแนะนำขึ้นว่าควรจะส่งขุนนางผู้ใหญ่ให้เปนราชทูตออกไปยังประเทศอังกฤษ ข้าพเจ้าได้รับคำตอบว่าเปนการที่ผิดกฎหมายสยาม ที่ขุนนางผู้ใหญ่จะออกไปนอกประเทศไม่ได้

ในเวลานี้ที่บนดาดฟ้าเรือแน่นเต็มไปหมด ด้วยของที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานออกมาให้ข้าพเจ้ากับพวกกลาสี และเข้าของสิ่งใดทั้งเสบียงอาหารที่ส่งมานั้นไม่ยอมรับเงินคิดเอาราคาเลย ถามผู้ใดก็อ้างว่าเปนของพระราชทานออกมาให้ทั้งนั้น กับตันโยเส์พบอกว่าเวลานี้ที่เมืองไทยมีคนเข้ารีดนับถือสาสนาโรมันคาโธลิคมีอยู่ประมาณสักเจ็ดพันคน แต่สาสนาโปรเต็สแต็นต์ส์ ไม่ค่อยจะมีคนเข้ารีด พวกเข้ารีดถือสาสนาโรมันคาโธลิคได้กระทำการแห่ต่าง ๆ คนไทย์ชอบดูมาก ในเวลานี้ในกรุงเทพ ฯ กำลังเรี่ยรายกันอยู่ในการที่จะก่อกำแพงป่าช้าที่ฝังศพ พวกถือสาสนาโปรเต็สแต็นต์ส์ ประมาณกันว่าจะสิ้นเงินสักสี่พันบาท ดูเปนที่น่าพิศวงอย่างหนึ่งที่เมืองไทย์อยู่ห่างไกลเช่นนี้ ยัง

มี คนไทย พูด ภาษาอังกฤษได้มาก หลายคน ที่เกินกว่า ความ คาด หมาย ข้าพเจ้าได้ถามมหาดเล็กที่ออกมานั้นว่า เรียนภาษาอังกฤษ ที่ไหนจึงพูดได้ชัดและถูกต้องดี เขาตอบว่าเขาเรียนเปนลูกศิษย์หมอแบรดเลย์ อาหาร เช้าวันนี้ได้ลองเอา เครื่องเค็มที่พระราชทาน ออกมา รับประทานลองดู คนที่กินพากันชมว่าอร่อย คือเนื้อปิ้นอย่างหนึ่งบันจุขวดทำเปนฝอยเลอียดเหมือนคล้ายกับหญ้าฝรั่น

วันที่ ๑ เมษายนกับตันโยเสพ ได้นำข่าวที่เปนไมตรีมาจากพระเจ้าแผ่นดินถึงข้าพเจ้า และแจ้งความกับข้าพเจ้าว่าหนังสือพิมพ์เมืองสิงคโปร์ได้ลงพิมพ์ขนาบรัฐบาลสยาม และดูเหมือนว่าอยากจะพูดถึงเรื่องนี้เป็นครั้งแรกก่อนในการที่จะฟ้องพวกครูสอนสาสนา มิสเตอร์ปาร์เก๊สได้กลับมาถึงและแจ้งความกับข้าพเจ้าว่าอำนาจราชการมีความปราถนาจะขัดขวางในการที่จะติดต่อกันกับพวกครูสอนสาสนาโดยที่ไม่ยอมรับส่งหนังสือให้ และไม่ยอมรับที่จะพูดด้วย แต่มิสเตอร์ปาร์เก๊สได้บอกกับพระคลังแล้วว่าการที่จะพูดจากันนั้นจำเปนที่จะกำหนดให้ไม่ได้ และถ้าผู้ใดมีความปราถนาจะมาพบปะด้วย ก็จำเปนที่จะปฏิเศธการที่จะพบปะกันนั้นไม่ได้ ข้าพเจ้าได้ยอมตกลงในเรื่องที่จะไม่ให้เรือแรตเตลอร์ขึ้นไปจนถึงน่าพระราชวัง คงให้จอดอยู่ที่ตรงน่าบริติชแฟคตอรี่ คือ (น่าบ้านเจ้าพระยาภาสกรวงษ) น่าวัดประยูรวงษาวาศ ได้มีเรื่องพูดโต้เถียงกันในเรื่องการที่จะต้อนรับ และมิสเตอร์ปาร์เก๊สได้ขอ ให้กระทำพิธี รับรอง ให้เหมือนอย่าง เดียวกัน กับการ ที่ต้อน รับราชทูต ของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ (ฝรั่งเศษ) เมื่อเข้ามาถึงนั้น ได้รับคำตอบว่าไม่มีจดหมายเหตุที่ได้จดจำไว้ แต่อยากจะรับข้าพเจ้าเหมือน

อย่างราชทูตญวนและราชทูตพม่าที่ได้เคยรับมาแล้ว ข้าพเจ้าถือว่าไม่เปนที่พอใจ เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายถึงพระกลาโหม และอ้างตำแหน่งของข้าพเจ้าว่า สูงกว่าทูตย์ญวนและทูตย์พม่า ควรจะแสดงความเคารพต่อตราตั้งของข้าพเจ้าให้ยิ่งกว่า และข้าพเจ้าได้ส่งสำเนาตราตั้งที่มอบอำนาจให้ข้าพเจ้ามานั้น ไปให้พระกลาโหมทราบ พระกลาโหมผู้นี้เปนผู้หนึ่งในพี่น้องสี่สิบห้าคน และบิดาของเขาเคยเปนอรรคมหาเสนาบดีในพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน และยังคงเปนผู้ที่มีอำนาจราชศักดิ์อยู่มาก และได้รับยศเปนสมเด็จ (เข้าใจว่าสมเด็จเจ้าพระยามหาประยูรวงษ) และดูเหมือนว่าจะเปนผู้ที่มีตระกูลใหญ่ในประเทศ และเปนคนหัวน่าสำคัญที่ได้ระงับเหตุความยากอันใหญ่ ในการที่จะยอมให้ผู้ใดกระทำการแต่ลำพังคนเดียวไม่ได้ (โมโนโปลี่ย์) ซึ่งเปนการที่จะทำลายการค้าขายของประเทศ และให้พ่อค้าของเราซื้อขายได้โดยที่ไม่มีความขัดข้อง ได้มีความกวดขันหลายอย่างแก่มิสเตอร์ปาร์เก็สในเรื่องที่จะไปข้างไหน แต่จะได้เปนธรรมดาอยู่เอง ที่ข้าพเจ้าจะต้องถือกรรมสิทธิในการที่จะไปไหนมาไหนให้ได้โดยสดวก และเมื่อฝ่ายหลังที่ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ข้าพเจ้าจะเปิดประตูบ้านให้แก่คนทั้งหลาย ที่มีความปราถนาจะมาพบกับข้าพเจ้า เวลาบ่ายสองโมงได้มีคนเชิญรับสั่งมาจากพระเจ้าแผ่นดิน นำขนมต่าง ๆ ที่ทำในห้องเครื่องต้นทั้งบูหรีกับผลไม้ต่าง ๆ หลายอย่าง บันจุมาบนโต๊ะเงินทั้งนั้น หนังสือลายพระราชหัดถ์จากพระเจ้าแผ่นดินได้เชิญรองมาในพานทองลงยาประดับพลอยอย่างงาม และทั้งได้ส่งผลมตูมที่เก็บมาจากป่า (ไม่ได้ปลูกในสวน) ส่งมาด้วยว่าสำหรับกินแก้โรคบิด

ข้าพเจ้าหวังใจว่าการที่แสดงอัทยาศัยเช่นนี้ไม่ใช่แต่ตามทำเนียม ด้วยไม่ได้เปนการชักนำสิ่งใดเลย ข้าพเจ้ารู้สึกมีความวิตกมากในการที่จะเปนต่อไปในฝ่ายน่า ข้าพเจ้าได้อ้อนวอนขอต่อพระเจ้า เพื่อประโยชน์สำหรับบ้านเมืองของข้าพเจ้า ขออย่าให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นได้ในมือของข้าพเจ้า เวลาบ่าย ๔ โมง ๑๕ นาที เราได้ข้ามพ้นสันดอนก่อนเวลาพลบค่ำเราได้ทอดสมอที่น่าเมืองปากน้ำ มิสเตอร์ฮันเตอร์ได้ลงมาในเรือแจ้งความกับเราว่า [Phra chau Pin Mong Kei Sriwong. ตามความเข้าใจของผู้แปลเทียบกับจดหมายเหตุของ ๆ เก่าเห็นจะเปนพระยามนตรีสุริยวงษ (ชุ่ม)] ข้าหลวงบังคับการเมืองจะลงเยี่ยมข้าพเจ้า เพื่อจะบอกให้ทราบว่าเรามาถึงแล้ว จึงได้ยิงปืนสลุตยี่สิบเอ็จนัด ที่เมืองก็ยิงปืนสลุตตอบยี่สิบเอ็จนัดเหมือนกัน เมื่อสลุตกันแล้วสักประเดี๋ยวหนึ่งสุริยวงษ์ก็มาถึง ดูกิริยาถ้าทางเปนคนผู้ดี เปนบุตรอรรคมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ได้บอกว่ามีพี่น้องชายหญิงถึงสามสิบคนที่ยังมีชีวิตรอยู่และตายเสียแล้วยี่สิบคน ได้พูดถึงการที่จะจัดรับในวันพรุ่งนี้ว่าเวลาเช้าโมงครึ่ง ข้าพเจ้าจะได้รับเยี่ยมท่านอรรคมหาเสนาบดีพระกลาโหม ข้าพเจ้าจะได้ไปเยี่ยมตอบในเวลาเช้าสี่โมง เวลาเที่ยงจะได้ลงเรือหลวงขึ้นไปกรุงเทพ ฯ ต่อวันรุ่งขึ้นเรือแร็ตเตลอร์จะได้ตามขึ้นไปกรุงเทพ ฯ ได้สืบถามดูถึงเรื่องการที่จะยิงสลุตในกรุงเทพ ฯ ซึ่งดูเหมือนเขาจะคิดเห็นว่าจะเปนเหตุที่จะทำให้เกิดความแตกตื่นตกใจกันขึ้น แต่เราได้ตอบว่าเปนเกียรติยศสำหรับของหลวง ถ้าเราจะไม่กระทำการยิงสลุตให้แล้ว จะเปนการเสื่อมเสียไปเมื่อฝ่ายหลัง แต่ถ้าได้ชี้แจงโดยถ้วนถี่ ถ้าเปนพระราช

ประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินแล้ว บางทีก็จะหยุดเล็กได้ แต่อย่างไรก็ดีเราจะต้องแสดงความเคารพให้เห็นก่อน จึ่งหวังใจว่าคงจะตกลงยอมอนุญาตให้

วันที่ ๒ เมษายน วันนี้เคืองใจมาก แต่พอเช้ามืดเราก็ถอนสมอเรือ นำร่องคิดว่าเราเข้ามาพ้นจากสันดอนมาแล้ว แต่น้ำยังคงตื้นอยู่สิบสามฟิตส์เท่านั้น และใต้น้ำก็เปนทรายแขง เรือเราติดแต่พอถอยออกก็กลับติดใหม่อีก แต่พอเลื่อนไปได้อีกหน่อยหนึ่งน้ำก็พัดกลับจนเรือของเราขวางลำทำอะไรไม่ได้ แต่ในที่สุดได้หลุดพ้นสันดอนเข้ามาได้ แต่เรือติดเกยโคลนแน่นจนเรือฝังอยู่ในโคลนโคลงไม่ได้ เราต้องเอาเรือเล็กลง และหวังใจว่าต่อน้ำขึ้นเวลาบ่าย เรือถึงจะออกได้ เราก็ต้องยอมตามแล้วแต่บุญกรรม ไม่มีประโยชน์ในการที่จะเคืองใจต่อไป

กับตันกิ้นได้มาที่เรือแต่เวลาสี่โมงเช้า และมีนายทหารตามมาด้วยหลายคน และได้เปนการตกลงกันว่าการที่จะไปหาพระกลาโหมนั้นจะได้แต่งตัวครึ่งยศ ด้วยการแต่งตัวเต็มยศนั้นจะได้แต่งต่อเวลาที่เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ในเวลานี้บนดาดฟ้าเรือแน่นเต็มไปด้วยคนไทย์มาเที่ยวดูเรือ แต่เปนการน่าประหลาดอย่างเดียวแต่กับตันดิก ในเมื่อที่เรือแร็ตเตลอร์ยังอยู่นอกสันดอน ได้เคยพูดชมมากในการทุกอย่างที่ได้เห็น แต่ในเวลานี้อยู่ต่อหน้าผู้ที่เปนใหญ่และอยู่ในหมู่คนไทย์พวกเดียวกันแล้ว กลับพูดแปลงเสียงผิดตรงกันข้ามไปหมด โดยที่บอกว่าเรือนั้นไม่ประหลาดและดีแต่อย่างไร ตามริมฝั่งแม่น้ำนั้นมีต้นมะม่วงปลูกอยู่ตามริมตะหริ่งมาก เมื่อขึ้นมาอีกหน่อยหนึ่งก็แลเห็นป้อมกลางน้ำ (ตามความ

เข้าใจของผู้แปลว่าป้อมผีเสื้อสมุท) และที่ใกล้กับป้อมนั้นมีพระเจดีย์ขาวอยู่ตะยององค์หนึ่ง (เห็นจะเปนพระเจดีย์กลางน้ำ) และตามต้นไม้ได้มีธงต่าง ๆ ปักอยู่มาก เมื่อถึงที่นั้นแล้วมีเรือลำหนึ่งออกมา เรือนั้นมีฝีพาย ประมาณสักยี่สิบคน แต่งตัวอย่าง ญวน และเรือนั้น ก็เปน อย่างชนิดเรือญวน มิสเตอร์ฮันเตอร์ เปนล่ามคุมออกมา เราได้ยิงปืนสลุตป้อมยี่สิบเอ็จนัด ป้อมก็ยิงสลุตตอบเราเท่ากัน ป้อมนั้นสีขาวมีปืนและทหารพร้อมบริบูรณ พวกทหารแต่งตัวอย่างทหารฝรั่ง แต่แท้ที่จริงแล้วก็เหมือนคล้ายกับทหารแขกสีป่ายมากกว่าฝรั่ง มาจนถึงเวลานี้เปนการเรียบร้อยดีอันเปนที่พอใจตลอดหมด ไม่มีความขาดเหลือสิ่งไรในการที่ไทยได้แสดงอัทยาศรัยในการฝ่ายนอก เมื่อเราได้เข้ามาถึงแม่น้ำแล้ว กับตันโยเสพได้ลงมาจัดการนัดหมายถึงการที่จะไปหาท่านอรรคมหาเสนาบดี ที่ได้ลงมาคอยรับอยู่ที่ปากน้ำแล้ว เปนอันตกลงกันว่า ข้าพเจ้าจะได้ขึ้นบกไปหาท่านอรรคมหาเสนาบดี ในวันที่ ๓ เมษายน เวลาเช้าหนึ่งโมงครึ่ง

วันที่ ๓ เมษายนเวลาเช้าหนึ่งโมงครึ่ง ได้มีเรือที่แต่งประดับอย่างงามหลายลำ และมีฝีพายประจำเรือลำละ ๓๐–๔๐ คน ถอยเข้ามาจอดที่เรือกลไฟแร็ตเลตอร์ ข้าพเจ้าพร้อมด้วยกับตันกีนและกับตันเม็ดเลิรซ์กับนายทหาร หลายคนได้ ลงไปในเรือ พร้อมด้วย เจ้าพนักงานฝ่ายสยามที่มารับ แต่พอลงเรือก็ให้ยิงปืนสลุตคำนับธงไทย ๒๑ นัด แต่พอถึงท่าขึ้นก็พบแม่ทัพผู้หนึ่งแต่งตัวอย่างเครื่องแต่งตัวในราชสำนักอังกฤษอย่างเก่า และมีทหารมายืนแถวรับกองหนึ่ง ซึ่งมีเครื่องดุริยดนตรีแตรวงอย่างประหลาด และที่ท่าขึ้นนั้นมีคนมาคอยหมอบดูอยู่หลาย

พันคน และมีทหารปืนใหญ่กองหนึ่งเรียบร้อยดีมาก ได้ยิงสลุตตอบ ๒๑ นัด ท่านอรรคมหาเสนาบดีพระกลาโหม ได้ขึ้นไปอยู่บนทำเนียบยกพื้น ซึ่งจัดเปนที่รับแขกเมือง ทำเนียบนั้นได้ยกทำขึ้นใหม่ใหญ่โตด้วยไม้ไผ่สำหรับรับแขกเมืองคราวนี้ และบนทำเนียบนั้นมีเก้าอี้ ตัวพระกลาโหมเองได้นั่งอยู่บนเก้าอี้ตั้งอยู่บนผ้าสุจหนี่ปักทอง เก้าอี้ที่สำหรับรับจะให้ข้าพเจ้านั่งนั้นตั้งอยู่ตรงหน้า ข้าพเจ้าได้ชี้แจงกับพระกลาโหมในความประสงค์ที่ข้าพเจ้ามุ่งหมายมาเมืองไทยคราวนี้ โดยเหตุที่จะได้ผูกพันความสัมพันธมิตรไมตรีในระหว่างประเทศสยามและอังกฤษให้มีความเจริญยิ่งขึ้นต่อไป เมื่อพูดกันเสร็จแล้วพระกลาโหมได้เชิญให้ข้าพเจ้าสูบบุหรี่ และเวลาที่นั่งคุยกันนั้นมีคนคอยพัดกันมากทั้งสองฝ่าย เวลาที่ลากลับ กองทหารก็คำนับอาวุธเหมือนอย่างเมื่อขึ้นที่ท่าเรือขาไปเหมือนกัน พระกลาโหมแต่งตัวสรวมเสื้อทองยาว (ผู้แปลเข้าใจว่าเสื้อเยียรบับ) คาดเข็มขัดทองคำประดับเพ็ชร และเครื่องใช้ก็ล้วนแล้วแต่ทำด้วยทองคำทั้งนั้น มีหีบหมากคนโทกะโถนกาน้ำเปนต้น เวลาเที่ยงได้มีเรือหลวงเปนลำเรือกราบหกลำได้มารับเราขึ้นไปยังกรุงเทพฯ เรือลำที่รับข้าพเจ้าไปนั้นสวยงามกว่าเรือทุกลำ เขียนเปนลายทองรูปเทวดา หลังคาและม่านทำด้วยผ้าสักกะหลาดแดงและลายทอง เรือนั้นปิดทองพราวตลอดทั้งลำ ข้างท้ายเปนหางคล้าย ๆ หางปลา และเรือลำอื่น ๆ อีกหลายลำได้เขียนและทำเปนรูปคล้าย ๆ ปลา แต่กับคนนั้นยืนอยู่ที่หัวเรือทุกลำ และถือท้ายด้วยแจวสองเล่ม และร้องเร่งให้ฝีพายรีบพายและขานยาวบ่อย ๆ การที่ร้องขานยาวนั้นเสียงอึกกระทึกอยู่ข้างจะหนวกหู จนพูดอะไรกันฟังไม่ค่อย

จะได้ศัพท์สำเนียง ด้วยเรือที่ตามนั้นได้ร้องรับต่อตามกันทุกลำ และการที่ส่งเรือมารับแห่กันจนไปนี้ เหมือนคล้ายกันกับเมื่อครั้งรับราชทูตฝรั่งเศษลาโลแบร์แผ่นดินพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่ และตามรูปที่เขียนไว้ครั้งนั้นก็เหมือนอย่างเดียวกัน การที่คนพายเรือร้องขานยาวนั้น ถามดูแปลได้ความว่าดังนี้ พายเข้า, พายเข้า, รับจ้าเข้า, ได้กลืนเข้าแล้ว แปลความเข้าใจว่าเมื่อไปถึงที่สุดทางแล้วคงจะได้กินเข้า ในเวลาที่พายเรือ คนผีพายมักจะเอาไม้กระบอกจ้วงตักน้ำขึ้นในแม่น้ำดื่มบ่อย ๆ เรือลำหนึ่งมีผีพายอยู่ในระหว่างลำละ ๒๐-๔๐ คน สรวมเสื้อแดงขลิบเขียวกับขาว สรวมหมวกรูปอย่างประหลาด เปนหมวกคล้าย ๆ หมวกแก๊บแต่ไม่มีกระบังหน้า มีหางข้างหลังยาวลงมาจนถึงบ่าสองหาง (ผู้แปลเข้าใจว่าหมวกทรงประพาศ) คนผีพายทั้งหมดที่มาเราประมาณว่าอยู่ในห้าร้อยคน คนผีพายพวกนี้ต้องเกณฑ์เข้ามารับราชการหลวงปีละสี่เดือน อีกแปดเดือนในปีหนึ่งไม่ต้องรับราชการ ตามริมฝั่งแม่น้ำมีคนชอบเล่นชักว่าวมาก ว่าวอย่างหนึ่งไม่มีหางรูปคล้าย ๆ ดาว (เข้าใจว่าว่าวกุลา)

ในวันนั้นเวลาสี่โมงเช้าก่อนที่จะขึ้นมากรุงเทพ ฯ พระยากลาโหมได้มาเยี่ยมตอบ และได้พูดสนทนากันตามทำเนียม ได้กล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้พระราชทานให้มีอำนาจเต็มที่เหมือนกับที่เจ้าของข้าพเจ้าได้พระราชทานอำนาจให้มากับข้าพเจ้า ประเทศอังกฤษนั้นมีอำนาจเปนใหญ่กว่าประเทศสยามจะต้องพิจารณาตาม และมีความยินดีที่ข้าพเจ้ามาแต่ผู้เดียว ไม่มีราชทูตอื่น ๆ มาด้วยบางทีก็จะเกิดมีข้อโต้เถียงกันในเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับประเทศอังกฤษ ที่พระกลาโหมพูดเช่นนี้

พูดตามน้ำเสียงที่ข้าพเจ้าพูดบอกว่า-การเปิดการทำสัญญาไมตรีกับเมืองจีนนั้นราชทูตได้ไปทำพร้อมด้วยกันสามชาติ พระกลาโหมได้กล่าวต่อไปอีกว่า-ประเทศสยามเปนประเทศเล็กและเปนเมืองจน ไม่มีที่แผ่นดินมากพอที่จะทำการให้เกิดผลได้มาก ข้าพเจ้าได้ตอบว่าอำนาจที่จะทำให้เกิดผลนั้นมีมากนัก แต่ต้องการความอุดหนุน พระกลาโหมกล่าวต่อไปว่า การที่พูดโต้เถียงกับข้าพเจ้ารู้สึกว่าตัวเขาไม่มีความรอบรู้และความชำนาญเพียงพอ แต่ตลอดเวลาที่เขาพูดได้สังเกตดูข้อความที่เขาพูดมาแล้วจนตลอด ดูเขาเปนผู้ที่มีความปรีชาสามารถอยู่

เมื่อเขาได้เข้าไปดูในห้องเรือ ได้ชี้ให้เขาดูรูปภรรยาของกับตันสองรูป เขาพูดว่า ที่ระฤกต่อมิตรที่อยู่ห่างไกลกันเช่นนี้ กระทำให้เกิดความทุกข์คิดถึงผู้ที่จากกันและเขาถามต่อไปว่าทำไมกับตันถึงไม่พาภรรยามาในเรือด้วยจะได้ให้เรียนการเดินเรือ เราได้ตอบว่า-ถ้าจะพาภรรยามาด้วยในเรือแล้ว จะต้องได้รับอนุญาตจากแม่ทัพเรือแล้วถึงจะพาเอามาด้วยได้ ข้าพเจ้าได้พูดบอกกับพระกลาโหมว่า ถ้าเขาจะส่งญาติของเขาสัก ๒-๓ คนให้ไปเล่าเรียนที่ประเทศอังกฤษแล้ว ข้าพเจ้าจะช่วยรับเปนธุระในการเล่าเรียนให้ทุกอย่าง เขาตอบว่า-เขาอยากจะส่งให้ไปเล่าเรียนที่เมืองฮ่องกง

แม่น้ำนี้ดูงามมาก และเต็มไปด้วยสวนที่บริบูรณตลอดริมฝั่งแม่น้ำและมีต้นกอไผ่ขึ้นเปนหย่อมตลอดทางไป และมีต้นไม้พันธุ์ต่าง ๆ มีใบเขียวชอุ่มทั่วทาง ความที่สวยงามของริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่เปนทางขึ้นไปกรุงเทพ ฯ นั้น ยากที่ช่างเขียนจะเขียนให้งามเหมือนได้ ผลไม้ดอกไม้ชูดอกออกช่อออกไสวไปทั้งนั้น สัตว์

ต่าง ๆ ก็มีมากและดูเชื่องไม่ค่อยจะหนีคนและปลาในแม่น้ำก็ผุดโผล่งพล่างตลอดทางไป นกก็เชื่องจับเจ้าบิ่งร้องไม่ค่อยจะหนีคน ตามทางที่เราไปมีฝูงคนลงมาคอยดูเราตามริมฝั่งแม่น้ำเปนอันมาก และตัวเปลือยเกือบแทบจะทั้งนั้น และเขตรสวน และบ้านที่ต่อกันมักจะมีคู่เด็กคั่นแทบจะทั้งนั้น และตามบ้านมักจะมีเรือและสุนักข์แทบทุกบ้าน เมื่อเราขึ้นมาเกือบใกล้จะถึงกรุงเทพ ฯ ก็แลเห็นแพมากขึ้นทุกที แพนั้นตั้งอยู่บนลูกบวบไม้ไผ่และปักเสาผูกล่ามขึ้นไปไว้กับบนฝั่งตลิ่ง และตามแพนั้นมีทั้งร้านและตลาดขายของ และที่เปนแพอยู่ตามน่าบ้านใหญ่ ๆ มักจะมีผู้หญิงพากันลงมาคอยดูแห่พวกเรามาก และในหมู่พวกผู้หญิงที่ลงมาคอยดูอยู่นั้น ได้มีคนชี้บอกเราว่าพวกภรรยาพระคลังก็ลงมาคอยู่ด้วยหมู่หนึ่ง และมีพระสงฆ์ลงมานั่งอยู่ที่ตามแพลูกบวบน่าวัดมาก และเราได้เห็น พระสงฆ์ องค์หนึ่งลงพายเรือเล็ก คอนมาเอง แต่ลำพังคนเดียว

ที่ปากลัดนั้นมีสายโซ่ใหญ่สำหรับขึงและมีไม้รอปักอยู่มาก ถามได้ความว่าทำขึ้นไว้สำหรับป้องกันแม่น้ำ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยได้ขึงกันเรือไม่ให้ขึ้นไปได้ ณ ที่นี่เราได้พบนายพลผู้หนึ่ง แต่งตัวสรวมหมวกปักดอกไม้ทองเงิน และสรวมเสื้อแพรสีม่วงขลิบทอง ได้บอกกับเราว่าพูดภาษาโปรตุเก็ตได้ และวงษ์ตระกูลเปนลูกหลานสืบต่อเนื่องมาจากชาวโปรตุเก็ตที่เข้ามาตั้งอยู่ในเมืองไทยมาแล้วตั้งพันปี ในระหว่างกลางทางได้นำหมูหัน, เปดไก่, กับขนมและผลไม้ต่าง ๆ มาให้เรา เมื่อเราได้หยุดพักปากลัดประมาณสักครึ่งชั่วโมงแล้วก็ออกเรือต่อมา ได้มาถึงกรุงเทพ ฯ เวลาประมาณสักย่ำค่ำ ในเวลาค่ำ

ตามต้นไม้แสงหิงห้อยวับแวมพราวตาเปนที่น่าดูมาก และทั้งได้ยินเสียงตุ๊กแกร้องด้วย ร้องดังคล้าย ๆ กับเสียงคน กาก็ร้องเสียงดังและยิ่งสุนักข์ด้วยแล้วเห่าดังสนั่นมากทีเดียว ในประเทศร้อนนี้ดูสัตว์และต้นไม้งอกงามเจริญมาก ถ้าจะพูดถึงธรรมชาติแล้วที่ไหนก็จะไม่ดีกว่า ต้นไม้และสัตว์ก็ผิดแปลกกันเปนคนละอย่างกับประเทศยุโรป พระคลังได้ส่งพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกไม้อย่างงาม กับผลไม้ต่าง ๆ มาให้ข้าพเจ้า เวลาค่ำได้มีคนเชิญรับสั่งสองคนมาหาข้าพเจ้า คนหนึ่งว่าเปนราชบุตรบุญธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน (เข้าใจว่าเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรงค์ แต่เมื่อยังเปนเจ้าหมื่นสรรพเพธภักดิ) และได้นำสายพระราชหัดถมาถึงข้าพเจ้าด้วย และขอให้ข้าพเจ้าคิดว่าเปนมิตรส่วนตัวกันเอง ท่านผู้ดีทั้งสองนี้ได้ขอพูดสนทนาความลับกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ทราบว่าคน ที่เปนราชบุตรบุญธรรมนั้น เปนคนตัวโปรด ของพระเจ้าแผ่นดิน เขาได้กล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงยินดีมาก ถ้าจะเลิกการยิงสลุตเสียได้ หรือถ้ามิฉะนั้นจะต้องรอคอยจนกว่าที่จะได้พิมพ์ประกาศแล้ว เพื่อจะป้องกันไม่ให้พลเมืองมีความแตกตื่นตกใจกลัว ถ้ามิฉนั้นจะเปนเหตุอันตรายแก่พลเมืองที่ไม่เคยได้ยินเสียงปืนดังนั้นก็จะเปนข่าวเล่าลือกันไปทั่วเมืองว่า – พวกที่มานั้นเข้ามาเปนสัตรูต่อกัน จึงได้เปนการตกลงกันว่า–การที่จะยิงสลุตนั้นจะได้ยิงต่อเมื่อเวลาที่ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน และเรื่องการที่ข้าพเจ้าจะเข้าเฝ้านั้น ข้าพเจ้าจะได้เข้าเฝ้าในตำแหน่งที่ขุนนางผู้ใหญ่ต่ำกว่าเจ้านายบรมราชวงษ และข้าพเจ้าจะได้กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินด้วยล่าม ในเวลาที่ข้าพเจ้าจะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินถวายพระราชสาสน์

ตราตั้งของข้าพเจ้า และพระเจ้าแผ่นดินได้ประทานกระแสรับสั่งมาว่า —เมื่อข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าใหญ่ในการรับแขกเมืองกันแล้ว ต่อไปจะได้ทรงพบให้ข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าข้างในบ่อย ๆ ข้าพเจ้าได้ถามถึงการที่จะเข้าเฝ้าวังน่า ก็ได้รับตอบอย่างเช่นเดียวกัน แต่เปนคนละวันกับการที่จะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน แต่การที่จะทำสัญญานั้นพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมอบให้เปนธุระน่าที่ของเสนาบดี หัวน่านั้น คือ สมเด็จที่เปนอาของพระกลาโหม (เข้าใจว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ) ข้าพเจ้าได้บอกว่าจะไม่เปนการสดวกในการที่ปฤกษาข้อสัญญาด้วยกับคนหลายคน ถ้าจะมอบธุระให้แก่คนเดียวจะดีกว่า ให้คนเดียวนั้นนำข้อความไปปฤกษากับคนอื่น ๆ ในข้อนั้นทั้งปวง เขาตอบว่าถ้าอย่างนั้น ก็พระกลาโหมคนเดียวที่จะได้จัดการเรื่องนี้ให้สำเร็จเด็ดขาด ถึงแม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชประสงค์จะทรงตั้งที่ปฤกษา พร้อมกันห้านาย ก็คงจะแล้วแต่พระกลาโหมคนเดียว

วันที่ ๔ เมษายน เช้าวันนี้ข้าพเจ้าได้ตื่นขึ้นลงอาบน้ำในแม่น้ำแต่เวลาย่ำรุ่ง ก่อนรับประทานอาหารเช้าเปนที่สบายมาก

วันนี้พระนาย สรรพเพธภักดีได้นำหนังสือลาย พระราชหัตถพระเจ้าแผ่นดินมาประทาน กล่าวว่า ได้ทรงพระราชดำริห์และถึงเรื่องการยิงสลุต ได้ทรงคิดว่าจะเปนการดีที่สุด ที่จะต้องออกประกาศให้ราษฎรทราบล่วงน่า และที่ป้อมจะได้ยิงสลุตตอบ และทั้งทรงแนะนำมาว่าข้าพเจ้าควรจะเข้าไปเฝ้าข้างใน สนทนากันในที่รโหฐานก่อนที่จะได้เข้าเฝ้าใหญ่ในการเสด็จออกขุนนางรับแขกเมือง จึงได้เปนการตกลงกันว่า ข้าพเจ้าจะได้ไปเฝ้าที่ข้างใน ๆ เวลาคืนวันนี้ พระนาย

สรรพเพธขอว่าการเรื่องนี้อย่างพึ่งให้แพร่งพราย และตกลงกันว่าเวลาทุ่มครึ่งเปนเวลากำหนดที่ข้าพเจ้าจะได้เข้าไปเฝ้า แต่พอพระนายสรรพเพธกลับไปแล้วสักประเดี๋ยวหนึ่ง กับตันโยเสพก็มานำเอาดอกไม้และผลไม้ของพระคลังมาให้ข้าพเจ้า แต่พอไม่ทันไรก็พูดเอ่ยขึ้นถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าจะได้เข้าไปเฝ้าข้างในๆ เวลาค่ำวันนี้ ซึ่งเปนการรู้แล้วทราบทั่วกันแล้ว ในเวลานี้ข้าพเจ้าพักอยู่ที่ตึกรับแขกเมือง ซึ่งเรียกว่าบริติชแฟกตอรี่ (บ้านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ในเวลานี้) ตึกนี้ได้ซ่อมแซมขึ้นใหม่โดยเรียบร้อย ในการที่จะรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าอยู่ชั้นบนสองห้องเปนห้องกว้างใหญ่ ห้องนั่งเล่นกว้างขวางและอากาศเย็นสบาย ห้องนอนนั้นพึ่งบีดกระดาษฝาผนังพึ่งแล้วเสร็จใหม่ ๆ เตียงนอนที่ข้าพเจ้านอนนั้นมีมุ้ง และม่านแดงลายทองกันและมีพวงดอกไม้ห้อยมีหม้อน้ำเย็นวางบนโต๊ะ และช่อพวงดอกกุหลาบปักขวด มีคนใช้ไทยพูดภาษาอังกฤษได้ให้มาอยู่สำหรับข้าพเจ้าใช้สรอย เรือแร็ตเตลอร์ได้เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เวลาบ่ายหนึ่งโมง ได้ยิงปืนสลุตยี่สิบเอ็จนัดเวลาที่ยิงสลุตนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงขอให้เจ้าพนักงานไทยมาอยู่กำกับดูอยู่ด้วย การรับรองเลี้ยงดูข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าทราบว่ามอบให้มิศเตอร์ ฮันเตอร์ (หันแตร) เปนธุระจัดการตลอดหมดทั้งนั้น ในเวลาตอนบ่ายข้าพเจ้าไปเที่ยวตามถนนและตามวัดในกรุงเทพ ฯ เห็นพวกผู้หญิงทาขมิ้นลูกให้ตัวเหลืองมาก ตามกำแพงโบสถ์นั้นมักจะมีเปนลายเขียนด้วยเรื่องพงษาวดารของสาสนา พระทั้งหมดมีกิริยาเรียบร้อยไม่มีความอุอะมะเทิ่งเลย เปนแต่จ้องดูเราโดยไม่พูดจาว่ากระไร เห็นจะเปนด้วยทำเนียมที่พระจะต้องนิ่งเฉย เคร่งต่อการที่เปนไป

ในทางโลกย์ ซึ่งแสดงความสะมะถะโดยมาก นั้นเป็นข้อสำคัญของการศาสนา เรือหลวงได้มาถึงในเวลา ๑๕ นาทีจะสองทุ่ม มารับข้าพเจ้าเข้าไปยังพระราชวัง เมื่อขึ้นถึงท่าตำหนักแพนั้น ทำด้วยไม้อยู่คนละฟากแม่น้ำกับที่พักของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ขึ้นเก้าอี้ประดับหามด้วยคนแปดคน (ตามความเข้าใจของผู้แปลเห็นจะเป็นแคร่แต่ส่งไสยว่าหามด้วยคน ๘ คน) มาจนถึงที่พักครั้งแรก ซึ่งเป็นที่รับขุนนางอย่างครึ่งยศ ได้มีกองทหารมาตั้งรับอยู่หลายแห่งในพระราชวัง ได้มีคนจุดไต้ถือนำทางข้าพเจ้าไปตั้งร้อยคน ผ่านประตูเข้าไปหลายประตู ทุกประตูทหารอยู่เฝ้ารักษา แต่พอผ่านไปก็วันธิยาวุธอย่างวิธีทหารฝรั่ง เมื่อเรามาถึงตึกที่กำแพงวังชั้นนอก น้องชายพระกลาโหมมารับและขอให้หยุดรอคอย พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกที่จะโปรดเกล้าฯ ให้เข้าไปเฝ้า ได้ยกคนโทและกาน้ำทองคำมาเลี้ยง และมีลายพระราชหัตถ์ออกมาด้วยว่าขอให้ข้าพเจ้าไปเฝ้าแต่คนเดียวก่อน คนที่มาด้วยให้รอคอยอยู่ก่อนจนกว่าจะมีรับสั่งให้หาให้เข้าไปเฝ้า แล้วมีนายพลเดินนำหน้าพาข้าพเจ้าเข้าไป และบอกว่าฝ่ายในกำแพงพระราชวัง มีคนอยู่ประจำประมาณสักพันคน แต่ส่วนทางข้างในที่ผู้หญิงอยู่นั้น รวมด้วยกันประมาณสักสามพันคน และต่อหน้าขุนนางผู้ใหญ่แล้ว ผู้น้อยต้องลงหมอบกราบทุกคน เพื่อแสดงความเคารพ และขุนนางทุกคนต่อหน้าที่นั่งพระเจ้าแผ่นดินแล้วก็ต้องลงหมอบคลาน ในเวลาคืนวันนี้เดือนหงายแจ่มดี เมื่อจะขึ้นบนพระที่นั่ง เจ้าพนักงานได้นำเอาหนังสือลายพระราชหัตถ์ พระราชทานพระบรมราชานุญาติมาส่งให้ข้าพเจ้า สำหรับที่ข้าพเจ้าจะได้ให้ทหารที่เฝ้ารักษาการปล่อยให้ข้าพเจ้าเข้าไป ถ้ามี

ฉะนั้นแล้วเข้าไปไม่ได้ พระเจ้าแผ่นดินได้ประทับอยู่บนพระแท่นอันสวยงามทรงเครื่องแดง พระมาลาประดับเพชรพลอย สายรัดพระองค์ทองคำ เหน็บกฤชฝักทองประดับเพชร์ ได้ทรงรับรองข้าพเจ้าด้วยพระอัทยาศรัยอันดียิ่งนัก ข้าพเจ้าได้เข้าไปนั่งเฝ้าอยู่ตรงน่าพระที่นั่ง มีแต่โต๊ะคั่นอยู่ตัวเดียวเท่านั้น พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งว่าเราเปนสหายเก่าต่อกันมีความยินดีเปนที่สุดที่ได้ต้อนรับ และทรงหยิบบุหรี่มาพระราชทานข้าพเจ้าด้วยพระหัตถ์ มหาดเล็กได้นำสุราและน้ำชากับขนมต่าง ๆ มาตั้ง ได้มีรับสั่งสนทนากับข้าพเจ้าเปนอันดีอยู่นาน แล้วจึงมีมีรับสั่งให้ตาม มิสเตอร์ปาร์เก๋กับมิสเตอร์โบว์ริงบุตร์ ข้าพเจ้าให้เข้าไปเฝ้านั่งเก้าอี้อยู่ตรงหน้าพระที่นั่ง ได้ทรงรับสั่งทักถามปราไสยถึงเรื่องส่วนตัว ข้าพเจ้าได้สั่งเกตการ ได้มีรับสั่งหลีกถึงการที่เกี่ยวแก่เรื่องทำหนังสือสัญญา โดยที่มอบให้เปนธุระน่าที่ของเสนาบดีที่จะพูดจัดการเรื่องนี้ และได้มีรับสั่งว่าได้ทรงมอบธุระให้ขุนนางสี่คนเปนผู้จัดการในเรื่องทำหนังสือสัญญา คือสมเด็จทั้งสองกับพระกลาโหมและพระคลัง สมเด็จทั้งสองนั้นเปนบิดาและเปนอาว์พระกลาโหม ข้าพเจ้าได้ทูลขอพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้เข้าเฝ้าออกขุนนางใหญ่เสียโดยเร็ว เพื่อที่ขุนนางเหล่านั้นจะได้รับมอบอำนาจราชการ ให้คิดทำหนังสือสัญญาและจะได้เริ่มลงมือปฤกษาหารือข้อที่จะทำสัญญากันทีเดียว พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งตอบว่ายังติดราชการอย่างอื่นที่มีมาก่อนอยู่หลายอย่าง จะทรงรับให้เข้าเฝ้าให้ผู้ถวายพระราชสาส์นได้ต่อวันจันทร์น่า และในระหว่างนี้จะปฤกษาข้อสัญญากับพระคลังหรือจะเขียนข้อความคิดที่จะทำสัญญาให้แก่พระคลังก็ได้ ข้าพเจ้ากราบทูลว่า

การที่จะเขียนลงไปนั้น เมื่อฝ่ายหลังที่ได้ปฤกษาหารือตกลงกันเสียก่อน แล้วจะดีกว่า ด้วยจะทำให้ข้าพเจ้าเกิดความฉงนใจขึ้นในการที่จะเขียนขอลงไป ในสิ่งที่จะไม่ได้แล้วก็จะเปนการยากต่อท่านเสนาบดีที่จะต้องมีความกระอักกระอ่วนในการที่จะไม่ยอมให้ ในข้อความขอร้องที่ข้าพเจ้าจะได้ขอเปนครั้งแรกตามทำเนียมนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นด้วยในการเรื่องนี้ และมีรับสั่งต่อไปถึงทูตต่าง ๆ ที่ได้เคยเข้ามาขอทำสัญญา ได้มีรับสั่งว่า มิสเตอร์ ครอฟอร์ด (การะฝัด) นั้นเปนแต่ผู้ที่เข้ามาแทนบริษัทอิสต์อินเดีย และตำแหน่งของมิสเตอร์ ครอฟอร์ดก็เปนแต่ทูตย์มาจากผู้ว่าราชการเมืองอินเดียเท่านั้น ผิดแปลกกันกับการที่ข้าพเจ้าเข้ามา ด้วยเชิญรับสั่งเปนราชทูตย์เข้ามาแทนพระองค์จากพระราชินีประเทศอังกฤษตรงทีเดียว กับต้นเบอร์เนย์ได้เคยเข้ามาคราวหนึ่ง ก็ในเรื่องเขตรแดนที่เกิดเปนปัณหากันขึ้นกับไทย และหัวเมืองใกล้เคียง และเมื่อเซอร์เยมส์บรุกส์ (เยสัปรุษ) เข้ามา ก็เปนเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประชวร ไม่มีความเต็มพระไทยที่จะทรงจัดการเรื่องเหล่านั้น ข้อความที่จะทำกันนั้นพระเจ้าแผ่นดินต้อง พระประสงค์จะให้เปนอย่าง เช่นหนังสือ สัญญา ที่ได้เคยทำกับเมืองญวน ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่าหนังสือสัญญากับเมืองญวนนั้นยังไม่ได้ทำ จะไปทำต่อเมื่อได้ตกลงทำหนังสือสัญญากับเมืองจีนให้แล้วเสียก่อน เพราะเมืองญวนเปนแต่เมืองเล็กน้อยไม่ใช่เมืองสำคัญ และมีการค้าขายแต่เพียงเล็กน้อย ตามพระราชประสงค์ข้าพเจ้าก็มีความเคารพด้วยทรงอ้างถึงหัวเมืองที่ใกล้เคียง แต่ถ้าได้ทำสัญญากับประเทศอังกฤษแล้ว จะเปนหนทางทั้งอกงามเจริญแก่ประเทศสยาม

ขึ้นอีกมาก พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งว่าเมื่อฝ่ายหลังที่ได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีต่อกันแล้ว จะทรงส่งราชทูตย์ให้ไปเจริญทางพระราชไมตรีที่ประเทศอังกฤษ และทรงหวังพระไทยว่าพระราชินีและพวกในราชสำนักประเทศอังกฤษคงจะต้อนรับด้วยความกรุณา และทรงรับสั่งถามข้าพเจ้าต่อไปว่าราชทูตย์จะไปประเทศอังกฤษนั้นจะให้ไปทางไหนดี จะส่งให้ไปทางอ้อมแหลมแอฟริกาไปด้วยเรือของเราเองจะดีหรือจะให้ข้ามทะเลทรายไปทางบกจะดีกว่า ข้าพเจ้ากราบทูลว่าให้ข้ามทะเลทรายไปทางบกนั้นใกล้ และราชทูตย์จะได้เห็นนานาประเทศตามทางที่จะไปหลายประเทศ ข้าพเจ้ากราบทูลถามว่าราชทูตย์นั้นจะให้แวะที่เมืองกัลกัตตาประเทศอินเดียด้วยหรือไม่ รับสั่งตอบว่าการเรื่องหนทางที่จะไปนั้นจะได้คิดกันต่อเมื่อฝ่ายหลัง ข้าพเจ้าได้กราบทูลรับรองกับ พระเจ้าแผ่นดิน ว่าความเคารพและ ความ กรุณา ทั้งหลาย จะได้แสดงต่อราชทูตย์ ในเรื่องต่าง ๆ ตามอำนาจของประเทศ ตามที่ประเทศอังกฤษได้ประสบต่อความเจริญแล้วนั้น จะให้ราชทูตย์ได้รับทุกอย่าง ในเวลาที่สนทนากับพระเจ้าแผ่นดินได้มีรับสั่งถึงสังฆราชบาดหลวงว่าเป็นสหายกับพระองค์อย่างสนิท ข้าพเจ้ากราบทูลถามว่าในหมู่คนต่างประเทศใครเป็นคนรู้ภาษาไทยดีที่สุด มีรับสั่งตอบว่ากับตันโยเสพพูดได้ดี และพวกหมอสอนสาสนาอเมริกัน บางคนก็รู้ภาษาไทยดีเหมือนกัน กับมีรับสั่งถามว่ามีหมอมาในเรือด้วยหรือไม่ ข้าพเจ้ากราบทูลว่ามีมาด้วย และถ้าจะต้องพระราชประสงค์จะทรงใช้อย่างไรก็แล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ มีรับสั่งต่อไปว่าชื่อพระที่นั่งพระราชวังนั้นได้เอามาแต่ภาษาสังสกฤษ และได้ทรงเอาพระพุทธรูปมาให้ข้าพเจ้าดูด้วย

มีรับสั่งว่า ข้าพเจ้าจะมาเฝ้าได้เสมอตามความปรารถนา ข้าพเจ้าทูลตอบว่าตัวข้าพเจ้าก็จะคอยรับพระราชโองการอยู่เสมอไปเหมือนกัน จะมีความยินดีเปนที่สุดที่จะเข้ามาเฝ้าได้บ่อย ๆ ตามความสดวก ข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าสนทนาอยู่ด้วยกับพระเจ้าแผ่นดินกว่าสองชั่วโมง เมื่อเข้าเฝ้ากลับมาแล้ว ก่อนที่จะรับประทานอาหารข้าพเจ้าได้รับลายพระราชหัดถ์ของวังน่า ประทานผลไม้มาให้ด้วยเปนอันมาก ข้าพเจ้าได้มีหนังสือกราบทูลตอบไปว่า ข้าพเจ้าหวังใจว่าจะได้เข้าไปเฝ้าโดยเร็ว เมื่อภายหลังที่ได้เข้าเฝ้า พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกแขกเมืองแล้ว แต่ถ้าจะโปรดให้ เฝ้าข้างใน ๆ ที่ระโหถานแล้ว จะให้ ไปเฝ้าก่อนก็ ได้

วันที่ ๕ เมษายน เช้าวันนี้มีการแห่ศพขึ้นไปในลำแม่น้ำ มีเรือเปนอันมากและมีพิณพาทย์ฆ้องกลองบันเลงไปตามทางด้วย ได้ชาวว่าศพนั้นจะแห่กันเอาไปเผา เรือบันทุกศพนั้นมีฝีพายสักห้า - หกสิบคน หีบศพได้ตั้งไปบนแท่นกลางเรือ ข้าพเจ้าได้ส่งคนใช้ไปถึงพระคลังขอพบด้วยทางราชการ พระเจ้าแผ่นดินมีลายพระราชหัดถ์มาบอกว่า ได้ทรงรับหนังสือกราบทูลลา จากนายพันเอกบัตเตอร์เวิธ ออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสิงค์โปร์ และทั้งบอกข่าวมาให้ทราบว่าพระ ราชินีอังกฤษได้ทรงตั้งให้ มิสเตอร์บลันเด็ล เปนผู้ว่าราชการเมืองสิงค์โปร์แทนที่ต่อไป นายพันเอกบัตเตอร์เวิธได้เคยพูดอยู่ว่า พระราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดิน เปนรัชทายาทผู้ที่จะได้สืบราชสันตติต่อไป ซึ่งเรามิได้เคยได้ยินมาแต่ก่อน ซึ่งมีแต่ความเข้าใจว่าวังน่านั้นเปนผู้ที่จะได้เปนเจ้าแผ่นดินต่อไป พระเจ้าแผ่นดินได้ประทานหนังสือเชิญมาถึงข้าพเจ้า กับมิสเตอร์ ปาเก๊ส และ มิสเตอร์ โบว์ริง บุตรข้าพเจ้า

ให้เข้าไปเฝ้ารับพระราชทานเลี้ยง ซึ่งได้ตกลงจะได้เข้าไปเฝ้าอีกในวันรุ่งขึ้น

วันนี้พวกบาดหลวงฝรั่งเศษพากันมาหา บาดหลวงมิเชลสังฆราชเมืองเขมรเปนหัวน่านำมา สังฆราชปาลาคัวจะกลับมาจากยุโรปโดยเร็วแล้ว บาดหลวงที่มานั้นเปนบาดหลวงที่ประจำเมืองไทย คือบาดหลวง ลารีนูดี ๑ คิบาร์ตา ๑ เลอคุกซ์ ๑ มาริน ๑ ดูดาส์ ๑ เตสเลียร์ ๑ หยอดเบด ๑ กับบาดหลวงแรนเพิงเปนบาดหลวงประจำอยู่ที่เมืองจันทรบุรีย์ สังฆราชและบาดหลวงที่มาแต่เมืองเขมรนั้น ได้มาจากเมืองญวนแล้วจึงได้เลยมาเมืองไทย์ เพราะมีความกลัวทั้งญวนและไทย์ และที่เมืองญวนกำลังทำการข่มเหงพวกเข้ารีดอยู่มาก เวลาห้าโมงครึ่งพระคลังได้มาหา ข้าพเจ้าได้เริ่มกล่าวโดยทั่วไปจนตลอดเรื่อง ในอาการที่จะทำหนังสือสัญญาการค้าขายต่อกัน พระคลังได้กระทำให้เปนการยากหลายอย่างในการที่จะตั้งกงศุล และมีความปรารถนาจะให้รอไว้ก่อน จนกว่าที่จะได้มีการค้าขายมากเพียงพอ ข้าพเจ้าตอบว่าจะงดรอได้ จนกว่าที่จะได้ทำหนังสือสัญญาแล้ว แต่ข้าพเจ้าจะไม่ยอมให้การค้าขายที่ไม่สม่ำเสมอนั้นเกิดเปนขึ้นได้ ซึ่งจะเปนการยุ่งวุ่นต่อรัฐบาลและตัวข้าพเจ้าด้วย ข้อปัณหาที่ควรจะตกลงกันได้ ข้าพเจ้ามีความปรารถนาเปนอย่างยิ่งที่จะได้พูดโต้ตอบกับพระกลาโหมในเรื่องเหล่านี้ พระคลังจึงได้ตกลงว่าจะมารับข้าพเจ้าไปที่บ้านพระกลาโหมด้วยกัน บ้านพระกลาโหมเปนตึกสรวยงามอยู่ที่ฟากแม่น้ำข้างฝั่งซ้าย เราได้สนทนากันถึงเรื่องที่จะทำหนังสือสัญญาอยู่กว่าสี่ชั่วโมง จนเวลาสองยามครึ่ง พระกลาโหมได้เร่งรัดมากให้เรา

เปิดการค้าขายกับเมืองญวนด้วย ข้าพเจ้าได้รับรองว่าข้าพเจ้าจะได้รับปฤกษาหารือกับแม่ทัพเรือและราชทูตที่ประจำเมืองจีน พระกลาโหมได้พูดกลับไปกลับมาหลายหนว่าเขา มีความปราถนาต่อการที่ทำหนังสือสัญญานั้นจะได้เปนประโยชน์ต่อราษฎร รัฐบาลเต็มใจที่จะยอมเสียประโยชน์ให้ ถึงแม้ว่าเงินภาษีอากรจะขาดตกไป สักสองสามปีก็จะยอมขาดเสียให้ จนกว่าที่จะรอคอยให้การค้าขายได้เกิดผลเปนประโยชน์ขึ้นเสียก่อน และเขาได้พูดซ้ำซากหลายหนว่าแม้ถ้าจะเกิดการยากขึ้นด้วยอย่างไรคงจะได้เกิดมาจากที่อื่น คงจะไม่กระทำให้เกิดความยากขึ้นจากตัวเขา แต่ยังมีความสงไสยอยู่ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะได้ทรงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอำนาจให้แก่เขาเต็มที่ อย่างเช่นที่ข้าพเจ้าได้รับอำนาจพระราชทานมาจากเจ้าของข้าพเจ้าในการที่จะตกลง ในข้อที่จะทำสัญญานั้นเขายังไม่ทราบแน่ และพระเจ้าแผ่นดินยังทรงมีความเกรงอยู่ว่าพวกญวนจะพูดเล่าลือไปว่าไทยยอมแพ้แก่อังกฤษแล้ว พวกที่โง่เขลาก็จะพลอยพากันเชื่อความเล่าลือที่ผิดเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้ตอบว่าข้าพเจ้าจะได้จัดการกับราชทูตฝรั่งเศษและแม่ทัพเรืออังกฤษที่จะไปยังเมืองญวนให้เปนที่เข้าใจตามความจริงว่า ถึงแม้แต่จะได้ทำหนังสือสัญญากับเราแล้ว ไม่ได้กระทำให้กำลังพลังของรัฐบาลสยามอ่อนเพลียลงแต่สักนิดหนึ่งเลย

บ้านท่านอรรคมหาเสนาบดีเปนตึกอย่างสอาด มีทหารอยู่เฝ้ายามรักษาประตู ได้กระทำวันทยาวุธในเวลาที่เราเดินผ่านไปมา ในครั้งแรกได้พาให้ไปนั่งอยู่ที่ห้องใหญ่สักครู่หนึ่ง แล้วภายหลังได้พาเราขึ้นบันไดไปที่บนตึกชั้นบน พระกลาโหมนั่งอยู่ที่โต๊ะ แต่พอถึงก็เอาพวง

มาลัยมาให้และเลี้ยงสุรากับเครื่องดื่ม เสร็จแล้วก็พาข้าพเจ้ากับมิสเตอร์ปาร์เกส์และบุตรชายข้าพเจ้าเข้าไปยังห้องชั้นใน คนที่อยู่ในเวลานั้นมีแต่พระคลังกับบุตรชายพระกลาโหม และคนใช้ อีกสอง-สามคน ได้สนทนากันอยู่สี่ชั่วโมงครึ่ง

วันที่ ๖ เมษายน ข้าพเจ้าได้ขอให้มิสเตอร์ปาร์เกส์จัดหาอาหารเปนส่วนของเราเอง อำนาจราชการไทยได้ตกลงยอมให้ตามขอ แต่เช้าวันนี้เวลาที่ส่งผลไม้กับดอกไม้มาจากพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานมาให้ตามเคย พระเจ้าแผ่นดินได้ส่งเงินมาพระราชทานด้วยสี่ร้อยบาท (ราวห้าสิบปอนด์อังกฤษ) ว่าขอให้ใช้จ่ายในโสหุ้ยค่าอาหาร

ข้าพเจ้า ต้อง เขียน หนังสือ กราบทูล พระเจ้า แผ่นดิน ด้วยความสุภาพขออนุญาติคืนเงินที่พระราชทานมานั้น และขอให้ทรงโปรดให้เรือแร็ตเตลอร์ ได้ขึ้นมา จอดยังท่าที่พัก เพื่อเปนความสดวกแก่นายทหารที่อยู่ในเรือและเพื่อความสำราญของพวกกลาสีที่อยู่ในเรือนั้นด้วย

ส่วนอาการกิริยาความ สังสรรในหมู่พวกคนไทยนั้น ดูน่าประหลาดอย่างเดียวแต่พวกพระสงฆ์ ด้วยคนทุกชนิดจะต้องหมอบกราบกับผู้ที่มีอำนาจเปนใหญ่กว่า แต่พวกพระนั้นมีมากนักและเปนผู้ที่นับถือโดยทั่วไปทั้งหมด ถึงแม้ว่าจะเปนพวกที่ขอทานเลี้ยงชีวิตรักจริง แต่ไม่ต้องหมอบไหว้ผู้ใด ถึงจะมีอำนาจเปนใหญ่อย่างไรก็ไม่หมอบไหว้ และดูเหมือนว่าจะไม่มีความถือษาต่อการที่เปนไปข้างฝ่ายนอกเลยแต่สักอย่างเดียว ดูเหมือนว่าจะมีอาการแต่ที่จะกระทำให้เปนสมาธิให้คล้ายอย่างเช่นพระพุทธรูป เมื่ออยู่ในโบสถ์แล้วมักจะตั้งสมาธิเคร่งจัดนัก ไม่ค่อยจะเหลียวแลไปดูสิ่งใด แต่ถ้าจะตรวจดูรูปพรรณ์จน

ตลอดแล้วหน้ามักจะเปนไพร่และดูไม่ค่อยจะมีปัญญาความฉลาด อาการที่กระทำวิบัสนาธุระนั้น ดูเหมือนว่าจะชักให้มีน้ำใจทึบเข้ากว่าที่มีน้ำใจงอกงาม เมื่อจะกล่าวอย่างดีที่สุดถึงสาสนาของพวกพระสงฆ์เหล่านี้แล้วจะพูดได้แต่ว่า เปนสาสนาที่ไม่มีอันตรายสิ่งไรและไม่เปนประโยชน์สิ่งใด คือประพฤติตนให้เปนความฝันแทนการที่มีชีวิตร์ เมื่อคนทั้งชาติจะถือเสียเช่นนี้แล้ว ก็จะหมดความแข่งขันในการที่จะให้มีความเจริญดียิ่งขึ้นทั่วไปในการทั้งปวง

หนังสือมีมาแต่วันนี้กำหนดวันให้ข้าพเจ้าไปเฝ้าในวันพุฒ (ด้วยวันอังคารเปนวันพระที่เปนวันถือ) และทั้งไม่ค่อยจะทรงสบายด้วย การที่จะเข้าไปเฝ้าข้างใน ๆ ที่ระโหฐานนั้นจะได้กำหนดมาให้ทราบใหม่ต่อฝ่ายหลัง วันนี้เวลาห้าโมงเย็นได้ไปหาสมเด็จ มีกองทหารตั้งแถวคำนับอยู่ที่ประตูบ้าน พระกลาโหมกับพระคลังได้มาอยู่ที่นั่นด้วย ได้เลี้ยงน้ำชากับขนมและบุหรี่ตามเคย มีพวกขุนนางตำแหน่งต่าง ๆ มาหมอบคอยรับใช้อยู่มาก และมีพวกเด็กอยู่ใน ๒๐-๓๐ คน เกือบจะเปลือยตัวแทบทั้งนั้นเล่นอยู่ทางข้างขวา สมเด็จมีอายุได้หกสิบแปดปีบอกกับเราว่ามีลูกหลานอยู่ร้อยเศษแต่เปนพวกหลานเหลนมาก เขาได้พูดถึงการค้าขายซึ่งเปนหนทางที่จะนำมาแห่งความมั่งมี และว่าเขามีเรือกำปั่นอยู่ห้าลำค้าขายอยู่กับเมืองจีนเมืองสิงคโปร์ และเมืองกะหลาป๋า (เมืองชวา) เขายังไม่ได้รับ ๆ สั่งสิ่งใดจากพระเจ้าแผ่นดินในเรื่องการที่จะทำหนังสือสัญญา เขาถามว่าข้าพเจ้าได้เห็นวัดของเขาแล้วหรือยัง เขารับว่าเขาจะสั่งให้คนมาพาข้าพเจ้าไปเที่ยวดูที่วัดของเขาเวลาย่ำรุ่ง พรุ่งนี้ เขาได้ปลูกต้นกาแฟ และว่าจะส่งตัวอย่างเมล็ดกาแฟที่เขาปลูกไป

ให้ข้าพเจ้าลองดู เขาได้เคยอยู่ในเวลาที่แขกเมืองเข้าเฝ้าในเวลาต่าง ๆ กันหลายคราว คือเมื่อมิสเตอร์ ครอฟอร์ด, เบอร์นีย์เปนต้น เขาถามว่าข้าพเจ้ามาอยู่เมืองฮ่องกงนานเท่าไร และถามถึงครอบครัวของข้าพเจ้ากับขอให้มิสเตอร์ปาร์เกส ช่วยปกครอง เรือกำปั่น ของเขา ด้วยในเวลาที่จะได้ไปค้าขายยังเมืองเอหมุย เขาว่าของที่เกิดในประเทศสยามไม่ค่อยจะมีพอที่จะบันทุกเรือออกไป แต่ก็จะได้ทวีเพิ่มจำนวนขึ้นอีกมาก และด้วยการที่แลกเปลี่ยนสินค้าต่อกันนั้น จะกระทำให้ชาติบ้านเมืองเกิดความมั่งมีขึ้นได้ และจะได้มีกำลังพลังแขงแรงให้เปนที่เคารพยิ่งขึ้น แต่เขาเองได้เปนคนหนึ่ง ที่ได้กำไรด้วยตามทำเนียมการที่ค้าขายดังที่เปนอยู่โดยทำการค้าขายแต่โดยลำพังผู้เดียว เรือแร็ตเตลอร์จะได้ขึ้นมาพรุ่งนี้เวลาสี่โมงเช้า พระกลาโหมกับพวกขุนนางจะลงไปรับขึ้นมากับเรือด้วย ได้กลับจากเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินเวลาห้าทุ่ม การที่กลับมาจากเข้าเฝ้าวันนี้ไม่ค่อยจะได้ความสมหมายเหมือนอย่างที่คิดไว้ ในเรื่องการทำหนังสือสัญญา มีรับสั่งว่าแล้วแต่เสนาบดี มีรับสั่งซ้ำซากอยู่ร่ำไปถึงเรื่องเมืองญวน และมีพระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้ารับรองเกี่ยวข้องด้วยถึงเรื่องเมืองนั้น ซึ่งข้าพเจ้าหลีกเลี่ยงทั้งหมด เมื่อข้าพเจ้าไปถึงท้องพระโรงที่เฝ้า พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกมามีลูกเธอเด็กเล่นอยู่สองคนที่บนพรหมที่ปูอยู่ในท้องพระโรง เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปใกล้เด็กนั้นก็ร้องไห้ มีคนพาเอาไปโดยทันที พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพาให้ข้าพเจ้าเข้าไปในห้องระโหถาน ซึ่งตกแต่งอย่างสวยงามด้วยโคมระย้าและนาฬิกา มีพระรูปพระนางราชินีวิคตอเรียกับเจ้าอาลเบิตกับมีเครื่องปรอดสำหรับดูร้อนหนาวตั้งอยู่ด้วย ได้ทรงพาข้าพเจ้า

เข้าไปในห้องเล็กอีกสอง-สามห้อง ซึ่งมีเครื่องแต่งด้วยเครื่องลายครามอย่างเก่าและสิ่งของที่มีค่าต่าง ๆ นอกจากเครื่องลายครามที่เปนของจีนแล้วของอื่น ๆ ดูเหมือนจะเปนของอังกฤษแทบทั้งหมด มีหนังสือใหม่ตั้งอยู่ในตู้มาก พระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งถึงพงษาวดารเมืองไทย กล่าวว่าเรื่องราวไม่ค่อยจะชัดแจ้งคล้ายกับเรื่องนิทานเสียมาก แต่เมื่อห้าร้อยปีมาแล้วนี้ค่อยยังชั่วขึ้น ด้วยได้เกิดมีหนังสือไทยขึ้นในยุคนั้น มีรับสั่งถามข้าพเจ้าว่าหยากจะฟังดนตรีไทยหรือไม่ เมื่อข้าพเจ้าทูลตอบว่าหยากจะฟัง ในทันใดนั้นก็มีคนหนุ่มหรือสาวออกมาเปนอันมาก ด้วยข้าพเจ้าสังเกตไม่ได้ว่าเปนผู้หญิงหรือผู้ชาย ได้มารวมกันเล่นเครื่องดนตรีและขับร้อง ฟังดูเสียงก็แปลกเพราะดีกว่าที่ข้าพเจ้ามุ่งหมาย พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงจูงมือข้าพเจ้าให้เดินผ่านไปยังห้องท้องพระโรง ในกลางหมู่พวกขุนนางที่หมอบเฝ้าและคลานอยู่ เมื่อถึงน่าพระที่นั่งก็ก้มศีรษะลงกราบจนหน้าติดกับฝุ่น ได้มีรับสั่งสนทนากับข้าพเจ้ามาก แต่เรื่องที่ว่าทรงมีความเคารพต่อตัวข้าพเจ้า นั้นข้าพเจ้ากลัวแต่ว่าจะเข้าธรรมเนียมที่ว่าทำแต่น้อยหน่อยหรือทำน้อยที่สุดแล้วแต่จะเปนได้ ซึ่งข้าพเจ้าจำเปนที่จะต้องประสมตามแล้วแต่จะได้โดยที่ไม่ต้องรอช้า หรือถ้าสิ่งใดที่ข้าพเจ้าจะได้ไม่สมควรเพียงพอกันกับการที่ข้าพเจ้าเข้ามาแล้ว ข้าพเจ้าก็จะเลิกไม่ทำหนังสือสัญญาเสียทีเดียว และคิดว่าการที่เข้ามานี้ก็เพื่อเข้ามาแสดงอัทยาศรัยเปนชั้นต้นของการสำคัญยิ่งกว่านี้ ที่จะได้เปนไปเมื่อภายหลัง ได้มีเหตุสองอย่างอันไม่เปนที่พึงใจข้าพเจ้า ด้วยพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเลิกความตกลงที่พระกลาโหม ได้ตกลงไว้กับข้าพเจ้า

เมื่อวานนี้ว่า จะยอมให้เรือแร็ตเตลอร์ขึ้นมาวันนี้ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงยกเหตุอ้างว่า วันประหลาดนี้เปนวันขึ้นปีใหม่จะได้มีการแห่ใหญ่ เมื่อเรือรบต่างประเทศเข้ามาจอดอยู่ในที่ใกล้เปนการผิดกฎหมายของประเทศสยาม เรือแร็ตเตลอร์จะขึ้นมาได้ต่อวันศุกร ข้าพเจ้าได้ลองทำทุกอย่างที่จะให้พระราชทานพระบรมราชานุญาต และไม่ให้ทรงขัดขวางแต่ไม่เปนการสำเร็จได้สมประสงค์ อีกประการหนึ่งกล่าวถึงเรื่องเงินสี่ร้อยบาทที่ส่งมาพระราชทานสำหรับโสหุ้ยค่ากินนั้น มีรับสั่งว่าเปนเรื่องตามธรรมเนียมของขุนนางอย่างที่เปนอยู่เสมอ แต่ราคาเงินนั้นจะส่งคืนให้กับบวรรคมหาเสนาบดีด้วยอย่างไรก็ได้ แต่เปนธรรมเนียมของไทยเสมอมาที่จะต้องจ่ายค่าใช้จ่ายโสหุ้ยค่ารับประทานให้แก่ทูตต่างประเทศที่เข้ามาเมืองไทย พระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งถามถึงการที่พบดาวเน็บตูน และรับสั่งว่าเรียกกันอยู่สองอย่างคือคำสามัญเรียกว่า "สิปเยียร์" และเรียกตามตำราว่า "บิสแส็กซไตล์" ดังนี้เมื่อใดเดือนกุมภันธุ์จึงมียี่สิบเก้าวันและได้มีรับสั่งทรงอธิบายถึงเรื่องการโหราสาตร์กับข้าพเจ้า และรับสั่งถามต่อไปว่าเมืองญวนได้รับความขอบพระไทยจากพระนางราชินีวิคตอเรีย ในการที่ได้ช่วยมีความกรุณาต่อพวกกลาสีที่เรือแตกนั้น "จริงหรือ" โดยที่พระราชทานสิ่งห์โตทองคำส่งมาพระราชทานให้เพื่อแสดงความขอบพระไทย์ กับมีรับสั่งว่าจะทรงแต่งราชประวัติเปนภาษาอังกฤษ ข้าพเจ้าได้กราบทูลขอจะให้มิสเตอร์เบ็ลช่วยด้วย แต่ดูเหมือนว่าจะไม่เปนที่พอพระไทย์ตามที่ข้าพเจ้าแนะนำ ได้ทรงรับสั่งอธิบายเหตุในการที่กำหนดวันจันทร์ให้เปนวันเฝ้าใหญ่นั้นว่าโหรได้คำณวนว่าวัน

นั้นเปนวันฤกษดี ทรงรับสั่งจบโดยทันทีว่าดึกแล้ว เวลานี้สี่ทุ่มครึ่ง ข้าพเจ้าก็ทูลลาออกมาจากที่เฝ้า

วันที่ ๗ เมษายน เช้าวันนี้ได้ไปเดินเที่ยวดูที่สวนสมเด็จปลูกต้นกาแฟมาก สมเด็จได้ให้เมล็ดกาแฟมาลองดูเปนตัวอย่างต้องกระสอบ เวลาสี่โมงเช้าพระกลาโหมได้มาหา ได้พูดสนทนากันมากด้วยเรื่องการที่จะทำหนังสือสัญญา พระกลาโหมบอกว่ายังไม่ได้ทรงตั้งตามธรรมเนียม ในการที่จะให้เขาเปนกรรมการทำหนังสือสัญญาด้วยผู้หนึ่ง เขากล่าวว่าตามธรรมเนียมที่เปนอยู่นั้นยังไม่ดี ราษฎรยังต้องเสียเงินภาษีอากรมากเกินไปและไม่ค่อยจะมีความศุข สิ่งที่ดีที่สุดนั้นจะต้องกำจัดการที่ทำแต่ลำพังผู้เดียว (โมโนโปลี่) ซึ่งเปนการเสียหายต่อบ้านเมืองและการค้าขายถดถอยหมด เขาให้มิสเตอร์ปาร์เกส์กับบุตรข้าพเจ้าไปหาเขา โดยที่จะได้ปฤกษากันถึงการที่จะเริ่มทำข้อสัญญา จึงเปนอันตกลงกันว่าจะไปหาเขาในเวลาหนึ่งทุ่มครึ่งคืนวันนี้ เขากล่าวว่าผู้ที่มีความขัดขวางอย่างสำคัญก็คือพวกขุนนางที่ได้รับประโยชน์ตามการที่เปนอยู่ในเวลานี้ ซึ่งไม่เปนผู้เต็มใจที่จะยอมสละให้ขาดผลประโยชน์จากทางที่เคยได้ ข้าพเจ้าไม่ค่อยจะสบายใจ โดยที่สงไสยว่าจะทำความดีอย่างใดไม่ได้

พระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่ต้องสงไสยเลยว่าเปนผู้ที่มีความรอบรู้โดยสั่งสอนพระองค์เองเปนอย่างมหัศจรรย์ แต่พระองค์ควรจะทรงนิยมต่อความจริงเปนใหญ่ในเชิงราชการ

พระกลาโหมมาในเวลาเช้า ข้าพเจ้าได้บอกถึงเรื่องเรือแร็ตเตลอร์ที่ทรงขอให้เปลี่ยนการที่จะขึ้นมากรุงเทพ ฯ พระกลาโหมตอบว่า

ไม่เห็นเปนเหตุเพียงพอ ขอให้ข้าพเจ้าเขียนหนังสือไปกราบทูลอีก ข้าพเจ้าไม่ตกลงด้วย เพราะเปนเรื่องความสดวกส่วนตัว พระกลาโหมได้บอกว่าจะเข้าไปในวัง เช้าเฝ้ากราบทูลจัดการเรื่องนี้ให้ ในระหว่างนี้มหาดเล็กผู้หนึ่งเปนบุตรสมเด็จหนุ่ม (เข้าใจว่าสมเด็จองค์น้อย) ได้เข้ามาหาและพูดรับรองว่าจะนำความเข้าไปกราบทูลให้ในเวลาที่เข้าไปเฝ้าในวัง

เวลาบ่ายหนึ่งโมงมหาดเล็กหลวงได้มาหาข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้างดรอเรื่องเรือแร็ตเตลอร์ให้ขึ้นมาต่อวันศุกร ถ้าจะไม่เปนที่พอใจข้าพเจ้าก็ให้รอจนถึงเพียงวันจันทร์ ในที่สุดเปนอันตกลงยอมตามข้าพเจ้า ยอมให้เรือขึ้นมาได้ในเวลาบ่ายวันนี้ และเจ้าพนักงานไทยจะได้ลงไปกำกับเรือมากสักเท่าไรก็ได้ และในวันพฤหัศบดี ถ้ามีพระราชประสงค์แล้วจะให้เรือกลับถอยลงไปจากกรุงเทพ ฯ ก็ได้

การที่สนทนากับพระกลาโหมนั้นเปนที่น่ายินดี โดยที่เขาเปนคนไม่ชอบความผัดเพียนงดรอให้ช้า เขาได้พูดว่าสิ่งใดที่แล้วแต่เขาแล้ว ถ้าจะตกลงกันได้ก็ไม่เกินกว่าสองชั่วโมง คงเปนให้สำเร็จ น้ำใจและความปราถนาของเขานั้น เพื่อสำหรับความดีต่อราษฎร เขาอยากจะให้เปลี่ยนแปลงการทั้งหมดให้ดีขึ้น ในเวลานี้เขาก็มีธุระติดราชการมากนัก แต่ไม่ว่าเวลาใดข้าพเจ้าจะไปหาเขาได้เสมอ แต่เปนเวลาที่ดีที่จะไปสนทนากันแล้วในเวลาเย็นค่ำ พระกลาโหมคนนี้แปลนิสัยเข้าใจยากนัก ถ้าไม่ใช่คนเจ้าเล่ห์อย่างที่สุดแล้ว ก็คงเป็นคนที่มีความรักบ้านเมืองจริงคนหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี เขาเปนคนที่มีสติปัญญามากคนหนึ่ง ซึ่งสูงเกินกว่าคนอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าได้พบ ทั้งเปนคนที่มีอัทยา

ศรัยและกิริยาเปนผู้ดีวาจาอ่อนหวาน บุตรชายของเขาก็เปนคนที่อยาก
จะได้ความรู้และเปนคนที่ชอบพอกับพวกนายทหารของเรามาก

ได้มีพวกขุนนางมาที่เรือแร็ตเตลอร์มาก เรือแร็ตเตลอร์ได้ขึ้น
มาถึงจอดที่น่าบริติชแฟคตอรี่ (น่าบ้านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์) เวลา
บ่ายห้าโมง ศษ ผู้ที่มีเกียรติยศสำคัญก็มาดูเรือแร็ตเตลอร์นั้นคือ พระ
เจ้าน้องยาเธอพระองค์ ๑ สมเด็จองค์ใหญ่พระกลาโหมกับบุตรชายและ
มหาดเล็กหลวงหลายคน กับมีพวกบ่าวตามมาด้วยเปนฝูงใหญ่ทุกคน
สมเด็จองค์น้อยได้มาจอดเรือดูอยู่ที่ท้ายเรือ และพวกราษฎรได้พากัน
มาดูแน่นเต็มไปที่ริมฝั่งตลิ่ง และมีความประหลาดใจที่เห็นเรือแล่น
ทวนน้ำขึ้นมาได้ การที่ข้าพเจ้าจะทำต่อไปนั้น ได้เปนอันตกลงในใจ
แล้วว่าจะกลับไปในกลางเดือนน่า ถ้าจะทำหนังสือสัญญากันสำเร็จได้
ก็เปนการดี ถ้าไม่สำเร็จ ข้าพเจ้าก็จะไม่ตกลงยอมให้ชักช้าต่อไปอีก
จะบอกออกไปตรงๆ ว่าจะยอมผ่อนเวลาให้ต่อไปอีกไม่ได้ จะต้องกลับ
ออกไป แต่จะกลับเข้ามาเมืองไทยอีกในเมื่อได้ไปปฤกษาหารือกับ
ทูตฝรั่งเศษและทูตอเมริกัน ที่จะเข้ามาทำหนังสือสัญญาด้วยกัน เมื่อ
ได้พบกับแม่ทัพเรืออังกฤษแล้ว พระกลาโหมพูดวันนี้ว่าไม่มีเหตุที่จะ
ต้องรอช้า และเขาอยากจะให้เปนเรื่องที่ตกลงกันและเขาได้พูดอีกว่า
บางทีก็จะตกลงกันได้ในสองวัน ข้าพเจ้าได้บอกกับพระกลาโหมว่า
ข้าพเจ้าจะต้องรีบเร่งให้เร็วที่สุด แต่พอพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงตั้งมอบ
อำนาจให้แก่กรรมการผู้ที่จะทำหนังสือสัญญาแล้ว ข้าพเจ้าเต็มใจที่
จะยอมประสบต่อความยาก โดยยอมผ่อนเวลาให้ในการที่จะได้ใช้
หนังสือสัญญา แต่ข้อสำคัญที่เปนหลักของหนังสือสัญญาการค้าขาย

ข้าพเจ้าจะไม่แก้ไขและเปลี่ยนแปลง ข้าพเจ้ามีความรู้สึกไม่เปนที่ไว้วางใจมากในเหตุเหล่านี้ แต่ในที่สุดก็มีความพอใจตามการที่ได้เปนมาแล้ว ดังที่ข้าพเจ้าได้กระทำมาแล้วจนถึงปานนี้ และการที่ได้รับความรับรองแล้วดีกว่าผู้ที่ได้เคยเข้ามาแทนธงรองพระนางราชินีอังกฤษ ที่ได้เคยพบในการที่ได้เข้ามาในแม่น้ำ แต่เมื่อก่อนนี้มาแล้วหลายเท่า หลักฐานของการทั้งปวงที่ได้ตั้งลงแล้วนั้นดีขึ้นมาก

วันที่ ๘ เมษายน เมื่อคืนวานนี้กลาสีคนสี่ซอที่เรือครีเซียนได้ตกน้ำจมน้ำ ได้ข่าวว่าคนเรือของพระกลาโหมได้ช่วยไว้ได้ ด้วยเวลาที่เกิดเหตุนั้น พระกลาโหมได้มาอยู่ที่เรือแร็ตเตลอร์

วันนี้เวลาเช้ามืดเราได้ไปดูพระเจดีย์ใหญ่ในกรุงเทพ ฯ เครื่องประดับนั้นหรูหรา แต่เปนรูปสัตว์ที่อย่างน่าเกลียดหลายอย่างตั้งอยู่รอบข้างชั้นบนมีระฆังแขวนห้อยอยู่มาก เมื่อถูกลมพัดก็ดังเปนเสียงดนตรีดังดีพอใช้ ที่กลางวัดนั้นมีโบสถ์และพระเจดีย์เล็กล้อมรอบ วัดนี้ตั้งอยู่ในที่สวนใหญ่ และกุฎีพระสงฆ์ได้ตั้งอยู่เปนหย่อม ๆ วันนี้ได้มีผู้มาบอกกับนายเรือแร็ตเตลอร์ว่า พระคลังอยากจะซื้อพระพุทธรูปพม่าที่เห็นตั้งอยู่ในห้องเครื่องจักรเรือแร็ตเตลอร์ โดยที่จะช่วยถ่ายให้พ้นทุกข์จากเปนทาษในการที่มาตั้งอยู่ในที่ตกต่ำอยู่เช่นนั้น เพราะเปนการทำบุญที่จะได้กุศลจากพระพุทธเจ้า ที่วัดแห่งหนึ่งข้าพเจ้าเห็นมีรอยพระบาทพระพุทธเจ้า และมีพระพุทธรูปเงินแต่งผ้าเหลือง และขวดปักดอกไม้เครื่องบูชา และริมฝาผนังได้เขียนรูปภาพอย่างน่ากลัวด้วยเรื่องเมืองนรก มีรูปภาพรูปหนึ่งสูบกินเลือดเนื้อตนเอง โดยเหตุที่ทำบาปตัดสินความผิดยุติธรรม รูปพวกที่ทำบาปด้วยความโลภอาหาร ต้อง

ยืนอดโซซูบผอมอย่างน่าทุเรศ รูปพวกที่ทำบาปด้วยกินเหล้าต้องนอนหงายตากแดด รูปพวกที่ทำบาปด้วยโกหกต้องถูกตัดลิ้น รูปพวกที่หลอกลวงเปนหมอต้องถูกทับบดด้วยหินบดยา บางรูปถูกถอกกระโหลกศีรษะและถูกเผาไฟทั้งเปน มีรูปที่ถูกทรมานอย่างต่าง ๆ ที่น่ากลัวหลายอย่าง โดยอ้างถึงการที่ทำบาปต่าง ๆ ทั้งนั้น

พระสงฆ์พึ่งจะกลับมาจากเที่ยวบิณฑบาตร และถือบาตรเหล็กทุกองค์ พวกทำบุญนั้นยืนใส่บาตรตามข้างถนนเวลาที่พระสงฆ์เดินผ่านไป พระสงฆ์ไม่ได้แสดงกิริยาขอบใจคนที่ทำบุญ เมื่อรับของได้แล้วก็ไปเฉย ๆ ธรรมเนียมสาสนาเช่นนี้ดูไม่น่าจะนิยมเลย ที่จะกระทำความนับถือสาสนาให้ดูดดื่มเข้าไปฝังอยู่ในหัวใจคนได้ทั้งชาติ และสาสนาก็ได้ตั้งเปนอยู่ได้เปนแพนกส่วนหนึ่งโดยลำพังเอง

ข้าพเจ้าได้ข่าวว่าพวกครูสอนสาสนาอเมริกัน ได้ส่งให้ออกมาตั้งสอนสาสนา คริสเตียนส่วนแพนกโปรเตสแตนต์หมดด้วยกันถึงยี่สิบสองคน แต่ที่ยังเหลือทนอยู่ได้เพียงห้าคนเท่านั้น และพวกที่เข้ารีตนับถือสาสนาด้วยทั้งหมดแต่เพียงสามสิบสี่คน

มหาดเล็กหลวงสองคนได้มาหาพูดสนทนาถึงเรื่องที่จะจัดการรับรองในวันพรุ่งนี้ แต่เรื่องนี้ควรจะบอกมาทางพระคลังที่ว่าการต่างประเทศ ข้าพเจ้าจึงได้บอกกับเขาไปว่าถ้าการที่จะเข้าไปเฝ้าข้างในๆ ที่ระโหฐานแล้ว ข้าพเจ้าจะยอมทำตามทุกอย่างตามทางฉันท์มิตรตามที่มีพระราชประสงค์

แต่เรื่องราชการแผ่นดินที่เกี่ยวแก่ราชธุระของพระนางราชินีประเทศอังกฤษแล้ว ทุกอย่างจะต้องทำตามธรรมเนียมแบบอย่างทั้งสิ้น

และความเคารพทุกอย่างจำเปนจะต้องแสดงต่อผู้แทนพระองค์พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ และเรื่องการขัดข้องในการที่จะขอให้นายทหารวางดาบในเวลาที่จะเข้าไปในพระราชวังนั้น ข้าพเจ้าจะยอมตามไม่ได้ ด้วยราชทูตฝรั่งเศษที่เข้ามาเมืองไทย เมื่อครั้งรัชกาลพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ นั้น ข้าพเจ้าได้ดูในพงษาวดารว่าได้รับอนุญาตให้สพายดาบเข้าเฝ้า ถ้าไม่ให้สพายดาบแล้ว จะแต่งตัวเครื่องเต็มยศอย่างไร และไม่ใช่ความเคารพอันสมควรที่จะได้แสดงต่อพระเจ้าแผ่นดิน ในข้อนี้ข้าพเจ้าจะต้องถือมั่น เพราะเปนความที่ถูก

ในเวลาบ่ายวันนี้ พระกลาโหมได้มาหาบอกว่าได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ตกลงให้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีเสียก่อน เมื่อได้ลงชื่อทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกันเสร็จแล้ว จึงจะมีรับสั่งให้ราชทูตอังกฤษเข้าเฝ้าใหญ่รับแขกเมือง แล้วพระเจ้าแผ่นดินจะส่งให้ราชทูตสยามออกไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษต่อไปทีเดียว ขอให้ข้าพเจ้าชักนำพาไปด้วย และว่าการที่จะปฤกษากันจัดทำหนังสือสัญญานั้น ในสองสามวันก็พอจะทำให้แล้วเสร็จกันได้ และว่าเมื่อถึงวันกำหนด กรรมการที่ทรงตั้งมอบอำนาจให้ห้านายในการทำหนังสือสัญญา จะได้ไปประชุมพร้อมปฤกษากันด้วยกับข้าพเจ้าที่บ้านสมเด็จ เขาเองมีความเต็มใจที่จะตกลงยอมตามข้อที่กำหนดขอไปนั้น คือคนในบังคับที่มาตั้งอยู่ในกรุงสยาม มีกรรมสิทธิที่จะซื้อขายได้ และจะตั้งบ้านเรือนอยู่ได้ในที่ซึ่งอยู่ฝ่ายในระยะทางยี่สิบสี่ชั่วโมงจากกรุงเทพฯ และการที่ทำการได้เฉพาะแต่ลำพัง (โมโนโปลี่) นั้นจะได้เลิกหมด พระเจ้าแผ่นดินจะได้ทรงเก็บแต่ภาษีขาออก เปนต้นว่า

สินค้าน้ำตาลนั้น ภาษีอ้อยจะเลิกและจะเก็บแต่ภาษีน้ำตาลหาบละสอง สลึง แล้วไม่ต้องเสียภาษีขาออก และสินค้าที่เปนของอย่างอื่นๆ จะต้องเสียภาษีให้ตามอย่างที่พวกจีนและไทยได้เคยเสียมาแล้ว และสินค้าขาเข้า จะต้องเก็บภาษีทุกอย่างร้อยชักสาม การที่จะตั้งกงสุลจะต้องงดรอไว้ก่อน จนกว่าที่จะได้ตกลงพระราชทานราชานุมัติให้หนังสือสัญญา เปนอันใช้ได้โดยเรียบร้อยกันแล้ว และเขาได้กล่าวว่าผู้ที่จะได้เปนผู้พูดปฤกษาในข้อความที่จะทำสัญญาในกรรมการห้าคน ก็คงจะมีแต่คนสำคัญที่จะต้องพูดโต้เถียงอยู่แต่เพียงสักสองคนเท่านั้น

ถ้าพระกลาโหมเปนคนสุจริต เรื่องการทำสัญญาก็คงจะเปนการตกลงกันได้โดยเรียบร้อย ถ้ามิฉนั้นแล้ว เขาก็คงเปนคนที่อย่างเจ้าเล่ห์เปนที่สุด เขาได้พูดติเตียนถึงการที่เปนอยู่โดยมาก โดยเหตุที่รับสินบนและปกครองผิดความยุติธรรม มักจะเกิดมีกันขึ้นบ่อยๆและพวกที่หาประโยชน์เฉพาะลำพังตัวนั้นมีมากในบ้านเมือง ซึ่งกระทำให้เสียประโยชน์การค้าขายของบ้านเมือง และกระทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เขาจะมีความยินดีเปนที่สุด ถ้าการเรื่องชั่วร้ายเหล่านี้จะได้เลิกกันเสียได้ทั้งหมด และอุดหนุนให้ช่วยกำจัด ด้วยเปนการที่แปลกใหม่มาก การที่ได้ยินเสนาบดีพูดติเตียนการปกครอง ซึ่งเขาเองเปนหัวน่าเช่นนี้ แต่เขารับรองถ้อยคำที่กล่าวนี้ว่าเปนความจริง ตามถ้อยคำและภาษาที่เขาพูดแล้ว เขาเปนคนที่มีน้ำใจสูงที่มีความรักชาติและบ้านเมืองเปนที่สุด เย็นวันนี้ได้ไปทำบุญที่วัดพวกครูสอนสาสนาอเมริกันหมอเบรดเลย์ ได้กล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ ได้ทรงทำให้ ไม่เปนที่พอใจของพวกครูสอนสาสนา แต่ไม่อยากจะร้องทุกข์ไปในทางราช

การ ในเวลานั้นพวก ครูสอน สาสนามีผู้หญิงมาอยู่ด้วยหกคนกับ เด็กหลายคน แต่ครูสอนสาสนานั้นเจ็ดคนเปนคนชาติอเมริกันทั้งหมด เข่าได้พูดชมเชยว่าอากาศในบ้านเมืองดีมาก และว่าเปนเมืองที่อยู่สบาย เขาคิดกันว่าเปนเมืองที่มีอากาศดีที่สุดกว่าประเทศอื่น ๆ ที่เปนเมืองร้อน บางคนว่าได้เข้ามาอยู่เมืองไทยถึงแปด–เก้าปี แล้วก็มี

วันนี้ลูกกุญแจของข้าพเจ้าหาย ข้าพเจ้าเชื่อว่ามีคนขะโมยเอาไป ข้าพเจ้าได้สัญญาจะให้รางวัลเงินเหรียญหนึ่งแก่ผู้ที่หาได้ ตกบ่ายเข้าก็ได้ลูกกุญแจกลับคืน "มา" นายบ่อยไทยบอกว่าเขาได้พูดขู่คนใช้ทุกคนว่าจะเฆี่ยนคนละยี่สิบทีทุกคนถ้าหาลูกกุญแจของ ข้าพเจ้ามาคืนให้ไม่ได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าตามคำขู่ของ "มา" ข้าพเจ้าจึงได้ลูกกุญ เจกลับคืน

วันที่ ๙ เมษายน มิสเตอร์ปาร์เก็สกับบุตร์ชายข้าพเจ้ามารายงานว่าการที่ได้ไปสนทนามาแล้วเมื่อคืนนี้เปนที่เพียงพอใจดีมาก และกล่าวว่าพระกลาโหมต้องการว่าเมื่อเรือรบจะขึ้นมายังกรุงเทพฯ จะต้องการให้มีข้าหลวงไทยไปกำกับอยู่ในเรือรบด้วย และอยากจะให้เราเกี่ยวข้องด้วยตามฉันท์มิตร์ ในการที่จะให้ช่วยตกลงในเรื่องการวิวาทกับเมืองพม่า และคนในบังคับอังกฤษไม่ควรจะยอมให้ข้ามเขตร์แดนเข้ามาในเขตร์แดนไทย เวลาเช้าสี่โมงล่วงแล้วเราได้พากันไปที่บ้านสมเด็จองค์ใหญ่ ซึ่งเปนการที่ไปหาครั้งแรกตามน่าที่ทางราชการ เราได้รับความต้อนรับตามเคย มีทหารรักษาประตูถืออาวุธ เราได้ไปด้วยเรือหลวง เราได้เดินผ่านฝูงคนที่มาคอยดูเราอยู่เปนอันมาก เราได้เข้าไปพักอยู่ที่ในห้องใหญ่ซึ่งแต่งประดับล้วนแล้ว ไปด้วย เครื่องทอง

คำ สมเด็จองค์ใหญ่นั่งอยู่ที่กลางห้อง พระเจ้าน้องยาเธอประทับอยู่ข้างซ้าย สมเด็จองค์น้อยนั่งอยู่ทางข้างขวาในที่แท่นเดียวเสมอกันกับที่ข้าพเจ้านั่ง พระกลาโหมนั่งอยู่ข้างน่า พระกลาโหมคนเดียวเปนหัวใจของที่ประชุม ด้วยเขาพูดเกือบคนเดียวแทบจะทั้งนั้น ได้ประชุมพูดโต้เถียงกันอยู่กว่าหกชั่วโมง ได้พูดข้อความในหนังสือสัญญาที่จะได้ทำต่อกันทุกข้อ เมื่อข้อใดเปนการตกลงกันแล้วเสมียนก็เขียนจดลงเส้นด้ำน้ำหมึก เสมียนนั้นหมอบเขียนอยู่ที่ริมข้างท้าวพระกลาโหม พระคลังไม่ได้มาอยู่ด้วยในที่ประชุม แต่เขาก็เปนเสนาบดีคนหนึ่งที่ได้ทรงตั้งให้อยู่ในกรรมการ มีพวกเด็ก ๆ มากซึ่งอยู่บนแท่นด้วยกันกับสมเด็จแต่หมอบคลานอยู่ทั้งนั้น และทั้งมีพวกขุนนางมาประชุมอยู่ด้วยมากเราได้สังเกตเห็นเจ๊กอ้วนล่ำคนหนึ่ง เปนคนที่ทำการใหญ่เฉพาะแต่ลำพังคนเดียว (โมโนโปลี่ย์) นัยว่าผูกภาษีผูกขาดคนเดียวด้วยสินค้ากว่าเก้าสิบอย่าง เมื่อพูดปฤกษากันถึงข้อความที่จะทำสัญญาเลิกการที่จะทำการเฉพาะแต่ลำพังผู้เดียว (โมโนโปลี่ย์) แล้วที่ประชุมกรรมการได้เอาเจ๊กอ้วน มาฟังข้อความในเวลาที่อ่านข้อสัญญาถึงการข้อนั้น เจ๊กอ้วนเมื่อได้ฟังข้อความแล้วมีความตกใจประหนึ่งราวกับว่าถูกสายฟ้าฟาด ซึ่งข้อสัญญาที่จะได้ตกลงกัน จะทำลายผลประโยชน์ของเขา ตามที่เคยได้รับอยู่แล้วให้พินาษเปนอันตรธานไปหมด ได้อ่านข้อความที่เปนราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ และพระเจ้าแผ่นดินสยามที่ได้ทรงมอบให้มากับข้าพเจ้าและกรรมการห้านาย ผู้ที่อยู่ในที่ประชุมนั้นได้พากันพิจารณาตราแผ่นดินอังกฤษด้วยความประหลาดใจ เมื่อได้ปฤกษากันอยู่กว่าสี่ชั่วโมงแล้วได้ยกเอาของมาเลี้ยงให้รับประทาน

แล้วก็กลับปฤกษาข้อสัญญากันอีกต่อไป ข้อความที่พระเจ้าน้องยาเธอได้มีรับสั่งในที่ประชุมดูเปนถ้อยคำที่มีความคิดและสติปัญญาหลักแหลม สมเด็จองค์ใหญ่นั้นนั่งนิ่งเงียบเฉยดูเหมือนว่าเกือบจะไม่เข้าใจตลอดในข้อความที่ได้ปฤกษาหารือกันในข้อสัญญาเหล่านั้น ด้วยเวลานั้นท้าวท่านป่วยด้วยเจ็บเปนแผลที่ขาเหนือเข่าขึ้นไปอยู่ ซึ่งทำให้ท่านไม่ค่อยจะสบายเห็นจะเปนด้วยปวดเจ็บที่แผล สมเด็จองค์น้อยนั้นได้ข่าวว่าเปนผู้ที่ได้รับประโยชน์อยู่มากในการที่ทำการเฉพาะแต่ลำพัง (โมโนโปลี่) ตามที่เปนอยู่ในเวลานี้ เพราะฉนั้นจึงเปนหัวน่าที่มีความขัดขวางมาก ท่านเสนาบดีทั้งสี่คน ได้พูดโต้ตอบกันด้วยเสียงอันดังมาก เพราะฉนั้นคนที่อยู่ทุกคนที่รู้จักภาษาแล้วก็ได้ยินเข้าใจได้ความชัดเจนตลอดหมดตามที่พูดโต้เถียงกันนั้น ครั้นถึงเวลาบ่ายสี่โมงครึ่งได้เลิกการประชุมการทำหนังสือสัญญา และนัดที่จะได้ไปประชุมทำกันใหม่อีกในวันพุฒเวลาสี่โมงเช้า

วันที่ ๑๐ เมษายน ได้ไปหาสมเด็จองค์น้อย ได้รับรองตามธรรมเนียม มีกองทหารตั้งแถวรับมาก ทหารนั้นนุ่งผ้าสีเขียวสรวมหมวกแดงถือหอก (ตามความเข้าใจของผู้แปลที่ว่าทหารนั้นเห็นจะเปนพวกบโทนหรือตำรวจ) บุตรสมเด็จได้มาคอยรับอยู่ที่ประตูบ้าน พาเราขึ้นไปบนหอนั่ง สมเด็จนั่งอยู่ที่กลางหอนั่ง เมื่อเราไปถึงได้ลุกขึ้นมารับ แล้วพาเราเข้าไปนั่งยังที่แล้วถามถึงชื่อและตำแหน่งผู้ที่ไปด้วยข้าพเจ้า และได้ซักถามถึงเรื่องข้อราชการเมืองจีนหลายอย่าง ด้วยอยากจะทราบว่าพวกไหนที่มีอำนาจมากกว่ากัน ทั้งสืบถามถึงเรื่องเมืองกวางตุ้งกับเมืองเซียงไฮ้ กับอยากจะทราบความจากมิสเตอร์ปาร์

เกิดถึงเรื่องการเก็บภาษีที่เมืองเอหมุย และถามว่าเราจะป้องกันเรือไทยไปได้ไกลเพียงไรที่จะไม่ให้มีพวกโจรสลัด และว่าในปีนี้ไม่ค่อยจะมีเรือสำเภาเข้ามา กับบอกว่าได้ทดลองจะปลูกต้นใบชา แต่ไม่เปนการสำเร็จ จนถึงกับเอาพวกเจ๊กเข้ามาเพาะปลูกและทำการ ต้นใบชาที่ปลูกขึ้นนั้นไม่มีรศ กับได้ซักถามถึงวิธีต่าง ๆ ในการเพาะปลูกต้นกาแฟ และว่าได้ยินข่าวว่าที่เมืองชวาต้นกาแฟขึ้นสูงมาก จนพวกที่เก็บเมล็ดกาแฟต้องปีนต้นขึ้นไปเก็บบนกิ่ง ข้าพเจ้าจึงได้บอกว่าต้นกาแฟที่ปล่อยให้ขึ้นโดยลำพังตามธรรมชาติเอง มิได้เพาะปลูกและลิดกิ่งแล้วไม่ค่อยจะได้เมล็ด และเมล็ดนั้นก็ไม่ค่อยจะดีเสมอเหมือนกับที่เขาเพาะปลูกที่ระวังคอยลิดกิ่งกานอยู่เสมอ

สมเด็จอายุได้หกสิบสี่ปี และว่ามีลูกหลานที่ยังมีชีวิตรอยู่กว่าร้อยคน เด็กเล็ก ๆ สองคนเปนผู้หญิงคนหนึ่งผู้ชายคนหนึ่ง ดูเหมือนว่าจะออกหน้ามากกว่าคนอื่น ๆ ได้แต่งตัวประดับด้วยเครื่องเพชรพลอยและเครื่องทองมาก แต่คนอื่น ๆ โดยมากนั้นแทบจะเปลือยตัว มีแต่สายสร้อยและกำไลมือท้าวทองทั้งนั้น เด็กโดยทั่วไปมักจะใส่พวงมาไลดอกไม้หอมที่บนศีร์ษะ ดอกไม้ชนิดนี้ดูเหมือนจะใช้ทั่วไป จนชั้นที่นอนที่ต้อนรับให้เราพักนอนนั้นก็ทำเปนอุบะมาลัยแขวนห้อย (เข้าใจว่าดอกมลิ) และทุกวัน ๆ พวกขุนนางได้ส่งดอกกุหลาบมาให้เราวันละมาก ๆ วันนี้ได้มีขุนนางส่งผลมังคุดมาให้เราสองผล ซึ่งเปนมังคุดทวายพึ่งแรกจะมี อีกสองเดือนต่อไปนี้จะเริ่มเข้าน่าระดูฝน เจ้าคุณสมเด็จกล่าวว่าเข้านั้นคงจะไม่เปนสินค้าที่จะส่งออกไปต่างประเทศได้ จะต้องเก็บรักษาเอาไว้สำหรับพลเมืองรับประทาน ราคาเข้าในเวลานี้ซื้อขายกันถังละ

หนึ่งสลึง แต่บางทีราคาขึ้นไปจนสูงสุดถึงราคาถังละหนึ่งสลึงเฟื้อง บางปีเข้าก็ได้มาก แต่ต้องเก็บไห้มีเหลือไว้ชดเชยกับปีที่ได้เข้าน้อย แต่ราคานี้ไม่ยอมให้ซื้อขายออกไปต่างประเทศ เมื่อหัวเมืองรอบกรุงเทพฯ ได้ผลเข้าไม่พอกับที่ราษฎรจะรับประทานแล้ว ก็ต้องนำเอามาจากหัวเมืองอื่น ๆ แต่ถ้าพระเจ้าอยู่หัวจะทรงโปรดอนุญาตให้เปนสินค้าขาออกส่งไปนอกประเทศก็ได้ ในเวลาที่เมื่อเข้ามากเหลือตลาด ข้าพเจ้าไม่ถือตามความคำรหือย่างนี้ ด้วยเข้านี้เปนสินค้าที่ต่างประเทศต้องการมาก ข้าพเจ้าเองไม่ได้เคยสังเกตเห็นพวกผู้หญิงเลย แต่คนที่ไปกับข้าพเจ้าบางคนว่าได้เห็นพวกผู้หญิงเปนกองใหญ่ ที่แอบมองดูลงมาตามช่องน่าต่างชั้นบน และเมื่อข้าพเจ้าพูดชมือไปที่ป้ายหนังสือจีน ที่แขวนอยู่ทางที่ข้างพวกผู้หญิงอยู่นั้นว่าได้เห็นพวกผู้หญิงพากันหมอบพุบแอบลงไปหมด เครื่องภาชน์ทองคำได้ตั้งใช้อยู่กลาดเกลื่อน หีบบุหรี่ทำด้วยทองคำประดับเพชรพลอย และกะโถนเงินได้ตั้งเรียงรายอยู่มาก หีบใส่หมากที่สมเด็จควักเอาหมากออกมารับประทานบ่อย ๆ ก็ทำด้วยทองคำประดับเพชรพลอย ดูเหมือนว่าของเครื่องใช้สำหรับตัวสมเด็จสิ่งอื่นๆ จะไม่สมควร นอกแต่จะทำด้วยทองคำ ที่หอนั่งนั้นมีกระจกเงาบานใหญ่สามบาน ซึ่งบอกว่าเอาเข้ามาจากเมืองกะหลาป๋า แต่กรอบที่สลักปิดทองคำเปลวนั้นบอกว่าทำในเมืองไทย์ คนไทย์ดูเหมือนว่ามีฝีมือช่างฉลาด สำหรับทำการอย่างชนิดนี้

เวลาเช้ามืดเราได้ลงเรือหลวงไปเที่ยวดูรอบพระนคร ช้างของพระเจ้าแผ่นดินทั้งวังหลวงวังน่าได้ลงอาบน้ำที่ท่าทั้งสองวัง แต่ในคราวนี้เราไม่ได้เห็นช้างเผือก แต่ดูเหมือนว่าบางตัวมีสีขาวและสีกาแฟที่ใบหู

และมีปลอกทองปลอกเงินสรวมที่งาแทบจะทุกตัว ข้าพเจ้าเข้าใจว่าช้างเหล่านี้โดยมาก ได้เอามาแต่หัวเมืองรอบกรุงเก่า และเวลาอาบน้ำมักจะนอนจมน้ำมาก เห็นแต่หมอช้างอยู่บนหลัง และเมื่อจะลงมาถึงน้ำมักจะเอางวงจุ่มลงในน้ำก่อน แล้วตัวจึงได้ก้าวลงไปในน้ำ

เราได้พบพวกพระสงฆ์ทุกชนออกมาเที่ยวบิณฑบาตร พวกพระราชาคณะได้ขี่เรือสวยงามมีคนพายกันร่ม พระที่จนไปด้วยเรือลำเล็กบ้างยาวอยู่ใน ๕–๖ ฟิตส์พายไปด้วยตนเอง เราได้ผ่านพระเจดีย์ที่ทำค้างอยู่แห่งหนึ่ง ขนาดพระเจดีย์นั้นสูงใหญ่มากจนการที่ก่อรากทนไม่ได้ เพราะฉนั้นการที่จะก่อสร้างต่อไปให้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนจึงได้มีรับสั่งห้ามให้เลิกงดการที่จะก่อสร้างต่อไป พระนครนั้นเปนคลองล้อมรอบมีแม่น้ำอยู่ทางข้างด้านน่า เรือของเรากว่าที่จะไปรอบกรุงกินเวลาอยู่ในราวหนึ่งชั่วโมงกับสิบห้านาที

เวลานี้กำลังเปิดการเรี่ยราย สำหรับที่จะใช้จ่ายในการที่จะก่อกำแพงล้อมรอบป่าช้าฝรั่ง (Protestant Cemetery) ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานที่ให้สำหรับเปนที่ป่าช้า ราคาที่จะก่อกำแพงนั้น จะสิ้นเงินประมาณสี่พันบาท ข้าพเจ้าได้ออกเงินเข้าส่วนเรี่ยรายด้วย ในนามของรัฐบาลอังกฤษห้าร้อยบาท และคนอังกฤษที่อยู่ในกรุงเทพทั้งหมดได้รวมกันให้ในการเรี่ยรายนี้อีกห้าร้อยบาทเหมือนกัน

วันนี้เวลาเที่ยงครึ่งได้ไปที่สถานกงศุลโปรตุเกีส ซึ่งอยู่ใต้บ้านบริติชแฟคตอรีย์ลงไปอยู่ในราวสี่สิบเส้น แต่กงศุลโปรตุเกีสนั้นทางราชการมิได้รับรองโดยเหตุที่ตราตั้งยังไม่ถูกต้องตามธรรมเนียม เมื่อไปสถานกงศุลโปรตุเกีสแล้ว ได้เลยไปที่บ้านครูสอนสาสนาอะเมริกัน

ซึ่งอยู่บ้านใกล้เคียงกับสถานกงสุลโปรตุเก็ศ ข้าพเจ้าได้ยินข่าวทั่วไปที่มีความหวังใจว่า การที่ข้าพเจ้าเข้ามาทั้งนี้คงจะได้สำเร็จ แต่ตัวข้าพเจ้าเองนั้นยังรู้สึกมีความวิตกอยู่มาก และจะได้มีความวิตกอยู่ร่ำไปจนกว่าจะได้ทำการแล้วเสร็จ

เมื่อออกจากบ้านครูสอนสาสนาอะเมริกันแล้ว ได้เลยไปยังวัดบาดหลวงสอนสาสนาโรมันคาโธลิค บาดหลวงได้ให้สมุดดิคชอนารี่ (พจนานุกรม) ปาลีลัควัสเก่ข้าพเจ้าเล่มหนึ่งสำหรับแปลศัพท์ภาษาลาตินกับภาษาไทย สังฆราชเมืองเขมรได้ลุกขึ้นจากที่นอนมาพบกับข้าพเจ้า พวกบาดหลวงและพวกครูสอนสาสนาไม่ค่อยจะได้กระทำให้คนไทยกลับเข้ารีดนับถือสาสนาได้เลย แต่พวกเจ๊กเกลี้ยกล่อมเอาเข้ารีดได้บ้าง บาดหลวงบอกว่าคนที่เข้ารีดถือสาสนาโรมันคาโธลิคในกรุงเทพ ฯ ทั้งหมดด้วยกันมีอยู่ในราวสามพันคนสรุปรวมทั้งพวกเหลนหลานคนโปรตุเก็สที่เข้ามาตั้งอยู่ในเมืองไทยต่อเนื่องกันลงมาด้วย

เวลาย่ำค่ำได้ไปกับกับตันกนักบปาร์เก็สและบุตรชายข้าพเจ้าไปเฝ้าพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ซึ่งเปนคนมีชื่อเสียงว่าเปนคนมีปัญญาความคิดดีและซื่อตรง เมื่อเราไปถึงประตูวังได้พบหนังสือประกาศนิยบัตรสำหรับวิชาแพทย์อเมริกัน ได้ถวายสำหรับพระองค์ท่าน และมีรูปภาพม้าแข่งและรูปภาพฝรั่งต่าง ๆ ได้ใส่กรอบประดับแขวนไว้ ห้องพระโรงกว้างขวางดี และมีพวกดนตรีนั่งอยู่กับเครื่องดนตรีเปนอันมาก ในกรมได้รับสั่งทรงขอโทษในการที่ไม่ค่อยจะทรงคุ้นเคยกับธรรมเนียมและกิริยาของชาวเรา และหวังว่าคงจะยกโทษให้ในการที่ขาดเหลือต่อการที่เปนความเคารพ และรับสั่งว่าคนไทยพึ่งจะ

ถึงมือเริ่มเรียนตำราภูมิศาสตรและอำนาจของชาติต่างประเทศ คนต่างประเทศที่ได้เข้ามาเริ่มรู้จักกันเปนครั้งแรกนั้น คือคนชาติโปร์ตุเก็ส แต่เวลาต่อมาจึ่งได้ทราบว่าความรู้และอำนาจของชาติอังกฤษเปนใหญ่กว่าชาติโปร์ตุเก็สตามที่ได้สังเกตเห็นมาแล้ว เมื่อพูดทักทายปราศรัยกันอันเปนที่ยินดีสักครู่หนึ่งแล้วได้ทรงพาพวกเราให้ขึ้นไปบนตำหนักชั้นบน ซึ่งเปนห้องที่แต่งประดับอย่างห้องฝรั่ง คนใช้ได้นำเหล้ากับน้ำชาที่อย่างดีพร้อมด้วยผลไม้กับขนมและบุหรี่มาตั้ง มิสเตอร์แซนเดอร์ (หมอจันทร์) ซึ่งเปนคนราชการอเมริกันกับมิสเตอร์ฮันเตอร์ (หันแตร) ได้เปนล่าม ในกรมได้มีรับสั่งเปนความสรรเสริญหลายอย่างที่เกี่ยวแก่ความรู้และความไว้วางใจในข้าพเจ้า ทั้งการที่ข้าพเจ้าเข้ามาเปนอย่างฉันทมิตรต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น กระทำให้เปนที่ทรงยินดีมาก กับมีรับสั่งว่า-พระกลาโหมพระคลังและพระองค์เอง เปนผู้ที่มีน้ำใจเปนมิตร์ต่อชาวต่างประเทศ แต่มีคนอื่นได้มีความขัดขวางมากเพราะคนพวกนั้นเปนพวกที่มีความนิยมต่อการที่เปนอยู่อย่างโบราณ และมีรับสั่งต่อไปว่าในหมู่เสนาบดีห้าคน ที่ทรงตั้งให้เปนกรรมการทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีคราวนี้ ในหมู่กันเองความเห็นก็ยังแตกต่างกันอยู่ยังไม่ค่อยจะตกลงข้อความต่อกันได้ แต่ส่วนพระองค์นั้นจะทรงทำให้ดีที่สุดตามแต่ที่จะทำได้เพียงไรทุกอย่าง กับมีรับสั่งถามเราว่าจะตกลงถอยเรือกลไฟเลื่อนไปในวันประหัศ ตามที่ได้พูดสัญญาไว้หรือไม่ เมื่อเราตอบรับรองว่าจะได้ถอยเรือไปตามที่ได้พูดตกลงไว้ ได้ทรงแสดงพระอาการเปนที่เพียงพอพระไทยมาก ได้มีรับสั่งว่ายังมีเจ้าอื่นอีกสองพระองค์ที่ข้าพเจ้าควรจะไปเฝ้า ข้าพเจ้าได้ทูลตอบว่าข้าพเจ้าก็มีความปรารถนา

ที่จะได้ไปเฝ้าเหมือนกัน ในเมื่อได้ทราบความแล้วว่าถ้าจะทรงรับรองอนุญาตให้ข้าพเจ้าไปเฝ้าได้ การที่เกี่ยวแก่การที่จะทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีนั้น ได้มีรับสั่งเปรียบว่าถ้าคนหนึ่งมีเข้าแต่จะกินเข้าไปเองก็ยังไม่ค่อยจะเพียงพอแล้ว ทำไมถึงจะต้องการให้คนอื่นมากินอีกเล่า ข้าพเจ้าได้ทูลตอบคำทรงรับสั่งเปรียบนั้นว่า-ถ้าคนที่มีพอกินเองแล้ว ก็ควรจะให้คนอื่นกินด้วยบ้าง ซึ่งคนอื่นจะได้ให้ของสิ่งอื่นที่ต้องการมาแลกเปลี่ยนต่อกันในสิ่งที่มีมากเหลือเกินไป มีคนหนึ่งได้กราบทูลว่า-บุตรชายข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นมหาดเล็กผู้หนึ่ง ได้แต่งตัวเหมือนคล้ายกับเครื่องแต่งตัวพวกชาวสก๊อต จึงได้ทรงเรียกเอาเครื่องแต่งตัวอย่างนั้น มาประทานให้บุตรชายข้าพเจ้ากับมิสเตอร์ปาร์เก๊สคนละสำรับ แล้วมีรับสั่งว่า-ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งเปนเจ้านายไม่ค่อยจะได้เคยให้ของกำนันแก่ผู้ใด เว้นไว้แต่ทางราชการที่เปนน่าที่พนักงานเท่านั้น

และมีรับสั่งว่า – จะประทานหมอนปักหักทองขวางอย่างที่เปนฝีมือไทยให้ข้าพเจ้าใบหนึ่ง ซึ่งเปนหมอนสำหรับพวกขุนนางใช้ และมีรับสั่งว่าเมื่อเราได้เห็นหน้ากันอยู่เสมอแล้ว ก็ไม่ต้องมีสิ่งไรเปนเครื่องระฤกแต่เมื่อจากกันไปไกลแล้ว เมื่อเอาศีร์ษะหนุนหมอนเข้าเมื่อไร จะได้คิดถึงเจ้าของผู้ให้หมอนนั้น

ได้มีรับสั่งบ่นถึงถ้อยคำภาษาของครูสอนสาสนาอเมริกันผู้หนึ่งที่กระทำการในน่าที่เลขานุการของมิสเตอร์บอล์เลสเตียร์ ข้าพเจ้าได้ทูลชักนำถึงเรื่องนักเรียนล่าม "มิสเตอร์เบ็ล" ซึ่งข้าพเจ้าจะทิ้งไว้ให้อยู่เล่าเรียนอีกต่อไป ได้มีรับสั่งว่าจะทรงแสดงความกรุณาประทานให้ทุกอย่าง และทรงหวังพระไทยว่า-มิสเตอร์เบ็ลคงจะได้ระวังรักษาตัว

จากการที่จะเกี่ยวข้องยุ่งวุ่นกับการของไทยในสิ่งที่ไม่สมควร ข้าพเจ้าได้ทูลรับรองว่าความมุ่งหมายของมิสเตอร์เบ็ต ก็เพื่อจะได้เรียนภาษาไทย และขนบทำเนียม บ้านเมืองและได้ รับความ บอกเล่าในการแต่ที่จะเปนประโยชน์เท่านั้น ไม่มีน่าที่เกี่ยวข้องในทางรับงานราชการของไทยแต่อย่างไร และข้าพเจ้าหวังใจว่าด้วยอัทยาศรัยเรียบร้อยและความปรีชาสามารถของมิสเตอร์เบ็ตคง จะชักนำตนเองให้ได้รับความคำริหดให้เปนที่เชื่อใจในอำนาจราชการไทย ในกรมได้ทรงรับรองว่าจะทรงช่วยเปนพระธุระให้ได้รับความศุขสบายทุกอย่าง

วันที่ ๑๑ เมษายน เช้าวันนั้นกับตันกัน กับตันเบ็ตเลร์ชและตัวข้าพเจ้า ได้พร้อมกันลงเรือเล็กสำหรับช้างเรือกลไฟไปเที่ยวตักรรเชียงเล่นในลำแม่น้ำ ได้เห็นช้างลงอาบน้ำและได้เห็นช้างเผือกด้วย ช้างเผือกนั้นสีเหมือนกับสีอิฐเก่า เวลาที่จะลงอาบน้ำในแม่น้ำ ได้มีแห่นำลงมาด้วยเครื่องดลตรี และมีช้างอื่น ๆ กำกับเปนเพื่อนลงมาด้วยหลายตัว แล้วเราได้ขึ้นไปดูบนโรงช้าง มีช้างอยู่ในโรงยาวด้วยกันประมาณสักสามสิบเชือก ได้ผูกท้าวน่าไว้กับเสาไม้ตลุง ไม่ให้ไปมาหาถึงกันได้ และบางโรงแห่งเดียวได้มีช้างอยู่ด้วยกันถึงสามเชือก แต่แยกอยู่ต่างหากกันทุกตัว แล้วเราได้ไปดูชนไก่ เวลาที่ให้น้ำและเย็บแผลไก่ที่ตีกันนั้น ได้ช่วยกันทำหลายคน เราได้เห็นพวกผู้หญิงทาขมิ้นลูกบ่อย ๆ และจนชั้นสุนักข์ขาวก็จับเอาตัวทาขมิ้น เราได้ผ่านพวกนักโทษที่ติดกรวนหลายคน แต่บางคนได้ใส่กรวนเล็กอย่างเบา บางคนก็ใส่กรวนใหญ่ดูเหมือนจะหนักมาก นักโทษชั้นที่หนึ่งตามที่เราเข้าใจ ว่าเปนโทษเพราะเปนหนี้และเปนทาษของเจ้าหนี้และเจ้าหนี้ใส่กรวนเร่งเงินได้ เมื่อ

นายใหม่นำเอาเงินมาช่วยถ่ายค่าตัวแล้วก็มอบตัวส่งให้เอาไปใช้การงานต่อไป มักจะเปนธรรมเนียมที่เจ้าหนี้จะลงโทษลูกหนี้ โดยที่ขออำนาจขุนนางให้เอาตัวไปใส่กรวนไว้ใช้ เว้นแต่จะมีผู้เอาเงินออกมาช่วยถ่ายเอาไปแล้วจึ่งจะพ้นโทษ และว่าบางคนต้องเปนทาษอยู่จนตลอดชีวิตร์ก็มี เราได้เห็นพระสงฆ์รับบิณฑ์บาตร์ทางบก คนที่ใส่บาตร์หมอบใส่บาตร์ตักเข้าใส่บาตร์เหล็กให้องค์ละทารพี แล้วเอาหมากกับผลไม้ใส่ในย่าม การที่ใส่บาตร์นี้ถือกันว่าเปนการทำบุญซึ่งจะได้รับบุญในส่วนกุศลที่ได้ทำในกาลผ่ายน่า

เราได้เห็นจรเข้สองตัวอยู่ที่ในสระข้างวัด และลิงเผือกแท้ขาวผ่องทั้งตัวใส่กรงไว้ที่ในโรงช้างหลวง แล้วเราได้เลยไปเที่ยวที่ตลาด ที่ในตลาดได้เห็นผลไม้และผักมากกับหมูและปลาเปนอันมาก

เย็นวันนี้ได้นัดกันไว้ว่าจะไปพบกับพระกลาโหมพร้อมด้วยมิส-เตอร์ปาร์เกิลกับบุตรชายข้าพเจ้า และเข้าใจว่าจะได้เปนการตกลงกันทุกอย่าง ด้วยข้อสำคัญในหนังสือสัญญาได้เปนการตกลงกันแล้ว ด้วยพระกลาโหมกระทำให้ข้าพเจ้าเปนที่เชื่อว่าในเรื่องเหล่านี้ได้อยู่ในเงื้อมมือของเขา และจะลบล้างความยากลำบากให้หมด เปนแต่จะได้หุดโต้เถียงกันแต่ในเรื่องรายการเล็กน้อยต่าง ๆ เท่านั้น ครั้นเวลาทุ่มครึ่งมิส-เตอร์โยเสพได้มาหาบอกว่าวันนี้ยังจะประชุมกันตามที่นัดไว้ไม่ได้ ด้วยพวกเสนาบดียังไม่ตกลงกัน และพวกเสนาบดีจะต้องไปในการพิธีที่จะได้มีขบวนแห่ในวันพรุ่งนี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวถ้อยคำที่โกรธ ในการที่มาหลอกเล่นกับข้าพเจ้าเช่นนี้ โดยที่เปลี่ยนเสียงพูดว่าข้าพเจ้าจะไม่ถอยเรือกลไฟลงไปให้ ถ้าเรื่องนี้ยังไม่เปนที่เพียงพอใจต่อไปอีกแล้ว และ

ข้าพเจ้าจะไม่ไปในการพิธีที่จะมีในเวลาพรุ่งนี้ การทั้งหมดนี้เปนเพราะด้วยพวกขุนนางที่เปนสัตรูจะทดลองข้าพเจ้า เพื่อจะทำลายปิดความคิดและผันความมุ่งหมายของข้าพเจ้า แต่อย่างไรก็ดีจะได้เปนครูสอนข้าพเจ้าว่าอย่าให้มีความไว้วางใจเลยจนแต่สักก้าวเดียว จงมีแต่การไม่เปนที่ไว้วางใจในการทั้งปวง ถ้าพระกลาโหมจะได้แต่งเล่ห์กลมาคิดทำอันตรายเช่นนี้จริงแล้ว เขาก็เปนนายช่างสำคัญผู้หนึ่งในการที่ระบรวมความไม่สุจริต แต่ข้าพเจ้ายังคิดอยู่ว่าคงจะเปนการที่ยากจริงอยู่ ข้าพเจ้าจะต้องตกลงใจไว้ให้มั่นคง ข้าพเจ้านั่งคอยอยู่จนเกือบเวลาเจ็ดทุ่มกว่าที่มิสเตอร์ปาร์เกิสกับบุตรชายข้าพเจ้าจะกลับมาจากที่ไปหาพระกลาโหม ซึ่งข้าพเจ้าให้ไปหาในเวลาสักยามหนึ่ง เมื่อกลับมาถึงแล้วข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะกล่าวว่าเขาได้ไปทำการสำเร็จ โดยที่ไปจัดทำรวบรวมเอาข้อสัญญามาให้ข้าพเจ้าตรวจแก้ เพื่อจะได้เปนการตกลงกันเว้นแต่ข้อสัญญาในการค้าขายยังไม่ได้มาและตามเสียงที่เขามาพูดนี้ว่าพระกลาโหม ได้รับรองว่าจะช่วยให้สำเร็จโดยเร็วตลอดทั้งเรื่อง

วันที่ ๑๒ เมษายน ในเช้าวันนี้เปนที่ยินดีมาก ได้สั่งให้กับตันเบ็ลเลิร์ชถอยเรือลงไป และเตรียมการที่จะไปในราชการพิธีที่จะได้มีในวันนี้ ที่เราจะได้ไปคอยเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินในเวลาที่เสด็จมาที่วัดใหญ่

เมื่อคืนนี้เจ้าหม่อมราโชทัย มหาดเล็กพระเจ้าแผ่นดินได้เล่าเรื่องที่เขาเรียนภาษาอังกฤษให้ข้าพเจ้าฟังสนุกมาก ในครั้งแรกเขาได้เรียนอยู่กับหมอแบรดเลย์ได้หกสิบเอ็จวัน แล้วก็เกิดเปนการจุกจิกกันขึ้นจะเรียนต่อไปก็เกิดเปนการขัดข้อง ด้วยคนทั้งหลายหัวเราะเยาะและ

พูดนินทาว่าเป็นบ้าและเรียกว่าย่าโม่ห์ แต่เขาก็สู้อุส่าห์แอบทนเรียนมาได้หกเดือนก็หอมความรู้ได้มากขึ้น วังน่าได้มีรับสั่งถามหมอแบรดเลย์ว่าจะเรียนภาษาอังกฤษจะต้องการนานเวลาสักเท่าไรถึงจะพอเรียนรู้ได้ หมอแบรดเลย์ได้กราบทูลว่าอยู่ในราวสามปี จึงมีรับสั่งให้เอาเด็กคนหนึ่งมาใส่กรวนไว้ให้เรียนภาษาอังกฤษ เมื่อเรียนรู้แล้วจะถอดกรวนออกให้ แต่เด็กคนนั้นก็เรียนไม่รู้ภาษาอังกฤษ แต่ต่อมาในเวลาฝ่ายหลังเจ้าองค์นั้นจึงได้รับความอุดหนุนในการเรียนภาษาอังกฤษ และบัดนี้ได้รับราชการเปนราชเลขานุการของพระเจ้าแผ่นดิน ที่เสด็จมานี้ได้ทรงเอาผลไม้อย่างหนึ่งมาให้ด้วย ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยเห็นเรียกว่า "มะไฟ" รสคล้าย ๆ ลูกองุ่นเปนพวงสีเหลือง มีรับสั่งบอกว่าผู้หญิงแก่คนหนึ่งได้ยินข่าวว่าข้าพเจ้าชอบผลไม้ไทย์ จึงเอาลูกมะไฟนี้มาถวายที่ในวัง จึงได้กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงทราบ มีรับสั่งให้เจ้าองค์นี้นำเอามาพระราชทานข้าพเจ้า

วันนี้ดูทุกคนเตรียมการที่จะไปดูแห่ ในอากาศร้อนเช่นนี้เครื่องยศแต่งตัวร้อนและหนักมาก แต่พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชประสงค์ให้แต่งตัวเต็มยศ และทรงอนุญาติให้สพายดาบได้ตามธรรมเนียม เวลาเช้าสี่โมงเรือหลวงได้มาถึง เปนเรืออย่างเดียวกันกับที่ไปรับข้าพเจ้าขึ้นมาแต่ปากน้ำ แต่ว่าถอดเอาหลังคาและม่านออกเสียหมด ซึ่งข้าพเจ้าจะต้องนั่งตากไปในกลางแดด ข้าพเจ้าจึงไม่ยอมไป ด้วยเหตุนี้จึงต้องไปด้วยเรือเล็กของเรือแร็ตเตลอร์และเรือคริเซียน ให้เรือหลวงพายตามไป การที่เปนเช่นนี้ได้เกิดความขึ้น โดยลงโทษเจ้าพนักงานที่ละเลยน่าที่ ฝ่ายหลังข้าพเจ้าได้ข่าวว่าเจ้าพนักงานได้รับโทษถูกเฆี่ยน

สามสิบที่ด้วยเหตุนี้ แต่พอเรามาถึงฝั่งฟากที่ตรงกับน่าวัดข้ามพระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จมาถึง มีเรืออย่างที่สวยงามแห่นำตามเสด็จมาด้วยเปนอันมาก การที่เสด็จมานี้ มาทำบุญถวายของไทยทานพระสงฆ์และบูชาพระพุทธเจ้า เขาได้จัดเก้าอี้ไว้ให้พวกเรานั่งที่ในปรำข้างแม่น้ำ แต่ว่าร้อนจัดเต็มที่ทนไม่ไหว เขาจึงได้พาให้เราไปนั่งที่ระเบียงข้างประตูใหญ่ในวัด และขอให้ข้าพเจ้าแยกออกไปต่างหากจากพวกที่ไปกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ไปพบกับพระเจ้าน้องยาเธอ เขาได้จัดให้ข้าพเจ้าเข้าไปนั่งเสมอกันกับท่าน สักประเดี๋ยวหนึ่งสมเด็จองค์น้อยก็มาถึง นั่งที่สูงกว่าข้าพเจ้า แต่อยู่ข้างแถวอีกฟากข้างหนึ่ง เรานั่งคอยอยู่ประมาณสักครึ่งชั่วโมง พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จเข้ามาในโบสถ์ที่ใกล้ประตูทางที่ข้าพเจ้านั่ง พระเจ้าลูกเธอตัวโปรดพระชนมชาประมาณสักสามขวบได้ประทับอยู่ มีพี่เลี้ยงนางนมอยู่ด้วยเปนอันมาก ที่พระบาทนั้นแต่งพระองค์เต็มไปด้วยทองคำ แต่ที่บนพระเศียรมีแต่บัน.พชรปั๊กและสร้อยพวงมาไลย์ดอกไม้หอม พวกขุนนางแต่งตัวด้วยเครื่องยศอย่างสวยงาม พระเจ้าน้องยาเธอได้มีรับสั่งอย่างทรงพระสรวญกับข้าพเจ้าว่าพระองค์ท่านจะผอมลงอีกสักเท่าไร ที่ต้องเอาพระองค์มาตากแดดและทนความร้อนเช่นนี้ พระที่นั่งโธรนได้อยู่ห่างจากที่เรานั่งออกไปหน่อยหนึ่ง และได้รับข่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินจะได้มีพระราชดำรัสกับข้าพเจ้า เมื่อเวลาที่ทำการพิธีแล้ว มิสเตอร์ปาร์เกสมาบอกว่าที่สมควรข้าพเจ้าจะนั่งในเวลาที่ทำพิธี ยังไม่มีเจ้าพนักงานได้เตรียมจัดที่ให้ข้าพเจ้านั่งเสมอกับขุนนางผู้ใหญ่ที่มียศสูงสุด แต่ต้องนั่งกับพื้น เขาจึงได้จัดเบาะให้รองนั่งเหมือนกันกับสมเด็จและพวกเจ้านาย เราได้เข้า

ไปนั่งประจำที่อยู่สักประมาณครู่หนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จมาถึงโดยหามมาบนพระราชยาน มีคนมากถืออาวุธแห่นำมาข้างน่า มีคนเชิญพระกรดและคนตามเสด็จ ล้วนแต่แต่งตัวด้วยเครื่องยศอันสวยงามทั้งนั้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จผ่านมาพวกขุนนางลงหมอบกราบทุกคน แต่พวกนายทหารอังกฤษกับคนที่ไปด้วยกับข้าพเจ้า โดยระวังตรงเปิดหมวกถวายคำนับอยู่แถวหลังพวกขุนนางที่หมอบกราบ พระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จมาพร้อมด้วยกับลูกเธอพระองค์เล็กตามที่กล่าวแล้ว แต่พอเสด็จมาถึงก็เสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งโธรน พวกเรานั่งกับพื้นห่างจากพระที่นั่งโธรนประมาณสี่ศอก ได้มีพระราชดำรัสกับข้าพเจ้าเปนภาษาอังกฤษว่าการที่ได้มากระทำพิธีทำบุญประจำปีในวันนี้ ในที่วัดที่ได้สร้างขึ้นด้วยพระราชบิดา ทรงยินดีที่ได้รับรองให้พวกข้าพเจ้าได้มาช่วยในการพิธีงานหลวงนี้ด้วย และรับสั่งถามถึงการแต่งตัวของพวกขุนนางทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน แล้วรับสั่งถึงเรื่องเมืองไทย ที่ต้องอาไศรย์กำลังน้ำเปนใหญ่ น้ำหลากลงมามากในระหว่างเดือนตุลาคมกับเดือนพฤศจิกายน ซึ่งที่ตำบลแถวกรุงเก่าบางทีน้ำได้ท่วมนองตลอดเต็มไปหมด เวลานั้นร้อนจัด เพราะเปนน่าระดูร้อนที่พระอาทิตย์เดินผ่านเข้ามาใกล้และรับสั่งให้ข้าพเจ้าเลยเข้าไป เที่ยวดูในวัดให้ทั่วในเวลาที่เลิกการพิธีแล้ว เวลาที่กำลังมีพระราชดำรัสอยู่นั้น ได้มีพวกมหาดเล็กนำเอาเครื่องดื่มมาเลี้ยง มีรับสั่งให้พวกเราไปคอยดูขบวนแห่เรือหลวงในเมื่อเวลาขากลับ เมื่อเสด็จขึ้นจากที่ประทับแล้ว พวกเราก็เดินตามเสด็จออกมาด้วย ผ่านแถวทหารที่กระทำวันทยาวุธ แล้วพระเจ้าแผ่นดินก็เสด็จลงเรือพระที่นั่ง ออกเรือพระที่นั่งกลับไป ในเรือพระที่นั่งนั้น พระ

เจ้าลูกเธอได้ตามเสด็จไปด้วย เวลาที่เรือพระที่นั่งผ่านไป พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานคำนับแก่ข้าพเจ้า แตรวงได้บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แต่ใช้เพลง "ก๊อดเสบ์วิรควีน" เพลงอังกฤษ เมื่อขบวนเสด็จแล้ว กรมหลวงวงษาได้พาเราเข้าไปเที่ยวดูข้างในวัด ที่พระเจ้าแผ่นดินพึ่งทรงบูชา ของที่ถวายสักการบูชานั้นมีดอกไม้, เข้า, กับ, ขนม, วางบูชาไว้ที่น่าพระพุทธรูปใหญ่ที่หล่อกะไหล่ทอง นั่งขัดสมาธิประดับเข็มขัดฝังเพ็ชร ได้ข่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเปลี่ยนแปลงพระพุทธสาศนาขึ้นใหม่ สาสนาที่ทรงตั้งขึ้นนั้นได้มีรับสั่งกับพวกครูสอนสาสนาครั้งหนึ่งว่าสาสนาที่ทรงตั้งขึ้นใหม่ ถ้าจะเปรียบกันในทางสาสนาแล้ว พวกนับถือสาสนาโรมันกาโธลิค ที่เห็นว่าพวกถือสาสนาโปรเตสแตนต์เปนเลวฉันใด พวกหัวโบราณก็คงจะพากันเห็นว่าสาสนาที่ทรงตั้งขึ้นใหม่เปนเลวฉันนั้น เพราะเปนวิธีคล้ายคลึงกัน ด้วยเปนการแยกตั้งวิธีขึ้นใหม่ออกมาจากรากเง่าสาสนาเก่า การที่พระองค์ทรงตั้งสาสนาขึ้นใหม่เพื่อพระราชประสงค์ที่จะรักษาไว้ซึ่งพระคำภีร์อันบริสุทธิ์ ตามพระไตรย์ปิฎกให้ต้องตามพระวินัยบัญญัติ และให้เลิกพ้นจากความนิยมต่อการเหลวไหลที่ถือผิดกันมาแต่ก่อน ในที่ใกล้กับวัดได้ก่อพระเจดีย์ทรายไว้หลายองค์ เพื่อเปนอนุสาวรีย์ระลึกถึงผู้ที่ตายไปแล้ว และที่ตรงน่าพระโธรนถัดที่เรายืนออกมาหน่อยหนึ่ง ได้มีรูปฝรั่งสลักด้วยหินตั้งอยู่สองรูป เห็นจะเปนรูปหินสลักที่ทำมาแต่เมืองจีน กำแพงโบสถ์นั้นหุ้มเต็มไปด้วยรูปเขียนเปนเรื่องพงษาวดาร, เรื่องนิทาน, และเรื่องการสงคราม เปนเรื่องลายที่เขียนปนกันยุ่ง ได้มีเทียนใหญ่อยู่ที่ตรงน่าแท่นพระพุทธรูปจุดตามเพลิงอยู่โดยไม่มีเวลาดับตลอดหลายเดือน (เข้าใจ

ว่าเทียนประจำพรรษา) ที่แท่นพระพุทธรูปนั้นมีเครื่องประดับเปนทองคำและเงินตั้งอยู่หลายอย่าง ที่ในโบสถ์แน่นเต็มไปด้วยฝูงคนแต่ดูไม่ค่อยจะมีความเคารพต่อพระพุทธรูป บางคนยืนสูบบุหรี่อยู่ตรงน่าพระก็มี สรูปรวมทั้งหมด การที่ได้เห็นในวันนี้ ดูเปนการโอ่อ่าแปลกประหลาดเปนอย่างใหม่ที่ยังไม่เคยได้เห็น การที่เอาอย่างแบบเครื่องแต่งตัวทหารอังกฤษมาใช้แต่งตัวทหารนั้นเปนการประหลาดมาก ที่จะเปรียบเทียบกันกับเครื่องแต่งตัวชาวตวันออก ไปกันคนละอย่างดูไม่เข้ากันเลย

วันที่ ๑๓ เมษายน มิสเตอร์ปาร์เก๊สได้มารายงานถึงการที่ได้ไปปฤกษาโต้เถียงกันเมื่อคืนนี้ เปนถ้าทางที่ดูเหมือนว่าข้อสำคัญที่เปนการยากทั้งหลายนั้นจะได้เลิกหมดพ้นไปแล้ว และมีช่องที่หนังสือสัญญาจะได้ทำกันแล้วเสร็จได้โดยเร็ว ข้าพเจ้ากำลังทำการตรวจที่จะแก้ไขในข้อที่ข้าพเจ้าจะได้พยายามกระทำให้ได้ กับต้นเก, ได้มาพูดกล่าวถึงตำแหน่งของวังน่าว่า--มักจะต้องเข้าไปอยู่ในที่บังเงาเสียมากเกินไป แต่พระองค์ของวังน่านั้นเปนผู้หนึ่งที่ฉลาดที่สุดในประเทศสยามและมีทหารสำหรับรักษาพระองค์อยู่ประมาณสองพันคน และพูดกันว่าต่อเมื่อไรสมเด็จทั้งสองดับสูญสิ้นไปแล้วบางทีพระองค์ก็จะทรงทำราชการประจำให้แขงแรงยิ่งขึ้น ซึ่งเห็นได้ชัดว่าในกรุงเทพ ฯ ได้มีมากอย่างเช่นประเทศในบูรพทิศที่มีน้ำใจฤษยาต่อกันในเชิงราชการที่มีความอิจฉาคอยแย่งชิงติดต่อกัน ที่ข้าพเจ้ากล่าวนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องเฉพาะตัวบุคคล กล่าวตามความสามัญที่เปนอยู่เปนต้น ดูแต่ว่าการที่เราเข้ามาทำหนังสือสัญญาคราวนี้ ยังมีข่าวเล่าลือโจทนากันต่าง ๆ ในข่าวชั่วร้ายที่เราเข้ามา เพื่อกระทำให้ราษฎรมีความแตกตื่นตกใจไปต่าง ๆ ถึงการที่ให้เข้าใจผิด

ไปจากความจริงเปนต้นที่ลือกันโดยเท็จว่าพวกเราได้จับเอาพวกผู้หญิงไปมากเอาไปไว้ในเรือกำปั่น กระทำการทุราจารต่างๆ ถ้าผู้หญิงคนใดไม่ยอมตามพวกเราก็ฆ่าเสีย และพวกเราได้ฆ่าตายเสียหลายคนแล้ว

กิริยาอาการส่วนตัวของท่านอรรคมหาเสนาบดีที่ได้กระทำแก่ข้าพเจ้านั้น เปนเหตุที่น่าควรชมสรรเสริญมาก ด้วยเขาเปนคนสำคัญและเปนคนโตใหญ่ที่สุดผู้หนึ่ง และเปนคนที่มีตระกูลมหาสารอยู่ในประเทศ เขาได้เคยเปนเครื่องมือสำคัญในการที่ยกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ขึ้นครองราชสมบัติ ด้วยการต่อสู้ป้องกันไม่ให้ราชสมบัติตกไปได้กับราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จขึ้นเสวยราชแล้ว จึงได้ทรงตั้งให้เขาเปนอรรคมหาเสนาบดี เขาได้เคยกล่าวกับข้าพเจ้ากลับไปกลับมาหลายครั้งว่า – ถ้าความดำริห์ของข้าพเจ้าจะช่วยให้ราษฎรได้รอดพ้นจากความกดขี่บีบคั้นและประเทศได้เลิกพ้นจากการที่ปิดประตูค้า (โมโนโปลี่) แล้ว เขาจะช่วยข้าพเจ้าทำการด้วยจนสุดกำลังของเขา เขาได้พูดตามตรงโดยที่มิได้มีมารยาในเรื่องที่ติเตียนนินทา และมักจะมีความคิดดีที่พูดด้วยถ้อยคำอันไพเราะอยู่เนืองๆ ถ้าจะชันะสูตรให้เห็นจริงได้ตามวิชาของเขาแล้ว เขาก็เปนคนหนึ่งที่สูงศักดิ์ยิ่งนักในการที่มีความรักชาติภูมิและเปนผู้ที่ได้รับความสว่างที่บานแล้วเปนอย่างยิ่งในโลกย์ฝ่ายทิศตวันออก ยิ่งกว่าคนทั้งหลายที่ข้าพเจ้าได้เคยพบมาแล้ว เขาเปนคนที่ไม่ต้องประสงค์เงินทองมากนักและไม่ค่อยจะมีความระวังเรื่องลาภและทรัพย์สมบัติ เขาใช้จ่ายโดยไม่ค่อยจะเสียดายมาก และเขาได้เคยพูดกับข้าพเจ้าว่าเงินนั้นเปนสิ่งที่เคยกระทำให้คนได้เกิดความวิตกวิจารณ์เปนห่วงใยมาก และเขาได้เคย

อธิบายแก่ข้าพเจ้าถึงตัวเขา ที่อยู่ในตำแหน่งอันยากยิ่งนัก จนชั้นพวกพ้องพี่น้องของเขาก็ตกอยู่ในที่อันยากเหมือนกัน เพราะด้วยท่านผู้นี้จึงได้เกิดมีเรือกำปั่นค้าขายขึ้นในประเทศสยาม

วันที่ ๑๕ เมษายน การที่ประชุมกันเมื่อคืนนี้เปนที่เพียงพอใจดี ฝ่ายข้างเขาก็จะรีบเร่งทำให้หนังสือสัญญาแล้วเสร็จเหมือนกัน เพื่อที่ให้เรือ เร็ดเดลอร์ได้ล่องลงไป ให้ทันน้ำขึ้นใหญ่ในคราวน่าตั้งแต่เวลาสิบทุ่มครึ่งมาแล้ว ได้ระดมพวกเสมียนเขียนคัดข้อสัญญา ด้วยประสงค์จะเอาคู่ร่างข้อสัญญาไปตรวจสอบด้วยกันทุกคน การที่ได้ทำการโดยเร็วด่วนเช่นนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่ายังไม่เคยมีที่ได้ทำกันมาแล้วแต่ก่อน ในราชสำนักใดในประเทศตวันออก การที่ทำได้ดังนี้ก็เพราะความอุษาห์พยายามของพระกลาโหมที่มีความสับเสียช่วยอุดหนุน ซึ่งเปนการใหญ่อันที่จะทำให้แล้วเสร็จได้ และเขาได้ทำอยู่ตลอดวันและแถมยังคํ่าเวลากลางคืนเพิ่มเข้าด้วย

คนโปร์ตุเกิศที่เราคาดคะเนว่าเปนนายพล ซึ่งเราได้เคยพบที่ปากลัด ได้แต่งตัวด้วยเครื่องยศที่เซอร์เยมส์บรุ๊กส์ (เยลับปรุษ) ได้ให้เขา เขาได้บอกกับข้าพเจ้าว่าน่าที่พนักงานของเขา เปนผู้ควบคุมพวกเข้ารีดที่ถือสาสนาโรมันคาโธลิคทั้งหมดในกรุงเทพฯ ในหมู่พวกเข้ารีดนี้ มีจำนวนพวกญวนเข้ารีดอยู่ประมาณพันสี่ร้อยคนเปนพวกหลานเหลนสืบต่อมาจากชาวโปร์ตุเกิศประมาณสามร้อยคน เปนพวกจีนเข้ารีดอยู่ในแปดร้อยคน รวมพวกเข้ารีดถือสาสนาโรมันคาโธลิคทั้งหมดที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณสี่พันคน และพวกเข้ารีดเหล่านี้ ดูเหมือนว่าจะไม่ได้รับความข่มเหงเคี่ยวเข็ญร้ายจากผู้ใด ได้ตั้งทำมาหากินอยู่เปน

ปรกติ

การโต้เถียงกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องแก่ข้อหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เกือบจะเปนการแล้วเสร็จได้ด้วยความสำราญ ยังคงมีแต่ข้อขัดขวางอยู่ว่าข้อหนังสือสัญญาที่เปนตัวอักษรภาษาอังกฤษจะให้ถือว่าเปนแต่สำเนาข้อความเข้าใจในหนังสือสัญญานั้น แต่ข้าพเจ้ามุ่งหมายว่าความขัดขวางในข้อนี้ คงจะเปนอันตกลงกันได้ กำหนดวันที่จะเสด็จออกขุนนางใหญ่ในการรับราชทูตนั้นว่าในวันจันทร์น่าเวลาห้าโมงเช้า กำหนดที่จะประชุมกรรมการทำหนังสือสัญญา จะได้ประชุมพร้อมกันในวันพรุ่งนี้เวลาสามโมงเช้า เพื่อประชุมกันตรวจแก้ข้อสัญญาเปนครั้งที่สุด เรือแร็ตเตลอร์จะได้ถอยออกไปจอดนอกสันดอน ในเวลาน้ำขึ้นใหญ่คราวน่า ประมาณว่าคงอยู่ในราววันอังคารหรือวันพุฒน่า ข้าพเจ้ายังจะอยู่ต่อไปอีก จนกว่าจะสำเร็จเสร็จธุระราชการของข้าพเจ้าแล้ว จึงจะได้ตามออกไปลงเรือแร็ตเตลอร์ที่นอกสันดอน

วันที่ ๑๕ เมษายน ได้ไปประชุมกรรมการทำหนังสือสัญญาที่บ้านสมเด็จใน เวลาเช้าสามโมงครึ่ง ในระหว่างเวลาที่โต้เถียงกันนั้นได้ส่งข้อความไปกราบทูลหารือพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งต้องพักรอคอยอยู่ประมาณสักหนึ่งชั่วโมง ในที่สุดหนังสือสัญญาได้เปนการสำเร็จแล้วเสร็จได้เปนที่เพียงพอใจ เปนแต่ยังจะต้องคัดสำเนาข้อความที่ได้ตกลงกันแล้วนั้น ไว้ให้เปนการมั่นคง บางทีจะได้ลงชื่อในหนังสือสัญญากันได้ในวันอังคารน่าและเรือแร็ตเตลอร์จะได้ล่องข้ามสันดอน ออกไปคอยรับอยู่ที่นอกสันดอน พระเจ้าน้องยาเธอ (กรมหลวงวงษา) ได้มีรับสั่งบอกครั้งหนึ่ง ถึงการที่จะให้คัดเอาสุราออกไว้นอกสัญญาไปส่วน

หนึ่ง แต่ข้าพเจ้าคิดว่าจะเปนการดีที่สุด ที่จะไม่ยอมตามในข้อใด ๆ ด้วยจะเปนการที่จะแสดงให้เห็นว่าไม่มีความมั่นคงแล้ว ก็จะเกิดเปนการหมิ่นกันขึ้นได้ตลอดทั้งเรื่อง เพราะฉนั้นข้าพเจ้าจึงไม่ยอมตามที่ได้ทรงขอ ยังทรงกลับมีรับสั่งเตือนอีกว่าถ้าคนไทยจะขายสุราแล้ว คนไทยที่จะทำการนั้นจะได้รับความเดือดร้อนและเสียเปรียบมาก การที่ทรงบ่นเช่นนี้เปนการที่แสดงให้เห็นว่าเปนการที่ทรงกลั้นยั้งพระไทย์เอาไว้ไม่ได้ ในเหตุที่โต้เถียงกันในการปฤกษาข้อสัญญาเหล่านี้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าความรู้สึกของพระองค์คงจะไม่เปลี่ยนแปลงไปอย่างอื่น ด้วยไม่มีคนใดที่จะมีน้ำใจตรงดีกว่าเจ้าพระองค์นี้ รุ่งขึ้นเมื่อผ่ายหลังที่ได้เข้าเฝ้าออกขุนนางใหญ่แล้ว ได้ทรงพาข้าพเจ้าไปดูช้างเผือกที่อยู่ในโรงช้างหลวง

วันที่ ๑๖ เมษายน ข้าพเจ้าเหลือที่จะพรรณาถึงความโอ่อ่าให้เลอียดได้ ในการที่ได้เข้าเฝ้าใหญ่วันนี้ เราได้ไปด้วยเรือหลวงมารับ เรือลำที่ข้าพเจ้าไปนั้นมีม่านและหลังคาแดงลายทอง แต่ลำอื่น ๆ ไม่มีหลังคาและม่าน มิสเตอร์ปาร์เก็สส่งให้กลับคืนไป ในไม่ช้าก็กลับคืนมามีเครื่องครบพร้อมทุกลำ มิสเตอร์ปาร์เก็สเข้าใจดีมากในการที่จัดการกับพวกชาวตวันออก เมื่อเราขึ้นถึงท่าแล้วแคร่ได้มารับหามเอาพวกเราไปพร้อมด้วยคนแห่นำเปนอันมาก แต่พอเราย่างเข้าเขตร์พระราชวังทหารก็ยืนแถวรายทางไปตลอดทางแต่งตัว แปลก ๆ ต่างกัน และถืออาวุธต่างกันหลายอย่างมีหอก, ดาบ, โล่, ดั้ง, ธนู, ง่าไม้, ขวาน, และอย่างอื่น ๆ เครื่องยุนิฟอมทหารก็แปลกต่างกันมีทุกรูปและทุกสีดูถ้าทางอย่างดุร้ายเข้มแขง แลดูสนุกดี เหมือนอย่างเช่นพวกทหารที่เข้าในกองทัพกระทำการสงครามอย่างโบราณ และปนคละกันกับพวก

หมู่ทหารที่แต่งตัวอย่างทหารสิป่าย และแต่งตัวอย่างราชสำนักยุโรปแต่ครั้งโบราณกาล โดยใช้ผ้าสีต่าง ๆ ขลิบทอง แต่พวกขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์สูงนั้น แต่งตัวขึ้นมาแต่ข้างล่างถึงบั้นเอวเปลือยตัวข้างบน ตัวข้าพเจ้านั้นหามไปบนแคร่ปิดทองกั้นสัปทนแดง คนหามแปดคน คนตามเปนฝูง แต่พวกที่ไปกับข้าพเจ้านั้นเขาหามตามข้าพเจ้าไปด้วยแคร่ไม่ค่อยจะงามเหมือนกับแคร่อันที่ข้าพเจ้าไป คนมาคอยดูเราแน่นทั้งผู้หญิงผู้ชายและเด็ก จนเบียดเสียดเยียดยัดผลักดันกันดู พลตระเวนต้องเอาหวายหวดไล่คอยกันทางให้ เราได้ผ่านแถวม้าแถวช้างที่แต่งตัวเตรียมครบเครื่องรบเสร็จ เมื่อพ้นแถวทหารอย่างเก่า ผ่านแถวทหารอย่างฝรั่งถือเครื่องอาวุธตามแบบฝรั่ง ส่วนเครื่องดนตรีของไทยที่ใช้ในการศึกนั้นมีแต่ปี่และกลองแต่ใช้ตีกลองมาก เขาได้พาเราทั้งหมดไปคอยอยู่ที่ตึกที่พักรอคอยเสด็จออก เจ้าพนักงานได้ยกเอาบุหรี่และน้ำชามาเลี้ยง เครื่องใช้ล้วนแล้วแต่เครื่องทองคำ กะโถนที่ตั้งอยู่ริมเท้าข้าพเจ้านั่งเปนกระโถนถมปากกว้างอยู่ในราวสิบสี่นิ้ว สักครู่หนึ่งได้มีคนมาเชิญให้พวกเราเข้าไปในท้องพระโรง พวกไทยทั้งหลายที่เข้าไปในท้องพระโรงด้วยกันกับเรานั้น ต้องคุกเข่าคลานทุกคน แต่พวกเราเข้าไปถึงท้องพระโรงก็ได้ยินเสียงประโคมดนตรีดังลั่นสนั่น

พวกเรายังมีความนึกเข้าใจกันอยู่ว่าเขาคงจะมาทดลองเก็บเอาดาบไปจากพวกเรา ด้วยพระเจ้าแผ่นดินได้มีลายพระราชหัตถ์ไปถึงข้าพเจ้าเปนทางลับว่าเปนการที่ผิดธรรมเนียมราชประเพณี ที่แขกเมืองจะถืออาวุธเข้าไปใกล้พระองค์ไม่ได้ และเปนเรื่องที่มหาดเล็กได้เชิญกระแสพระราชโองการมาพูดถึงเรื่องนี้แล้วหลายครั้ง ข้าพเจ้าได้ตอบ

ยืนยันไปว่า เมื่อครั้งราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (ฝรั่งเศษ) ได้ตกลงกับเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ในเวลานั้น เปนอรรคมหาเสนาบดี ได้ตกลงปล่อยให้ราชทูตฝรั่งเศษสพายดาบเข้าไปเฝ้าได้ และข้าพเจ้าได้กล่าวว่าอย่างไรก็ดีนายทหารเรืออังกฤษ คงจะไม่ยอมให้เอาดาบไปจากตัวเขา เพราะเขาถือว่าเปนของประเสริฐอันเปนเกียรติยศสำหรับตัว เมื่อถอดเอาดาบของเขาไปเสียแล้ว ก็เท่ากับถอดออกจากยศนายทหาร เปนการที่เสื่อมเสียเกียรติยศ ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะสั่งให้เขายอมมอบดาบให้แก่ผู้ใดได้ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินยังจะทรงขืนเอาให้ได้ พวกเราทั้งหมดก็จะแต่งตัวเต็มยศเข้าไปเฝ้าไม่ได้ ก็จะเปนการที่เสื่อมเสียพระเกียรติยศและ เปนการที่ดูหมิ่นพระเดชานุภาพพระเจ้าแผ่นดินสยามไปเหมือนกัน ข้าพเจ้ามีความปราถนาที่จะแต่งตัวเข้าไปเฝ้า ให้เหมือนกันกับที่ข้าพเจ้าแต่งเครื่องยศไปเฝ้าเจ้าของข้าพเจ้า ในเวลาที่เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลาออกจากราชสำนัก ในเรื่องนี้ในที่สุดได้เปนเคราะห์ดีที่มิได้เปนเหตุขัดข้อง เมื่อเข้าไปถึงท้องพระโรงแล้ว เราได้พบพวกขุนนางหมอบก้มหน้าแน่นเต็มไปหมด ข้าพเจ้าเดินตรงเข้าไปนั่งกลางท้องพระโรงบนเบาะที่เจ้าพนักงานจัดตั้งเตรียมไว้ให้ตรงแถวเดียวกันกับพวกขุนนางผู้ใหญ่ที่มิใช่เจ้า ท่านอรรคมหาเสนาบดีได้อยู่ใกล้ทางข้างขวาข้าพเจ้า พระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จออกแล้วทรงพระราชดำเนินขึ้นไปประทับอยู่บนพระที่นั่งโธรนอันหรูหรามีม่านกั้นคล้าย ๆ กับโรงลครพระเจ้าแผ่นดินทรงเครื่องทอง แต่พระมหามงกุฎนั้นตั้งอยู่ข้างพระองค์ทรงพระมาลาประดับเพชร และสรวมพระธำมรงค์เพชรเม็ดใหญ่ ทางข้างซ้ายมือข้าพเจ้า ใกล้ชิดเข้าไปกับพระที่นั่งโธรน เปนที่ประทับพวก

เจ้านาย ทางข้างขวาพวกเจ้านาย เปนที่เฝ้าสมเด็จและพวกขุนนางผู้ใหญ่ แต่พวกขุนนางอื่น ๆ นั้นกระจัดกระจายกันทั่วไปเต็มทั้งท้องพระโรง พระที่นั่งโธรนสูงจากพื้นประมาณสิบฟีตส์ แต่พอพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นที่ประทับแล้วเจ้านายและขุนนางทั้งหมดก็พากันคุกเข่าถวายบังคมทำอย่างเช่นเดียวกันหลายครั้ง พวกเราได้นั่งตั้งถ้าอย่างดีที่สุดที่เราจะกำถ้าวางพูมให้ดีได้ ในเวลาที่กราบถวายบังคม ได้มีเครื่องดนตรีประโคมพร้อมกันด้วย เมื่อนิ่งสงบพร้อมกันเสร็จแล้วข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือเบิกกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน ขอบพระเดชพระคุณในการที่มีพระราชหฤทัยพระราชทานพระมหากรุณาทรงรับรองข้าพเจ้ามาแล้ว และทั้งได้พระราชทานความง่ายดายโดยที่ทรงช่วยให้การที่ข้าพเจ้าเข้ามาให้เปนผลสำเร็จไปได้โดยรวดเร็ว และกล่าวความไว้วางใจของข้าพเจ้าในข้อสัญญานั้น จะได้มีชื่อเสียงแลเกียรติยศปรากฏยิ่งขึ้นอีกกว่าที่มีมาแล้วแก่ชาวชาติทวีปตวันตก อันจะนำมาซึ่งผลแห่งความเจริญวัฒนาการแก่ชาติทั้งสองที่ได้ทำสัญญากันแล้ว และตลอดทั่วทั้งโลกย์ หนังสือเบิกของข้าพเจ้าที่ได้แปลออกเปนภาษาไทยแล้วพระคลังได้อ่านถวายด้วยเสียงอันดัง พระเจ้าแผ่นดินได้มีพระราชดำรัสตอบโดยยืดยาว กล่าวถึงเรื่องราชทูตต่างๆ ได้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในประเทศสยามในเมื่อไม่กี่ปีนี้เอง ที่ได้มีคุ้นเคยต่อความเปนใหญ่ของประเทศอังกฤษในคุณแห่งการเปนไมตรีต่อกัน ได้ทรงกล่าวถึงเรื่องครอฟอร์ด (การ-ผัด) ที่ได้เข้ามาแล้ว แลทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับชาติอเมริกันด้วยมิสเตอร์โรเบิตส์ ได้มีรับสั่งถามว่าการทำหนังสือสัญญาได้แล้วเสร็จทุกอย่างหรือ มีพระราชประสงค์จะได้เห็นหนังสือสัญญา

เพื่อจะได้วินิจฉัยด้วยพระองค์เองและจะได้ปฤกษาหารือโต้เถียงเรื่องข้อสัญญากับวังน่า มีรับสั่งว่า–หนังสือสัญญาที่ได้ทำกับชาติอเมริกันนั้นถึงสี่ภาษา, คือภาษาอังกฤษ, ภาษาไทย์, ภาษาโปร์ตุเก็ต, กับภาษาจีน, เราได้เห็นต้นหนังสือสัญญาอเมริกันแล้วเมื่อวานนี้ ในที่ประชุมทำหนังสือสัญญา และหนังสือสัญญานั้น ได้รับอนุมัติเปนอันใช้ได้แล้วด้วยปธานาธิบดีแอนดรูวแยกสันของชาติอเมริกัน ได้มีรับสั่งถามว่าพระนางราชินีประเทศอังกฤษจะทรงแนะนำให้แก้ไขข้อความอย่างไรบ้างหรือไม่ และเมื่อไรจะได้พระราชทานราชานุมัติให้หนังสือสัญญาเปนอันใช้ได้ ข้าพเจ้ากราบทูลว่าคิดประมาณอยู่ในสี่เดือนข้างน่าถ้าพระนางราชินีจะได้ประทับอยู่ในกรุงลอนดอน แล้วมีรับสั่งขอทอดพระเนตรหนังสือหมอบอำนาจเต็มให้มากับข้าพเจ้าซึ่งข้าพเจ้ารับรองว่าจะเอาเข้ามาถวายที่ในวัง กับมีรับสั่งว่าอย่ามีความมุ่งหมายให้มากนักแก่ประเทศสยามเพราะเปนที่ป่าโดยมาก ซึ่งเปนเมืองที่พึ่งจะปลูกสร้างขึ้น ซึ่งแต่ก่อนเกือบจะเปนป่า รับสั่งถามว่าเมืองของเราเปนที่สวนอย่างเมืองไทย์เหมือนกันหรือ ข้าพเจ้ากราบทูลว่าบ้านเมืองของเราอาไศรย์ความเจริญด้วยการค้าขายเปนใหญ่ มีรับสั่งว่าจะมีพระราชสาส์น ไปถึงพระนางเจ้ากรุงอังกฤษ ขอให้ข้าพเจ้านำเอาพระราชสาส์นไปถวายด้วย รับสั่งถามว่าเรือไฟจะออกไปเมื่อไร ข้าพเจ้ากราบทูลว่า หวังใจว่าพรุ่งนี้จะได้ลงชื่อหนังสือสัญญากันแล้ว ข้าพเจ้าอยากจะให้เรือไฟนั้นล่องลงไปจากแม่น้ำ ไปรอคอยข้าพเจ้าอยู่ที่นอกสันดอน รับสั่งถามต่อไปว่าข้าพเจ้าจะอยู่ต่อไปอีกสักกี่วัน ข้าพเจ้ากราบทูลว่าอยู่ในราวสี่–ห้าวัน มีรับสั่งว่ากรมหลวงวงษาจะได้พาข้าพเจ้าไปดูช้างเผือก และวัดสำคัญ

ซึ่งเปนที่นับถือด้วยพระพุทธรูปอันศักดสิทธิ์ (เข้าใจว่าวัดพระแก้ว) และจะส่งรูปถ่ายพระพุทธรูปนั้น ไปพระราชทานข้าพเจ้าที่เมืองฮ่องกง ถ้อยคำที่ได้มีพระราชดำรัสนั้นได้ลงจดหมายเหตุบรรทึกไว้ และข้อความที่ข้าพเจ้ากราบทูลก็ได้แปลออกเปนภาษาไทยอ่านด้วยเสียงอันดังให้พวกขุนนางที่อยู่ในที่ประชุมนั้นทราบทั่วกัน แล้วพระเจ้าแผ่นดินทรงชักนำให้ข้าพเจ้ารู้จักกับพระเจ้าพี่ยาเธอ และเจ้านายในพระราชวงษ์อีกหลายพระองค์ ซึ่งเงยพระภักตร์ขึ้นรับในเวลาออกพระนามจากที่หมอบเฝ้านิ่งอยู่นั้น เจ้านายทั้งหมดได้แต่งพระองค์ด้วยฉลองพระองค์ดอกทองปักเปนดอกไม้ต่าง ๆ บนผ้าบาง (เข้าใจว่าเสื้อทรงครุย) โดยมากแลดูสวยงามนัก แต่พวกขุนนางที่อยู่ทางข้างตอนท้ายท้องพระโรงนั้นเปลือยตัวเกือบทั้งหมด ข้าพเจ้าไม่มีสิ่งใดนอกแต่รู้สึกมีความวิตกมาก ในเรื่องสำคัญที่จะทำให้พวกที่คิดทำการฤษยาให้พ่ายแพ้ไป พระคลังได้มาพบบอกกับข้าพเจ้าว่าสำเนาหนังสือสัญญาส่วนที่เปนภาษาไทยนั้น ยังจะคัดลอกไม่แล้วทันได้ในวันพรุ่งนี้ แต่ความตกลงนั้นข้าพเจ้าหวังใจว่าเปนที่สุดจบแล้ว ซึ่งกรรมการจะได้ประชุมพร้อมกันลงชื่อในวันพรุ่งนี้เวลาห้าโมงเช้า วันนี้ได้ไปสนทนากับวังน่า การที่จัดรับก็ใอ่อ่าเกือบเหมือนกันกับวังหลวง ที่จัดพิธีรับแขกเมืองเมื่อวานนี้ แต่ว่าเปนการที่ได้ประสบสู่ความเจริญในยุคใหม่ยิ่งกว่ากัน และแสดงให้เห็นว่ามีความรู้ดีกว่าในธรรมเนียมฝรั่ง ในเวลาที่เราขึ้นท่าเรือ มีนายทหารและกองทหารมาคอยรับ ไม่มีแคร่มาคอยหามเอาเราไป และใช้รถม้าคอยรับแทนแคร่หลายคัน เราได้ขึ้นรถเข้าไปในวัง ผ่านแถวทหารที่ยืนรายสองข้างทางยาวกว่าสิบเส้น แต่ทหารเหล่านั้นโดยมากแต่งตัวอย่าง

ประหลาด และถืออาวุธต่าง ๆ มีธนู, น่าไม้, ง้าว, ทวน, และโล่ดั้ง รูปแปลกต่างกัน ต่อไปก็ถึงแถวทหารตั้งแถวยืนรายยาวประมาณเท่า กัน และเห็นชัดได้ว่าทหารพวกนี้ ได้รับความฝึกหัดด้วยครูทหารฝรั่ง และต่อมาก็ถึงแถวช้าง แต่งตัวด้วยเครื่องรบสำหรับศึกมีคนขี่ประจำ ทุกตัว แล้วถึงกองทหารปืนใหญ่ แต่งตัวคล้ายกับทหารปืนใหญ่อังกฤษ ซึ่งเห็นชัดว่าได้รับความฝึกหัดอยู่ในยุทธวินัยอันดี เราได้เห็นม้าหลาย ตัวผูกเครื่องอานอย่างมีราคาและแต่งที่ศีรษะและน่าอกม้าอย่างสวยงาม ม้าตัวหนึ่งเปนม้าพระที่นั่งตัวโปรดของวังน่า ม้าเหล่านี้เลี้ยงดูอ้วนพี งามดีทุกตัว แล้วเราจึงได้ไปถึงที่พักขุนนาง ซึ่งอยู่ริมกำแพงพระราช วังชั้นใน เจ้าพนักงานได้เอาบุหรี่และกาแฟมาเลี้ยง แล้วเจ้าพนักงานก็ มาเชิญเราเข้าไปยังท้องพระโรง แล้วได้ยินเสียงกลองตีขึ้น (เข้าใจว่า มโหรทึก) พวกขุนนางที่เข้าไปก่อนเรา ก็ลงหมอบคลานเข้าไปใน ท้องพระโรง แต่ข้าพเจ้ากับพวกที่ไปด้วยนั้น เดินตรงเข้าไปที่กลาง ท้องพระโรง แต่งตัวเต็มยศและสพายดาบด้วยกันทุกคน เข้าไปยืนอยู่ ในกลางหมู่พวกขุนนางที่หมอบราบอยู่นั้นที่น่าพระที่นั่งได้ มีเบาะวาง อยู่ สำหรับพวกเรานั่ง เมื่อพวกเราเข้าไปถึงน่าพระที่นั่งแล้วได้พากันก้ม ศีรษะลงถวายคำนับสามครั้ง แล้วก็พากันเข้าไปนั่งที่บนเบาะซึ่งวางอยู่ กับพื้น ได้มีเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ทูลเบิกข้าพเจ้าด้วยเสียงอันดัง แล้ว ข้าพเจ้าก็อ่านสุนทรพจน์ถวายวังน่ากล่าวความเคารพนับถือ และกราบ ทูลถึงการที่ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งได้เปนที่ตกลงทำกัน แล้ว ทั้งกล่าวถึงความหวังใจที่เชื่อว่าได้กระทำความดีต่อกันระหว่าง ประเทศสยาม และบ้านเมืองของข้าพเจ้าแลชาติสาสนา ได้มีรับสั่งถาม

หลายอย่างถึงพระนางราชินีและเจ้านายในราชวงษอังกฤษ โดยที่ทรงถามถึงว่าพระชนนษาพระนางราชินีเท่าไร มีพระราชบุตรกี่พระองค์แล้ว และได้เสด็จไปยังกรุงปารีส พบกับพระเจ้าหลุยส์นะโปเลียนหรือเปล่า แล้วทรงรับสั่งถามถึงชื่อและตำแหน่งนาที่ผู้ที่เข้าไปเฝ้ากับข้าพเจ้าด้วยทุกคน ทรงถามถึงความศุขสำราญของพวกกลาสีที่มาด้วยในเรือกับข้าพเจ้า และรับสั่งว่าเมื่อเรืออเมริกันเข้ามา พวกกลาสีเจ็บป่วยกันมาก เมื่อเรากราบทูลตอบอย่างไรได้มีเสมียนคอยจดถ้อยคำที่กราบทูลนั้น มีรับสั่งว่าข้าพเจ้าแก่แล้วยังทนความเหน็จเหนื่อย และทนอากาศน่าระคร้อนได้ดี และคงจะเปนที่เพียงพอใจในการรับรองในครั้งนี้ กับมีรับสั่งว่ายังไม่ได้ทรงเห็นหนังสือสัญญาที่ได้ทำกันนั้น ข้าพเจ้าเต็มใจในข้อสัญญาเหล่านั้นทั้งหมดหรือ และเรือไฟจะกลับออกไปเมื่อไร ข้าพเจ้ากราบทูลว่า แต่พอลงชื่อหนังสือสัญญากันแล้ว เรือกลไฟก็จะได้ถอยล่องลงไปโดยทันที มีรับสั่งถามว่าข้าพเจ้าจะอยู่ต่อไปอีกสักเท่าไร ข้าพเจ้ากราบทูลว่าอีกสัก ๒-๓ เวลา ด้วยข้าพเจ้ามีการที่จะต้องทำที่เมืองจีนอยู่มาก วังน่าไม่ได้ทรงแต่งพระองค์สรวมพระมาลาเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน และฉลองพระองค์ที่ทรงนั้น ก็ไม่สวยงามเสมอเหมือนกัน ได้ประทานพระโอสถกับพระสุธารสเครื่องต้นมาให้พวกเราสูบและดื่ม หีบพระโอสถนั้นทำด้วยทองคำฝังลายลงยาด้วยฝีมือช่างอย่างงามนัก แต่พอเสด็จขึ้นก็ปิดม่าน ดลตรีก็ประโคมขึ้นในทันใดนั้น เราได้หยุดพักอยู่อีกสักประเดียวหนึ่งคอยรอที่จะได้คำนับกับคนที่รู้จักกันกับเราแต่คนเหล่านั้นไม่ได้ลุกขึ้นยืน จนกว่าที่เราได้ออกไปพ้นจากท้องพระโรง เจ้าพนักงานได้พาเราไปยังที่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเปนที่วังน่า

สำหรับทรงรับพรพวกพระสงฆ์ ในที่นี้ได้จัดโต๊ะสำหรับเลี้ยงอาหารกลางวันไว้พร้อมเสร็จ อย่างโต๊ะเลี้ยงอาหารฝรั่ง ของที่ตั้งบนโต๊ะมีแต่ผลไม้และแช่อิ่มเท่านั้นที่เปนของไทย นอกจากนั้นขนมปังอย่างอเมริกัน กับเข้าฝรั่ง พ่อครัวที่ทำกับเข้านั้น ถ้าไม่ใช่คนฝรั่งแล้วก็คงเปนคนหนึ่งที่เรียนทำกับเข้ามาแต่ฝรั่ง ได้ยินข่าวว่าการทำอาหารนั้นทรงเอาเปนพระธุระและตรวจตราโดยเต็มยิ่งกว่าสิ่งทั้งหลายหมดทุกสิ่งทุกอย่างได้ทำด้วยความสะอาด และจัดทำเลี้ยงดูอย่างสบาย เวลารับประทานอาหารได้มีลูกเธอพระองค์หนึ่งมาประทับอยู่ด้วย แต่ไม่เสวย การเลี้ยงมีคนคอยรับใช้ควักไขว่มากตามเคย คืนวันนี้พวกเราไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสิบเอ็จคน เอาโคมฉายไปจุดถวายให้ทอดพระเนตร์ ซึ่งเราเอามาด้วยในเรือกำปั่นของเรา พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพกนาฬิกาที่ข้าพเจ้าถวาย ในพระนามของพระนางราชินีอังกฤษ นาฬิกาพกนี้ไม่ใช่เปนของแปลกใหม่ที่พึ่งมี เพราะได้ทรงใช้เคยมีอยู่แต่ก่อนแล้ว รับสั่งโปรดนาฬิกาเรือนนี้เพราะมีปฏิทินเลื่อนหมุนไปได้เอง แล้วมีรับสั่งถามพวกเราว่าอยากจะได้เห็นพระมหามงกุฎสำหรับพระเจ้าแผ่นดินสยามหรือไม่ เมื่อพวกเรากราบทูลตอบว่า-หยากจะได้เห็นแล้ว จึงมีรับสั่งใช้ให้ขุนนางคนหนึ่งไปเชิญพระมหามงกุฎมาให้พวกเราดู และมีรับสั่งว่าพระมหามงกุฎนี้ได้ทรงต่อกันมาแต่พระบรมไอยกา เปนรูปมียอดแหลม หนักอยู่ในราวสี่ปอนส์อังกฤษ ประดับหุ้มเต็มไปด้วยเพ็ชร์อันสวยงามและเพ็ชร์เม็ดยอดนั้น เปนเพ็ชร์เม็ดใหญ่งามนักและมีจรหูสองข้างลงไปทำด้วยทองคำประดับเพ็ชร์พระมหามงกุฎนั้นในเวลาสรวมทรงเข้าแล้วต้องผูกรัดด้วยเชือกที่ต้ายคาง และได้ทรงลอง

สรวมด้วยพระองค์เองให้พวกเราดู แล้วรับสั่งว่าพระเจ้าแผ่นดินสยาม เวลาที่สรวมทรงมงกุฎเมื่อราชาภิเศก ต้องทำวิธีด้วยพระพราหมที่มีเกียรติยศสูงสุด แล้วมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานไปนำเอาพระแสงสำหรับแผ่นดินมาให้พวกเราดูอีก พระแสงนั้นฝักทำด้วยทองคำลงยาประดับเพ็ชร์ ได้ทรงชักพระแสงนั้นให้พวกเราดูมีคมทั้งสองข้าง ฝักพระแสงนั้นข้างในเปนไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วจึงได้หุ้มทองลงยาประดับเพ็ชร์ และทั้งประทานพระแสงกฤชที่สำหรับทรงอยู่เสมอให้พวกเราดูด้วย มีปลายแหลมสามคม พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานคำรดพระบรมนามาภิธัยให้แก่พวกเราทุกคนที่ไปเฝ้า และทรงรินเมรัย (ไวน์) พระราชทานให้คนละถ้วยทุกคน แล้วรับสั่งถามถึงชื่อและน่าที่ทุกคน ได้พระราชทานให้พวกเราดูเครื่องทองที่ทำด้วยฝีมือไทยหลายอย่าง ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นพระราชทานแซ่ที่ทำด้วยหางช้างเผือกให้อันหนึ่ง ซึ่งถือกันว่าเปนการที่ทรงโปรดให้เปนการพิเศษ แล้วมีรับสั่งถามว่าพวกเราหยากจะดูลครแลเต้นลำหรือไม่ เมื่อพวกเรากราบทูลว่าหยากจะขอพระราชทานดูแล้วก็ทรงพาพวกเราเข้าไปในพระราชวังชั้นใน เปนที่โรงกว้างมีโคมแลเทียนจุดอยู่เปนอันมาก ตะเกียงนั้นใช้ไส้ลอยในน้ำมันมะพร้าวจุดไฟ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นไปประทับอยู่ที่ตรงกับฉากน่าโรงลคร ในทันใดนั้นตัวลครแต่งตัวอย่างทรงเครื่องต้นคลานออกมาสี่คน แล้วขึ้นนั่งยังที่ซึ่งยกขึ้นเปนเตียงสูงกว่าพื้น ที่พื้นใกล้กับขาเตียงนั้นมีผู้หญิงคนแก่อย่างที่น่าเกลียดคนหนึ่ง เปนคนสำหรับบอกบทด้วยเสียงอันดัง ผู้หญิงแก่น่าเกลียดคนนั้น ประเดี๋ยวก็คลานออกมาบ่อย ๆ ช่วยจัดเสื้อผ้าและอุบะดอกไม้ให้แก่พวกตัวลคร หัวน่าตัวลครนั้นสมมุติว่าเปนตัวพระเจ้า

แผ่นดินกับพระมเหษีและนางกำนันสองคน พวกที่เกี่ยวข้องกับการเล่นลครนี้ไม่ต่ำกว่าจำนวนร้อยคน ตัวลครนั้นแต่งตัวอย่างโบราณสวยงามทุกคน เครื่องแต่งตัวคล้าย ๆ ในรูปภาพจีนโบราณ เรื่องลครนั้นมีคนบอกบทให้คนร้องมีเครื่องดนตรีรับ ตัวลครเปนแต่รำตามบทไม่ต้องพูดหรือร้อง ตัวลครทุกคนเปนเด็กผู้หญิง ซึ่งมีอายุไม่เกินกว่าสิบห้า-สิบหกปีแต่สักคนเดียว เขาพูดกันว่าพวกตัวลครนี้เลือกคัดออกมาจากพวกเจ้าจอม ซึ่งว่าจำนวนเจ้าจอมที่มีอยู่ในพระบรมมหาราชวังไม่ต่ำกว่าหกร้อยคน และในหมู่พวกเจ้าจอมนั้น ว่ามีบ่าวคนใช้ที่อยู่ในพระราชวังด้วย ประมาณสองพันสี่ร้อยคน หัวน่าที่บังคับพวกผู้หญิงเหล่านี้ เปนกุลสัตรีผู้หนึ่งที่มีวงษตระกูลอันสูงศักดิอยู่ในแผ่นดิน ฝ่ายในส่วนที่พวกผู้หญิงอยู่นั้น ห้ามไม่ยอมให้ผู้ชายเข้าไป เรื่องลครที่เล่นนั้นเปนเรื่องพระเจ้าแผ่นดินชวนพระมเหษีลงสรงน้ำ พระมเหษีกับนางกำนันได้เกิดทะเลาะหึงกันขึ้น การที่แสดงความโกรธนั้น ได้แสดงโดยไม่ยอมรับอุบะดอกไม้ ต่อเมื่อดีกันแล้ว จึงได้ยอมรับเอาพวงดอกไม้ที่ให้ แล้วเจ้าแผ่นดินกับพระมเหษีเสด็จไปเที่ยวประพาษป่า เกณฑ์พวกบ้านนอกให้ไปถางทางที่จะเสด็จ แล้วมีพวกต่างภาษาแต่งตัวแปลกกันมาเฝ้าหลายพวก แล้วก็มีแห่กลับ ลครนั้นรำช้ามจังหวะงามดี แล้วมีเจ้าแผ่นดินสองพระองค์ต่อสู้รบรำดาบต่อกัน สรุปรวมการที่ดูลครทั้งหมดให้นึกออกเบื่อและชักรำคาญ ด้วยดูแววววาวเห็นเปนอย่างเดียวกันไปหมด แต่ว่าพวกคนไทยนั่งดูสนุกอยู่ได้จนถึงเวลาสามยามสิบทุ่ม ในเวลาลครเล่นอยู่นั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงพระอักษรร่างประกาศอยู่ที่เฉลียงน่าโรงลคร ประเดี๋ยว ๆ ก็มีรับสั่งให้มหาดเล็กตัวโปรด มา

ถามและพูดกันกับเรา ชี้แจงเล่าเรื่องละครที่กำลังเล่นอยู่นั้นให้ฟัง บางทีก็โปรดลงมารับสั่งถาม และทรงพระสรวญด้วยพระองค์เอง กับมิสเตอร์ฮันเตอร์ และรับสั่งว่าเมียของเจ้าก็เล่นละครได้ดีดังพวกนี้เหมือนกันจะส่งให้มาเล่นละครให้ดูสักหนหนึ่งจะได้หรือไม่ แล้วมีรับสั่งถามเราว่าจะให้ละครเล็กเมื่อไร เรากราบทูลว่าเพียงสองยามก็พอแล้ว แต่พอจวนสองยามก็เสด็จขึ้น และมีรับสั่งให้หาให้ข้าพเจ้าไปเฝ้าคนเดียวในที่ระโหฐาน รับสั่งปฤกษาถึงการที่จะส่งของบรรณาการไปถวายพระนางราชินีประเทศอังกฤษ รับสั่งว่าทรงคิดจะส่งมงกุฎไปถวาย แต่ค่าเพชรเปนราคามากเกินไปกว่าเงินในท้องพระคลังที่จะมีพอจ่าย ข้าพเจ้ากราบทูลว่าพระนางราชินี อังกฤษจะทรงโปรดของที่แปลกประหลาดที่ไม่ค่อยจะมีราคาแพงนั้นมากกว่า แต่พอให้เปนที่ระลึกที่ทำด้วยฝีมือไทยและเปนรูปของไทยอย่างหนึ่ง มีรับสั่งว่าพระนางราชินีมิได้มีลายพระราชหัดถ์ถึงพระองค์แต่ทรงคิดว่าจะมีลายพระราชหัดถ์ไปถวายพระนางราชินี และทรงขอแบบตัวอย่างที่จะเขียนลายพระราชหัดถ์นั้นจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้ากราบทูลว่าภาษาอังกฤษที่ทรงนั้นก็พอเข้าใจได้แล้ว ถึงแม้ว่าจะผิดพลั้งบ้างก็ยังจะดีกว่าที่จะให้คนอังกฤษแต่งและเขียนให้ ได้ทรงเอาแร่ถ่านที่เกิดในเมืองญวณ และรับสั่งถามว่าใช้จุดไฟติดได้ดีหรือไม่ เปนแร่ถ่านหินหรือแร่อะไรแน่ และมีรับสั่งว่า จะให้เจ้าพนักงานออกไปเที่ยวตรวจหาแร่ถ่านหินที่เขาลือกันว่ามีอยู่ในประเทศสยาม ได้ทรงซักถามมากถึงเรื่องอำนาจกงศุล และจะไปร้องฟ้องกับใครได้ ถ้ากงศุลทำผิด ข้าพเจ้ากราบทูลว่า บางทีกงศุลที่จะเข้ามาประจำอยู่ในเมืองไทยนั้นจะได้อยู่ในใต้บังคับผู้บัญชาการค้าขายในประเทศจีน จึงมีรับสั่งว่าก็

เมื่อท่านไปเสียแล้ว คนจะมาใหม่จะไม่ได้เปนสหายกันกับพระองค์จะได้ความลำบากเกิดขึ้นเมื่อฝ่ายหลัง ข้าพเจ้ากราบทูลรับรองว่าไม่เปนไร ผู้ที่จะส่งมาใหม่ก็จะต้องเลือกผู้ที่สมควรเหมือนกัน รับสั่งถามว่าจะยอมให้เก็บค่าธรรมเนียมสิ่งไรบ้างหรือไม่ ถ้าจะเก็บค่าธรรมเนียมแต่อย่างไรแล้ว จะนำให้เปนเหตุเกิดความกดขี่บีบคั้นกันขึ้น ข้าพเจ้ากราบทูลรับรองว่า กงศุลจะตั้งค่าธรรมเนียมเก็บเอาเองไม่ได้ และจะไม่ยอมให้กงศุลทำการค้าขาย ด้วยกงศุลจะได้รับเงินเดือนอย่างสูงและมากพอแล้ว และเปนคนที่จะได้รับความศึกษา และเปนคนที่เพียงพอแก่ความไว้วางพระไทยแห่งพระนางราชินี จึ่งมีรับสั่งว่าถ้าเช่นนั้นก็เปนที่เพียงพอพระไทย แต่ตามความสังเกตของข้าพเจ้า ดูเหมือนว่าไม่เปนที่ชอบพระไทย์เลย ในการที่จะตั้งกงศุลในประเทศสยาม ด้วยไม่ทรงโปรดจะให้ชาวต่างประเทศเข้ามามีอำนาจแต่อย่างไรในประเทศสยาม ถึงวังน่าก็ทรงแสดงพระกิริยาอย่างเช่นเดียวกัน

มีรับสั่งถามข้าพเจ้าว่าราชทูตฝรั่งเศษกับอเมริกันจะเข้ามาเมื่อไรเมื่อเข้ามาแล้วจะกระทำให้เกิดความลำบากหรือไม่ หรือจะเปนที่เพียงพอใจในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ได้ทำกับเราแล้ว ข้าพเจ้ากราบทูลว่าคงจะเปนที่เพียงพอใจอย่างเช่นเดียวกัน แต่ข้าพเจ้ากราบทูลไม่ได้ว่ากำหนดที่เขาจะได้เข้ามาเมื่อไรแน่ มีรับสั่งว่ามีพระราชประสงค์จะทรงชักนำให้พระสนมเอกรู้จักคุ้นเคยกับพวกเรา แต่พระสนมผู้นี้ไม่ได้เปนเจ้า จึ่งออกรับแขกเมืองไม่ได้ เวลานี้ไม่มีพระมเหษีมาตั้งแต่สมเด็จพระนางสิ้นพระชนม์แล้ว ข้าพเจ้าได้ยินข่าวว่าพวกขุนนางจะตกลงกันเลือกตั้งพระมเหษีขึ้นนานแล้ว แต่พวกวังน่ากับ

พระกลาโหม ไม่ตกลงเห็นด้วยจึ่งยังไม่ได้ตั้งพระมเหษีพระองค์ใหม่ มีรับสั่งถามว่านาพิกนั้นส่งมาสองเรือนด้วยกันไม่ใช่หรือ ข้าพเจ้ากราบทูลว่าสำหรับถวายวังน่าเรือนหนึ่ง แล้วรับสั่งถามว่าวังน่าได้ทรงรับโต๊ะเขียนหนังสือเปนของถวายด้วยเหมือนกันหรือ ข้าพเจ้ากราบทูลว่าไม่ได้ถวาย ด้วยการที่เราเข้ามานั้น ยังมีความเขลาอยู่มาก ด้วยไม่ทราบว่าของหลวงมีอะไรบ้างแล้ว แต่ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะส่งของที่แปลกประหลาดจากประเทศอังกฤษเข้ามาถวายอีก มีรับสั่งว่าอยากได้เครื่องวิชาโหรและเครื่องคำณวนดูดาว และตัวอย่างเครื่องกลและกล้องส่องที่อย่างดีกับตัวอย่างเรือกลไฟ กับสมุดเครื่องหมายต่าง ๆ และตัวอย่างเครื่องอาวุธที่สำหรับใช้ในการสงคราม ข้าพเจ้ากราบทูลว่าจะต้องพระประสงค์สิ่งไร ก็ขอให้ทรงโปรดจดพระราชทานไปให้ข้าพเจ้าทราบ ข้าพเจ้าจะจัดหาส่งเข้ามาถวาย ในเร็ว ๆ นี้พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงบีบคั้นแก่พวกครูสอนสาสนาอเมริกันมาก จนถึงออกประกาศห้ามไม่ให้เข้ามาวุ่นวายเกี่ยวกับทางราชการ และซึ่งเปนเหตุเกิดเดือดร้อนกันขึ้น ก็เพราะเรื่องคนใช้ และตามความเข้าใจว่าพวกครูสอนสาสนาอเมริกัน จะไปไหนมาไหนได้เฉพาะแต่เปนครั้งเปนคราว ข้าพเจ้าได้กราบทูลอ้อนวอนขอให้เลิกประกาศเรื่องนี้เสียดีกว่า ด้วยพวกครูสอนสาสนได้ช่วยเหลือเปน ประโยชน์มากในการทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่สำเร็จได้ในคราวนี้

วันที่ ๑๘ เมษายน เช้าวันนี้หมอแบรดเลย์กับกรมหลวงวงษา ได้มาหาที่เราพัก หมอแบรดเลย์บอกว่าการที่หยุดเลิกประกาศห้ามได้ ด้วยความช่วยเหลือของข้าพเจ้านั้น พวกครูสอนสาสนามี

ความขอบคุณมาก

หนังสือสัญญาได้ลงชื่อกันวันนี้ เราได้ไปที่บ้านสมเด็จเวลาห้าโมงเช้า กว่าจะได้ตรวจแก้และลงชื่อประทับตรากันแล้วกว่าสี่ชั่วโมง ได้รับความเลี้ยงดูตามเคย การที่กระทำนี้กว่าจะแล้วเสร็จได้เปนที่น่าเบื่อมาก ดวงตราใหญ่นั้น กว่าจะเชิญออกมาประทับได้ ต้องทำพิธีกันหลายอย่าง โดยที่เชิญบันจุมาในหีบหุ้มผ้าปักทอง แต่พอลงชื่อกันเสร็จก็ชักธงเครื่องหมายขึ้นบนเสาธงสมเด็จ ให้เรือกลไฟแร็ตเตลอร์ทราบ เรือแร็ตเตลอร์ยิงปืนสลุตยี่สิบเอ็จนัด ป้อมก็ยิงปืนสลุตตอบเท่ากันแล้วเรือกลไฟแร็ตเตลอร์ก็ถอนสมอแล่นลงไปยังปากน้ำ เรือกลไฟแร็ตเตลอร์ได้แต่งประดับประดาด้วยธงอังกฤษกับธงไทยตลอดทั่วทั้งลำ วันนี้เปนวันที่ข้าพเจ้ามีความยินดีมาก และหวังว่าการที่ได้กระทำสำเร็จนั้น คงจะได้เปนการวัฒน์ถาวรยืนยาวเปนประโยชน์ในเวลาข้างน่ามาก เวลาค่ำไปเฝ้าวังน่าในที่ข้างใน วังน่าเปนคนมีปัญญาความคิดฉลาดและเงียบขลึม และอ่อนโยนดี จากปัญญาความคิดที่ฉลาดจึงไม่ค่อยจะทรงเกี่ยวข้องกับทางราชการ ตั้งแต่ท่าน้ำที่เราเดินขึ้นไปจนถึงพระราชวัง ได้ปูเสื่อลาดตลอดทาง ห้องที่ประทับเหมาะดีและตกแต่งเข้าทีดี เว้นแต่ที่ชักพัดแขวนสูงเกินไปจนติดเพดานสูงเท่านั้น ถ้าไม่ฉนั้นแล้วการที่ใช้เครื่องตกแต่งเกือบ จะทำให้เชื่อว่าเข้าไปอยู่ในบ้านผู้ดีฝรั่ง ทรงรับสั่งสนทนาด้วยภาษาอังกฤษได้ดีเปนที่ไพเราะพอฟังได้ ซึ่งเห็นได้ว่าเปนผู้ที่ได้เล่าเรียนเพาะปลูกความรู้ด้วยอย่างดี และทั้งมีห้องสมุดหนังสืออังกฤษที่เลือกคัดด้วยอย่างดีและมาก กับมีเครื่องมือต่าง ๆ สำหรับใช้ทำเครื่องจักรกล เท่ากับพิพิธภัณฑ์อันหนึ่ง กับตัวอย่างวิชา

ช่างหลายอย่างที่ได้เจริญดีขึ้นในไสมัยปัจจุบัน โดยมีตัวอย่างเรือไฟขนาดย่อมและตัวอย่างเครื่องอาวุธต่างๆ ได้มีพิณพาทเล่นตลอดเวลาในคืนวันนั้น ข้าพเจ้าชอบเครื่องดีดตีอย่างหนึ่งที่ทำด้วยผิวไม้ ใช้ตีบนผิวไม้พังเพราะดีเรียงกันเปนแผ่นต่อกันยาวประมาณสักเจ็ดฟิตส์ ได้ทรงลองเล่นให้ดูด้วยพระองค์เอง แล้วประทานให้ข้าพเจ้ารู้จักลูกเธอตัวโปรดที่เรียกว่า (เบี้ย Pia) ได้เฝ้าอยู่ด้วย และว่ามีลูกเธออยู่ในราวยี่สิบคน องค์ใหญ่ชื่อหม่อมยอชเปนผู้ดีหนุ่มที่ฉลาดอายุได้สิบแปดปี เราได้เห็นจอมมารดาเบี้ยมาแอบยืนดูอยู่ที่ประตู เบี้ยแต่งตัวด้วยเครื่องทองและเพ็ชร์มาก แต่เมื่อเข้ามาใกล้กระทำให้เสื้อผ้าเราเปื้อนเหลืองด้วยขมิ้นวังน่ามีรับสั่งว่า–เรือกำปั่นสร้างทำขึ้นได้ในประเทศสยามอยู่ในราคาตันละสิบปอนส์อังกฤษ เวลานี้กำลังต่อกำปั่นใบ น้ำหนักเจ็ดร้อยตันส์สำหรับทำการค้าขายกับเมืองจีน เมื่อปีกลายนี้มีกำไรงามดีเพราะพวกเรือสำเภาแล่นไปมาไม่ค่อยจะได้ ด้วยถูกพวกโจรสลัดคอยตีปล้น วังน่ามีพระราชประสงค์จะส่งของไปถวายพระนางราชินีอังกฤษ แต่หยากจะทรงทราบเสียก่อนว่าพระเจ้าแผ่นดินจะส่งอะไรไปถวาย ข้าพเจ้ากราบทูลว่าของที่จะส่งออกไปถวายนั้นไม่ต้องเปนของที่มีราคาให้มากนัก เปนแต่ของเครื่องระลึกออกไปจากประเทศสยาม แต่เพียงสักเล็กน้อยก็พอที่พระนางราชินีจะทรงโปรดรับรองยิ่งกว่าของที่มีค่า

วันที่ ๑๙ เมษายน เวลาสี่ทุ่ม เรือหลวงได้มารับพวกเราให้เข้าไปในพระราชวังดูลคร โรงใหญ่ ที่น่าโรงลครได้ปลูกเปนปรำตั้งเก้าอี้และโต๊ะสำหรับรับพวกเรา และอีกทางข้างหนึ่งตั้งที่ประทับสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ๆ เสด็จมาโดยแต่งพระองค์ตามธรรมดา มีมหาดเล็ก

ตามเสด็จมาด้วยสักโหลหนึ่ง เมื่อเสด็จประทับที่แล้วพวกมหาดเล็กเหล่านั้น ก็หมอบราบเฝ้าอยู่กับพื้นใกล้กับที่ประทับ ที่รอบโรงลครนั้นมีพวกทหารถือเครื่องอาวุธครบมือยืนเรียงรายอยู่มาก พวกขุนนางมาเฝ้าดูลครอยู่ด้วยหลายร้อยคน และตามรอบโรงลครนั้นแน่นเต็มไปด้วยราษฎรมาดูลครนับตั้งพันคน นุ่งผ้าขึ้นมาครึ่งตัวแต่เพียงบั้นเอวข้างบนตัวเปลือยแทบจะทั้งนั้น ตัวลครเปนเด็กผู้หญิงโดยมาก แต่มีผู้ใหญ่เข้าประสมโรงเล่นด้วยบ้าง, เปนตัวลิง, ตัวฤๅษี, และพวกทหารรบและมีต้นบทสามคนไม่ใช่แต่แก่เปล่า ทั้งไม่สวยและดุด้วย ได้เห็นตีและพูดดุพวกตัวลครหลายหน คนหนึ่งมีสมุดดำเขียนบทลครด้วยตัวขาวตั้งอยู่ข้างหน้า อ่านบอกบทให้คนร้องตาม เรื่องนั้นแต่พอลงโรง ก็มีลิงตัวใหญ่ออกมาจากป่า เข้ามาหานางหลายคน นางคนหนึ่งสู้ไม่ได้ แต่นางอื่นๆ ได้หนีรอดไปได้ ลิงตัวใหญ่จึงพานางนั้นหนีไปได้ ฤๅษีที่อยู่วัดกลางป่าได้ช่วยนางให้รอดพ้นกลับมาได้จากลิงใหญ่ เมื่อสิ้นเรื่องนี้แล้ว ก็เล่นเรื่องประวัติพระเจ้าแผ่นดิน ดังที่เคยเปนอยู่ในวังทุกวัน แต่งตัวอย่างสวยงาม ตัวลครที่เปนตัวพระเจ้าแผ่นดินกับพระมเหษีนั้น ได้สรวมเล็บยาวหลายนิ้วทำด้วยทองคำ ซึ่งเล็บยาวนั้นเปนเครื่องหมายว่าเปนผู้มีตระกูลอันสูงศักดิ์ แล้วฝ่ายหลังได้ยกทัพมีการรบกัน และให้รางวัลแก่ผู้ที่ชนะศึก โดยยกพระราชโอรสขึ้นเปนกระษัตริย์เพราะด้วยความกล้าหาร แล้วก็ทำบุญบูชาพระพุทธรูปและนางข้างในลงอาบน้ำ แห่พระเจ้าแผ่นดินกับพระมเหษีนางสนมตัวโปรดขึ้นขี่ม้าจริงๆ และม้าที่พวกลครขี่นั้น พระเจ้าแผ่นดินได้ประทานให้ข้าพเจ้าสองตัวส่งไปที่เมืองฮ่องกงกับลูกช้างด้วยสองตัว

ในระหว่างที่ลครเล่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้หาข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าสองครั้ง มีรับสั่งถึงเรื่องของที่จะส่งไปถวายพระนางราชินีอังกฤษ และการที่จะมอบส่งลายพระราชหัดถ์ไปถวาย ข้าพเจ้าจะรับไปจากพระองค์เองหรือจะให้แห่ไปส่งที่ปากน้ำให้ขุนนางแทนพระองค์ไปมอบให้กับข้าพเจ้า อันซึ่งจะได้เปนเกียรติยศสำรับบ้านเมือง ในระหว่างนี้มีรับสั่งให้เจ้าพนักงานไปนำเอากล้องส่องอย่างใหญ่ (เตลิโสคัป) มาถวายให้ทอดพระเนตร ซึ่งคุมเครื่องเข้าที่ด้วยมิสเตอร์บอนที่เปนนายช่างกลเรือแร็ตเตลอร์ มีรับสั่งชมว่าเปนของอย่างดี แล้วมีรับสั่งเล่าถึงเรื่องลครพระราชทานข้าพเจ้าว่า-เปนเรื่องส่วนหนึ่งในพงศาวดารแรกนคราย (ผู้แปลเข้าใจว่าเห็นจะเปนเรื่องอิเหนา) เราได้ดูลครอยู่หลายชั่วโมง จึงได้ทูลลากลับ เข้าใจว่าลครนี้ยังจะเล่นต่อไปอีกหลายวันและเล่นอยู่จนสามยามสี่ทุ่มทุกวันจึงเลิก

บ่ายวันนี้กรรมการทำหนังสือสัญญาสี่ท่าน ได้มารับประทานอาหารกับเรา สมเด็จใช้มีดช้อมช้อนอยู่ข้างจะตะขลุกตะขลักมาก จนชั้นช้อมปลายอยู่ทางข้างไหนก็จับใช้ไม่ถูก การที่เลี้ยงนี้ใช้เหล้าเปล่องน้อยอย่างที่สุดด้วยไม่ค่อยมีใครชอบดื่ม เราได้ดื่มให้พรหลายครั้ง และใช้การให้ร้องเปนภาษาอังกฤษ พระกลาโหมกับพระเจ้าน้องยาเธอ ได้กล่าวสุนทรพจน์เรื่องการทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ได้กล่าวโดยอย่างที่มีความคิดและปัญญาอันหลักแหลมมาก โดยกล่าวว่าขอให้พวกเราจำไว้ ว่าเปนความยากยิ่งอย่างไรที่เขาได้รับมาแล้ว จึงขอได้จัดการเปนพิเศษให้ในการที่จะส่งผู้ที่จะเปนกงสุลเข้ามานั้น ขอให้เปนคนที่มีความยุติธรรมและเปนคนที่มีความฉลาด

วันที่ ๒๖ เมษายน ได้ข้ามฟากไปเที่ยวดูโบสถ์วัดโพธิ์และได้วัดดูพระนอนองค์ใหญ่ ยาวได้ ๕๒ ก้าวเปนจำนวน ๑๕๕ ฟิตส์ ตามยาวพระบาทวัดได้ ๖ ก้าวเปน ๑๗ ฟิตส์ครึ่ง และได้เที่ยวเดินดูตามพระระเบียง แน่นเต็มไปด้วยพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ เปนจำนวนพระพุทธรูปถึงเก้าร้อยองค์ ถานสูงอยู่ในราวหนึ่งฟุต วัดตั้งแต่ถานถึงพระเศียรสูงอยู่ในราวเก้าฟิตส์ ที่น่าพระพุทธรูปที่สูงมากองค์หนึ่ง ได้มีช้างหล่อหมอบอยู่ตรงน่าพระชูงวงขึ้นไหว้พระ

คืนวันนี้ไปรับประทานอาหารกับกรมหลวงวงษา อาหารทำอะหร่อยดีมาก แต่ซุบอยู่ข้างจะถึงเครื่องเทศ รังนก หูฉลาม ปลิงทะเล ดีนัก มีทั้งหมูหันและเนื้อนกกับผลไม้อย่างอะหร่อย ของที่ประหลาด ก็คือผลทุเรียนกับน้ำมะพร้าวอ่อน ในเวลารับประทานได้มีพิณพาทย์ไทยและร้องส่งขับเสภา กับเข้าไทยใส่จานเล็กตั้งร้อยอย่าง แต่ไม่มีผู้ใดแตะต้อง รุ่งขึ้นได้ส่งกับเข้าไทยเหล่านั้น มาให้ข้าพเจ้าที่บ้านพักอีก เมื่อรับประทานอาหารแล้ว กรมหลวงวงษาได้พาให้ไปเที่ยวดูตามห้องต่าง ๆ ห้องหนึ่งแต่งประดับด้วยเครื่องอาวุธต่าง ๆ ที่ได้เก็บรวบรวมไว้มาก และพวกเราทุกคนที่ไป มีรับสั่งให้เลือกเอาดาบไปไว้เปนที่ระลึกคนละเล่ม แล้วทรงพาเราไปดูห้องบรรทม มีดาบวางอยู่หลายเล่ม แล้วมีรับสั่งให้หาพวกลาวมาแอ่วลาวเป่าแคนให้พวกเราดู แคนนั้นทำด้วยไม้ไผ่ขนาดต่าง ๆ เจาะรูอย่างขลุ่ยแต่ที่ปากเป่านั้นทำเหมือนกับเครื่อง "ฟลาคิโอเล็ต" เสียงเครื่องดนตรีนั้น เปนเสียงหวานและเกลี้ยงดูเหมือนจะหัดเป่าได้ง่าย การเต้นรำของพวกลาวนั้นก้าวจังหวะช้า ๆ สาวลาวทุกคนถือเทียนรำไปมาดูงามดี ได้มีรับสั่ง

ถาม (โดยที่ทรงโปรดเปนการพิเศษ) ว่า–จะอนุญาตให้พวกเราได้เห็นหม่อมสาวตัวโปรด จึงมีรับสั่งให้ไปตามตัวมา แต่พอมาถึงก็คลานเข้ามาโดยเห็นชัดได้ว่ามีความตกใจประหม่ามาก ผู้หญิงลาวไม่เหมือนกันกับผู้หญิงไทย ด้วยมีมวยผมสวยและจัดงามนักสรวมพวงมาไลยดอกไม้หอม เครื่องแต่งตัวนั้นง่ายแต่งามดี มีผ้าห่มแพรผืนหนึ่งห่มปล่อยลงมาทางบ่าข้างหนึ่งพันบั้นเอว แล้วนุ่งผ้าถุงมีปักที่ขอบถุงข้างล่างแต่ท้าวเปล่า พวกครูสอนสาสนาอเมริกันได้ไปรับประทานอาหารด้วยกันกับเราสองคน ทั้งกับตันน็อกซ์ด้วย แต่ต้องรีบกลับไปด้วยพระเจ้าแผ่นดินกับวังน่ามีรับสั่งให้หา พวกเด็กมีความยินดีและสนุกมากที่พวกเราเล่นด้วย เด็กตัวโปรดคนหนึ่งเรียกชื่อว่า "เสือ" ได้เอาดาบให้กับพวกเราคนหนึ่งที่เขาขออยากจะได้ ดาบเล่มหนึ่งที่ประทานให้กับตันน็อกซ์นั้น มีรับสั่งว่าได้เอามาด้วยพระองค์เอง ที่ได้เคยต่อสู้รบกับคนพม่าที่สูงใหญ่ดุร้ายมากสักทั้งตัว ที่มือถือนั้นยาวเกือบเท่ากับตัวดาบ พวกเราได้เฝ้าอยู่จนเวลาแปดทุ่มครึ่ง ได้มีรับสั่งหลายหนว่า– ทรงหวังพระไทยว่าคงจะไม่ได้รับความเดือดร้อน โดยที่มีน้ำพระไทยโดยตรงในการที่ทรงช่วยเหลือให้พวกเราได้สำเร็จความมุ่งหมาย เจ้าองค์นี้ได้เคยเสด็จไปในเขตร์แขวงเมืองพม่าในการทำสงคราม คราวก่อนเรือแร็ตเตลอร์ได้ออกไปตลอดรอดพ้นจากสันดอนแล้ว วันที่ ๒๑ เมษายนเวลาบ่ายสี่โมงได้ไปเฝ้าวังน่า ได้ไปดูที่สนามใหญ่ที่อยู่ฝ่ายในวังดูการเล่นกีฬาต่าง ๆ มีคนขี่ม้ากว่ายี่สิบคนเล่นตีคลีบนหลังม้า มีธงสามคันปักอยู่ข้างละแถว ห่างกันอยู่ในราวระยะหนทาง ๑๕๐ เสหตา เอาลูกคลีวางไว้กลางตีด้วยไม้ขอให้มาตกลงในหลุมข้างฝ่ายหนึ่งที่ปักธงไว้ คน

ที่ขี่ม้านั้นใช้วงห้อโดยมาก แต่พวกที่ขี่วงเหยาะ ๆ มักจะเล่นสำเร็จได้ไชยชนะ โดยที่ต้อนไล่เลี้ยงลูกคลีเข้าไปได้ง่ายกว่าพวกที่ขี่ม้าวิ่งห้อใหญ่ คนที่เล่นนั้นข้างละสิบคน แล้วก็เล่นอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเล่นรบช้าง โดยเอาช้างมาสองเชือก ค่อย ๆ ขี่เดินตรงเข้าไปหากัน แล้วก็ใช้ช้างชนประสานงากัน ใช้ระนดันกันจนตัวหนึ่งแพ้สู้แรงชนกันไม่ได้ แล้วเอาเนื้อสมันตัวเปล่ามาปล่อยหลายตัวที่กลางสนาม แล้วปล่อยให้สุนักข์วิ่งไล่กัด ช้างตัวหนึ่งดูถ้าทางเห็นจะโกรธร้องร้องคำรนร้องด้วยเสียงดังมาก

วังน่ามักจะทรงหลีกไม่ค่อยจะรับสั่งถึงเรื่องทางราชการแผ่นดิน วังน่ามีลูกเธอด้วยเจ้าจอมคนเดียวถึงเจ็ดองค์ ซึ่งเจ้าจอมคนนั้นเปนตัวโปรด และได้มาคลานคอยแอบดูอยู่ที่ช่างประตู ในเวลาที่ข้าพเจ้าอุ้มหยอกเล่นอยู่กับลูกเธอพระองค์หญิงเล็กที่เรียกว่าเบีย ซึ่งชอบข้าพเจ้า และได้เอาพวงมาลัยดอกไม้หอมมาสรวมมือให้ข้าพเจ้า วันนี้เบียได้ทรงเครื่องอย่างฝรั่ง แต่ดูเหมือนว่าจะเดือดร้อนด้วยแต่งเครื่องทองกีดเกะกะมากนัก เจ้าหยอดเปนลูกเธอพระองค์ใหญ่เปนคนหนุ่มอย่างน่ารักและมีนไสยอ่อนโยนดี

วังน่าได้มีรับสั่งถามข้าพเจ้า ถึงการที่พระเจ้าแผ่นดินจะส่งพระราชสาส์นไปถวายพระนางราชินีอังกฤษด้วยอย่างไร ข้าพเจ้ากราบทูลว่า–เห็นจะมีขบวนแห่หลวงไปส่งพระราชสาส์น จึงมีรับสั่งว่าจะส่งของพระองค์ไปด้วยกัน วังน่าได้พระราชทานแคนให้แก่ข้าพเจ้า เสียงหวานเพราะดี มีรับสั่งว่าแคนอันนี้เจ้าลาวได้ถวายแก่พระองค์ และทั้งพระราชทานดาบลาวกับตัวอย่างเงินต่าง ๆ กับของอื่นอีกหลายอย่าง

กับ เอาลาย พระหัดถ์ ที่จะมีไปถวายพระนางราชินี มาอ่านให้ข้าพเจ้าฟัง ข้าพเจ้ากราบทูลว่าควรจะสอดสำเนาภาษาไทยติดไปด้วย แล้วทรงรินน้ำชาประทานข้าพเจ้าด้วยพระหัดถ์ พระองค์เปนผู้มีอัทธยาศรัยอย่างที่เปนผู้ดีมีตระกูลแท้ทีเดียว

วันนี้พระเจ้าแผ่นดินมีรับสั่งให้มาบอกว่าได้มีพระราชโองการให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรทรงเลี้ยงพวกเราในเวลาค่ำในวันนี้ ขอให้พวกเราไปให้ได้ ได้กราบทูลตอบไปว่ายังติดเฝ้าวังน่าอยู่ จึงมีรับสั่งว่าถ้าเช่นนั้นให้เลื่อนไปทุ่มหนึ่ง แต่กว่าที่พวกเราจะได้ไปถึงที่วังกรมหมื่นมเหศวร ได้จนเวลาสองทุ่มครึ่ง ที่เลี้ยงนั้นได้ยกทำเปนทำเนียบขึ้นใหม่สำหรับเฉภาะรับเลี้ยงพวกเราเหมือนอย่างที่ปากน้ำ แต่ว่าตามไฟสว่างไสวและจัดแจงตกแต่งงามดีกว่ากัน เมื่อเราไปถึงได้พบกรมหมื่นมเหศวรประทับอยู่ที่กลางห้อง ได้เสด็จออกมารับเมื่อเข้าไปถึง รับสั่งว่าเปนทำเนียมของพระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีการเลี้ยงในเวลาที่ได้กระทำการใหญ่สำคัญสำเร็จตลอดแล้ว เพราะฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงพระกรุณาโปรดกล้า ๆ ให้พระองค์ทรงจัดการรับรองเลี้ยงดูพวกเราในการที่ได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ที่ได้ตกลงข้อต่อกันเสร็จแล้ว มีรับสั่งถามตามเคยถึงพระอาการพระนางราชินีอังกฤษ และรับสั่งถามถึงพระชนม์พรรษาและมีลูกเธอกี่องค์เปนต้น และทรงถามถึงเรื่องการเมืองจีน และทรงขอให้ข้าพเจ้าช่วยปกครองเรือกำปั่นไทยที่จะไปค้าขาย โต๊ะที่เลี้ยงอาหารนั้น ตั้งแน่นเบียดเต็มกันไปหมดด้วยจานชามกับเข้า ทรงประทับเสวยข้างต้นแล้ว พวกเรากินรับประทานกันต่อมา อาหารที่เลี้ยงนั้นเปนกับเข้าเจ๊กหลายอย่าง

ข้าพเจ้าลืมกล่าวว่าที่บ้านสมเด็จ ซึ่งเปนที่ตึงชื่อทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกันนั้น ได้สลักอักษรอังกฤษตัวใหญ่ไว้ที่หินน่าประตูมีความว่า "ความสงบไมตรีจงมีในประตูของท่าน (Peace be in thy Gates) วันที่ ๒๒ เมษายน วันนี้เปนวันที่เราไปเยี่ยมลาพวกกรรมการที่ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี พระกลาโหมได้ขอให้ข้าพเจ้าพาผู้หนึ่งจากประเทศสยามไปยังประเทศยี่ปุ่น ถ้าข้าพเจ้าไปแล้วขอให้ข้าพเจ้าหาดาบยี่ปุ่นมาฝากให้สองเล่ม ข้าพเจ้ารับว่าถ้าหาได้ข้าพเจ้าจะจัดหาส่งมาให้ แต่ได้ข่าวว่าคนยี่ปุ่นไม่ค่อยจะเต็มใจที่จะปราศจากของที่มีอยู่แล้วให้กับใคร แล้วเราได้พูดกันมากถึงเรื่องประเทศอินเดียประเทศรัสเซียและประเทศอื่น ๆ วันนี้มีของส่งมาให้มาก จากวังน่าสมเด็จองค์ใหญ่ สมเด็จองค์น้อย กรมหลวง พระกลาโหม พระคลังสมเด็จองค์ใหญ่ สั่งให้จัดหาเครื่องเลียงอาหารเช้าทำด้วยเงินทั้งถ้วยด้วยพร้อม สำหรับให้พอเลียงได้สิบสองคน พระกลาโหมส่งหนังสือเรื่องวิชาปืนต่าง ๆ สำหรับกองทัพบก กองทัพเรือให้มีรูปภาพด้วยพระเจ้าแผ่นดินทรงส่งฉลองพระเนตร์ สำหรับทรง พระอักษรขนาดใหญ่กรมหลวงทรงส่งกล้องส่องสำหรับใช้ในการทหาร มิสเตอร์ปาร์เก๊สได้เปนผู้ระวังจดรายชื่อส่งของที่ส่งเหล่านี้ พระราชสาส์นนั้นจะได้แล้วเสร็จในวันพรุ่งนี้เวลาสามโมงเช้า พระราชสาส์นที่เปนตัวอักษรไทย์จะได้จารึกบนแผ่นทองคำ และข้าพเจ้าจะได้เปนผู้รับมอบลูกกุญแจหีบบันจุพระราชสาส์น

เวลาเช้าห้าโมงครึ่ง ข้าพเจ้าไปฟังเทศน์ที่วัดพวกครูสอนสาสนาและในการเทศน์นั้น ได้กล่าวถึงการขอบคุณข้าพเจ้าที่ได้ช่วยกราบทูล

พระเจ้าแผ่นดินให้ทรงเลิกประกาศห้าม ในการที่ไม่ให้พวกครูสอนสาสนาไปข้างไหน วันที่ ๒๔ เมษายนได้รับสั่งพระเจ้าแผ่นดินให้เข้าไปในการพิธีที่จะมอบส่งพระราชสาส์นไปถวายพระนางราชินีอังกฤษ เราได้ไปในเวลาเช้าสามโมงครึ่ง ได้มีเรือหลวงมารับแห่เราไปหลายลำ เมื่อไปขึ้นท่าพระราชวังแล้ว มีทหารยืนรับรายทางตลอดทั้งสองข้างทาง เราได้ขึ้นแคร่เข้าไปในพระราชวังตามเคย ทหารรายทางที่ยืนรับพวกเรานั้น แต่งตัวแปลกต่างกันและทั้งเครื่องอาวุธก็แปลกต่างกันด้วย ที่แต่งตัวเปน ลาว เขมร ไทย กะเหรี่ยง และแขกมลายู พวกที่แต่งตัวอย่างฝรั่งได้แต่งแปลกกันหลายอย่าง ที่สรวมหมวกเฮลเม็ตและโพกผ้าก็มี ทั้งมียืนช้างยืนม้าสำหรับศึก เมื่อเวลาเราไปถึงก็ได้ยินเสียงฆ้องกลอง และดุริเครื่องสายบันเลงรับพวกเรา เมื่อขึ้นไปถึงประตูชั้นบน พระเจ้าแผ่นดินประทับยืนอยู่ ทรงเครื่องต้นด้วยฉลองพระองค์ตวนสีน้ำเงินปักทองและคาดรัดปคด ทรงฉลองพระบาทสลิบเปอร์ บันไดที่จะขึ้นพระที่นั่งนั้น ทำด้วยหินอ่อน ทรงกวักพระหัดถ์เรียกให้ข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าแต่คนเดียว แล้วทรงจับมือข้าพเจ้าถืออยู่นานและทรงรับสั่งอธิบายถึงของต่าง ๆ ที่จะส่งไปเปนของถวายพระนางราชินีประเทศอังกฤษ ซึ่งมีขุนนางสี่คนยกคลานเอามาตั้งถวายแล้วก้มหน้านิ่งมิได้เงยหน้าเลย มีรับสั่งว่าหีบบันจุพระราชสาส์นซึ่งจารึกเปนอักษรไทย์บนแผ่นทองคำที่เปนอักษรอังกฤษ นั้นเปนลายพระราชหัดถ์ของพระองค์และทั้งทรงแต่งเองด้วย ทรงหวังพระไทย์ว่า–พระนางราชินีอังกฤษจะได้ทรงตอบรับ ได้มีรับสั่งหลายครั้งว่า–บัดนี้เราได้มีพระราชสาส์นถึงพระนางราชินีแล้ว ก็เปนธรรมดาอยู่เองที่พระนาง

ราชินีจะได้มีพระราชสาส์นตอบมาถึงเราบ้าง ข้าพเจ้ากราบทูลว่า-ไม่ต้องสงไสยเลยคงจะต้องเปนอย่างนั้น และเปนอันแน่ที่พระนางราชินีจะได้ทรงโปรดในการที่ได้ทรงมีพระไทยกรุณา และอัทยาศรัยสุภาพ แล้วมีรับสั่งให้หามิสเตอร์ปาร์เกสให้เข้าไปเฝ้า ทรงมอบลูกกุญแจหีบพระราชสาส์นให้ และมีรับสั่งว่า-ต้องพระราชประสงค์เปนที่สุด ที่จะได้ค้นฉบับหนังสือพิมพ์ซึ่งลงข่าวกล่าวถึงการรับพระราชสาส์น ตามความที่เปนจริง

แล้วทรงขอให้ข้าพเจ้ารับพระราชทานของต่าง ๆ ที่ทำด้วยฝีมือไทยคือกลองและไม้เท้าทำด้วยไม้ไผ่ และรับสั่งว่าขอให้ข้าพเจ้าเอาไว้เปนที่ระฦก กับทรงฝากตัวอย่างเครื่องประดับที่ทำด้วยเงินและทอง ไปพระราชทานเลดีโบวริงภรรยาข้าพเจ้าด้วย แล้วทรงขอให้ข้าพเจ้ามอบหีบ พระราชสาส์นให้แก่ มิสเตอร์ ปาร์เกส ต่อหน้า พระที่นั่ง ในทันใดนั้นเครื่องดนตรีก็ประโคมขึ้นพร้อมกัน แล้วก็มีผู้หนึ่งเข้ามารับหีบที่บันจุพระราชสาส์น เชิญไปขึ้นเสลี่ยงหามไปด้วยคนแปดคน และมีคนเชิญกันพระกลด มีพวกขุนนางแห่ห้อมตามไปด้วยเปนอันมาก นำไปถึงเรือหลวงที่จัดเตรียมคอยรับอยู่ที่ท่าน้ำน่าพระราชวัง เรือบันทุกพระราชสาส์น วังน่าได้มาจอดรอคอยอยู่ที่แม่น้ำแล้วเหมือนกัน

เราได้กราบทูลลาพระเจ้าแผ่นดิน แล้วลงเรือล่องตามเรือที่บันทุกพระราชสาส์นลงไปด้วย เวลาเช้า ๕ โมงครึ่งได้ออกขบวนแห่พระราชสาส์นล่องลงไปยังปากน้ำ มีเรือหลวงหลายลำมีพลพายนับด้วยร้อยคน เมื่อพระราชสาส์นผ่านมาถึงป้อม ป้อมได้ยิงปืนสลุตยี่สิบเอ็ดนัด เมื่อเราขึ้นไปรับประทานอาหารที่บนตำเนียบเมืองปากน้ำแล้ว

พวกขุนนางไทยได้มาส่งเราหลายคน เราได้ลงเรือกำปั่นหลวงชื่อเรือไลวลีย์ พาพวกเราออกไปส่งที่เรือแร็ตเตลอร์ ซึ่งออกไปจอดทอดคอยพวกเราอยู่ที่ในอ่าวทเลนอกสันดอน

วันที่ ๒๕ เมษายน เราได้มาถึงเรือแร็ตเตลอร์เวลาย่ำรุ่งครึ่ง แต่เราจะต้องรอช้าไปอีกวันหนึ่งด้วยเหตุที่ถ่านหินที่ลำเลียงเอาขนจากเรือแร็ตเตลอร์ เพื่อจะให้เรือเบาแล่นเข้าไปในแม่น้ำนั้น จะต้องลำเลียงถ่ายลำขนลงเรือกันใหม่

เวลาเช้าวันนี้ มีขุนนางผู้ใหญ่สองคนได้ลงมาในเรือแร็ตเตลอร์ มีเครื่องดนตรีแห่นำมาด้วย ได้นำเอาพระราชสาส์นมามอบให้แก่เราตามทำเนียม เราได้จัดให้แถวทหารคำนับรับพระราชสาส์นแล้วยิงปืนสลุต ๒๑ นัด ในเวลาที่ขุนนางผู้ใหญ่ได้มอบส่งพระราชสาส์นให้ถึงมือข้าพเจ้า ที่บนดาดฟ้าเรือแน่นเต็มไปด้วยของพระราชทาน คือสัตว์ที่เปนอาหารและผักต่าง ๆ มี หมู, เป็ด, ไก่, ไข่, ผลไม้, กล้วย, มะพร้าวกับมะม่วง, เมื่อราชทูตได้กล่าวคำเปนที่เพียงพอใจและมอบส่งพระราชสาส์นให้เราเสร็จแล้ว ก็ลากลับไป เปนอันหมดเรื่องมหัศจรรย์ที่เปนการสนุก ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องบรรยายแห่งความตื่นเต้นใจ และเหมือนดังข้าพเจ้าหวังใจและเชื่อว่าต่อไป จะได้เปนการสำคัญเปนอย่างยิ่งในประโยชน์แลกเปลี่ยนการค้าขายและความสำพันธ์ต่าง ๆ กับประเทศสยาม มาจนถึงเวลานี้ถ่านยังลำเลียงไม่หมดอีกร้อยกระสอบ แต่กัปตันกำหนดว่าจะออกเรือในเวลาเช้ามืด

พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงสั่งให้ส่งเก้าอี้สำหรับทรงพระอักษรไปถวายจากประเทศอังกฤษสองเก้าอี้ และต้องพระราชประสงค์ลูกระเบิด

อย่างลูกกลมเปนกรวดที่สำหรับใช้ในเรือรบอย่างละสามลูก แต่ข้าพเจ้าเสียใจที่จะกล่าวว่า ข้าพเจ้าสามารถขอได้จากอำนาจราชการกระทรวงทหารเรือ แต่เพียงสิ่งละลูกส่งเข้าไปถวาย

พวกครูสอนสาสนาได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า พระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงผนวชศึกษาอยู่ที่วัด ได้ทรงเลี้ยงคนหนุ่มไว้หลายคน ทรงสั่งสอนให้เรียนวิชาฝรั่งต่าง ๆ และอุดหนุนให้เล่าเรียนวิชาความรู้ดังที่ดำเนินขึ้นตามใสมัย โดยที่พระราชทานกระแสพระราชดำริห์เปรียบเปนเรื่องนิทานว่า เหมือนอย่างมีคนสองคนมาจากป่าได้แบกเอาของหยาบที่เกิดขึ้นจากป่า เหมือนดังเชือกปอเปนต้น ครั้นมาพบที่ซึ่งมีของอันมีราคามากกว่าดังเช่นสำลี คนที่โง่ก็คงจะแบกกระสอบปอเดินเรื่อต่อไป แต่คนที่ฉลาดแล้วก็คงจะคิดเอาปอนั้นออกแลกกับของที่มีราคามากกว่า ถ้ายิ่งไปต่อไปคนโง่ก็คงแบกปอตลอดทางไป แต่คนที่ฉลาดยิ่งไปต่อไปก็คงจะเอาของที่มีอยู่ออกแลกกับของที่มีราคายิ่งขึ้นร่ำไป เมื่อในที่สุดหนทางเข้าแล้วคนโง่ก็คงจะมีแต่ของหนักที่ไม่มีราคา คนฉลาดก็คงจะไม่ต้องแบกของหนักและได้ของที่มีราคามากกว่าและมีกำไรยิ่งกว่ากัน

พวกครูสอนสาสนาได้เล่าอีกอย่างหนึ่งว่า พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงตั้งพระไทย จะดัดแปลงแก้ไขวิธีพระพุทธสาสนาขึ้นใหม่ให้เจริญดียิ่งขึ้น ให้เปนการบริสุทธพ้นจากมิจฉาทิฐิที่เปนการเสื่อมเสียไปแล้วด้วยพวกพระได้สั่งสอนให้หลงเชื่อผิดไปนั้น ซึ่งควรนับถือว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดเปนขึ้นทั้งหมด ต้องมีผู้สร้างขึ้นทั้งนั้น ได้เคยมีรับสั่งกับครูสอนสาสนาครั้งหนึ่งถึงการสร้างโลกย์ ว่าอย่างไรโลกย์ถึงจะเกิดขึ้นได้โดยที่ไม่มีผู้สร้าง ที่พวกครูสอนสาสนาเรียกว่าพระเจ้าแต่ชื่อที่เรียกนั้น

ชาติอื่น ๆ คงจะเรียกแปลกต่างกันไป แต่ความจริงในความเข้าใจก็คงตรงกันทั้งนั้น ๆ

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒

เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ตอนกล่าวถึงทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๔

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจรัญสนิทวงศ์ (ม.ล. จรัญ สนิทวงศ์) กำหนดวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๒ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส เจ้าภาพมาแจ้งความแก่เจ้าหน้าที่แผนกค้นคว้า กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรว่า ประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยตัดตอนพิมพ์เฉพาะตอนที่กล่าวถึงทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๔ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๒ เรื่องทูตฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ได้รวบรวมพิมพ์เป็นครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาสรรพกิจปรีชา (ชื่น โชติกเสถียร) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ โดยได้รวบรวมขึ้นจากบรรดาเอกสารต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากมีในหมายรับสั่งประจำรัชกาล เขียนด้วยเส้นดินสอขาวในสมุดไทย นำมาประมวลเป็นเรื่องราวไว้เป็นหลักฐาน ซึ่งนับว่าหนังสือเรื่องนี้เป็นเอกสารที่สำคัญเรื่องหนึ่งในด้านประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ ย่อมจะอำนวยความรู้และความสะดวกแก่นักศึกษา นักค้นคว้า และผู้สนใจในเรื่องนี้เป็นอันมาก

กรมศิลปากรขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่หลวงจรัญสนิทวงศ์ ขอกุศลทั้งปวงตลอดจนศรัทธาที่ได้ให้พิมพ์หนังสือ อันมีค่านี้แจกจ่าย เป็นวิทยาทาน ขอจงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ หลวงจรัญสนิทวงศ์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้ประสบอิฐคุณมนุญผล ในสัมปรายภพตามฐานะทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร
๑๒ มีนาคม ๒๕๐๒

ทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ ๔

เมื่อ *ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลที่ ๔ สมเด็จ-พระราชินีวิกตอเรีย พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ทรงแต่งให้เซอร์ยอนเบาริง เป็นอัครราชทูตเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจะขอทำหนังสือสัญญา ให้ประเทศอังกฤษกับประเทศสยาม มีทางพระราชไมตรีตามประเพณีประเทศที่เป็นอิสระเสมอกันสืบไป

ที่จริงอังกฤษกับไทย ได้เริ่มมีไมตรีกันตั้งแต่สมเด็จพระเอกาทศรฐครองกรุงศรีอยุธยา เป็นเวลาแรกที่อังกฤษจะมาค้าขายถึงเมืองไทยในรัชกาลนั้น แต่นั้นมาพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษกับพระเจ้าแผ่นดินสยามก็มีพระราชสาส์นและส่งราชบรรณาการไปมาถึงกันเนืองๆ แต่ไม่ปรากฏว่าได้เคยแต่งราชทูตแต่ราชสำนักฝ่ายใดไปถึงอีกฝ่ายหนึ่งเหมือนอย่างฝรั่งเศส พระราชสาส์นและศุภอักษรเสนาบดีที่อังกฤษกับไทยมีถึงกัน เป็นแต่ให้พวกพ่อค้าเป็นผู้เชิญไปมาจนสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร เป็นราชธานี ในรัชกาลที่ ๓ ทางประเทศยุโรปกำลังเกิดสงครามนะโปเลียน ฝรั่งต่างชาติต้องกังวลด้วยการสงครามนั้นอยู่ช้านาน จน พ.ศ. ๒๓๕๓ พวกสัมพันธมิตรจึงมีชัยชนะฝรั่งเศส แต่นั้นอังกฤษก็มีอำนาจมากขึ้นทางประเทศ

---

* พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๘

ตะวันออก แต่อำนาจนั้นยังอยู่ในบริษัทอังกฤษซึ่งปกครองประเทศอินเดีย รัฐบาลอังกฤษเองยังหาใคร่จะได้มาเกี่ยวข้องทางประเทศตะวันออกนี้ไม่ เพราะฉะนั้น หมอครอเฟิดที่เป็นทูตอังกฤษเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ ก็ดี เฮนรีเบอร์นีทูตอังกฤษ ที่เข้ามาทำหนังสือสัญญาฉบับแรก ที่ไทยทำกับอังกฤษในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ก็ดี เป็นแต่ทูตของผู้สำเร็จราชการอินเดีย หาได้เป็นราชทูตมาแต่ราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษไม่ รัฐบาลอังกฤษพึ่งจับบัญชาการทางประเทศตะวันออกเองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ ตรงในรัชกาลที่ ๓ เริ่มได้เกิดอริวิวาทกับประเทศจีนจนเลยถึงรบพุ่งกัน อังกฤษมีชัยชนะจีนต้องยอมทำหนังสือสัญญาค้าขายกับอังกฤษ และต้องยกเกาะฮ่องกงให้แก่ประเทศอังกฤษ เมื่ออังกฤษมีอาณาเขตเป็นที่มั่นทางเมืองจีนแล้ว รัฐบาลอังกฤษจึงคิดขยายการค้าของอังกฤษให้กว้างขวางออกไปตามประเทศที่ใกล้เคียง เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๙๓ ลอร์ดปาลเมอสะตันเสนาบดีว่าการต่างประเทศอังกฤษ ให้เซอร์เซมสบรุกถือหนังสือ เข้ามาถึง เสนาบดีในกรุงเทพฯ จะขอแก้ไข หนังสือสัญญาซึ่งเฮนรีเบอร์นีได้มาทำไว้ ให้เป็นประโยชน์แก่พ่อค้าอังกฤษยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่หาสำเร็จดังประสงค์ไม่ ด้วยเมื่อเซอร์เซมสบรุกเข้ามาเป็นเวลาจวนจะสิ้นรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวประชวรอยู่แล้ว ฝ่ายไทยไม่ยอมแก้ไขสัญญาให้ตามประสงค์ของรัฐบาลอังกฤษ เซอร์เซมสบรุกก็ต้องกลับไป ความมาปรากฏภายหลังว่า เมื่อเซอร์เซมสบรุกบอกรายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษ ๆ มีคำสั่งมาว่า ให้กลับมาเมืองไทยอีก และคราวนี้ให้เอาเรือรบในกอง

ทัพของอังกฤษที่เมืองจีนมาด้วย ถ้าไทยไม่ยอมแก้หนังสือสัญญา ก็ให้ใช้อำนาจเหมือนที่ได้ทำที่เมืองจีน ให้ไทยยอมทำหนังสือสัญญาตามอังกฤษต้องการให้จงได้ แต่เมื่อคำสั่งนั้นออกมาถึงประจวบเวลาทางเมืองไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่

อังกฤษแต่งทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘

อังกฤษทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษาทราบภาษาอังกฤษ และมีราชหฤทัยนิยมต่อการที่จะสมาคมกับฝรั่ง เข้าใจว่ารัฐบาลไทยคงจะไม่ถือคติอย่างจีนเหมือนแต่ก่อน รัฐบาลอังกฤษจึงเปลี่ยนความคิดเดิม แต่งให้เซอร์ยอนเบาริงเจ้าเมืองฮ่องกงเป็นอัครราชทูตเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย กับเครื่องราชบรรณาการเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาโดยทางไมตรี

การที่เซอร์ยอนเบาริงเข้ามาครั้งนั้น เป็นการสำคัญแก่ฝ่ายไทยที่อาจจะมีผลดีหรือร้ายได้ทั้งสองสถาน คือถ้าหากว่า ไทยแข็งขึงดึงดื้นไม่ยอมแก้สัญญาอย่างเมื่อครั้งเซอร์เชมสบรุกเข้ามา ก็คงเกิดรบกับอังกฤษ แต่ถ้าหากหวาดหวั่นเกรงอำนาจอังกฤษ ยอมแก้สัญญาด้วยความกลัวเกินไป ก็คงเสียเปรียบในกระบวนสัญญาก็เป็นผลร้ายเหมือนกัน ทางที่จะได้ผลดีมีแต่ที่จะต้องให้เป็นการปรึกษาหารือกันโดยปรองดอง ด้วยมีไมตรีจิตต่อกันทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นการรับราชทูตอังกฤษครั้งนี้ จึงเป็นการสำคัญ ผิดกับทูตที่เคยมาคราวก่อน ๆ อยู่

อย่างหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง ประเพณีการรับราชทูตย่อมเป็นการที่เจ้าของเมืองต้องระมัดระวังแต่โบราณมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ไม่ว่าในประเทศไหน ๆ ด้วยราชทูตถือว่า เป็นผู้มาต่างพระองค์พระเจ้าแผ่นดินของตน ถ้าเจ้าของเมืองไม่รับรอง หรือประพฤติไม่สมเกียรติยศ ราชทูตก็หาว่าเป็นการประมาทหมิ่นไม่นับถือพระเจ้าแผ่นดิน อาจจะเป็นเหตุให้ถึงหมองหมางทางพระราชไมตรีก็เป็นได้ ฯลฯ

เซอร์ยอนเบาริงเข้ามาคราวนี้ เป็นราชทูตอังกฤษคนแรกที่จะได้เข้ามาเมืองไทย เพราะผู้ที่มาแต่ก่อน ๆ เช่น หมอครอเฟิด และเฮนรีเบอร์นี เป็นแต่ทูตของขุนนางผู้สำเร็จราชการอินเดีย เซอร์เชมส์บรุกก็เป็นแต่ผู้ถือหนังสือของเสนาบดีว่าการต่างประเทศดังกล่าวมาแล้ว ยังหาเคยมีราชทูตมาจากราชสำนักของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษไม่

แท้จริงราชทูตฝรั่งที่ได้เคยมาเมืองไทย จากราชสำนักประเทศอื่นแต่ก่อนมา เคยมีปรากฏแต่เมื่อครั้งพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ทรงแต่งราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อันล่วงเวลามาได้ถึง ๑๖๗ ปี แต่หากจดหมายเหตุยังมีอยู่จึงรู้เรื่องได้ ความปรากฏในหนังสือซึ่งเซอร์ยอนเบาริงกลับไปแต่งเรื่องเมืองไทยว่า เซอร์ยอนเบาริงเข้ามาคราวนั้นก็ตั้งใจมาว่า ถ้าไทยรับรองเพียงเสมออย่างหมอครอเฟิดหรือเฮนรีเบอร์นีก็จะถือว่าไม่รับรองให้สมเกียรติยศ ได้ค้นหาจดหมายเหตุครั้งสมเด็จพระนารายณ์ทรงรับรองราชทูตฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ เตรียมมาไว้สำหรับจะคอยว่ากล่าวกับรัฐบาล แต่ข้างฝ่ายไทยในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรง

คาดการณ์โดยพระปรีชาญาณเห็นว่า เซอร์ยอนเบาริงคงจะเกี่ยงให้รับรองให้เกียรติยศสูงกว่าเคยรับทูตฝรั่งที่มาแต่ก่อน เพราะเป็นราชทูตมาแต่ราชสำนัก พระองค์เคยทรงหนังสือจดหมายเหตุเรื่องราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์ ทรงพระราชดำริเห็นลักษณะการตรงกับที่เซอร์ยอนเบาริงเข้ามาครั้งนั้น จึงโปรดให้จัดการรับเซอร์ยอนเบาริงตามแบบอย่างครั้งสมเด็จพระนารายณ์รับราชทูตฝรั่งเศส มิให้ใช้แบบแผนซึ่งเคยถือเป็นตำรา รับแขกเมืองในชั้นกรุงรัตนโกสินทร กระแสพระราชดำริไปตรงกับความมุ่งหมายของเซอร์ยอนเบาริงเหมือนอย่างว่ารู้เท่าทันกัน ก็ไม่มีข้อที่จะเกิดเป็นปากเสียงเกี่ยงงอนกันด้วยเรื่องการรับรองราชทูตอังกฤษในครั้งนั้น ถึงเซอร์ยอนเบาริงได้ชมไว้ในหนังสือที่แต่งว่า เมื่อราชทูตอังกฤษเข้ามาคราวนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับรองพระราชทานเกียรติยศเหมือนอย่างครั้งราชทูตพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ เข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ โดยพระราชหฤทัยนิยมในทางพระราชไมตรีที่จะได้มีกับสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ดังนี้*

เมื่อเซอร์ยอนเบาริง ราชทูตอังกฤษ ทูลลากลับไปแล้ว ก็มีทูตประเทศอื่น ๆ เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีอีกหลายประเทศ ซึ่งจะได้ทราบรายละเอียดว่าด้วยการต้อนรับราชทูต จากสำเนาความในพระราชหัตถเลขา, ในจดหมายเหตุ. และในหมายรับสั่ง เป็นลำดับไป

---

* พระอธิบายของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๘

พระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษ

ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานไปยัง เซอร์ยอนเบาริ่ง

ราชทูตอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๙๘

ว่าด้วยเรื่องจัดคนรับรอง เซอร์ยอนเบาริ่ง

*หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ แปล**

ที่ ๔๒

พระราชมนเทียร

พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ

วันที่ ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๕

มายังอุปการมิตรของข้าพเจ้า

เมื่อเช้าวันนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบ แต่หนังสือของ ฯพณฯ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ส.พ.ก. อัครมหาเสนาธิบดี และราชประยูรอันสนิทสิเนหาของข้าพเจ้า (ซึ่งข้าพเจ้าได้ส่งลงไปปากน้ำเพื่อให้ไปต้อนรับ พณ ท่าน ถึงปากแห่งแม่น้ำของกรุงเรา ในเมื่อแรก พณ ท่านมาถึงนั้น บอกความให้ข้าพเจ้าทราบว่า เรือไฟ

* ในหนังสือ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมครั้งที่ ๔ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

แรตตเล่อร์ ซึ่งพาห์ พณ ท่านมานั้น ได้มาถึงเมืองปากน้ำ แต่บ่าย ๕ โมงเมื่อวานนี้แล้ว และว่าในเมื่อ พณ ท่าน จักได้พบกับตัวเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ในเช้าวันนี้ ประมาณเวลาสัก ๕ โมงเช้าวันนี้แล้วก็จะได้พาห์ พณ ท่านขึ้นมาโดยเรือ อันได้ตกแต่งไว้แล้วสรัพซึ่งข้าพเจ้าได้ส่งลงไป เพื่อแก่เกียรติยศของ พณ ท่าน ในการที่ พณ ท่านจะเดินทางขึ้นมาสู่พระนครนี้นั้นกับว่า พณ ท่านจะมาถึง ณ ที่สำนักใหม่ อันได้จัดเตรียมไว้แล้วนั้นในเย็นวันนี้ ครั้นเมื่อข้าพเจ้าได้ทราบว่า พณ ท่าน มา ถึง แล้ว ข้าพเจ้า จึงให้ขุนนางมหาดเล็ก ๒ คน ถือหนังสือลายมือนี้มา เพื่อมาประจุคมรับรอง พณ ท่าน โดยสันถวาคารวะ ในเมื่อแรก พณ ท่านมาถึง คนหนึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวรพงศ์พิพัฒน์จางวางที่ ๒ หรือจางวางฝ่ายซ้ายแห่งเวรมหาดเล็กทั้งสี่ตำแหน่งเทียมกัน หรือคู่กัน กับอีกคนหนึ่งซึ่ง ฯ พณ ฯ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้พี่ชายได้ให้ไปเยี่ยมเยือน พณ ท่านในเมื่อแรกเรือไฟเข้ามาถึงปากน้ำ เมื่อเย็นวานนี้นั้น ขุนนางผู้นี้เป็นราชประยูรของข้าพเจ้า เหมือนกันกับ ฯ พณ ฯ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ด้วยเป็นชาติสัมพันธ์กับพระราชวงศ์บัดนี้ กับอีกคนหนึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นจมื่นสรรเพธภักดิ์ หัวหน้ามหาดเล็กเวร ๓ ใน ๔ เวรนั้น มียศศักดิ์เทียมกันกับพระนายไวยวรนาถบุตร ฯ พณ ฯ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งได้ไปเยี่ยมเยือน พณ ท่านที่นอกสันดอน และที่ พณ ท่านได้เรียกร้องเอา และได้รับธงมหาราชของข้าพเจ้าจากเขานั้น ขุนนางคนที่ ๒ (คือ จมื่นสรรเพธภักดิ์) นี้ อันที่จริงเป็นบิยบุตรบุญธรรมของข้าพเจ้า บิดามารดาได้ถวายแด่ข้าพเจ้าตั้งแต่เด็กยังเป็นทารกอยู่ และได้เติบโต

เป็นผู้ใหญ่ขึ้นโดยข้าพเจ้าเลี้ยงดูมา ข้าพเจ้าเคยส่งถึงไปสิงคโปร์ครั้งหนึ่งแล้ว ตั้งแต่เมื่อข้าพเจ้ายังเป็นแต่เพียงเจ้านายอยู่ในกรุงนี้ ฉะนั้นเขาจึงรู้จักกับเพื่อนของ พณ ท่าน คือ ท่าน ว.จ. บัตเตอร์เวอร์ธ ค.บ. กับภรรยา กับทั้งเพื่อนของข้าพเจ้าในเมืองท่านอีกหลายคน แต่ก่อนนี้ที่เมืองท่านนั้นเรียกชื่อเขาว่า จิง นะโปเลียน ครั้นมาบัดนี้ก็ได้ต่อหรือเติมเข้ากับบรรดาศักดิ์ของเขา คือ พระนายสรรเพธภักดีนั้นและ เพื่อนของข้าพเจ้า นายพันเอก ว.จ. บัตเตอร์เวอร์ธ ค.บ. ก็ยังคงส่งจดหมายส่วนตัวของเขามีถึงจมื่นสรรเพธภักดีนี้ ผ่านทางข้าพเจ้าอยู่เสมอ แม้ในขณะที่ข้าพเจ้าเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วนี้

ข้าพเจ้าขอส่งขุนนาง ๒ คนที่ได้ออกนาม และได้พรรณนามาแล้วนี้ มายัง พณ ท่าน เพื่อมาต้อนรับ พณ ท่าน ในนามของข้าพเจ้า ในเมื่อแรก พณ ท่านมาถึงพระนครนี้ ด้วยขุนนางทั้งสองนี้ เป็นที่โปรดปรานและจงรักภักดีต่อข้าพเจ้าเป็นที่สุด กับทั้งเป็นที่ไว้วางใจของข้าพเจ้าอย่างยิ่งด้วย ด้วยข้าพเจ้าขอแนะนำเขาทั้งสองนี้มายัง พณ ท่าน แม้ว่า พณ ท่านจักต้องการสิ่งใดจากข้าพเจ้า หรือจักใคร่แจ้งกิจการอันใดแด่ข้าพเจ้า พณ ท่านไม่จำเป็นจะต้องเขียนจดหมายไปยังข้าพเจ้าบ่อยๆ ให้ลำบาก ขอให้พูดหรือแจ้ง หรือบอก แก่ขุนนางทั้งสองนี้ คนใดคนหนึ่งก็ได้ แล้วและสั่งให้เขานำความกราบบังคมทูลแด่ข้าพเจ้าเถิด หรือถ้าบางเวลา พณ ท่านจักใคร่เขียนหนังสือไปยังข้าพเจ้าแล้ว ก็ขอให้ส่งไปกับเขาทั้งสองนี้พร้อมกัน หรือแต่คนเดียวก็ได้ เขาทั้งสองนี้จะได้เชื่อฟังถ้อยคำของ พณ ท่านเสมอไป และถ้าหากว่าเขาแจ้งความใดๆให้ พณ ท่านทราบด้วยวาจา ว่าข้าพเจ้า

ได้สั่งให้เขาแจ้งแก่ พณ ท่าน หรือให้ปรึกษาหารือกับ พณ ท่าน แล้ว ข้าพเจ้าขอแนะนำด้วยความสัตย์ซื่อ ขอให้ พณ ท่านเชื่อโดยปราศจากความสงสัยเถิดว่า เป็นถ้อยคำหรือเป็นคำสั่งของข้าพเจ้าเองดังนี้

จงเชื่อข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าขอยืนยงคงเป็นมิตรอันซื่อสัตย์ของ พณ ท่าน

(พระปรมาภิไธย) ส.พ.ป.ม. มงกุฎ
พระเจ้ากรุงสยาม

ป.ล. ข้าพเจ้าจะให้ขุนนางมหาดเล็กของข้าพเจ้า ซึ่งกล่าวมาแล้วในคนใดคนหนึ่ง หรือทั้งสองคน มาเยี่ยมเยือน พณ ท่าน ณ ที่สำนักทุก ๆ วันตลอดเวลาที่ พณ ท่านพักอยู่ในพระนครนี้

(พระปรมาภิไธย) ส.พ.ป.ม. มงกุฎ

มายัง พณ ท่าน เซอร์ ยอน เบาริง
ก., ลล. ด., และผู้มีอำนาจเต็ม
ฝ่ายสมเด็จพระนางเจ้ากรุงอังกฤษ

ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

พระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษ
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานไปยังเซอร์ยอนเบาริงราชทูตอังกฤษ
พ.ศ. ๒๓๙๘ ว่าด้วยเรื่องการยิงสลุตรับเซอร์ยอนเบาริง

*หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ แปล**

ฉบับที่ ๔๓ พระที่นั่งราชฤดี

พระบรมมหาราชวัง

วันที่ ๓ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๕ เวลา ๔ ทุ่ม

มายังปรียมิตรของข้าพเจ้า

ตามความที่ พณ ท่านได้สนทนากันวันนี้กับขุนนางจางวางมหาดเล็กทั้งสอง ในเรื่องการยิงสลุต ๒๑ นัดแต่เรือแรตตเลอร์ ซึ่งจะได้ขึ้นมาถึงป้อมใหม่ใต้พระนครในวันพรุ่งนี้ จางวางมหาดเล็กทั้งสองได้แจ้งประเพณีของฝ่ายไทย และได้ห้ามมิให้ยิงสลุต ๒๑ นัดนั้น บัดนี้ข้าพเจ้าตกลงยอมอนุญาตให้ตามประเพณีของฝ่าย พณ ท่าน และตามความประสงค์ของ พณ ท่าน ที่จะแสดงความเคารพยิ่งต่อข้าพเจ้านั้นแล้ว ฉะนั้น เพื่ออนุโลมตามความประสงค์ของ พณ ท่าน ข้าพเจ้าจึงได้ออกประกาศ (พิมพ์กระดาษบาง ซึ่งข้าพเจ้าได้สอดมากับหนังสือนี้แล้ว ๑ ฉบับ) ห้ามมิให้ประชาชนพลเมืองตระหนกตกตื่น ข้าพเจ้าจึงขอ

* พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมครั้งที่ ๔ หน้า ๑๒

อนุญาตให้ หรือยินยอมให้ เรือไฟแรตตเลอร์ยิงสลุด ๒๑ นัด ได้ในเมื่อมาถึงท่าเลที่ได้จัดไว้ให้สำหรับทอดสมอใกล้ป้อมใหม่นั้น ครั้นเมื่อยิงนัดที่ ๒๑ เสร็จแล้ว ทางฝ่ายทหารในป้อมจะได้ยิงตอบจำนวนเดียวกัน ขอ พณ ท่านได้สั่งนายเรือแห่งเรือไฟของ พณ ท่าน ให้ยิงสลุดตามประเพณีของฝ่ายอังกฤษนั้นเถิด

ทั้งนี้มาแต่มิตรของ พณ ท่าน

(พระปรมาภิไธย) ส.พ.ป.ม. มงกุฎ

พระเจ้ากรุงสยาม

มายัง พณ ท่าน เซอร์ยอนเบาริง

ก. ๓๓ ด. ๆ๓ๆ ๆ๓ๆ ๆ๓ๆ

พระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษ
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานไปยังเซอร์ยอนเบาริง
ราชทูตอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๙๘

*หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ แปล**

พระที่นั่งราชฤดี

พระบรมมหาราชวัง กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๑๗ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๕๕

เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

มายังท่านผู้เป็นที่เคารพ

ข้าพเจ้าได้ถือโอกาศเขียนหนังสือมาถึง พณ ท่าน ๒ ครั้งแล้ว ทั้งเมื่อก่อนและภายหลังที่ได้รับหนังสือของ พณ ท่าน ถงวันที่ ๑๑ และที่ ๒๖ พฤษภาคมนี้ ส่งมาทางสิงคโปร์ ซึ่งข้าพเจ้าได้ทราบว่าหนังสือของข้าพเจ้านั้น ๆ ตันกิมจิงตัวแทนของข้าพเจ้า ได้ส่งต่อไปยัง พณ ท่านแล้วโดยทางเรือไฟ ในหนังสือฉบับท้ายของข้าพเจ้า ๆ ได้รับรองแก่ พณ ท่านไว้ว่า ข้าพเจ้าจะส่งของบางอย่างที่ต้องการไปให้ พณ ท่านโดยเรือของข้าพเจ้าชื่อ เนปตยูน อันจะเดินทางไปสู่ฮ่องกงนั้น

---

* พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรวมครั้งที่ ๔ หน้า ๑๔

ฉะนั้นในบัดนี้ ข้าพเจ้าจึงถือโอกาศประสาทหนังสือไวยากรณ์ภาษาละติน และภาษาไทย ให้แก่ พณ ท่าน หนังสือเล่มนี้ ท่านสังฆราชจอห์น บัปติส บัลลกัวซ์ เป็นผู้แต่งและเป็นบรรณาธิการและได้พิมพ์ขึ้นในกรุงนี้ ๔ ปีมาแล้ว ในหนังสือเล่มนี้มีจดหมายเหตุและพงศาวดารสยามสั้น ๆ แสดงเป็นภาษาละตินสั้น ๆ รวมอยู่ด้วย แต่ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่จะต้องกล่าวว่า มีถ้อยคำคลาดเคลื่อนในกระบวนชื่อบ้านเมือง ฯลฯ อยู่มาก และชื่อถิ่นที่บางแห่งในพงศาวดารนั้นก็ผิดกันมากกับที่เรารู้ว่าเป็นชื่อที่จริง และผู้แต่งหนังสือไทยอื่น ๆ ได้กล่าวไว้นั้น เพราะว่าท่านสังฆราชบัลลกัวซ์ผู้แต่งหนังสือเล่มนี้ แม้จะได้ข้อความและความรู้ในเรื่องวรรณคดีมาจากบุคคลผู้มีความรู้มากอยู่ก็ดี แต่ก็ได้มาหลายปีมาแล้ว เมื่อท่านสังฆราชพึ่งเข้ามาถึงกรุงสยาม หรือเข้ามาถึงใหม่ ๆ นั้น อนึ่งซึ่งท่านสังฆราชจะบำเพ็ญตน เพื่อจะให้รอบรู้ในภาษาไทย ยิ่งกว่าที่จะปฏิบัติกิจการ อันจำเป็นแก่ฐานะที่เป็นผู้สั่งสอนศิษยานุศิษย์ หรือสกุลที่เข้ารีตนับถือคฤสตศาสนาโรมันคาธอลิก ในกรุงสยามนี้นั้นก็เป็นการที่ทำไม่ได้อยู่เอง ด้วยเหตุนี้ ถ้อยคำหลายแห่งจึงผิดกัน หรือผิดจากความเป็นจริงและถ้อยคำที่ถูก ข้าพเจ้าได้จดบันทึกลงในหน้าแห่งหนังสือซึ่งมีจดหมายเหตุ หรือพงศาวดารสังเขปของกรุงสยามพิมพ์อยู่นั้นแล้ว ๒ แห่ง อนึ่งข้าพเจ้าได้แต่งเรื่องสังเขปแห่งรายการเป็นไปของพระราชวงศ์ปัจจุบันนี้ จำเดิมแต่ที่เรารู้เรื่องราวมา ด้วยข้าพเจ้าคิดว่า พณ ท่านคงจะเปรียบเทียบกับสมัยในรัชกาลของพระเจ้ากรุงสยามแต่ก่อน ๆ ซึ่งมีกล่าวไว้ในหนังสือที่ว่านั้น ข้าพเจ้าจึงได้แนบเอกสาร

มาด้วยอีก ๒ ฉบับ แสดงเรื่องราวสังเขปแห่งพระราชวงศ์ของเรา ตั้งแต่สกุลเดิมแห่งบรรพบุรุษของเรา พณ ท่านคงจะว่า โดยไม่ต้องสงสัย, ว่าเรื่องราวนี้สั้นนัก และไม่รู้ข้อความบริบูรณ์ แต่ก็ดูก่อนสิท่านปรียมิตรของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหาเวลาไม่ได้จริง ๆ สำหรับที่จะแต่งเรื่องราวให้สมบูรณ์ตามความประสงค์ของข้าพเจ้า ด้วยมีอุปสรรคราชการมาทำให้ต้องงดเว้นอยู่เนืองนิตย์ฉะนั้น กับอีกประการหนึ่งข้าพเจ้าไม่มีความรู้ในภาษาอังกฤษเพียงพอ ที่จะแต่งให้เป็นผลสำเร็จบริบูรณ์ได้ โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น ซึ่งข้าพเจ้าจะเอาตัวเขามาไว้กับข้าพเจ้าหลาย ๆ ชั่วโมง และหลาย ๆ วันไม่ได้

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอส่งสำเนาอักษรไทยโบราณ ซึ่งได้เริ่มประดิษฐ์คิดขึ้นในกรุงสยามฝ่ายเหนือ เมื่อปีคฤสตศักราช ๑๒๘๒ นั้นมาให้ พณ ท่าน ๒ ฉบับ อักษรเหล่านี้ คัดมาจากหลักศิลาอันจารึกอักษรนั้น ๆ ไว้ ข้าพเจ้าได้เริ่มแปลเป็นภาษาอังกฤษให้ พณ ท่านแล้ว แต่ข้าพเจ้ายังทำไม่แล้ว หรือยังทำไม่สำเร็จในคราวนี้ ข้าพเจ้าจึงจะส่งมาให้ พณ ท่านในโอกาศอื่นในเมื่อทำเสร็จแล้ว

เพื่ออนุโลมตามคำขอของ พณ ท่าน ข้าพเจ้ากับน้องชายของข้าพเจ้า คือ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายเราคนหนึ่ง ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ปรึกษากับ พณ ท่านในพระนครนี้ เมื่อเดือนเมษายนนั้น กำลังพยายามจะเตรียมแต่งพงศาวดารสยามอันถูกต้อง จำเดิมแต่ตั้งกรุงศรีอยุธยาโบราณราชธานี เมื่อปี ค.ศ. ๑๓๕๐ นั้น กับทั้งในเรื่องพระราชวงศ์ของเรานี้ ก็จะได้กล่าวโดยพิสดาร* ยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้า

* คือหนังสือพระราชพงศวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์ เมื่อ พ.ศ ๒๔๕๕

ได้เรียบเรียงมาให้ พณ ท่านทราบในคราวนี้ด้วย

เราได้ลงมือแต่งแล้วเป็นภาษาไทย ในชั้นต้น เราเลือกสรรเอาเหตุการณ์บางอย่างอันเป็นที่เชื่อถือได้ มาจากหนังสือโบราณ ว่าด้วยกฎหมายไทยและพงศาวดารเขมรหลายฉบับ กับทั้งคำบอกเล่าของบุคคลผู้เฒ่า อันเป็นที่นับถือและเชื่อถือได้ ซึ่งได้เคยบอกเล่าให้เราฟังนั้นด้วย หนังสือซึ่งเราได้ลงมือเตรียมแต่งและแก้ไขอยู่ในบัดนี้ยังไม่มีข้อความเต็มบริบูรณ์เท่าที่เราจะพึงพอใจ เมื่อแต่งสำเร็จเสร็จสิ้นแล้วเราจะได้ขอล่ามภาษาอังกฤษคนหนึ่ง มาจากมิชชันนารีอเมริกัน เพื่อให้แปลเป็นภาษาอังกฤษ และให้แก้ไขบรรดาชื่อสันสกฤตและชื่อไทยให้ถูกต้องตามแบบไวยากรณ์สันสกฤต ซึ่งได้พิมพ์จำหน่าย ณ เบงกอลและลังกาเมื่อเร็ว ๆ นี้ และจะได้ส่งมาให้ พณ ท่าน เพื่อให้เป็นไปตามความประสงค์ของ พณ ท่าน แต่ขอได้โปรดผ่อนเวลาให้บ้าง คือ ให้พอแก่การ เพราะว่าบางเวลาเราก็ทำการเตรียมแต่งเช่นนี้ไม่ได้ทุก ๆ วันไป ด้วยกิจการของเราหลายอย่าง ก็ต้องเป็นอันงดเว้นเป็นส่วนมากอยู่แล้ว

ข้าพเจ้าใคร่จะขอหนังสือ พณ ท่านสักเล่มหนึ่ง คือ หนังสือเรื่องคณะเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสมาเจริญทางพระราชไมตรี ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระเจ้ากรุงสยามแต่ก่อนนั้น ฉบับหมายเลขที่ ๔ ในสมุดซึ่งส่งมาด้วยนี้ หนังสือเช่นนี้ข้าพเจ้าได้ยินว่า ท่านกงสุลแฮรริปาร์กส์ มีมาด้วยเล่มหนึ่ง ในเมื่อเข้ามากับ พณ ท่าน พณ ท่านจะหาหนังสือเช่นว่านี้ และส่งไปให้ข้าพเจ้าได้หรือไม่ ข้าพเจ้าคิดว่าหนังสือเล่มนั้น บางหน้าบางตอนคงจะช่วยให้เราแก้ไขประวัติที่เราจะ

แต่งขึ้นใหม่ได้ ข้าพเจ้ามีหนังสือฝรั่งเศสแต่โบราณว่าด้วยคณะเอกอัครราชทูตครั้งนั้นเล่มหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าอ่านไม่ออก ข้าพเจ้าได้แต่ดูรูปภาพ หรือแผนรูปและชื่อแห่งวัตถุต่าง ๆ เท่านั้น อนึ่งข้าพเจ้าจักมีความยินดีที่จะได้หนังสือสักเล่มหนึ่งว่าด้วยรายการที่คณะเอกอัครราชทูตสยามไปเจริญทางพระราชไมตรียังกรุงฝรั่งเศส เพื่อเป็นการตอบแทนในรัชกาลอันเดียวกันนั้น คณะเอกอัครราชทูตนี้กล่าวกันว่า บรรพบุรุษของเราคนหนึ่งได้เป็นหัวหน้า ในกรุงสยามนี้ก็มีจดหมายเหตุรายการ หรือรายละเอียดแต่งขึ้นไว้ นัยว่าเป็นจดหมายเหตุของคณะเอกอัครราชทูต ในเมื่อกลับมาจากฝรั่งเศส แต่สำนวนและข้อความไม่เป็นที่พอใจที่เราจะเชื่อได้ เพราะว่าเป็นการกล่าวเกินความจริงไปมาก กับทั้งขัดต่อความรู้ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเรารู้อยู่ในเวลานี้ ว่าเป็นการเป็นไปที่แท้ที่จริงแตะไกลกันมาก ด้วยผู้แต่งจดหมายเหตุของคณะเอกอัครราชทูตสยามในครั้งนั้น คงจะคิดว่าไม่มีใครในกรุงสยามจะได้ไปดูไปเห็นประเทศฝรั่งเศสอีกเลย

ขอ พณ ท่านจงรับลูกดุมทองคำไว้ ๖ เม็ด เป็นลูกดุมห้อยหรือต่อกับสายสร้อยทองคำ ซึ่งช่างทองของเราเป็นผู้ทำ ได้ลงมือทำสำหรับเป็นของขวัญเพื่อให้ พณ ท่าน ในเมื่อ พณ ท่านมาราชการในพระนครนี้ แต่เมื่อก่อน พณ ท่านออกเดินทางไปจากนี้นั้น ยังไม่แล้วดีจึงตกค้างอยู่ที่นี่

ข้าพเจ้าได้ปากกาทองคำ ซึ่งทำดีขึ้นใหม่ ๆ นี้ มาจากเมืองอังกฤษ ๒ เล่ม ช่างทองของเราได้ทำตามแบบเดิม และได้ทำเทียบหัตถกรรมอันงดงามนี้ ทั้งประณีตและคล้ายกับหัตถกรรมของชาว

ยุโรปนั้นมาก ปากกาทองคำที่ช่างทองทำขึ้นนี้ กับทั้งด้ามกาไหล่ทอง เบา ๆ สำหรับกันนั้น ข้าพเจ้าขอส่งมาพร้อมกับลูกดุม ซึ่งข้าพเจ้าให้ พณ ท่านเป็นของขวัญนั้นด้วย ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า พณ ท่านคงจะพอใจ รับไว้สำหรับความสบายในการเขียน ด้วยเบาดีมาก และหนักกว่า ปากกาธรรดาแต่เพียงนิดหน่อยเท่านั้น ทั้งจมหมึกครั้งหนึ่งก็ได้หมึก ไว้มากกว่าปากกาธรรมดาทุกชนิด

ในโอกาศนี้ ข้าพเจ้าขอส่งนายทัต ข้าในกรมของบุตรชาย ใหญ่ของข้าพเจ้า คือพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิวิลาศให้ มาเยี่ยมเยียน พณ ท่าน กับทั้งส่งหนังสือและของขวัญของข้าพเจ้า ซึ่งส่งมาโดยเรือ เนปตูน และขอยืนยงคงเป็น

มิตรอันซื่อสัตย์ของ พณ ท่าน

(พระปรมาภิไธย) ส.พ.ป.ม. มงกุฎ
สยามินทร์

มายัง พณ ท่าน เซอร์ยอนเบาริง
ก. ดด. ด. ผู้ดูแลการค้าขายในประเทศจีน
และผู้สำเร็จราชการเมืองฮ่องกงกับเขตต์สังกัดทั้งหลาย

ๅ๑ๅ ๅ๑ๅ ๅ๑ๅ

หมายรับสั่ง

เรื่องต้อนรับเซอร์ยอนเบาริงราชทูตอังกฤษ

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘

ฉบับที่ ๑

เรื่องจัดของไปทักทูตอังกฤษที่เมืองสมุทรปราการ

ด้วยท่านผู้สำเร็จราชการในกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า พระยาราชวังสัน พระยามหาอัครนิกร พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ บอกขึ้นมาว่า ณ วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีเถาะ ยังเป็นฉอศก (พ.ศ. ๒๓๙๗) อยู่ เพลาเช้าเห็นกำปั่นไฟมาทอดอยู่นอกสันดอนก่อนลำหนึ่ง จะเป็นกำปั่นทูตอังกฤษหรือทูตเมืองอเมริกันยังหาได้ความชัดไม่ โปรดเกล้าฯ ให้จัดน้ำตาลกาแฟใบชากล้วยส้มส่งลงไป ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์เตรียมไว้คอยทักทูต ที่เมืองสมุทรปราการตามเยี่ยงอย่างแต่ก่อน ถ้าเป็นกำปั่นทูตเป็นแน่ก็จะให้ทักเสียทีเดียวนั้น ให้เจ้าพนักงานพระคลังสินค้าจัดกาแฟหนัก ๕๐ ชั่ง ให้เจ้าพนักงานพระคลังในซ้ายจัดน้ำตาลทรายขาวหนัก ๕๐ ชั่ง ๑๑ ตำลึง ให้เจ้าพนักงานกรมท่าซ้ายจัดใบชาหีบใหญ่หีบหนึ่ง กล้วย ๕๐ เครือ มะพร้าวอ่อน ๑๐๐ ทะลาย ให้พระแก้วพระคลังสวนจัดส้มโอ ๓๐๐ ผล แล้วให้เจ้าพนักงานทั้งนี้เร่งจัดสิ่งของลงไปส่งให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ ณ เมืองสมุทรปราการ แต่

ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ เวลาเช้าเป็นการเร็ว อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๒

เรื่องจัดสิ่งของ ๆ หลวงไปทักทูตอังกฤษที่เรือกลไฟ

ด้วยท่านผู้สำเร็จราชการกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า กำปั่นไฟเซอร์ยอนเบาริงทูตอังกฤษเข้ามาทอดอยู่ที่หน้าป้อมปีดปัจจนึกตัวเซอร์ยอนเบาริงขึ้นมาพักอยู่ที่ตึกหน้าวัดประยูรวงศาราม ทหารกลาสีพักอยู่ในกำปั่นไฟนั้น แต่ก่อนเป็นอย่างธรรมเนียม ทูตมาจากต่างประเทศเกณฑ์ให้ขุนศาลมหาดไทย กลาโหม จตุสดมภ์ เวียนกันเอาสิ่งของไปทักแขกเมือง ก่าแขกเมืองจะกลับไป และเมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เซอร์เยี่ยมสับรูกทูตอังกฤษเข้ามาครั้งนั้น โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์จีนเจ้าภาษีเวียนกันเอาสิ่งของไปทักแขกเมือง ครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า จะเกณฑ์ให้เจ้าภาษีเวียนกันเอาสิ่งของไปทักเหมือนอย่างเมื่อครั้งเซอร์เยี่ยมสับรูกนั้น ก็เป็นที่เบียดเบียฬเจ้าภาษีอากรไป จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ เบิกเงินหลวงออกซื้อสิ่งของไปพระราชทานทูตครั้งนี้ เพื่อจะให้เฉลิมพระเกียรติยศแก่นานาประเทศ เมื่อกำปั่นไฟกำปั่นรบ ๒ ลำยังอยู่นอกสันดอน แล้วเข้ามาอยู่เมืองสมุทรปราการ ก็โปรดให้เจ้าพนักงานซื้อของส่งแขกเมืองมิให้อดหยาก เดี๋ยวนี้กำปั่นไฟขึ้นมาทอดอยู่ที่ป้อมปีดปัจจนึก แล้วให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ

จัดซื้อสุกร เป็ด ไก่ เผือก มัน ผลไม้ต่าง ๆ เครื่องกับข้าวพอสมควรไปทักแขกเมืองที่กำปั่นไฟ แต่ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำไป แล้วเว้น ๓ วัน มาทักครั้งหนึ่ง กว่าแขกเมืองจะกลับไป และสิ่งของที่จะเอาไปทักนั้น ครั้นจะกำหนดมามากและน้อยก็มิได้ พระยาราชภักดีก็ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงเป็นอธิบดีผู้ใหญ่มีสติปัญญาอยู่แล้ว ให้จัดไปทักให้สมควรกับการเถิด เมื่อจะเอาของไปทักทูตครั้งไรให้บอกบัญชีต่อพระสุธรรมไมตรีให้รู้ด้วยจงทุกครั้ง จะได้จัดล่ามพนักงานนำเอาสิ่งของไปส่งที่กำปั่น

อนึ่งให้ชาวพระคลังราชการ เอาไต้ไปจ่ายให้แขกเมืองใช้ที่ตึกหลวงหน้าวัดประยุรวงศาราม พอสมควรอย่าให้แขกเมืองขัดสน เมื่อจะเอาไต้ไปจ่ายครั้งไร ก็ให้บอกบัญชีต่อพระสุธรรมไมตรีให้รู้ด้วยจงทุกครั้ง ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๓
เรื่องพระราชทาน เบี้ยเลี้ยงทูต

ด้วยท่านผู้สำเร็จราชการกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า เจ้าแผ่นดินอังกฤษเมืองวิลาศ แต่งให้เซอร์ยอนเบาริง เจ้าเมืองฮ่องกง ผู้สำเร็จราชการในเมืองจีน เป็นทูตเข้ามา ลำดับทางพระราชไมตรีกรุงเทพฯ กับอังกฤษให้ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

บัดนี้เซอร์ยอนเบาริง ขึ้นมาพักอยู่ตึกหลวงหน้าวัดประยุรวงศารามแล้ว แต่ก่อนเป็นอย่างธรรมเนียม ถ้าทูตมาแต่ต่างประเทศโปรด

เกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานจัดเอาเงินหลวงไปพระราชทานทูตเป็นค่ากับข้าวของกินเสมอทุกเดือนกว่าทูตจะกลับไป และเมื่อเซอร์เยียมสับรุกเป็นทูตเข้ามาครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ก็โปรดพระราชทานเงินหลวงไปเป็นค่ากับข้าวของกินเดือนละ ๓ ชั่ง ด้วยครั้งนั้นเซอร์เยียมสับรุก หาได้เอากำปั่นขึ้นมา ณ กรุงเทพฯ ไม่ ครั้งนี้โปรดให้เซอร์ยอนเบาริง เอากำปั่นมา ณ กรุงเทพ ฯ มีอังกฤษนายไพร่ขึ้นมาด้วยมาก โปรดให้เอาเงินหลวงพระราชทานเซอร์ยอนเบาริงเพิ่มขึ้นอีก เป็นเงิน ๕ ชั่ง เสมอทุกเดือน กว่าจะกลับไปนั้น ให้เจ้าพนักงานพระคลังวิเศษไปเบิกต่อเจ้าพนักงานชาวพระคลังมหาสมบัติ ไปพระราชทานเซอร์ยอนเบาริง กำหนดเดือนละครั้ง ตั้งแต่ ณ วันเดือน ๕ ปีเถาะยังเป็นฉอศกไปจงเสมอทุกเดือนกว่าทูตจะกลับไป เมื่อจะเอาเงินไปพระราชทานแขกเมืองนั้น ให้บอกบัญชีต่อพระสุธรรมไมตรีให้รู้ด้วยจงทุกครั้ง

อนึ่งให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ จ่ายเงินให้ชาวพระคลังวิเศษไปพระราชทานทูตเดือนละ ๕ ชั่ง ตั้งแต่ ณ วัน เดือน ๕ ปีเถาะยังเป็นฉอศกไป เสมอทุกเดือนกว่าทูตจะกลับไป อย่าให้ขาดตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๔

ให้จุดไฟรายทางราชทูตเข้าเฝ้า

ด้วยจมื่นจงซ้าย รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ณ วันศุกร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ เพลาค่ำแขกเมืองเข้ามาเฝ้านั้น โปรดเกล้าฯ ให้จุดตะเกียงช่องใบเสมา ประตู

พิมานชัยศรี ๕๕ ตะเกียง โคมแขวนทิมสงฆ์ ๖ โคม นั้น ให้ชาวพระคลังราชการจ่ายน้ำมันมะพร้าวให้แก่ขุนหมื่นวังนอก ๓๐ ทนาน ให้เร่งจ่ายให้แต่ ณ วันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ เพลาบ่าย อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๕

หมายกำหนดการเสด็จออกรับแขกเมือง

ด้วยท่านเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า เจ้าวิกตอเรียเจ้าเมืองวิลาศ ซึ่งเป็นใหญ่ในชาติอังกฤษ แต่งให้เซอร์ยอนเบาริงเจ้าเมืองฮ่องกง ผู้สำเร็จราชการเมืองจีน เป็นทูตเข้ามาลำดับทางพระราชไมตรี ซึ่งอังกฤษกับไทยได้รักใคร่กันมาแต่ก่อนให้ยิ่งขึ้น แล้วให้เซอร์ยอนเบาริงทำหนังสือสัญญาเสียใหม่ ให้ดีด้วยกันทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษนั้น กำหนดเซอร์ยอนเบาริงจะได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะยังเป็นฉอศก เพลาเช้าเสด็จออกรับแขกเมืองอย่างแขกเมืองประเทศใหญ่นั้น ให้มหาดไทย กลาโหม กรมพระสัสดี หมายบอกเจ้าพนักงานและข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหาร พลเรือน ในพระบรมมหาราชวังจงทุกพนักงาน เมื่อวันแขกเมืองเข้าเฝ้านั้น ให้นุ่งสมปักลาย ใส่เสื้อเข้มขาบชั้นใน เสื้อครุยขาวชั้นนอก

อนึ่งให้ชาววิทีกรมวัง แต่งที่รับเสด็จบนพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมานแห่งหนึ่ง ที่โรงพระวิสูตรรัตนกรณ์แห่งหนึ่ง แต่ง

ที่แล้วให้เชิญพระเก้าอี้หุ้มทองคำ และที่จะตั้งพานพระขันหมากเครื่องราชบริโภคตั้งด้วยแห่งหนึ่ง

อนึ่งให้ชาวพระคลังพิมานอากาศ เอาพรมใหญ่ที่ใหม่งามดีไปปูในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยแห่งหนึ่ง ที่ทิมดาบไว้กลองแห่งหนึ่ง แล้วให้จ่ายพรมให้จ่าศาลา ปูศาลาลูกขุนในฝ่ายขวาที่พักแขกเมือง

อนึ่งให้จ่าศาลายืมพรมต่อชาวพระคลังพิมานอากาศ ไปปูที่ศาลาลูกขุนฝ่ายกลาโหมแห่งหนึ่ง

อนึ่งให้กรมท่าจัดเก้าอี้ไปตั้งให้ฝรั่งนั่งที่ศาลาลูกขุนฝ่ายกลาโหมให้พอ

อนึ่งให้มหาดเล็กพนักงานน้ำร้อน จัดเครื่องน้ำชา กาแฟ ไปคอยเลี้ยงแขกเมือง ณ ศาลา

อนึ่งให้ชาวพระคลังมหาสมบัติ เอาพานทอง ๒ ชั้นเข้าไปตั้งไว้ในพระที่นั่ง คอยรับหนังสือที่เซอร์ยอนเบาริงจะทูลเกล้าฯ ถวาย

อนึ่งให้ชาวพระอภิรม จัดเครื่องเจ็ดชั้น ๒ เครื่อง ห้าชั้น ๑๐ เครื่อง ชุมสาย ๔ หักทองขวาง เข้าไปตั้งในพระที่นั่ง

อนึ่งให้กรมแสงใน กรมแสงต้น จัดพระแสงทวน พระแสงปืนให้กำนัลเชิญเข้าไปในพระที่นั่ง แล้วให้จัดพระแสงหอก พระแสงทวน พระแสงง้าว ส่งให้มหาดเล็กตามอย่างแต่ก่อน

อนึ่งให้ชาวพระมาลาภูษา จัดพระมหาพิชัยมงกุฎ จัดพานพระภูษา และพระกลด เชิญเข้าไปตั้งในพระที่นั่ง

อนึ่งให้พระนรินทรเสนี พระศรีสหเทพ พันพุฒอนุราช พันเทพราช เกณฑ์พระหลวงขุนหมื่นนั่งทิมดาบกรมวัง ๑๕๐ คน นั่งทิมสงฆ์

๕๐ คน นั่ง (ศาลา) ลูกขุนซ้าย ๘๐ คน นั่ง (ศาลา) ลูกขุนขวา ๘๐ คน นั่งทิมคดหน้าพระมหาปราสาท ๖๐ คน นั่งทิมดาบชั้นใน ๓ ทิม ๓๐๐ คน เกณฑ์ไพร่ยืน ๒ ฟากถนนนอกประตูพิมานชัยศรีถือเครื่องอาวุธต่าง ๆ ถือดาบ ๒ มือ ๑๒๐ คน ถือดาบเขน ๑๒๐ คน ถือดาบดั้ง ๑๒๐ คน ถือง้าว ๑๒๐ คน ถือตรี ๑๒๐ คน ถือกระบอง ๑๒๐ คน ถือทวนทอง ๑๒๐ คน ถือธนูหางไก่ ๑๒๐ คน ถือหอกคู่ ๑๒๐ คน ถือเสโล่ห์ ๑๒๐ คน ถือทวนจีน ๑๒๐ คน ถือปืนหลังม้า ๑๒๐ คน ถือดาบชะเลย ๑๒๐ คน ถือดาบโล่ห์ ๑๒๐ คน ถือดาบกระเหรี่ยง ๑๒๐ คน รักษาพระองค์ถือปืนทองปลาย ๓๐๐ คน ถือปืนปลายหอกรักษาประตู ๑๐๐ คน เกณฑ์หัดถือปืนรางแดง ๒๐๐ คน ถือกระบองกลึง ๑๖ คน ถือแส้หวาย ๕ คน ถือแส้หางม้า ๕ คน ถือกรรชิงเกลิ้ด ๒ คน ถือโต๊ะกล้วยโต๊ะอ้อย ๕ คน

อนึ่งให้ชาวพระคลังวิเศษ จ่ายผ้าขาวเทศให้ ๕ ตำรวจทำเพดานปร่ำพระยาช้างพระยาม้า

อนึ่งให้หลวงมหามนเทียรกรมแสงสรรพยุทธ จัดเครื่องดาวเครื่องกุดันเครื่องถมบัดลูกภู่สำหรับช้างพระที่นั่ง ประดับช้างพระที่นั่งให้งามดี

อนึ่งให้กรมม้า จัดเครื่องม้าพระที่นั่ง ผูกม้าพระที่นั่งประดับให้งามดี แล้วให้กรมช้าง กรมม้า จัดพระยาช้าง พระยาม้ามาผูกยืนตามที่แต่งไว้เหมือนอย่างทุกครั้ง

อนึ่งให้กรมแสงในซ้าย กรมแสงสรรพยุทธ คลังเสื้อหมวกคลังวิเศษ จ่ายเครื่องอาวุธ ๑๕ อย่าง ๆ ละ ๑๒๐ เสื้อหมวก กาง

เกงเกี้ยวสายให้แก่ผู้ต้องเกณฑ์ให้ครบจำนวน

อนึ่งให้ขุนมหาสิทธิโวหาร ขุนอักษรประเสริฐ กรมพระอาลักษณ์ ทูลเบิกแขกเมือง เมื่อทรงพระราชปฏิสันถาร ๓ ครั้ง แล้วให้อาลักษณกราบทูลสืบคำแขกเมืองต่อไป

อนึ่งให้เจ้าพระยาและพระยา ฝ่ายทหารพลเรือน เอาพานทอง โต๊ะทอง ถาดทอง เครื่องยศสิ่งของซึ่งได้รับพระราชทานเข้าไปตั้งกิน ในที่เฝ้าตามตำแหน่งจงทุกคน

อนึ่งให้ชาวพระคลังมหาสมบัติ เอาเจียดทอง เจียดถม เข้าไปตั้งให้ขุนนางตามตำแหน่ง แล้วให้เอากระโถนถมตะทอง ขันน้ำถมตะทอง เข้าไปตั้งให้แขกเมืองในที่เฝ้า ๒ สำรับ

อนึ่งให้ขุนนางจีน ขุนนางแขก ขุนนางฝรั่ง ขุนนางพะม่า ขุนนางทวาย ขุนนางมอญ ขุนนางลาว แต่งตัวตามเพศของตัวให้เข้ามาพร้อมกันในที่เฝ้า

อนึ่งให้ชาวพระคลังวิเศษ คอยรับเครื่องราชบรรณาการเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวายตามอย่างแต่ก่อน

อนึ่งเมื่อเสด็จออก ให้มหาดเล็กตีกรับสัญญาแล้วให้ตัวสี่ชาววังชักม่านสองไข แล้วให้ชาวนาฬิกาประโคมโหระทึกขึ้น เมื่อเสด็จออกแล้ว ให้หลวงราชมาณชูดอกไม้ทองเป็นสัญญา ให้ห้ามประโคมกลองชนะ แตรสังข์ เมื่อเสด็จออกเสด็จขึ้นทั้งสองครั้ง

อนึ่งให้นายประภาษมนเทียรปลัดวังซ้าย นายเสถียรรักษาปลัดวังขวา ออกไปรับแขกเมือง แล้วให้หลวงราชฤทธานนท์ หลวงนนทเสนกับล่ามพนักงาน นำแขกเมืองเดินเป็นคู่ ๆ กันเข้าประตูพิมาน

ชัยศรี แล้วให้นำเข้าไปในพระทวารพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ครั้งถึงที่หน้าพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิมานในที่เฝ้าแล้ว ให้กราบถวายบังคม ๓ ครั้ง

อนึ่งให้ขุนทินบรรณการ ขุนธารกำนัล ตั้งหมากเวียนให้แขกเมืองรับประทาน แล้วให้ตำรวจหน้า ตำรวจวัง คอยห้ามปากห้ามเสียงห้ามสูงห้ามต่ำตัดหน้าฉานตามอย่างแต่ก่อน

อนึ่งถ้าเสด็จขึ้นแล้ว ให้ข้าราชการและแขกเมืองกราบถวายบังคม ให้ชาววังชักม่านสองไขปิดเสีย ถ้าแขกเมืองยังไม่ลุกจากที่ ให้ข้าราชการนั่งสงบอยู่ อย่าให้ลุกเดินไปเดินมาเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าแขกเมืองกราบถวายบังคมลุกจากที่แล้ว ให้หลวงราชฤทธานนท์ หลวงนนทเสน จัดคนถือกระบองทอง ๕๐ คน ถือกระบี่ฝักหนัง ๒ คน ยืนที่ในหว่างประตู ๒ ชั้น ให้เบิกกระบอกทอง เบิกกระบี่ฝักหนักต่อกรมแสงใน แล้วให้ขุนหมื่นคุมไพร่ข้างละคน แล้วล่ามพนักงานนำแขกเมืองออกมาพักอยู่ที่ทิมดาบชาววังชั้นในก่อน ให้ขุนนางออกไปสิ้นแล้ว จะเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ไปประทับที่โรงพระวิสูตรรัตนกรณ์นั้น ให้ชาวพระราชยานเชิญพระที่นั่งทองคำคอยเสด็จที่เกย

อนึ่งให้เจ้าพนักงานอภิรม พนักงานราชยาน จัดแคร่มีเก้าอี้ตั้ง จัดสัปทน แล้วจัดแคร่ตามอย่างธรรมเนียมขุนนางไทยขึ้นนั่ง ๑๑ แคร่ ให้มีสัปทนคนหามให้ครบ ลงไปเตรียมคอยรับทูตที่ประตูท่าพระ

อนึ่งให้มหาดเล็กรับพานพระขันหมากต่อท่านเจ้าพนักงานข้างใน

เชิญไปตั้งที่พระที่นั่ง แล้วเชิญไปตั้งที่โรงพระวิสูตรรัตนกรัณฑ์ด้วย

อนึ่งให้กรมพระสัสดีขวา หมายบอกเจ้ากรม ปลัดกรม ให้ทูลพระเจ้าพี่ยาเธอกรมสมเด็จพระเดชาดิศร ๑ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ๑ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ๑ กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ ๑ รวม ๔ พระองค์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรินทร์ ๑ กรมขุนสรรพศิลปปรีชา ๑ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ กรมขุนสถิตย์สถาพร ๑ กรมหมื่นถาวรวรยศ ๑ กรมหมื่นอดงกฎกิจปรีชา ๑ กรมหมื่นวรศักดาพิศาล ๑ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ ๑ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ ๑ สมเด็จเจ้าฟ้ามหามาลา ๑ รวม ๑๐ พระองค์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ ๑ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ ๑ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ๑ กรมหมื่นราชสีหวิกรม ๑ กรมหมื่นอุดมลักษณ์สมบัติ ๑ กรมหมื่นอุดมรัตนราษี ๑ กรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย ๑ รวม ๗ พระองค์ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ ๑ พระองค์เจ้าสุประดิษฐ์ ๑ รวม ๒ พระองค์ รวมทั้งสิ้น ๒๓ พระองค์ให้แต่งพระองค์ผ้าทรงเขียนทองพื้นสี ฉลองพระองค์อย่างน้อยข้างในครุยกรองสีข้างนอก แล้วให้เอาพานหมากเสวยพระเต้าบ้วนพระโอษฐน้อย เข้าไปตั้งในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เหมือนครั้งเสด็จออกแขกเมืองครั้งก่อน แล้วให้เชิญเสด็จเข้ามาให้พร้อมกันจงทุกพระองค์ แต่ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำเพลาเช้า

ให้เจ้าพนักงานเตรียมให้พร้อมตามกำหนด ถ้าขัดขวางสงสัยที่ข้อไหน ให้ไปเฝ้าทูลถามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลาก่อน ให้เจ้าพนักงานเตรียมการให้พร้อม จะกำหนดเมื่อไรให้ไปฟัง

ดูที่ศาลาลูกขุน จงทุกพนักงานตามรับสั่ง ฯ

ฉบับที่ ๖

เรื่องจ่ายเลขเข้ากระบวนตั้งรับแขกเมือง

ด้วยเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทระพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า กำหนดแขกเมืองจะเข้าเฝ้าทูลละออง ฯ ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะยังเป็นฉอศก เพลาเช้า ซึ่งสั่งไปแต่ก่อนว่า ให้จ่ายเลขให้กรมช้างถือแส้หวาย ๔ แส้หางม้า ๔ (รวม) ๘ ถือกระบองกลึง ๑๖ คน (รวม) ๒๔ จ่ายให้อภิรมถือกรรชิงเกลด ๒ ราชมันถือโต๊ะ กล้วย อ้อย ๕ รวม ๓๑ คน ยังหาพอไม่นั้น ให้พันพุฒอนุราช พันเทพราช จ่ายเลขเพิ่มขึ้นอีกให้กรมช้างถือแส้หวาย ๘ คน ถือแส้หางม้า ๒ คน (รวม) ๑๐ กับถือกระบองกลึง ๑๔ คน (รวม) ๒๔ ให้แก่อภิรม ถือกรรชิงเกลด ๑๐ คน ให้แก่ราชมันถือเครื่องยศ กล้วย อ้อย หญ้า หม้อน้ำ ๑๙ คน รวม ๕๓ คน ให้เร่งจ่ายแต่ ณ วันอาทิตย์เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำเพลาบ่ายให้ทันกำหนด จะได้เอาไปคอยเตรียมรับแขกเมือง ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำเพลาเช้า

อนึ่งให้กรมช้างรับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช รวม ๒๔ คน แล้วให้เบิกแส้หวาย ๘ แส้หางม้า ๒ (รวม) ๑๐ กระบองกลึง ๑๔ มงคลแดง ต่อคลังแสงสรรพยุทธ์แล้ว ให้เบิกกางเกงริ้วทองรุ้งเกี้ยวลายต่อชาวพระคลังเสื้อหมวก มานุ่งห่มคอยเตรียมรับแขกเมือง ณ โรงช้าง ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำเพลาเช้าให้ทันกำหนด

อนึ่งให้กรมจัดกรรชิงเกลดอีก ๑๐ คัน ให้รับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช ๑๐ คน นุ่งกางเกงยศ ใส่เสื้อมัศรู มาคอยเตรียมรับแขกเมือง ณ โรงช้างให้ทันกำหนด ฯ

อนึ่งให้ราชมันกรมวังรับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช ๑๙ คน ให้เบิกกางเกงริ้วทองรุ้งเกียวลาย ต่อชาวคลังเสื้อ หมวก แล้วให้รับโต๊ะเงินใส่กล้วย ๓ อ้อย ๓ หญ้า ๓ (รวม ๙) โต๊ะทองขาวใส่กล้วย ๓ อ้อย ๓ หญ้า ๓ (รวม ๙) (รวม) ๑๘ ใบต่อวิเศษแล้ว ให้รับหม้อน้ำเงิน ๓ หม้อน้ำทองขาว ๓ (รวม) ๖ ใบใส่น้ำต่อขุนศรีสยุมพร มาคอยรับแขกเมือง ณ โรงช้าง ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เพลาเช้าให้ทันกำหนด

อนึ่งในคลังแสงสรรพยุทธ์จ่ายแส้หวายแส้หางม้า กระบองกลึง ให้คลังเสื้อหมวกจ่ายกางเกงเสื้อหมวก ให้คลังวิเศษจ่ายเกียวลายให้แก่ผู้ต้องเกณฑ์ให้พอ แต่ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ เพลาบ่าย อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๗

เรื่องจัดการเพิ่มเติม

ด้วยท่านเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งสั่งไปแต่ก่อนว่าเซอร์ยอนเบาริงแขกเมืองอังกฤษจะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เพลาเช้านั้น

แจ้งอยู่ในหมายครั้งก่อนนั้นแล้ว บัดนี้สิ่งของยังขาดอยู่ให้เพิ่มเติมขึ้นอีกนั้น ให้สนมพลเรือนรับพวงมาลัยใส่ตะลุงหน้า ๑ หลัง ๑ รวม ๒ พวง รับภู่กลิ่นแขวนต่อท่านข้างในไปแขวนที่โรงพระวิสูตรรัตนกรณีแต่ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เพลาเช้า

หนึ่งให้ชาวพระอภิรมจัดกรรชิงเกลดบักราวพระวิสูตรรัตนกรณี ๒ ถือที่แท่นพระยา ๒ รวม ๔ คัน

หนึ่งให้แสงปืนต้นจัดปืนคาบศิลารางเขียว ๗ บอก กำนัล ๗ คน ขึ้นนั่งหลังช้างทั้งเจ็ดช้างตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๘

เรื่องจัดเรือรับแขกเมือง

ด้วยท่านเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการในกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯสั่งว่า เจ้าวิกตอเรียเมืองวิลาศ ซึ่งเป็นใหญ่ในชาติอังกฤษ แต่งให้เซอร์ยอนเบาริงเจ้าเมืองฮ่องกง ผู้สำเร็จราชการฝ่ายเมืองจีน เป็นทูตเข้ามาลำดับทางราชไมตรี ณ กรุงเทพฯ กำหนดเซอร์ยอนเบาริงกับขุนนางอังกฤษซึ่งเข้ามากับเซอร์ยอนเบาริง จะได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทใหญ่ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะ ยังเป็นฉอศกเพลาเช้านั้น เซอร์ยอนเบาริงว่าขุนนางอังกฤษซึ่งจะมาเฝ้ากับเซอร์ยอนเบาริง ๒๑ คน จะขอเรือหลวงขี่เข้าไปเฝ้านั้น ให้มหาดไทย กลาโหม พันพุฒอนุราช พันเทพราชเกณฑ์เรือหลวง เกณฑ์เลขบรรจุพลพายให้ครบกระทง เร่งลงไปรับ

เซอร์ยอนเบาริง กับขุนนางอังกฤษที่ตึกหลวงหน้าวัดประยุรวงศาราม ที่เข้าเฝ้าแต่ ณ วันจันทร์ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะยังเป็นฉอศก เพลาย่ำรุ่งให้พร้อมกัน และเจ้าพนักงานซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนี้ จัดเรือสิ่งใด ตกแต่งเรืออย่างใด จะเป็นสักกี่ลำ ถ้าไม่เข้าใจให้ไปทูลถามพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๙
อธิบายเรื่องเรือรับราชทูต

ด้วยเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการในกรมท่ารับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งหมายสั่งไปแต่ก่อนว่า กำหนดเซอร์ยอนเบาริงกับขุนนางอังกฤษ ๒๑ คนจะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ออกใหญ่ ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำเพลาเช้า ให้มหาดไทยกลาโหม เกณฑ์เรือหลวงให้พันพุฒอนุราช พันเทพราชเกณฑ์เลข บรรจุพลพายให้ครบกระทงลงไปรับเซอร์ยอนเบาริง ณ ตึกหลวง หน้าวัดประยุรวงศาราม ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำเพลาเช้า ให้พอนั้นความแจ้งอยู่ในหมายแต่ก่อนนั้นแล้ว แต่ความซึ่งว่าให้จัดเรือหลวงนั้นหาชัดไม่นั้น ให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์เรืออสุรวายุภักษ์ลำ ๑ เรือมังกร ๒ ลำ เรือเหรา ๒ ลำ เรือกิเลน ๒ ลำ (รวม) ๗ ลำ ที่เกณฑ์ลงไปรับเซอร์ยอนเบาริงที่เมืองสมุทรปราการครั้งก่อน แล้วให้พันพุฒอนุราช พันเทพราชเกณฑ์เลขลงบรรจุเรือใส่เสื้อแดง หมวกแดง กางเกงแดงให้ครบกระทงจงทุกลำ ให้ดาด

หลังคาตกแต่งเรือทำให้เหมือนอย่างเมื่อลงไปรับเซอร์ยอนเบาริงที่เมือง สมุทรปราการ แล้วให้นายเรือจัดเสื่ออ่อนปูให้เต็ม ให้มีหมอนอิงจง ทุกลำ แล้วให้เจ้าพนักงานทั้งนี้เร่งแต่งเรือลงไปรับเซอร์ยอนเบาริงแต่ ณ วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำปีเถาะยังเป็นฉอศกเพลาเช้าย่ำฆ้องรุ่ง ให้ทันกำหนด ให้เจ้าพนักงานพึงเอาหมายนี้เป็นแน่ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๓๐
เลื่อนกำหนดแขกเมืองเข้าเฝ้า

ด้วยเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการกรมท่ารับพระบรมราชโองการ ใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งสั่งไปแต่ก่อนว่า เซอร์ยอนเบาริงกับขุนนางทหาร แขกเมืองจะเข้าเฝ้าทูลละออง ฯ นั้น บัดนี้กำหนดแขกเมืองจะได้เข้าเฝ้า ณ วันพุธ เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีเถาะสัปตศกเพลาเช้าเป็นแน่นั้น ให้มหาดไทยกลาโหมกรมสัสดี พันพุฒอนุราช พันเทพราชหมายบอกเจ้าพนักงานซึ่งเกณฑ์กระบวนบก กระบวนเรือ รับแขกเมืองตามหมายรับสั่ง ซึ่งสั่งมาแต่ก่อน ให้รู้จง ทั่วทุกพนักงาน และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนเจ้าต่าง กรม เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรมตามกำหนด จะนุ่งจะห่มนั้นให้เอาตามข้อรับ สั่งเดิม และผู้ต้องเกณฑ์แต่ก่อนนั้นเตรียมการให้พร้อมจงทุกพนักงาน อนึ่งให้สนมพลเรือนรับพวงมาลัยภู่กลิ่น ต่อท่านข้างในไปแขวนโรง พระวิสูตรรัตนกรณ์ให้พร้อม อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๑
เรื่องจัดเรือ ๕ ลำรับแขกเมือง

ด้วยเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการกรมท่ารับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งสั่งไปแต่ก่อนว่าเซอร์ยอนเบาริงกับขุนนางทหาร แขกเมืองจะเข้าเฝ้าทูลละอองฯ นั้น บัดนี้กำหนดแขกเมืองจะได้เข้าเฝ้า ณ วันพุธ เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำปีเถาะสัปตศกเพลาเช้าเป็นแน่นั้น ให้นายเวรมหาดไทยหมายบอกล้อมวังซ้ายเรือมังกรจำแลงลำ ๑ ล้อมวังขวา เรือมังกรแผลงฤทธิ์ลำ ๑ อาษาใหม่กรมวังซ้าย เรือเหราล่องลอยสินธุ์ลำ ๑ อาษาใหม่กรมวังขวา เรือเหราลินลาสมุทรลำ ๑ อาษาวิเศษขวา เรือวายุภักษ์ลำ ๑ รวม ๕ ลำ และให้ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนี้ รับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช มาบรรจุพลพายให้ครบกระทง แล้วให้ยกเรือลงน้ำแต่ ณ วันอังคาร เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำเช้า ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันพุธ เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำเช้า ให้ถอยเรือไปรับแขกเมืองให้มีเสื่ออ่อนหมอนอิงจงทุกลำ แต่เรือวายุภักษ์ให้มารับเอาพรม ที่วังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามหามาลา พลพายใส่เสื้อแดง กางเกงแดง หมวกแดง นุ่งห่มตามรับสั่งเดิม ให้ทันตามกำหนดตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๒
เกณฑ์จุกช่องล้อมวงเสด็จวัดอรุณ

ด้วยเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ณ วันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ

เพลาเช้า เสด็จทางชลมารคไปทรงปรนนิบัติพระสงฆ์ ณ วัดอรุณราชวรารามนั้นเกณฑ์ให้เบิกปืนหลักทองไปจุกช่องล้อมวงทางบก กรมกองกลาง ซ้าย ๑ ขวา ๑ กรมเรือกันซ้าย ๑ ขวา ๑ กรมอาษาวิเศษซ้าย ๑ ขวา ๑ รวม ๖ บอก แล้วให้ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนี้ เร่งเอาปืนไปจุกช่องล้อมวงตามตำแหน่ง ให้ทันเสด็จเหมือนอย่างทุกครั้งตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๓
สั่งกระบวนพยุหยาตราเสด็จวัดอรุณในพิธีสงกรานต์

ด้วยเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า จะเสด็จทางชลมารคเป็นกระบวนพยุหยาตราไปวัดอรุณราชวราราม แจกเบี้ยจะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ กำหนด ณ วันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ ปีเถาะสัปตศกเพลาเช้านั้น ให้มหาดไทยกลาโหมกรมพระสัสดี เกณฑ์กระบวนแห่รับเสด็จที่วัดอรุณราชวราราม มหาดเล็กนั้น เจ้าหมื่น นายเวร จ่าหุ้มแพรรองหุ้มแพร ให้นุ่งผ้ายกไหมนุ่งปูม ให้ใส่เสื้อเข้มขาบอัตตลัดโพกขลิบขัดดาบ แต่เจ้ากรมเจ้าหมื่นนายเวรนั้น ให้ใส่หมวกตุ้มปี่ ที่ยังไม่มีหมวกตุ้มปี่ ให้ไปยืมต่อชาวพระมาลาภูษา แต่ข้าทูลละอองฯ ฝ่ายทหารพลเรือน พยาพระหลวงที่นอกจากเข้ากระบวนแห่เสด็จ ให้นุ่งสมปักลายใส่เสื้อเข้มขาบเสื้ออัตตลัดชั้นในใส่เสื้อครุยขาวชั้นนอก จงทุกหมู่ทุกกรมที่ได้รับพระราชทานเครื่องยศเจียดกระบี่ ก็ให้เอาตามด้วยจง

ทุกคน แล้วให้เกณฑ์มหาดเล็ก ๔ เวรเป็นอินทร์พรหม ๑๖ เชิญพระแสงหว่างเครื่องสั้น ๔ ยาว ๖ เจ้าหมื่นเชิญพระแสงนั่งรายต้นตองในเรือพระที่นั่ง ๔ รวม ๓๐ แต่อินทร์พรหมพระแสงหว่างเครื่องนั้นให้ตามไปรับที่วัดอรุณราชวราราม เชิญพระแสงหว่างเครื่องให้นุ่งปูมใส่เสื้ออย่างน้อยโพกขลิบ แล้วให้เกณฑ์ข้าทูลละออง ฯ เป็นคู่เคียง เจ้าพระยายมราช เจ้าพระยามหาศิริธรรม พระยาสุรเสนา พระยามหาอำมาตย์ พระยานครราชสีมา พระยาราชภักดี พระยาราชสุภาวดี พระยาโชฎึกราชเศรษฐี พระยาศรีพิพัฒน์ พระยาสีหราชฤทธิไกร พระยามนตรีสุริยวงศ์ พระยาวรพงศ์พิพัฒน์ ให้นุ่งสมปักลายใส่เสื้อเข้มขาบชั้นในใส่เสื้อครุยขาว ใส่ชฎาพอก ให้ไปเตรียมเครื่องที่พระที่นั่งพุดตาล ที่วัดอรุณราชวรารามตามกำหนด ให้ยืมชฎาพอกที่ชาวพระมาลาภูษา

อนึ่งให้เกณฑ์ปี่พาทย์ ๔ สำรับ กลองแขก ๔ สำรับ ปี่พาทย์จีน ๒ สำรับ ปี่พาทย์มอญ ๓ สำรับ แตรสังข์ให้พร้อม ไปเตรียมประโคมที่วัดอรุณราชวรารามให้พร้อม

อนึ่งให้มหาดเล็กรับเครื่องใหญ่น้อยต่อท่านข้างใน เชิญไปตามเสด็จลงเรือพระที่นั่งจงทุกสิ่ง ให้เหมือนอย่างเสด็จออกแขกเมืองจงทุกครั้ง และเจ้าพนักงานที่ลงเรือพระที่นั่ง นุ่งยกไหมนุ่งปูม ใส่เสื้ออย่างน้อยโพกขลิบจงทุกคน

อนึ่งให้กรมพระสัสดีหมายบอกเจ้ากรมปลัดกรม ให้ทูลเจ้าต่างกรม ที่ยังไม่ได้ตั้งกรม ไปตามเสด็จนั้นให้ทรงเขียนทองพื้นสีเสื้ออย่างน้อยสีเสื้อครุยสี ให้เอาพานหมากเสวยพระเต้าบ้วนพระโอษฐ

น้อยจงทุกพระองค์ ทั้งนี้อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๔
สั่งกระบวนพยุหยาตราเสด็จวัดอรุณ

ด้วยเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า กำหนด ณ วันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำเพลาเช้า จะเสด็จทางชลมารคเป็นกระบวนพยุหยาตราไปทรงปรนนิบัติพระสงฆ์ฉันฉลองพระทราย ณ วัดอรุณราชวรารามนั้น ให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์เรือประตูหน้า ๒ ประตูหลัง ๒ ใส่เสื้อผ้าแดง มงคลแดง กางเกงสำหรับลำ นายเรือใส่เสื้อเข้มขาบ ใส่หมวกตุ้มปี่ เรือนำเสด็จเรือตามเสด็จ พลพายตามธรรมเนียมให้พร้อมทันกำหนดเหมือนอย่างแต่ก่อน

อนึ่งให้พันพุฒอนุราช พันเทพราช จ่ายเลขให้แก่ผู้ต้องเกณฑ์เข้ากระบวนให้ครบจำนวนจงทุกลำ ให้เร่งจ่ายให้ทันกำหนด

อนึ่งให้ชาวพระคลังเสื้อ หมวก ธง จ่าย เสื้อหมวก กางเกง ธง ให้แก่ผู้ต้องเกณฑ์ให้พอจงทุกลำ

อนึ่งให้ชาวพระอภิรมจัดเครื่องสูงลงเรือพระที่นั่งเอกชัย ๓ ลำ พัดโบก ๑ จามร ๑ ให้นุ่งห่มตามเคย ให้เร่งไปลงเรือพระที่นั่งให้พร้อมรับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช ๑๗ คนตามเคย

อนึ่งให้เกณฑ์เจ้ากรมไพร่หลวง นั่งกอง จุกช่อง ล้อมวงทางน้ำทางบกให้พร้อม

อนึ่งให้หมื่นเทวาทิตจัดกลองมโหรทึกลงเรือเอกชัยคู่ชักตามเคยให้ทันกำหนด

อนึ่งให้กรมเมือง นครบาล กำกับไล่เรือแพกรุยหลักตอ และเอาศพสัตว์ มนุษย์ ในน้ำ บนบก อย่าให้กีดขวางทางเสด็จได้เป็นอันขาด

อนึ่งให้นายเวรกรมวัง นายเวรทนายเลือกไปยกสำรับคาวหวานถวายพระสงฆ์ฉัน แต่ ณ วัน เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำเพลาเช้า ให้ชาววังที่ไปแต่งที่รับเสด็จให้พร้อม

อนึ่งให้ชาวพระคลังราชการเอาเสื่อไปปูทางรับเสด็จ และขุนนางเฝ้าเหมือนอย่างเคย

อนึ่งให้ชาวพระมาลาภูษา จัดพระเครื่องต้นลงเรือพระที่นั่งรองให้พร้อม ให้เชิญพระกลดไปถวายในเรือพระที่นั่งถึงรับที่วัดอรุณให้พร้อมเหมือนอย่างเคย

อนึ่งให้มหาดไทย กลาโหม หมายบอกข้าทูลละอองฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนนำเสด็จตามเสด็จ ให้นุ่งสมปักลาย คาดเสื้อครุยขาว

อนึ่งให้กรมพระสัสดีหมายทูลเจ้าต่างกรม เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรมซึ่งตามเสด็จ ให้ทรงผ้าเกียวเขียนทองสี ทรงเสื้อครุยสีทุกพระองค์

อนึ่งให้กรมแสงในซ้าย เชิญพระแสงไปทอดที่เรือพระที่นั่งให้พร้อมตามเคย แล้วให้ส่งพระแสงให้มหาดเล็กสำหรับเชิญนั่งรายตีนตองเหมือนอย่างแต่ก่อน

อนึ่งให้มหาดเล็กรับพระแสงต่อกรมพระแสงใน เชิญลงเรือพระ

ที่นั่งให้พร้อมตามเคย

อนึ่งให้เกณฑ์หัดแสงในจัดกำนัลถือปืนรางแดง ใส่เสื้อเสนากุฎ ลาย ใส่กางเกงเกี้ยวลาย ลงเรือตาร้ายลำละ ๖ คน แล้วให้ไปรับที่วัดเหมือนอย่างแต่ก่อน และให้ผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้เตรียมการให้พร้อม จงทุกพนักงานตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๕

เกณฑ์กระบวนแห่พระราชศาส์นไปส่งเรืออังกฤษ

ด้วยพระยารักษ์มนเทียร รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า เซอร์ยอนเบาริ่งแขกเมืองจะได้กราบถวายบังคมลาออกไป กำหนด ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชศาส์นมอบให้เซอร์ยอนเบาริ่งราชทูตเชิญไปด้วยฉบับหนึ่ง พระราชศาส์นใหญ่กำหนดจะได้แห่ไปส่ง ณ เมืองสมุทรปราการ ลงเรือกำปั่น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ขึ้น ๖ ค่ำเพลาเช้านั้น ให้กรมท่าเกณฑ์กระบวนแห่บกแห่เรือให้พร้อมเหมือนอย่างแห่พระราชศาส์นไปเมืองจีนแต่ก่อน กระบวนบกนั้นรับพระราชศาส์น ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แห่ออกประตูวิเศษชัยศรีลงเรือที่ท่าพระ กระบวนเรือพระราชศาส์นลงเรือเอกชัยให้มีเรือดั้งคู่ ๑ เร่งเกณฑ์ให้พร้อมจงทุก ๆ พนักงาน ทั้งกระบวนบกกระบวนเรือเหมือนอย่างเคยแห่พระราชศาส์นอย่าให้ขาดได้

อนึ่งให้เกณฑ์เรือกราบมีกันยายาว ๙–๑๐ วาไปส่งแขกเมือง

เหมือนเมื่อไปรับ ให้เกณฑ์พระบรมมหาราชวัง มหาดไทย เจ้าพระยานิกรบดินทร์ลำ ๑ พระยามหาอำมาตย์ลำ ๑ (เป็น ๒) กลาโหม พระยาสุรเสนาลำ ๑ พระยาเทพอรชุนลำ ๑ (เป็น ๒) กรมเมือง พระยายมราชลำ ๑ กรมวัง เจ้าพระยาธรรมาลำ ๑ กรมนา เจ้าพระยาพลเทพลำ ๑ กรมท่าซ้าย พระยาโชฎึกราชเศรษฐีลำ ๑ กรมท่าขวา พระยาจุฬาราชมนตรีลำ ๑ (เป็น ๒) คลังสินค้า พระยาศรีพิพัฒน์ลำ ๑ คลังมหาสมบัติ พระยาราชภักดีลำ ๑ กรมพระสัสดี พระยาราชสุภาวดีลำ ๑ ล้อมพระราชวัง พระยาเพ็ชรพิชัยลำ ๑ รวม ๑๓ ลำ เกณฑ์พระบวรราชวัง กลาโหม พระยาเสนาภูเบศลำ ๑ กรมเมือง พระยาพิชัยบุรินทราลำ ๑ กรมวัง พระยามนเทียรบาลลำ ๑ กรมนา พระยากระเสบรักษาลำ ๑ กรมท่า พระยาราชนุประดิษฐ์ลำ ๑ คลังมหาสมบัติ พระยาศรีไอศวรรย์ลำ ๑ รวม ๖ ลำ รวมทั้งสิ้น ๑๙ ลำ ทั้งนี้ให้บรรจุพลพายให้ครบกระทง แล้วให้มีนายเรือกำกับไปคนหนึ่ง เรือนั้นให้ปูเสื่อปูพรมมีเบาะมีหมอนให้พร้อมจงทุกลำ ถอยไปคอยรับแขกเมืองแต่เพลาย่ำรุ่ง ลงไปส่งให้ถึงเมืองสมุทรปราการ

อนึ่งให้พันพุฒอนุราช พันเทพราช จ่ายเลขให้บรรจุเรือรูปสัตว์ให้เต็มทั้ง ๗ ลำ พลพายให้ครบทุกกระทงเร่งจ่ายแต่ ณ วันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ ทั้งนี้อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๖

เกณฑ์กระบวนแห่พระราชศาสน์ไปส่งเรืออังกฤษ

ด้วยพระยารักษ์มนเทียร รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า เซอร์ยอนเบาริงแขกเมืองจะได้กราบถวายบังคมลาออกไป ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชศาส์นมอบให้เซอร์ยอนเบาริงราชทูต เชิญออกไปด้วยฉบับหนึ่ง พระราชศาส์นลงเรือเอกชัย ณ ประตูท่าพระ แห่ลงไปส่งลงเรือกำปั่น ณ เมืองสมุทรปราการ และเรือรูปสัตว์ ๗ ลำนั้นรับแขกเมือง ณ ตึกฝั่งริมวัดประยุรวงศ์ ลงไปส่ง ณ เมืองสมุทรปราการ ให้นายเรือมารับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช มาบรรจุพลพายให้ครบกระทงนั้น ให้นายเวรมหาดไทยหมายบอก นายเรือเรือรูปสัตว์รับทูต กรมอาษาวิเศษขวา เรือวายุภักษ์ลำหนึ่งผูกม่านทอง อาษาใหม่กรมวังซ้าย เรือเหราลำหนึ่งผูกม่านเขียวบังสาด อาษาใหม่กรมวังขวา เรือเหราลำหนึ่งผูกม่านเขียวบังสาด ล้อมพระราชวังซ้าย เรือมังกรลำหนึ่งผูกม่านลายวิลาศ ล้อมพระราชวังขวา เรือมังกรลำหนึ่งผูกม่านลายวิลาศ ให้ดาดสีหลังคาปูเสื่ออ่อนพรมเจียมหมอนอิงพลพายใส่เสื้อใส่หมวกใส่กางเกง แต่งตัวตามเคยจงทุกลำ เรือดั้งแห่พระราชศาส์น เรือดั้งกองกลางซ้ายลำหนึ่ง ขวาลำหนึ่ง รวม ๒ ลำให้ดาดสีหลังคาให้เอาสีใหม่ดาด ผูกภู่ผ้าหน้าโขนให้พร้อมงามดี ให้มีนายเรือสำหรับลำละคน ให้รับกลองชะนะลำละ ๕ ใบ ให้มีธงปักหน้ากันยาลำละ ๒ คัน พลพายใส่เสื้อแดงหมวกแดงกางเกงแดงจงทุกคน และให้ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนี้ มาคอยเตรียมรับทูต มาคอยเตรียมแห่พระราชศาส์น แต่ ณ วันพุธเดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมง ให้ทันกำหนดตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๗
สั่งกระบวนแห่พระราชศาสน์ไปส่งเรืออังกฤษ

ด้วยพระยารักษ์มนเทียร รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า หมายสั่งมากรมท่าให้หมายเกณฑ์กระบวนแห่พระราชศาส์นซึ่งมีออกไปถึงพระนางเจ้ากรุงลอนดอน ซึ่งเป็นใหญ่ในชาวอังกฤษ เป็นกระบวนทางบก ทางเรือ เหมือนอย่างแห่พระราชศาส์นไปเมืองจีนนั้น กำหนดเซอร์ยอนเบาริงจะได้กราบถวายบังคมลาล่องจากกรุงฯ ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีเถาะสัปตศกเพลาเช้าโมงหนึ่งนั้น ให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์เรือเอกชัยสำหรับใส่พระราชศาส์น ๑ ลำ เรือดั้งเป็นคู่ชัก ๒ ลำ ให้จัดแจงตกแต่งเหมือนกระบวนเสด็จ เรือดั้งนั้นให้รับมะโหระทึกลงเรือด้วย ให้ผู้ต้องเกณฑ์เรือรับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช บรรจุพลพายใส่เสื้อแดงหมวกแดง ลงเรือเอกชัย ลงเรือดั้งให้ครบกระทง ให้มาคอยเตรียมแห่ ณ ประตูท่าพระ รับพระราชศาส์นลงไปส่ง ณ เมืองสมุทรปราการ ถ้าพระราชศาส์นลงเรือเอกชัยแล้ว ให้เรือเอกชัยคอยรับอาลักษณ์ รับปี่กลอง รับแตรสังข์ พร้อมแล้วจึงให้ออกเรือ

อนึ่งให้สี่ตำรวจรับพระราชยานต่อพันเงินองค์ ๑ ยิมพรมน้อยต่อพระคลังพิมานอากาศ ๑ แล้วให้ไปรับเลขต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช มาใส่เสื้อแดงหมวกแดงกางเกงแดง หามพระราชยานไปรับกล่องพระราชศาส์น ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แห่ออกประตูวิเศษชัยศรี ลงประตูท่าพระ

แล้วให้มหาดไทย กลาโหม เกณฑ์หลวง ขุน หมื่น เป็นคู่แห่เดินเท้า นุ่งสมปักลาย ใส่เสื้อครุย ลำพอกขาว แห่หน้า ๓๐ แห่หลัง ๒๐ รวม ๕๐ คู่ ให้เกณฑ์ไพร่ใส่เสื้อแดง หมวกแดง กางเกงแดง ถือปืนแห่หน้า ๒๐ ถือธงแห่หน้า ๒๐ แห่หลัง ๑๐ รวม ๕๐ คู่ แล้วให้เกณฑ์ปี่คัน ๑ แตรงอน ๓ คู่ แตรฝรั่ง ๒ คู่ กลองชะนะ ๑๕ คู่ ฆ้องกลอง ๑ สังข์ ๑ มะโหระทึก ๒ สำรับ ใส่เสื้อแดง หมวกแดง กางเกงแดง คอยรับแห่ที่ประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ออกประตูวิเศษชัยศรีประตูท่าพระ

อนึ่งให้พันทองรับเสด็จต่อพันพุฒอนุราช พันเทพราช มาแต่งตัวตามเคย เชิญเครื่องสูงแห่หน้า ๖ แห่หลัง ๔ รวม ๑๐ องค์

ให้ชาวพระมาลาภูษาเชิญพระกลดองค์ ๑ ไปกันพระราชศาสน์ ครั้นคู่แห่พร้อมแล้ว ให้อาลักษณ์เชิญกล่องพระราชศาสน์ทรงเหนือพระราชยาน เอาด้ายดิบผูกให้มั่นคงอย่าให้โคลงได้ ให้กรมพระอาลักษณ์เดินเคียงพระราชยานข้างละ ๒ คน ถ้าพระราชศาสน์ลงเรือเอกชัยแล้ว ให้ปี่กลอง แตรสังข์ ลงเรือเอกชัย ปี่คัน ๑ กลองชะนะ ๕ คู่ แตรงอนคู่ ๑ แตรฝรั่งคู่ ๑ สังข์คู่ ๑ ประโคมพระราชศาสน์ลงไปส่งให้ถึงเมืองสมุทรปราการ

อนึ่งให้กรมพระตำรวจหน้า ๘ กรม จัดหัวหมื่นตำรวจถือหวายแห่ ๒๐ คน ให้เตรียมแห่ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แห่เรือประตูท่าพระ และให้อาลักษณ์รักษาพระราชศาสน์ไปด้วย ๒ คน

อนึ่งให้พันพุฒอนุราช พันเทพราช จ่ายเลขให้หลวงราชมนูตีกลองชะนะ ๓๐ ให้บรรจุเรือเอกชัย เรือดั้ง ให้ครบกระทง ให้พันทอง

เชิญเครื่องสูง ๑๐ ให้สำรวจหามราชยาน ๕

ให้เกณฑ์หัดแสงปืนจ่ายปืนคาบสิลาให้คู่แห่ ๕๐ บอก ให้กรมพระกลาโหมจ่ายเสื้อแดง หมวกแดง กางเกงแดง ธงจีน ให้ผีพายให้คู่แห่ ให้พันเงินจ่ายพระราชยานให้สำรวจองค์ ๑ ให้คลังพิมานอากาศจ่ายพรมน้อยให้สำรวจปูพระราชยานผืน ๑

และให้ผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้เร่งจัดแจงการมาเตรียมแห่พระราชศาส์นให้พร้อม ให้เร่งแห่พระราชศาส์นลงเรือ แต่ ณ วันจันทร์เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำเพลาเช้า ให้ทันเซอร์ยอนเบาริงล่องจากกรุงเทพ ฯ

อนึ่งซึ่งสั่งไปแต่ก่อนว่า ให้เกณฑ์เรือแห่พระราชศาส์นลงไปส่งเซอร์ยอนเบาริง ณ เมืองสมุทรปราการ ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๖ ค่ำนั้น เลื่อนไป ณ วันเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำปีเถาะสัปตศกเพลาเช้า ๑ โมง ให้เจ้าพนักงานผู้ต้องเกณฑ์ฟังเอาหมายรับสั่งฉบับนี้เป็นแน่ อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๓๘

จะเสด็จลงประทับตำหนักน้ำให้แขกเมืองทูลลา

ด้วยเจ้าหมื่นสรรพเพธภักดิ์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ เพลาเช้าโมงหนึ่ง จะเสด็จออกบนพระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ส่งพระราชศาส์นบนเกย แล้วจะเสด็จไปบนพระตำหนักน้ำทอดพระเนตรกระบวนแห่ โปรดเกล้า ฯ สั่งให้เจ้าพนักงานแวะเรือเซอร์ยอนเบาริงเข้าที่แพลอย แล้วให้

พนักงานพาเซอร์ยอนเบาริงเข้าเฝ้าที่พระตำหนักน้ำ จะพระราชทานของให้เซอร์ยอนเบาริงนั้น ให้มหาดเล็กรับของต่อท่านข้างในที่จะพระราชทานเซอร์ยอนเบาริง ลงไปเตรียมที่พระตำหนักน้ำแต่เพลาเช้าโมงหนึ่งให้พร้อม

อนึ่งโปรดเกล้าฯ สั่งว่า การที่จะแห่พระราชศาสน์ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำเพลาเช้าโมงหนึ่งนั้น ให้เจ้าพนักงานผู้ที่ต้องเกณฑ์ทุก ๆ พนักงานตระเตรียมไว้ให้พร้อมแต่เพลาย่ำรุ่งอย่าให้ขาดได้ ถ้าเจ้าพนักงานจะขัดข้องสงสัยด้วยการงานสิ่งใด ห้ามมิให้กราบทูลฉลอง โปรดเกล้าฯ ให้ไปทูลถามพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา ทั้งสามพระองค์นั้น ให้มหาดไทย กลาโหม หมายบอกเจ้าพนักงานซึ่งสั่งมาทั้งนี้ให้รู้จงทั่วอย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๙

ว่าด้วยเรื่องอนุญาตให้อเมริกันไปมานอกด่านทางได้

ด้วยเจ้าพระยาผู้ช่วยสำเร็จราชการกรมท่า รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกรมอาลักษณ์ ตีพิมพ์หนังสือประทับตราพระราช-ลัญจกร ให้มหาดไทยกลาโหมกรมท่า แจกประกาศกำชับการซึ่งอยู่ในที่สุดแขวงพระนคร ณ กรุงเทพฯ ห้ามมิให้พวกฝรั่งชาติอเมริกันออก

ไปเที่ยวนอกด่านความแจ้งอยู่ในหนังสือแต่ก่อนนั้นแล้ว* บัดนี้เจ้าแผ่นดินอังกฤษ ให้เซอร์ยอนเบาริงขุนนางผู้ใหญ่เป็นทูตเข้ามาทำหนังสือสัญญาลำดับทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพ ฯ กับกรุงอังกฤษครั้งนี้พวกฝรั่งชาติอเมริกันได้มาช่วยสอบทานหนังสืออังกฤษกับหนังสือคำสัญญาฝ่ายไทยให้ถูกต้องเป็นอันดีแล้ว จึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้มหาดไทยกลาโหมกรมท่า คืนหนังสือพิมพ์ซึ่งแจกประกาศไว้ทุกด่านนั้นให้เลิกถอนมาเสียแต่นี้ไปพวกฝรั่งชาติอเมริกันจะเที่ยวไปนอกด่านทางก็ปล่อยให้ไปตามใจเถิด ตามรับสั่ง

หมายรับสั่ง

เรื่องเสด็จออกรับแขกเมืองอังกฤษแขกเมืองฝรั่งเศส ที่พระที่นั่งราชฤดี อย่างปกติ

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘

ด้วยท่านเจ้าพระยาผู้สำเร็จราชการ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า แขกเมืองอังกฤษฝรั่งเศสจะได้เข้ามาเฝ้าทูลละออง ฯ ในพระที่นั่งราชฤดี แต่ ณ วันจันทร์เดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำเพลาเช้า เสด็จออกแขกเมืองอย่างปกติ ให้เกณฑ์ยกเอาเลขนายด้านนายกองประจำการในหมู่ยืนรักษาประตูหมู่พายเรือนั้นเกณฑ์

---

* หมายประกาศออกเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๘๗

และให้ผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้ เอาตัวเลขส่งให้แก่เจ้าพนักงานแต่ ณ วันเดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำเพลาเช้า อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

หมายรับสั่ง

เรื่องมิศคิง กงสุลเมืองมูเตีย เข้าเฝ้า

ด้วยพระยาพิพัฒนโกษารับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า มิศคิง นายห้างเมืองเซียงไฮ้ ซึ่งเป็นกงสุลเมืองมูเตีย จะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ถวายของในพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย ณ วันเสาร์เดือนอ้ายขึ้น ๖ ค่ำเพลาเช้า ให้เกณฑ์ยกเอาเลขนายด้านนายกองประจำการในหมู่ยืนรักษาประตูนั้นเกณฑ์และให้ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนี้ เอาตัวเลขส่งให้แก่เจ้าพนักงานแต่ ณ วันเสาร์เดือนอ้ายขึ้น ๖ ค่ำเพลาย่ำรุ่งเช้า จะได้ยืนรักษาประตูให้ทันกำหนด อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

อังกฤษนำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีเข้ามาเปลี่ยน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘

หมายรับสั่ง

เรื่องต้อนรับฮาริปากส์ ทูตอังกฤษ

ฉบับที่ ๑

เรื่องจัดของไปทักทูตอังกฤษที่เมืองสมุทรปราการ และรับทูตเข้ามากรุงเทพ ฯ

ด้วยเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ฮาริปากส์ ทูตอังกฤษซึ่งเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี กับ เซอร์ยอนเบาริง ณ กรุงเทพ ฯ ครั้งก่อนนั้น เอาหนังสือสัญญาออกไปปิดตราเจ้าแผ่นดินอังกฤษเมืองวิลาศเข้ามาเปลี่ยน บัดนี้เจ้าแผ่นดินอังกฤษ มีพระราชศาสน์กับของทรงยินดีให้ฮาริปากส์ทูตขี่กำปั่นไฟเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายและเปลี่ยนหนังสือสัญญาด้วย กำปั่นไฟฮาริปากส์ทูตเข้ามาถึงทอดอยู่นอกสันดอนแต่ ณ วันพุธเดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำปีเถาะสัปตศก แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้จัดสิ่งของส่งลงไป ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ทักทูต ณ เมืองสมุทรปราการตามอย่างเคยแต่ก่อนนั้น ให้เจ้าพนักงานพระคลังในซ้ายจัดน้ำตาลทรายหนัก ๑๐ หาบ น้ำตาลทรายขาวหนัก ๑๐ หาบ ให้

เจ้าพนักงานกรมท่าซ้ายจัดใบชาหีบใหญ่หีบหนึ่ง แล้วให้เจ้าพนักงานทั้งนี้เร่งจัดน้ำตาลทรายจัดใบชา ไปส่งให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ ณ เมืองสมุทรปราการ แต่ ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำปีเถาะสัปตศก เพลาเช้า อนึ่งให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติจัดเผือกจัดมันจัดสุกรจัดเป็ดไก่เครื่องกับข้าว ให้เจ้าพนักงานพระแก้วพระคลังสวนจัดมะพร้าวอ่อน ๑๐๐ ทลาย จัดกล้วยสุก ๕๐ เครือ จัดผลไม้ที่มีรสหวานพอสมควรลงไปทักทูตที่กำปั่น เหมือนอย่างเซอร์ยอนเบาริงเข้ามาครั้งก่อน แล้วให้เจ้าพนักงานทั้งนี้ เร่งจัดสิ่งของลงไปส่งพระยามนตรีสุริยวงศ์ ณ เมืองสมุทรปราการ แต่ ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำปีเถาะสัปตศก เพลาเช้าให้ทันกำหนด แล้วให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ พนักงานพระแก้วพระคลังสวน จัดมะพร้าวอ่อนผลไม้กับข้าวลงไปส่ง ๕ วันครั้ง ๑ กว่าทูตจะกลับออกไป อนึ่งให้ชาวพิมานอากาศจัดโคมหม้อจัดโคมหวดขนาดใหญ่ จัดห่วงตะเกียงฝาชีแก้วกระบอกจัดโคมตั้งพานแก้ว จัดสำรับ........ลงไปแขวนไปตั้งที่ตึกรับทูตหน้าวัดประยุรวงศ์.........ณ วันขึ้น ๙ ค่ำ.........เกี่ยวตายใส่เสื้อครุยขาวใส่ลำพอกขาว เตรียมแห่ครองพระราชศาส์นที่ประตูท่าพระ

อนึ่งให้ชาวพระคลังมหาสมบัติ จัดพานทองพระมหากฐินส่งให้อาลักษณ์ รับพระราชศาส์นสำหรับให้ทันกำหนด

อนึ่งให้พันพุฒ พันเทพราช จ่ายเลขให้หลวงราชมนูตีกลองชะนะ ๓๐ ให้พันทองเชิญเครื่องสูง ๑๗ ให้สี่ตำรวจหามพระราชยาน ๔ คน ให้ชาวราชยานหามแคร่ ๓๖ คน ให้พันเงินจ่ายพระราชยานให้สี่ตำรวจ

องค์หนึ่งให้พระคลังพิมานอากาศให้จ่ายพรมน้อย ๔ ตำรวจปูพระราชยาน และให้ผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้เร่งจัดการให้พร้อมจงทุกพนักงาน เร่งมาคอยรับแห่พระราชศาส์นที่ประตูท่าพระแต่ ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำบ่ายเถาะสัปตศกให้ทันกำหนด อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๒

เรื่องให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม) ไปรับราชทูตอังกฤษที่เมืองสมุทรปราการ

โปรดเกล้าฯ สั่งว่า ฮารีปากส์ทูตซึ่งเข้ามากับเซอร์ยอนเบาริงทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับกรุงเทพฯ นั้น เอาหนังสือสัญญาออกไปบีดตราเจ้าแผ่นดินเมืองอังกฤษนั้น บัดนี้เจ้าแผ่นดินอังกฤษ มีพระราชศาส์นกับของทรงยินดี ให้ฮารีปากส์ทูตเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายโปรดเกล้าฯ ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ กับข้าราชการลงไปจัดแจงการรับทูตอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ เกณฑ์ให้ทหารปืนหัวเมือง มาระดมทำการรักษาประจำหน้าที่เป็นอันมาก กว่าทูตจะกลับไป โปรดเกล้าฯ ให้กรมนาจัดข้าวสารลงไปพระราชทานฮารีปากส์ทูตที่กำปั่น ข้าวสารขาวนาสวน ๓ เกวียน พระราชทานข้าราชการไทยสำหรับรักษาหน้าที่ทหารเมืองสมุทรปราการ ข้าวสารขาวนาสวน ๑ เกวียน ข้าวนาเมือง ๔ เกวียน เป็น ๕ เกวียนรวมเป็น ๖ เกวียนนั้น ให้เจ้าพนักงานกรมนาเร่งจัดข้าวนาสวนลงไปส่งให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ ณ เมืองสมุทรปราการแต่ ณ วันเดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำเพลาบ่าย

อนึ่งกำหนดจะได้รับฮาร์ปากส์กับขุนนางอังกฤษทูตมีชื่อนายไพร่ขึ้นมาพักอยู่ตึกหน้าวัดประยุรวงศาราม ณ เดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำนั้น เตียงนอนสำหรับทูตตัวนาย ๙ คนได้จัดตั้งไว้เสร็จแล้ว ให้เจ้าพนักงานพระคลังในซ้ายจัดฟูกใหญ่ ไปปูเตียง ๙ ฟูก มีหมอนหนุนศีร์ษะหมอนข้างผ้าขาว มีผ้าขาวปูลาดที่นอนด้วย ให้เจ้าพนักงานพระคลังวิเศษจัดมุ้งแพรโล่สีมีระบายผูกเตียง ๓ หลัง จัดมุ้งผ้าบางผูกเตียงขุนนางอังกฤษ ๖ รวม ๙ และให้เจ้าพนักงานทั้งนี้เร่งลงไปจัดเตียงขึ้นมาเย็บฟูกมุ้งให้ได้กับเตียง อย่าให้ฟูกมุ้งเล็กใหญ่กว่าเตียง ตกแต่งให้งามดี และให้เอามุ้งหมอนฟูกลงไปผูก แต่ ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ให้ทันกำหนด

อนึ่งให้พันพุฒ พันเทพราช เกณฑ์เลขไพร่หลวงรองงานสี่ตำรวจมาอยู่เฝ้าที่

ฉบับที่ ๓

เรื่องจัดปืนยิงสลุตรับแขกเมือง

ด้วยเจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก รับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรศักดาพิศาลใส่เกล้าฯ สั่งว่า กำหนดแขกเมืองจะเข้ามาถึงกรุงเทพฯ จะได้เอาปืนกระสุน ๑๐ นัดลงไปยิงสลุตรับแขกเมืองที่ป้อมปีดปัจจนึกนั้น ให้เจ้าภาษีมะพร้าวพระคลังราชการเอาเปลือกมะพร้าวมาส่ง ๕๐๐ ผล ให้เร่งมาส่งที่โรงกองแก้วจินดาจะเอามาทำลูก

ดอกปืนกระสุน ๑๐ นิ้ว แต่ ณ วันอาทิตย์เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำเพลาบ่าย ๑๓ โมง อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๔

เรื่องจัดการยิงสลุตรับแขกเมืองที่ป้อมปิดปัจจนึก

อนึ่งเพลาบ่าย ๓ โมง นายทิมตำรวจวังมาสั่งว่า ด้วยเจ้าหมื่นไวยวรนาถหัวหมื่นมหาดเล็ก รับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรศักดาพิศาล ใส่เกล้า ฯ สั่งว่า กำหนดแขกเมืองจะเข้ามาถึงกรุงเทพฯ จะได้เอากระสุน ๓๐ นิ้วลงไปยิงสลุตรับแขกเมืองที่ป้อมปิดปัจจนึกนั้น ให้เจ้าภาษีมะพร้าวมาส่ง ๑๐๐ ผล ให้เร่งเอามาส่งที่โรงกองแก้วจินดา จะเอามาทำลูกดอกปืนกระสุน ๑๐ นิ้ว แต่ ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาโมงเช้า อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๕

เรื่องเกณฑ์เรือและคู่เคียงแห่พระราชศาสน์

อนึ่งเพลาเช้า ๒ โมงเศษ นายตำรวจวังมาสั่งว่า ด้วยแขกเมืองจะขึ้นมาเฝ้า เกณฑ์กระบวนเรือกระบวนบก กับเกณฑ์เป็นคู่เคียงพระราชศาสน์

ฉบับที่ ๖

เรื่องจุดไฟรับแขกเมืองตามช่องสีมา

ด้วยพระยาบำเรอภักดิ์ รับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทใส่เกล้า ฯ สั่งว่า ณ วันเดือน ๔ แรม ๖ ค่ำเพลาค่ำฮาริปากส์จะเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระที่นั่งราชฤดี ให้นายประตูพิมานชัยศรีจุดตะเกียงช่องเสมารับแขกเมืองด้วยนั้น ให้เจ้าพนักงานชาวพระคลังราชการจ่ายน้ำมันมะพร้าวให้ขุนหมื่นนายประตู ๑๐ ทนานสำหรับจะได้ตามตะเกียงรับแขกเมืองให้ทันเพลาตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๗

เรื่องจัดการรับราชทูตอังกฤษ ที่นำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีมาส่งที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ให้เตรียมการให้พร้อมทุกหน้าที่

ด้วยเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า มิศฮาริปากส์ทูตอังกฤษซึ่งเข้ามากับเซอร์ยอนเบาริง ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ณ กรุงเทพ ฯ ครั้งก่อนนั้น เอาหนังสือสัญญาออกไปปิดตราเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ณ เมืองลอนดอน เข้ามาส่ง บัดนี้เจ้าแผ่นดินอังกฤษมีราชศาส์นกับของทรงยินดี ให้ฮาริปากส์กับขุนนางอังกฤษมีชื่อเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย และเอาหนังสือสัญญาที่ปิดตราแล้ว เข้ามาส่งด้วยฮาริ

ปากส์ ขุนนางอังกฤษซึ่งกำปั่นไฟเข้ามาถึงกรุงฯ ทอดอยู่หน้าป้อมป้อง ปัจจามิตร ป้อมปิดปัจจนึก แต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๓ ค่ำแล้ว กำหนด ฮารีปากส์ ๑ ขุนนางอังกฤษ ๑๑ คน เป็น ๑๒ คน จะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ณ วันจันทร์เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จออกรับแขกเมืองอย่างแขกเมืองประเทศใหญ่นั้น ให้มหาดไทยกลาโหมหมายบอกเจ้าพนักงาน และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน ในพระบรมมหาราชวังจงทุกพนักงาน เมื่อวันแขกเมืองเข้าเฝ้านั้น ให้นุ่งสมปักลายใส่เสื้อเข้มขาบชั้นใน ใส่เสื้อครุยขาวชั้นนอก

อนึ่งให้ชาวที่กรมวังแต่งที่รับเสด็จบนพระที่นั่งดุสิตมหาประสาทแห่งหนึ่ง แต่งที่แล้วให้เชิญพระเก้าอี้หุ้มทองคำ และที่จะตั้งพานพระขันหมาก เครื่องราชบริโภค ตั้งคอยแห่งหนึ่ง

อนึ่งให้พระคลังพิมานอากาศเอาพรมใหญ่ที่ใหม่งามดี ไปปูในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแห่งหนึ่ง ที่ทิมดาบไว้กลองแห่งหนึ่ง แล้วให้จ่ายพรมให้จ่าศาลาปูศาลาลูกขุนฝ่ายขวาที่พักทูตให้เต็ม

อนึ่งให้จ่าศาลายืมพรม ต่อชาวพระคลังพิมานอากาศ ไปปูที่ศาลาลูกขุนฝ่ายขวาแห่งหนึ่ง

อนึ่งให้มหาดเล็กพนักงานทำสวน จัดเครื่องชากาแฟไปคอยกรมท่าจัดเก้าอี้ไปตั้งให้ทูตนั่งที่ศาลาลูกขุนฝ่ายขวาให้พอ

อนึ่งให้เลี้ยงทูต ณ ศาลาลูกขุนฝ่ายขวาตามเคย

อนึ่งให้หลวงราชมนูจัดกลองชะนะทอง ๒๐ เงิน ๒๑ แดง ๓๒๐ เป็น ๓๖ จัดจ่าปี่ ๒ จ่ากลอง ๒ เป็น ๔ จัดแตรงอน ๒๐ แตรฝรั่ง ๑๖

เป็น ๓๖ สังข์ ๒ เข้าไปคอยเตรียมประโคมรับเสด็จส่งเสด็จเหมือนอย่างแต่ก่อน แล้วให้รับพุ่มดอกไม้ทองชาวพระคลังมหาสมบัติ เข้าไปคอยชูถวายที่หน้าพระที่นั่ง

อนึ่งให้ชาวพระคลังมหาสมบัติ เอาพานทอง ๒ ชั้นเข้าไปตั้งไว้ในพระที่นั่ง คอยรับราชศาส์นเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ที่อาริปากสทูตเกล้า ฯ ถวาย

อนึ่งให้ชาวพระอภิรม จัดเครื่อง ๗ ชั้น ๒ เครื่อง ๕ ชั้น ๑๐ เครื่องชุมสาย ๔ หักทองขวาง เข้าไปตั้งในพระที่นั่ง

อนึ่งให้กรมแสงในกรมแสงต้น จัดพระแสงทวนพระแสงปืนให้กำนัลเชิญเข้าไปในพระที่นั่ง แล้วให้จัดพระแสงหอก พระแสงทวน พระแสงง้าว ส่งให้มหาดเล็กตามอย่างแต่ก่อน

อนึ่งให้ชาวพระมาลาภูษาจัดพระมหาพิชัยมงกุฎ จัดพานพระภูษา และพระกลด เชิญเข้าไปตั้งในพระที่นั่ง

อนึ่งให้พระนรินทรเสนี ให้พระศรีสหเทพ ให้พันพุฒอนุราช พันเทพราช เกณฑ์พระหลวงขุนหมื่น นั่งทิมดาบกรมวัง ๑๕๐ นั่งทิมสังฆ์ ๕๐ นั่งลูกขุนซ้าย ๘๐ ขวา ๘๐ เป็น ๑๖๐ นั่งทิมคดหน้าพระมหาปราสาท ๖๐ นั่งทิมดาบชั้นใน ๓ ทิม ๓๐๐ รวมเป็น ๗๒๐ คน เกณฑ์ให้ยืน ๒ ฟากถนนนอกประตูพิมานชัยศรี ถือเครื่องอาวุธต่าง ๆ ถือดาบ ๒ มือ ๒๒๐ ถือดาบเขน ๑๒๐ ถือดาบดั้ง ๑๒๐ ถือง้าว ๑๒๐ ถือตรี ๑๒๐ ถือกระบอง ๑๒๐ ถือทวนทอง ๑๒๐ ถือธนูหางไก่ ๑๒๐ ถือหอกคู่ ๑๒๐ ถือเสโล ๑๒๐ ถือขวานจีน ๑๒๐ ถือปืนหลังม้า ๑๒๐ ถือดาบชะเลย ๑๒๐ ถือดาบโล่ ๑๒๐ ถือกะเรียง ๑๒๐ รักษาพระองค์ถือ

ปื้นทองปลาย ๑๐๐ ถือปื้นปลายหอกรักษาประตู ๑๐๑ เกณฑ์หัดพันทนายถือปื้นรางแดง ๒๐๐ เกณฑ์หัดอย่างยุโรป ๒๐๐ ถือกระบองกลึงถือแส้หวาย แส้หางม้า ถือกรรชิงเกล็ด ถือโต๊ะกลั่วยโต๊ะอ้อย

อนึ่งให้ชาวพระคลังวิเศษจ่ายผ้าขาวให้สี่ตำรวจ ทำเพดานประรำพระยาช้างพระยาม้า

อนึ่งให้หลวงมนเทียรกรมแสงสรรพายุธ จัดเครื่องทองกุดั่นถมบัทม์ลูกพลสำหรับพระที่นั่ง ประดับช้างพระที่นั่งให้งามดี

อนึ่งให้กรมม้าจัดเครื่องม้าพระที่นั่งผูกม้าพระที่นั่ง ประดับให้งามดี แล้วให้กรมม้ากรมช้างจัดพระยาช้างพระยาม้า มาผูกยืนตามที่แต่งไว้เหมือนอย่างทุกครั้ง

อนึ่งให้แสงในซ้ายสรรพายุธให้คลังเสื้อคลังหมวกคลังวิเศษ จ่ายเครื่องอาวุธ ๑๔ อย่าง ๆ ละ ๑๒๐ จ่ายเสื้อจ่ายหมวกจ่ายกางเกง จ่ายเกี้ยวลาย ๑๒๐ ให้กับผู้ต้องเกณฑ์ ให้ครบจำนวน

อนึ่งให้ขุนปฏิภาณพิจิตร์กรมพระอาลักษณ์ ทูลเบิกแขกเมืองเมื่อทรงพระราชปฏิสันถาร ๓ ครั้งแล้ว ให้อาลักษณ์กราบทูลสับคำแขกเมืองต่อไป

อนึ่งให้เจ้าพระยาและพระยาฝ่ายทหารพลเรือน เอาพานทองเอาโต๊ะทองเอาถาดทอง เครื่องยศสิ่งของ ซึ่งได้รับพระราชทานเข้าไปตั้งกินในที่เฝ้าตามตำแหน่งจงทุกคน

อนึ่งให้ชาวพระคลังมหาสมบัติ เอาเจียดทองเจียดถมเข้าไปตั้งให้ขุนนางตามตำแหน่ง แล้วให้เอากระโถน เอาขันน้ำ ถมตัวทองเข้าไปตั้งให้แขกเมืองในที่เฝ้า ๒ สำรับ

อนึ่งให้ขุนนางจีนแขกฝรั่งพะม่าหะวายมอญลาว แต่งตัวตามเพศของตัว ให้เข้ามาพร้อมกันในที่เฝ้า

อนึ่งให้ชาวพระคลังวิเศษ คอยรับเครื่องราชบรรณาการเข้าไปตั้งทูลเกล้าฯ ถวายตามอย่างแต่ก่อน

อนึ่งเมื่อเสด็จออก ให้ข้าราชการกราบถวายบังคม ให้มหาดเล็กตีกรับสัญญา แล้วให้ตั้งสี่ชาววังชักม่าน ๒ ไข แล้วให้ชาวนาฬิกาประโคมมะโหระทึกขึ้นเมื่อเสด็จออก แล้วให้หลวงราชมนูชูดอกไม้ทองเป็นสัญญา ให้ห้ามประโคมแตรสังข์กลองชะนะเมื่อเสด็จออกเสด็จขึ้นทั้งสองครั้ง

อนึ่งให้นายประภาษมนเทียรปลัดวังขวา ให้นายเสถียรรักษาปลัดวังซ้าย ออกไปรับแขกเมือง แล้วให้หลวงราชฤทธานนท์ให้หลวงนนทเสนกับล่ามพนักงาน นำแขกเมืองเดินเป็นคู่กันๆ เข้าประตูพิมานชัยศรี แล้วให้นำแขกเมืองเข้าไปเฝ้าทูลละอองฯ ครั้นถึงที่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในที่เฝ้าแล้ว ให้กราบถวายบังคม ๓ ครั้ง

อนึ่งให้ขุนทินบรรณาการให้ขุนทานกำนัล ตั้งหมากเวียนให้แขกเมืองรับพระราชทาน แล้วให้ตำรวจหน้าวังคอยห้ามปากเสียงสูงต่ำตัดหน้าฉานตามอย่างแต่ก่อน

อนึ่งถ้าเสด็จขึ้นแล้ว ให้ข้าราชการและแขกเมืองกราบถวายบังคม ให้ชาววังชักม่าน ๒ ไขปิดเสีย ถ้าแขกเมืองยังไม่ลุกจากที่ ให้ข้าราชการนั่งสงบอยู่ อย่าลุกเดินไปมาเป็นอันขาดทีเดียว ถ้าแขกเมืองกราบถวายบังคมลาลุกจากที่แล้ว ให้หลวงราชฤทธานนท์ให้หลวงนนทเสน และล่ามพนักงานนำแขกเมืองออกมาพักอยู่ที่ทิมดาบ

ชาววังชั้นในก่อน ให้กลองชะนะแตรสังข์ขึ้นแถวคอยประโคมรับเสด็จ ส่งเสด็จ เหมือนอย่างแต่ก่อน

อนึ่งให้มหาดเล็กรับพานพระขันหมากและเครื่องราชบริโภค ต่อท่านเจ้าพนักงานข้างใน เชิญไปตั้งที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

อนึ่งให้กรมพระสัสดีขวา หมายบอกเจ้ากรมปลัดกรมให้ทูลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมสมเด็จพระเดชาดิศร ๑ ทูลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ ๑ ทูลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงภูวเนตนรินทร์ฤทธิ์ ๑ ให้ทูลพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ ๑ เป็น ๔ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศวัชรินทร์ ๑ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพศิลปปรีชา ๑ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นถาวรวรยศ ๑ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดงกฎกิจปรีชา ๑ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรศักดาพิศาล ๑ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ ๑ ให้ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ ๑ ให้ทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามหามาลา ๑ เป็น ๙ ให้ทูลพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ ๑ ให้ทูลพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอมเรนทรบดินทร์ ๑ ให้ทูลพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ๑ ให้ทูลพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชสีหวิกรม ๑ ให้ทูลพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอุดมรัตนราศรี ๑ ให้ทูลพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอดุลยลักษณสมบัติ ๑ ให้ทูลพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบดีราชหฤทัย ๑ เป็น ๗ ให้ทูลพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ ๑ ให้ทูล

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าชายสุประดิษฐ์ ๑ เป็น ๒ ให้แต่งพระองค์ทรงผ้าเขียนทองพื้นสี เสื้อทรงอย่างน้อยข้างใน เสื้อทรงครุยกรองสีชั้นนอก แล้วให้เอาพานหมากเสวย เอาพระเต้า เอาบ้วนพระโอฐน้อยเข้าไปตั้งในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เหมือนอย่างเสด็จออกแขกเมืองครั้งก่อน แล้วให้เชิญเสด็จเข้ามาให้พร้อมกันจงทุกพระองค์ แต่ ณ วันเดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำเพลาเช้า ถ้าเจ้าพนักงานผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้สงสัยสิ่งใดไม่เข้าใจ ให้ไปทูลถามสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๘

เรื่องเตรียมเข้าเฝ้าในเวลารับแขกเมือง

ด้วยพระยาบำเรอภักดิ์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ สั่งว่า เสด็จพระราชดำเนินออกแขกเมืองครั้งนี้ ไม่เหมือนกับทุก ๆ ครั้ง กำหนดแขกเมืองจะเชิญพระราชศาส์นมาจากกำปั่นเพลาย่ำเที่ยง แล้วจะไปพักศาลาลูกขุน ตรงขึ้นเฝ้าทูลละอองฯ ทีเดียว เพลาย่ำเที่ยงให้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เข้าไปเตรียมเฝ้าตามตำแหน่ง ที่ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พอปืนยิงสลุตขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทีเดียว อย่าต้องทรงรอคอยท่าเหมือนอย่างออกขุนนางทุก ๆ ครั้งนั้น ให้มหาดไทยให้กลาโหม ให้สัสดี หมายบอกให้รู้จงทั่วกันแต่ในเพลาบ่ายเย็นวันนี้ อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๙
เรื่องให้จัดของส่งเรือพระที่นั่งลำที่ไปส่งแขกเมืองอังกฤษ

ด้วยเจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็ก รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ให้แต่งเรือพระที่นั่งสยามอรสุมพล ออกไปส่งมิศฮารีปากส์ แขกเมือง ที่ปากอ่าวนั้น ให้เจ้าพนักงานคลังราชการ เอาฟืนไม้ตะบูนรอนใหญ่ ๒๕๐๐ ดุ้น น้ำมันมะพร้าว ๑๐๐ ทะนาน ไต้เหนือ ๒๐ มัด ไปส่งที่เรือพระที่นั่งสยามอรสุมพล แต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๐
เรื่องเตรียมเข้าเฝ้าในเวลารับแขกเมือง

(ฉบับตอนต้นขาดหาย)

พระหลวงขุนฝ่ายทหาร ๒๐๐ คนยืนนั่งที่ไหนให้ไปดูแผนที่ๆ วังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา ให้แม่นอย่าให้เคลื่อนคลาดไปได้ ให้เร่งเตรียมเข้ามาเฝ้ามารักษาที่พระมหาปราสาทแต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ เพลาเช้าตามกำหนด อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๑

เรื่องราชทูตอังกฤษเข้าเฝ้า เกณฑ์ข้าราชการเฝ้า ตามที่กำหนดให้

ด้วยเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า มิศฮาริปากส์ทูตอังกฤษถือราชศาสน์เจ้าแผ่นดินเมืองพลันดอน จะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กำหนด ณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ปีเถาะสัปตศกนั้น ให้มหาดไทย กลาโหม หมายเกณฑ์จางวางหัวหมื่น จ่า นายเวร หุ้มแพร มหาดเล็ก พระแสงนั่งรายตีนตอง ๑๒ วง ถืออาวุธสั้น ๒๐๐ ชาววังตัวลี้ ข้างละ ๔ คน กำนัลเชิญพระแสงปืน ๔๐ คน พระแสงทวน ๔๐ คน

เกณฑ์จางวาง เจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร หัวหมื่น ตำรวจนั่งตลอดแล้ว เกณฑ์หัวหมื่นตำรวจในซ้าย ขวา ถือกระบี่ ๔๐ คน ถือหอก ๔๐ คน เกณฑ์ตำรวจนั่งถือด้ามกลด ๖๐ คน ถือปืนทองปราย ๓๐๐ คน รักษาพระองค์ถือหอก ๑๐๐ คน ทั้งนี้จะนุ่งห่มอย่างไร ....

ฉบับที่ ๑๒

เรื่องราชทูตอังกฤษเข้าเฝ้า ให้จัดการรับให้พร้อม

ด้วยเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งหมายสั่งไปแต่ก่อน

ว่ามิศฮ่าร์ปากส์ ๑ ขุนนางอังกฤษ ๑๑ รวม ๑๒ คน จะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ เพลาเช้า แจ้งอยู่ในหมายรับสั่งครั้งก่อนแล้ว

บัดนี้ขุนนางอังกฤษมากขึ้นอีก ๕ คน รวมกัน ๑๗ คน ให้เพิ่มเรือกันยาขึ้นอีกลำหนึ่ง เพิ่มแคร่อีก ๕ แคร่ รับมิศฮ่าร์ปากส์ขุนนางอังกฤษให้พอนั้น ให้ราชยานจัดแคร่ตามธรรมเนียมขุนนางไทยขี่ ๕ แคร่ มีสัปทนคนหามให้พร้อม ให้พันพุฒ พันเทพราช จ่ายเลขให้ฝีพายบรรจุเรือ ใส่เสื้อแดงหมวกแดง ให้ครบกะทง ลงไปรับทูตที่กำปั่นไฟมาป้อมป้องปัจจามิตร์ แล้วให้จ่ายเลขให้ราชยานหามแคร่ ๒๐ คน รวมกับหมายเดิมคนหาบแคร่ ๘๖ คนให้ครบจำนวน และให้ผู้ต้องเกณฑ์ทั้งนี้เร่งจัดแจงให้ทันกำหนด แต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ เพลาเช้า อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๓

เรื่องเกณฑ์เรือแห่ราชศาสน์ รับทูตอังกฤษ

อนึ่งเพลา ๔ โมงเศษ นายแช่มรองพันพรมราช ถือหมายมาสั่งว่า เกณฑ์เรือแห่พระราชศาส์น รับทูตอังกฤษ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ เกณฑ์เรือดั้งกองกลางซ้าย ๑ ขวา ๑ เป็น ๒ เกณฑ์เรือเหราอาษาในกรมวังซ้าย ๑ ขวา ๑ เป็น ๒ เกณฑ์เรือโตคลังสินค้าซ้าย ๑ ขวา ๑ เป็น ๒ เกณฑ์เรืออาษาในกรมท่าซ้าย ๑ ขวา ๑ เป็น ๒ รวม ๘ ลำ

ฉบับที่ ๑๔
เรื่องจัดเรือมะโหระทึกนำแห่พระราชศาสน์อังกฤษ

ด้วยนายเสถียรรักษาปลัดวังซ้าย รับสั่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ามหามาลา ใส่เกล้าฯ สั่งว่า กำหนดจะได้เชิญพระราชศาสน์อังกฤษเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย กับฮาริปากส์จะได้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ เจ้าพนักงานจะได้จัดมะโหระทึกจะได้รับพระราชศาสน์ที่บ้อมบ้องบั๋จจามิตร์ ที่บ้อมบีดบั้จจนิกยังหามีคนจะหามมะโหระทึกไม่นั้น ให้พันพุฒ พันเทพราช จ่ายเลขให้หมื่นเทวาทิตย์ เจ้าพนักงานโรงนาฬิกา ๔ คน ให้เร่งจ่ายแต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ เพลาบ่าย

อนึ่งให้หมื่นเทวาทิตย์ เจ้าพนักงานโรงนาฬิกา รับเลขต่อพันพุฒ พันเทพราช ๔ คนหามมะโหระทึก ให้ทันเพลาตามกำหนด อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๕
เรื่องเกณฑ์เรือมังกร ๒ ลำ ในการรับราชทูต

อนึ่งเพลาบ่าย ๓ โมงเศษ นายแช่มรองพันพรมราชกิจหมายมาสั่งเกณฑ์เรือมังกร ล้อมวังซ้าย ๑ ล้อมวังขวา ๑ (รวม) ๒ ลำ ลงไปแห่พระราชศาสน์รับทูตอังกฤษ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ เวลา เช้า

ฉบับที่ ๑๖

เรื่องมีละครหลวง ให้จัดการให้พร้อม

ด้วยพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า กำหนดจะได้มีละครริมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทข้างมุขกระสัน วันเดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ เพลาบ่ายโมงหนึ่ง ให้เจ้าพนักงานชาวพระคลังราชการ จัดเสื่อมาปูให้พอเหมือนอย่างทุกครั้ง

อนึ่งให้กรมม้าจัดม้าที่เรียบร้อยที่ละครเคยขี่ มาคอยเตรียมให้ทันเพลา

อนึ่งให้ขุนรัดลูกคู่ละคร มาจัดแจงการที่จะเล่นละครเหมือนอย่างทุกครั้ง

อนึ่งให้ จ่ายง จ่ายวด จัดรถละครเตรียมไว้ จะเรียกเมื่อใดให้ได้เมื่อนั้น

อนึ่งให้ขุนหมื่นชาววัง กรมวัง จัดพระยี่ภู่ พระเขนย พระที่ไปแต่งให้ทันเพลา แล้วเชิญพระเก้าอี้ขุนรักษ์ราชฤทธิ์ไปตั้งด้วย

อนึ่งให้ชาวพระคลังราชการ จัดไต้เล่มดำใหญ่ ๒๐๐ ลำมาส่งที่ประตู ๒ ชั้น เพลาบ่ายโมงหนึ่ง

อนึ่งให้ ตำรวจหน้า ตำรวจหลัง ทหารใน รักษาพระองค์เก่าใหม่ ทะนายเลือก ปืนแดง แสงต้น มาลาภูษา มหาดเล็กเชิญเครื่องชาวที่ ชาววัง คลังวิเศษมหาสมบัติ มาเตรียมเพลาบ่ายโมงหนึ่งจงทุกพนักงานให้ทันเพลา

อนึ่งให้พระแก้วพระคลังสวน นายระวาง จัดหาผลไม้ ดอกไม้เบญจพรรณ เข้ามาส่งให้พลพันให้ทันเพลาแต่งโรงละคร อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๓๗

เรื่องราชทูตอังกฤษเข้าเฝ้า

ด้วยพระยาบำเรอภักดิ์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า มิศฮารีปากส์ ขุนนางอังกฤษจะเข้าเฝ้าที่พระมหาปราสาท ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาค่ำนั้น ให้พระนรินทรเสนี พระศรีสหเทพ พันพุฒ พันเทพราช เกณฑ์สี่ตำรวจแขวนโคมทิมสงฆ์ โคม ๖ เหลี่ยมใหญ่ในประธาน ๖ เหลี่ยมเล็กในเฉลียงตามเคย

อนึ่งให้วังนอกถือตะบองรักษาประตูวิเศษชัยศรี ประตูพิมานชัยศรี คลังราชการปูเสื่อทิมสงฆ์

อนึ่งให้ชาวพระราชยานจัดแคร่ ๕ แคร่รับอังกฤษ เมื่อ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ ให้รับเลขต่อพันพุฒ พันเทพราช หามแคร่ ๒๐ คน ให้เร่งรับเลขต่อ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาบ่ายโมงหนึ่ง แล้วให้ไปเตรียมที่ท่าพระ

อนึ่งให้พันพุฒ พันเทพราช จ่ายเลขให้ครบพระราชยาน ๒๐ คน ให้เร่งจ่ายแต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาบ่ายโมงหนึ่ง

อนึ่งให้ชาวพระคลังราชการจ่ายน้ำมันมะพร้าวให้รักษาพระองค์

ซ้ายขวาให้พอ ให้เร่งจ่ายแต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาบ่ายโมงหนึ่ง ให้เจ้าพนักงานทั้งนี้จัดแจงการให้พร้อมทันกำหนด อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๑๘

เรื่องฮารีปากส์กับขุนนางอังกฤษเข้าเฝ้า ให้จัดการรับรอง

มีรับสั่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา โปรดเกล้าฯ สั่งว่า มิศฮารีปากส์กับขุนนางอังกฤษจะได้เข้าเฝ้าทูลละออง ๆ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาค่ำอีก ให้เกณฑ์ยกเอาเลขนายด้านนายกองประจำการใน หมู่พายเรือ หมู่ชื่นรักษา หมู่หามแคร่นั้นเกณฑ์ และให้หมู่ซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนี้ เอาตัวเลขส่งให้แก่เจ้าพนักงานแต่ ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาบ่าย จะได้จ่ายเครื่องแต่งตัวให้ ครั้นเพลาค่ำจะได้รับแขกเมืองตามรับสั่ง ตำรวจในซ้ายยืนรักษาประตูรัตนพิศาล กองพระรามพิชัยท้าทนั่งเก่า ๑๕ ใหม่ ๕ เป็น ๒๐ ตำรวจในซ้ายยืนรักษาประตูพิมานชัยศรีชั้นนอก กองหลวงรามรักษา ๑๕ กองพระราชยานบริคุต ๕ เป็น ๒๐ ตำรวจในขวายืนรักษาประตูวิเศษชัยศรี กองหลวงอภัยพิทักษ์ ๑๕ กองหลวงแมนพลพ่าย ๕ เป็น ๒๐ ตำรวจในขวายืนรักษาประตูวิเศษชัยศรีชั้นใน กองหลวงรณฤทธิ์ ๖ กองหลวงจัตุรงค์โยธา ๖ กองหลวงนิกรไพสณฑ์ ๖ กองหลวงนนทเสน ๒ เป็น ๒๐ ตำรวจเอกซ้ายขวา สนมซ้ายขวา ยืนรักษาประตูสุนทร กองพระราชวรินทร์ ๔ กองพระอินทรเดช ๔ ในหมู่

สนม ๑๒ เป็น ๒๐ ราชยานหามแคร่ กองพระยาสีหราชเดโชชัย ทำมณฑป ๕ กองหลวงวิจารณ์ ๑๓ อภิรม ๔ เป็น ๒๐ ฝีพาย พาย เรือ ๓ ลำ ฝีพาย ๓๐ ช่างสาง ๑๕ กองหลวงราชโยธาเทพ ๑๓ กองขุนอินทรรักษา ๑๓ กองหลวงอภัยเสนา ๑๓ กองพระยาสีหราชเดโชชัย ทำมณฑป ๖ เป็น ๘๕

ฉบับที่ ๑๙
เรื่องจ่ายน้ำมันตามตะเกียงรับราชทูตอังกฤษในเวลาเข้าเฝ้า

ด้วยพระยาบำเรอภักดิ์ รับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาสนิทใส่เกล้าฯ สั่งว่า ณ วันเดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ ฮารีปากส์จะเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนั้น ให้นายประตูพิมานชัยศรี จุดตะเกียงช่องเสมารับแขกเมืองด้วยนั้น ให้เจ้าพนักงานพระคลังราชการ จ่ายน้ำมันมะพร้าวให้ขุนหมื่นนายประตู ๑๐ ทะนาน สำหรับจะได้ตามตะเกียงรับแขกเมืองให้ทันเพลาตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๒๐
เรื่องจัดเรือรับทูตอังกฤษเข้าเฝ้า

ด้วยเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า มิศฮารีปากส์กับขุนนางอังกฤษจะได้เข้าเฝ้าทูลละอองฯ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ณ วัน

เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ เพลากลางวัน ให้เกณฑ์ยกเอาเลขนายด้าน นายกอง ประจำการในหมู่พายเรือรับแขกเมืองนั้นเกณฑ์ และให้ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนั้น เอาตัวเลขส่งให้แก่ผู้พาย แต่วันเดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ เพลาเช้าให้ทันกำหนด อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ผู้พายพายเรือ ๓ ลำ กองพันเชือก ๑๐ ช่างถาง ๑๕ ผู้พาย ๓๐ เป็น ๕๕ เลขล้อมพระราชวัง กองพระรามพิชัย ๑๐ กองพระราชยานบริคุต ๕ กองหลวงอภัยพิทักษ์ ๑๐ กองหลวงรามรักษา ๑๐ เป็น ๓๕ รวมเป็น ๙๐ คน หามแคร่ ๘ แคร่ กองพระรามพิชัย ๘ กองหลวงพลวาศัย ถาวพวน ๘ กองหลวงอภัยพิทักษ์ ๘ กองหลวงรามรักษา ๘ นายประตูในหมู่ ๔๐ เป็น ๗๒ ยืนรักษาประตูวิเศษชัยศรี ตำรวจในขวาในหมู่ ๕ กองพระยาเพ็ชรพิชัย ๑๕ เป็น ๒๐ ยืนรักษาประตูรัตน-พิศาล ตำรวจในซ้าย นายประตูซ้าย ๕ ขวา ๑๕ เป็น ๒๐ ยืนรักษาประตูพิมานชัยศรี ใช้ตำรวจในซ้ายชั้นนอกในหมู่ ๕ กองหลวงภักดี-รณฤทธิ ๖ กองหลวงนราภักดี ๕ กองพระรามพิชัยเดชะ ๕ เป็น ๒๐

ฉบับที่ ๒๑
เรื่องมีละครให้แขกเมืองดู

ด้วยนายเสถียรรักษา ปลัดวังซ้าย รับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศวัชรินทร์ ใส่เกล้าฯ สั่งว่า จะมีละครให้แขกเมืองดูที่ชาลามหาปราสาท ณ วันเดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ เพลาบ่าย ๑ โมงนั้น ให้ชาวพระคลังราชการ เอาเสื่อมาปูให้พอตามเคย

อนึ่งให้สนมพลเรือนผูกม่านแต่งที่สำหรับข้างใน ให้ทันเพลาตามเคย

อนึ่งให้เจ้าหมื่นสรรพเพธภักดิ์ จัดพิณพาทย์สำรับใหญ่มาเตรียมเล่นละครให้ทันเพลาตามเคย

อนึ่งให้ชาวพระคลังราชการจ่ายน้ำมันมะพร้าวให้รักษาพระองค์ซ้ายขวา เติมตามตะเกียงให้พอตามเคย

อนึ่งให้ชาวม่านกรมวังเชิญพระที่พระเก้าอี้ไปแต่งตั้งให้ทันเพลาตามเคย

อนึ่งให้พระแก้วพระคลังสวน นายระวางซ้ายขวา จัดหาดอกลำเจียกหรือดอกเตยก็ได้ ดอกหนึ่ง มาส่งต่อผู้รับสั่ง กับดอกไม้ผลไม้ต่าง ๆ มาส่งให้พลพัน ประดับแต่งต้นไม้ในโรงละครให้ทันเพลากว่าจะพอตามเคย

อนึ่งให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ จัดเขน ๒๐ คน ที่ไปเล่นที่วัดบวรนิเวศน์ มาเตรียมเล่นละครให้ทันเพลาตามเคย อย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๒๒

เรื่องให้งดจ่ายข้าวสารให้แขกเมืองอังกฤษ

ด้วยเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า ซึ่งส่งหมายไปแต่ก่อนว่ามิศฮารีปากส์อังกฤษ ถือราชศาส์นเฮอมายิศตริควีนวิกตอเรีย เจ้า

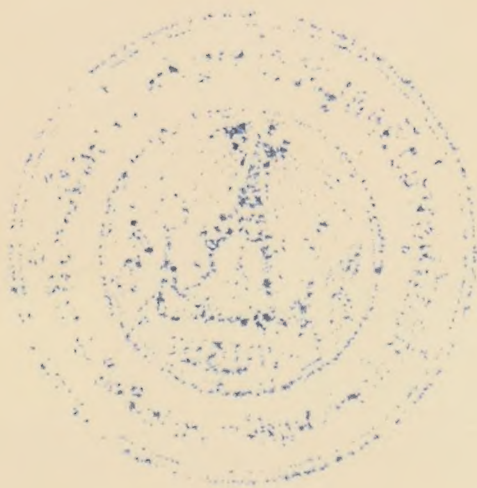
แผ่นดินอังกฤษเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย และนำหนังสือสัญญาเข้ามาเปลี่ยน กำหนดมิศฮารีปากส์กับขุนนางอังกฤษไพร่นาย ๙ คน ขึ้นมาพัก ณ ตึกวันเดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ให้กรมนาจ่ายข้าวสารให้มิศฮารีปากส์ไพร่นายรับพระราชทานคนหนึ่งวันละทะนาน ๑๐ วันจ่ายครั้งหนึ่ง ความแจ้งอยู่แล้วนั้น เจ้าพนักงานกรมนาได้เอาข้าวสารไปพระราชทานมิศฮารีปากส์นายไพร่ คิดตั้งแต่ ณ วันเดือน ๔ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก มาจนถึงวันเดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก ได้เดือนหนึ่ง ส่ง ๓ ครั้งเป็นข้าวสาร ๓๓ ถัง ๑๐ ทะนาน แล้วบัดนี้มิศฮารีปากส์จวนจะกลับออกไปอยู่แล้ว ข้าวที่ส่งไว้ก็ยังมีอยู่ อย่าให้เอาข้าวสารไปพระราชทานมิศฮารีปากส์อีกเลย ให้งดเสียตั้งแต่ ณ วัน เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำไป ตามรับสั่ง

ฉบับที่ ๒๓
เรื่องมิศฮารีปากส์เข้าเฝ้าที่พระที่นั่งราชฤดี ให้จัดการรับรอง

ด้วยพระยาวรวงศ์พิพัฒน์ รับพระบรมราชโองการใส่เกล้า ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า แขกเมืองมิศฮารีปากส์จะเข้าเฝ้าทูลละอองฯ ที่พระที่นั่งราชฤดีแต่ ณ วันเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ เพลาบ่าย ให้เกณฑ์ยกเอาเลขนายด้าน นายกอง ประจำการใน หมู่ยืนรักษาประตู หมู่พายเรือ หมู่หามแคร่นั้นเกณฑ์ และให้ผู้ซึ่งต้องเกณฑ์ทั้งนี้เอาตัวเลขส่งให้แก่เจ้าพนักงาน แต่ ณ วันเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำเพลาบ่ายให้ทันกำหนดตามรับสั่ง ราชยานหามแคร่ กองหลวง

วิจารณ์โกษา ๑๐ กองหลวงอภัยเสนา ๑๐ กองหลวงพลวาศัย ๘ เป็น ๒๘ ฝีพาย พายเรือลำ ๑ ฝีพาย ตำรวจในซ้ายยืนรักษาประตูรัตนพิศาลกองหลวงราชโยธาเทพ ๑๐ กองขุนอินทรรักษา ๑๐ กองพระยาสีหราชเดโชชัยทำมณฑป ๑๐ ทำวิหาร ๑๐ เป็น ๒๐ รวมเป็น ๔๐ ตำรวจใหญ่ซ้ายยืนรักษาประตูพิมานชัยศรีชั้นนอก กองพระรามพิชัยทำพระที่นั่งเย็น ๒๐ ตำรวจในขวายืนรักษาประตูวิเศษชัยศรี กองหลวงอภัยพิทักษ์ ๒๐ กองหลวงรามรักษา ๒๐ เป็น ๔๐ ตำรวจใหญ่ขวายืนรักษาประตูพิมานชัยศรีชั้นใน กองพระรามพิชัยทำพระที่นั่งเก๋ง ๑๐ กองพระอินทรเดช ๕ กองพระราชวรินทร์ ๕ เป็น ๑๐ รวมเป็น ๒๐ ตำรวจนอกซ้ายขวา ๔๐ ตำรวจสนมทหารซ้ายขวา ๔๐ ยืนรักษาประตูเทเวศรรักษา ประตูเทวาภิบาล พื้นเชือก ๒๐ กองขุนวิเศษสงคราม ๑๕ กองพระยาสามภพพ่ายทำตำหนัก ๗ ทำวัดมหาธาตุ ๓ เป็น ๑๐ ทำโรงม้าในกองตำรวจในซ้าย ๕ ขวา ๕ เป็น ๑๐ ใหญ่ซ้าย ๕ ขวา ๕ เป็น ๑๐ รวมเป็น ๒๐ ในหมู่ ๑๖ รวมเป็น ๘๓

แก้คำผิด

หน้าปกและปกใน บรรทัดที่ ๔

คำว่า ป.ม.ช. โปรดแก้เป็น ม.ป.ช.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศีรณสาร
62 ถนนปั้น (วัดแขก) สีลม โทร.31558
นายกระมล ศีรณสาร ผู้พิมพ์, ผู้โฆษณา.

๒๔/๓/๒๕๐๒